

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BÖLÜMÜ
İSLAM TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİGALİ BİR ÂLİM:
MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ VE EVRAK-I METRÛKESİ**

Engin SANDIK
2501171500

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ

İSTANBUL-2020

ÖZ

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİGALİ BİR ÂLİM: MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ VE EVRAK-I METRÛKESİ ENGİN SANDIK

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği ağır sonuçlardan biri de şüphesiz ki eziyet altında olan Müslüman ve Türk nüfusunun 93 Harbi'nden itibaren aşama aşama Anadolu'ya gerçekleştirdiği göçlerdir. Bir milyona yakın kişinin göç ettiği tahmin edilen bu harpten sonra vatanını terk etmek zorunda kalanlar arasında, küçük yaşlarda Bulgaristan'ın Şumnu kasabası Akyar köyünden Çanakkale'nin Biga ilçesi Çeltik köyüne göç eden Mustafa Lütfi Efendi ve ailesi de yer almaktadır.

Bigalı Mustafa Lütfi Efendi, r.1297/m.1881 yılında Şumnu Akyar köyünde Koca İsmail ve Meryem Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğunun bir kısmını Çeltik'te geçirdikten sonra ilim tahsili için köy halkı tarafından yetimlerin eğitim aldığı İstanbul'daki Darüşşafaka'ya gönderilmiştir. Bununla birlikte medrese tahsili görmüş, 15-16 yıllık bir eğitim hayatını tamamladıktan sonra otuzlu yaşlarda vazifesini ifa etmek üzere Biga'ya geri dönmüştür. Mustafa Lütfi Efendi, bir muallim ve imam-hatip olarak hayatını sürdürmüş, bu resmî görevleri dışında köyüne ve çevresine çeşitli hizmetlerde bulunmuştur.

Kur'an ve sünnet çizgisinde yaşamaya gayret etmiş, hayatını ilim öğrenmeye, öğretmeye ve hizmet etmeye adanmış olan Mustafa Lütfi Efendi, gizli kalmış muhacir bir Osmanlı âlimidir. Yaşadığı bölgenin ve zamanın şartlarına göre kendisini çok iyi yetiştirmiş, ardında zengin bir kütüphane, vaaz-hutbe notları, telif ve istinsah ettiği eserler bırakmıştır. Aynı zamanda bulunduğu muhitteki ulema ile yakın irtibat içerisinde olmuş, adeta etrafında bir halka oluşturarak bölgede ilmî faaliyetlerin canlandırılmasına ve sürdürülmesine büyük katkı sağlamıştır. Böylece yaptığı çalışmalar, yetiştirdiği talebeler ve irşad faaliyetleriyle tanınan bir sima olmuştur.

Gerek şahsiyeti gerekse de ilmi yönüyle halk tarafından derin bir saygı gören Mustafa Lütfi Efendi, 17 Ocak 1964 tarihinde Çeltik köyünde vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biga, Bigalı Mustafa Lütfi Efendi, Çeltik Köyü, Medrese, Muallim, İmam, İlim, Talebe.

ABSTRACT

-FROM OTTOMAN TO THE REPUBLIC- A SCHOLAR OF BIGA: MUSTAFA LUTFI EFFENDI AND HIS ESTATE DOCUMENTS

ENGİN SANDIK

Without a doubt, one of the heaviest consequences of 1877-1878 Ottoman-Russian war was the gradual immigrations of Muslim and Turk populations that were under torment after the '93 War. Among the people who had to leave their homeland because of the war, because of which it is expected that almost one million people immigrated, there were Mustafa Lutfi Effendi who immigrated at young ages from Akyar village, Shumen town in Bulgaria to Celtik village, Biga district, in Canakkale and his family.

Mustafa Lutfi Effendi from Biga, was born in 1297/1881 in Shumen Akyar village as Koca Ismail and Meryem Hanım's son. After he lived a part of his childhood in Celtik, he is sent to Darussafaka in Istanbul, where orphans have education, by the village community to receive his education. Along with that, he had a madrassah education, after he completed his 15-16-year-long education life, he returned to Biga in his thirties in order to execute his mission. Mustafa Lutfi Effendi lived as a teacher and imam-hatip, apart from that these official duties, he served his village and his surroundings diversely.

Mustafa Lutfi Effendi, who made an effort to continue to live in lines of the Qur'an and Sunnah, and who lived out his life to learn, to teach, and to serve, was a secret Ottoman scholar. He improved himself very well in terms of the time and area he lived in, and left a rich library, sermon notes and compiled-copied works behind. At the same time, he has been being in close contact with scholars in the area where it is, almost he made a huge contribution to continue and revive the knowledge activities by making circle around. Thus, he has become a recognized face with his work, the students he educated and the guidance activities.

Mustafa Lutfi, whose both personality and knowledge are respected profoundly by the people, passed away on January 17th 1964 in Celtik village.

Key Words: Biga, Mustafa Lutfi Effendi from Biga, Celtik Village, Madrassah, Teacher, Imam, Knowledge, Student.

ÖNSÖZ

İlim geleneğimiz içerisinde dîn-i mübîn-i İslâm'a ve ümmet-i Muhammed'e eserleriyle, fikirleriyle ve yetiştirdiği talebelerle hizmet eden, hayatları hakkında fikir sahibi olup telîfâtına ve düşüncelerine ulaşabildiğimiz nice âlim vardır. Biyografi alanında kaleme alınmış eserler, bu konuda çok geniş bir bilgi yelpazesi sunmaktadır.

Tarihimizde iz bırakmış, ancak hakkında çok az bilgi olan ya da hayatıyla ilgili hiçbir malumat elde edilememiş şahsiyetler de bulunmaktadır. Bunun sebebi, bu kimselerin isimlerinin duyulmayışı veya yaptıkları faaliyetler ile bıraktıkları eserlerin kayda değer olmamasından değil, hayatlarıyla ilgili yazılı, sözel ve görsel malzemenin kayda geçirilip muhafaza edilememesi ve geride bıraktıkları metrûkâtın çeşitli sebeplerle yok olması, bunların bulunamaması veya haklarında bir çalışma yapılmamasındandır.

Osmanlı toplumunda sayısız ulemâ yetişmiştir. Bunlar arasında hala tarihin tozlu raflarında keşfedilmeyi bekleyen âlimler ve eserleri bulunmaktadır. Bunların peşine düşülmesi, araştırılması, incelenmesi, kayıt altına alınarak ilim, kültür, tarih ve terâcim-i ahvâl geleneğimize kazandırılması gerekmektedir. Bu çalışmaların yapılması, hem tarihimizin aydınlatılması hem de geçmiş birikimlerden faydalanılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu düşüncenin parçası olarak bir merak ve ilgiyle Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesinin peşine düşülerek yapılan ayrıntılı araştırma ve saha çalışması neticesinde bu çalışma meydana gelmiştir. Burada, saklı ve değerli bir hazine gibi bulunmayı bekleyen Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatı, eserleri, fikir dünyası, talebeleri ve yaşadığı bölgedeki dini hayatta aktif rol almış kimselerin gün yüzüne çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Doğumundan vefatına kadar hayat serencamına yer verilen tezin birinci bölümünde öncelikle Mustafa Lütfi Efendi'nin doğumu, ailesi ve zorlu çocukluk dönemi ele alındı. Sonrasında İstanbul'a gidişiyle başlayan tahsil hayatı irdelenmeye ve temellendirilmeye çalışıldı. Darüşşafaka Mektebinde eğitim alıp almadığı meselesi izah edilmeye gayret gösterildikten sonra medrese icâzetnâmesi incelendi. Ardından Biga'ya dönüşüyle devam eden memuriyet hayatına ve geçim kaynaklarına yer verildi. Bunun akabinde de geçirdiği bir hastalığı ve vefatıyla ilgili yaşanan olaylar ortaya konuldu. Tezin bu

bölümünde hem resmi kaynaklardan hem de Mustafa Lütfi Efendi'yi tanıyanların naklettiği bilgilerden faydalanıldı.

Şahsiyetine, ilmi yönüne, saygınlığına ve kütüphanesine yer verilen ikinci bölümde onunla teşrik-i mesaide bulunan kimselerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında öncelikle Mustafa Lütfi Efendi'nin fiziki ve ahlaki özellikleri, ardından ulema ve halk arasındaki konumu, kendisine duyulan derin saygı ve irşad faaliyetleri ortaya konuldu. Hemen ardından da kütüphanesindeki eserler ve bu kitaplar üzerindeki kayıtlar incelenerek Mustafa Lütfi Efendi'nin telif çalışmalarına yer verildi.

Üçüncü bölümde ise evvela Mustafa Lütfi Efendi'nin bölgede irtibat içerisinde olduğu ulemânın kimler olduğu tespit edilmeye, onların hayatlarına yer vermeye ve onlarla olan ilişkisi irdelenmeye çalışıldı. Ardından tespit edildiği kadarıyla yetiştirdiği hafızlar ve talebelerinin hayat hikâyeleri ve hangi işlerle meşgul oldukları resmi belgeler ve sözel nakillerle anlatılmaya ve bu kimselerin Mustafa Lütfi Efendi ile ilişkisi ele alınmaya gayret edildi.

Bana tarih derslerini sevdiren, bu alanda akademik çalışmalara yönlendiren ve gerekli dil eğitimlerini almamı sağlayan öncelikle tez danışmanım çok kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Nurettin Gemici'ye, tezimin yazılması sürecinde daima yanımda olan, maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyerek hemen her aşamada ve konuda bana sabırla rehberlik eden, yönlendiren, tezimin okumalarını ve düzeltmelerini yapan çok değerli hocalarım İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Ali Adem Yörük ile Yozgat Bozok Üniversitesi Rektör Danışmanı ve Öğr. Gör. Kâmil Büyüker'e, saha çalışması esnasında gerekli bilgi ve belgelerin temin edilmesi noktasında yardımlarını esirgemeyen Biga Müftüsü Fahri Tüfekçioğlu'na (2015-2019), Tuncay Sevinç ve müftülüğün diğer personellerine, Diyanet İşleri Başkanlığı arşiv personeli Osman Eroğlu'na, Çanakkale İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı Murat Büyük'e, Çanakkale İl Müftü Yardımcısı Mehmet Ali Bal'a, Çeltik Köyü Muhtarı Ayşe Kurt'a (2015-2019) ve Darüşşafaka yetkililerine, bu çalışmanın hazırlanması sürecinde desteklerini esirgemeyen değerli meslektaşım Arş. Gör. Sümeyye Elitaş Hanımefendi ile Mustafa Lütfi Efendi'nin icâzetnâmesinin tercümesi konusunda yardımlarını gördüğüm müzehhibe Zeynep Nursen Elitaş Hanımefendi'ye, icâzetnâmenin fiziki özellikleri hakkında değerli bilgiler veren müzehhib Muhammed

Kutsal'a, küçüklüğümden beri bugünlere gelmemde büyük emekleri olan, ilim yolunda mesafe almama vesile olan ve bu yolda maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen çok kıymetli hocam Mehmet Emin Gürlen'e ve değerli eşi Nilgün Gürlen Hanımefendi'ye, çalışmamın başında bendenize örnekliliği, önderliği ve rehberliğiyle büyük katkılar sunan çok kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail Kara'ya, her danıştığım da yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Sarıkaya'ya, her zaman maddi ve manevi desteklerini hissettiğim aileme, ayrıca Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatıyla ilgili yazılı, sözel ve görsel malzeme sunan ve yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Babası Mustafa Lütfi Efendi'nin yüz yıla yakındır açılmayı, incelenmeyi bekleyen tereke ve arşivini koruyarak bugünlere intikal etmesini sağlayan ve bu ilmi mirasın kendisinden sonra da aynı şekilde korunması ve geleceğe aktarılması için bize tevdi' eden, onun doğumundan ölümüne, şahsiyetinden kütüphanesine, eserlerine ve yetiştirdiği talebelerine kadar çok zengin yazılı, sözel ve görsel malzemeyi aktaran, böylece Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatının neredeyse tüm veçheleriyle aydınlatılmasına vesile olan, bu çalışmanın asıl mimarı büyük dayım Hafız Haris Sert Hocaefendi'ye çok teşekkür ediyor, minnet ve saygı duyuyorum.

Engin SANDIK

Ekim 2020, Biga

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİGALİ MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ'NİN HAYAT HİKÂYESİ (1881 – 1964)

1. DOĞUMU VE DOĞDUĞU MUHİT	5
2. AİLESİ.....	6
2.1. KARDEŞLERİ.....	7
2.2. YAŞADIĞI EV	9
2.3. EVLİLİKLERİ VE ÇOCUKLARI.....	9
3. ÇOCUKLUĞU VE TAHSİL HAYATI.....	10
3.1. ÇOCUKLUĞU	10
3.2. İLK TAHSİL HAYATI VE DARÜŞŞAFAKA	12
3.3. İSLÂMÎ İLİMLER İCÂZETNÂMESİ, MUHTEVÂSİ VE TERCÜMESİ.....	17
4. MEMURİYET HAYATI VE GEÇİM KAYNAKLARI.....	31
5. VEFATI VE CENAZESİ.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

BİGALİ MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ'NİN ŞAHSİYETİ, İLMÎ YÖNÜ-SAYGINLIĞI, KÜTÜPHANESİ

1. ŞAHSİYETİ.....	40
1.1. FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ.....	40
1.2. RÛHÎ VE AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ	46
2. İLMÎ YÖNÜ VE SAYGINLIĞI	50
3. KÜTÜPHANESİ.....	57
3.1. KÜTÜPHANESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	57
3.2. KÜTÜPHANESİNDE YER ALAN ESERLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	63
3.3. KÜTÜPHANESİNDE YER ALAN ESERLERDEKİ KAYITLAR	66
3.4. KÜTÜPHANESİNDE YER ALAN MATBÛ ESERLERİN LİSTESİ VE KÜNYE KAYITLARI.....	74
3.4.1. POZİTİF BİLİM KİTAPLARI.....	74
3.4.2. DİNÎ VE İSLÂMÎ İLİMLER KİTAPLARI.....	78
4. TELİF ÇALIŞMALARI.....	83
4.1. TELİF VE İSTİNSÂH ETTİĞİ ESERLER.....	83
4.2. VAAZ VE HUTBE ÇALIŞMALARI	84
4.3. DİĞER NOTLAR	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN YAŞADIĞI ÇEVREDE İRTİBATLI OLDUĞU ULEMÂ VE TALEBELERİ

1. MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN İLİM ÇEVRESİ.....	88
2. MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN TALEBELERİ.....	94
2.1. TALEBELERİ	94
2.1.1. ÇELTİK KÖYÜNDEKİ TALEBELERİ.....	95
2.1.1.1. ABDULLAH YAZAN	113
2.1.1.2. MUSTAFA YILMAZ.....	114
2.1.1.3. HAFİZ İBRAHİM GÜRKAŞ.....	115
2.1.1.4. HAFİZ MEHMET ÖZCAN	116
2.1.1.5. ABDULLAH SERT	119
2.1.1.6. HAFİZ HARİS SERT.....	120
2.1.1.7. HAFİZ NURİ KART.....	124
2.1.2. ÇELTİK KÖYÜ DIŞINDAKİ TALEBELERİ.....	128
SONUÇ.....	133
KAYNAKÇA	135
EKLER.....	142

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Resmî Kur'ân Kursu Birinci Talebe Cetveli Transkripsiyonu: s.120

Tablo 2: Resmî Kur'ân Kursu İkinci Talebe Cetveli Transkripsiyonu: s.123

Tablo 3: Resmî Kur'ân Kursu Üçüncü Talebe Cetveli Transkripsiyonu: s.127

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı Geçen Eser

B.İ.A : Bakacak İlkokulu Arşivi

B.K.M.A. : Bostandere Köyü Muhtarlığı Arşivi

Bkz. : Bakınız

B.M.F.D. : Biga Müftülüğü Fahri Dosyalar

C.no : Cilt Numarası

Ç.K.M.A. : Çeltik Köyü Muhtarlığı Arşivi

Ç.K.Ö.K : Çeltik Köyü Öğrenci Kütüğü

E.D. : Evlenme Defteri

DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

haz. : Hazırlayan

k.s.no : Kütük Sıra Numarası

N.S.A.K. : Nüfus Soy Aile Kütüğü

N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V. : Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Alt-

Üst Soy Bilgisi Sorgulama Verileri

No : Numara

Ö.K.No : Öğrenci Kayıt Numarası

s. : Sayfa

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

thk. : Tahkîk

t.y. : Tarih Yok

v.d. : Ve Diğerleri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Tezin konusu, r.1297/m.1881 yılında Bulgaristan'ın Şumnu kasabası Akyar köyünde dünyaya gelen, 17 Ocak 1964 tarihinde Biga'nın Çeltik köyünde dar-ı bekaya irtihal eden Bigalı Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, ilmi çalışmaları, çevresindeki ulema ile etkileşimi ve yetiştirdiği talebelerdir. O, akaid, fıkıh, tefsir, hadis, siyer, tasavvuf ve ahlak gibi dini-İslami ilimlere; tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe, mantık, pedagoji, hukuk gibi sosyal bilimlere; hesap, geometri gibi fenni ilimlere; Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine vâkıf olan kendisini çok iyi yetiştirmiş bir son dönem Osmanlı âlimidir. Vefatından 4 sene öncesine kadar resmi görevine devam eden, bununla birlikte yaşadığı yöre halkına çeşitli hizmetlerde bulunan Mustafa Lütfi Efendi, Kur'ân ve Sünnet çizgisinde yaşamaya gayret ederek hayatını ilim öğrenmeye, öğretmeye ve hizmet etmeye adamıştır. Yaptığı ilmi çalışmalarla ardında zengin bir kütüphane, vaaz-hutbe notları, telif ve istinsah ettiği eserler bırakarak ilim, kültür hayatına katkıda bulunmuş, yetiştirdiği talebelerle ve yaptığı irşad faaliyetleriyle ilmini geleceğe aktarma gayreti içerisinde olmuştur.

Mustafa Lütfi Efendi'nin vefatından bu yana elli altı yıldır aydınlatılmayı bekleyen hayatının, eserlerinin ve yaptığı çalışmaların ortaya çıkarılması, yaşadığı zaman diliminin ve bölgenin ilmi, dini, siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik açılardan anlamlandırılmasına, ilmi faaliyet tarzlarının anlaşılmasına, bölgedeki maddi manevi ilim kültür mirasının kayıt altına alınmasına katkı sağlayacaktır. Bir başka ifadeyle Biga tarihinde yer almış önemli şahsiyetlerin biyografik portrelerinin günyüzüne çıkarılmasına ve bölgedeki ilim-kültür haritasının oluşturulmasına dair mihenk taşı ve ilham kaynağı olacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, hem tarihimiz hem de biyografi geleneğimiz açısından önemlidir.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METODU

Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatına dair daha önce yap lm   bir çalışma olmadığından salt manada onunla ilgili herhangi bir literatürel kaynak kullan lamadı. Bu sebeple azami ölçüde hayatının neredeyse her noktasını aydınlığa kavu turabilmek amacıyla kendisiyle ilgili resmi, yazılı, sözel ve görsel veri toplamaya gayret edilerek ayrıntılı bir saha çalışması yapıldı.

 lk olarak Mustafa Lütfi Efendi'nin yaşadığı  eltik köyüne keşif gezisi yapılarak geride bıraktığı terekesine ulaşıldı.  inde hayatıyla ilgili önemli bilgileri içeren muallimlik ehliyetnamesi, tayin belgesi, mektup, not vs. gibi pek çok resmi ve özel evrak türü ile eserlerin bulunduğu maddi malzeme tasnif edildi. Ardından resmi belgeler, kütüphanesinde yer alan el yazması ve matbu eserler, bunların üzerlerindeki kayıtlar ve kitapların sayfaları arasında bulunan notlar incelendi. Bu  alı ma sonucunda genel itibariyle Mustafa Lütfi Efendi'nin doğumu, do du u muhit, ailesi, e i, çocukları, tahsil ve memuriyet hayatı, geçirdiği ciddi bir rahatsızlığı, ilmi yönü, kütüphanesi, dönemin uleması ve onlarla ilişkisi ile talebeleri gibi birinci, ikinci ve üçüncü bölümlere dağıtılan konularla ilgili bilgiler günyüzüne çıkarıldı. Ancak her üç bölüme dağıtılarak işlenen bu bilgiler, Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatıyla ilgili bazı önemli hususların tam manasıyla aydınlatılmasında yetersiz kaldı. Bu noktada kaynakları genişletmek ve çeşitlendirmek amacıyla Cumhurbaşkanlığı, Diyanet   leri Başkanlığı, Çanakkale  l M ft l   , Biga M ft l   , Çanakkale  l Millî Eğitim Müdürlüğü, Biga  l e Millî Eğitim Müdürlüğü, Bakacak  lk  retim Okulu ve Dar   afaka gibi resmi kurum arşivlerinde araştırmalar yapıldı. Ayrıca  eltik ve Bostandere'nin köy muhtarlık ar ivlerine ba vuruldu.

Kaynaklara ulaşılması ve bunların değerlendirilmesi noktasında arşiv bilgilerinin yanında sözlü nakillere de ihtiyaç duyuldu. Birinci derece yakınlarından oğlu Haris Sert ve kızı Şadiye Boru, talebelerinden Aziz Pamuk ve Nuri Kart, akrabalarından Sami Bereceli ve Tahsin G m  'le, yani Mustafa Lütfi Efendi'yle te rik-i mesaide bulunan ya da onun hakkında bilgi sahibi olan kimselerle sözlü mülakatlar yapıldı. Bu doğrultuda söz konusu kişilerden Haris Sert ve Şadiye Boru'ya 36 başlık altında 400 kadar ayrıntılı soru soruldu. Yapılan tüm görüşmeler, ses kayıt cihazıyla kayıt altına alındı. Tezin hacmi ile bölümlerini hayli genişleten bu mülakatlar

Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatını daha belirgin ve tasavvur edilebilir hale getirdi. Dolayısıyla evlatlarından bir kısmının yaşaması ve bunların akıl sağlıklarının yerinde olması Mustafa Lütfi Efendi'yi daha iyi tanımak ve anlatabilmek konusunda büyük avantaj sağladı. Özellikle bu iki evladıyla yapılan mülakatlar tezde fazlaca bir yek na haiz oldu. Ayrıca nakledilen sözlü bilgiler, çalışmanın sınırlarını daha da genişleterek Mustafa Lütfi Efendi'yle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi olan başka malumata da ulaşmanın yolunu açtı.

Sözlü nakillerin kimi yerde resmi bilgilerle uyuşup uyuşmadığı, kimi yerde de bunları aktaranlar arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmeye uğraşılarak en doğru bilgiler verilmeye çalışıldı. Ancak nakledilen bu bilgilerle de ilgili olarak yanlış ya da subjektif olma ihtimali ile kişilerin yaşlı olmaları sebebiyle unutkanlık seviyeleri, bilgileri karıştırma ya da eksik hatırlama gibi durumları da göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca kanaat hâsıl olmayan, şüphe oluşturan bilgilere tezde yer verilmedi ya da kişiler tarafından aynı konuda farklı nakledilen bilgiler tezin bağlamı içerisinde belirtildi.

Yapılan sözlü mülakatlardan elde edilen bilgiler, kişilerin yöresel dile sahip olmaları, yaşlılıklarından dolayı ortaya çıkan ifade hataları ve kimi yerde de konunun dışına çıkararak bağlamsal kopukluklar meydana getirmeleri sebebiyle tarafımızdan yapısal ve anlamsal olarak bağlama daha uygun bir sıralama gözetilmek suretiyle daha düzgün ve anlaşılabilir c mlerle metne aktarıldı.

Sadece sözlü bilgilerle yetinilmeyerek tezi zenginleştirmek amacıyla görsel kaynaklar da elde edilmeye uğraşıldı. Bu konuda hem şahıs alb mlerine hem de arşiv kaynaklarına başvuruldu. Öncelikle Mustafa Lütfi Efendi'nin şahsiyetini gösteren üç fotoğrafa ulaşıldı. Fotoğraflardan biri oğlu Haris Sert'ten diğer ikisi terekedeki belgelerden alındı. Ardından çocuklarından bazılarının eski fotoğraflarına ulaşıldı. Fahriye Sandık'ın fotoğrafları oğlu Fahreddin Sandık'tan alındı. Yaşayanların da bugünkü hallerini gösteren fotoğrafları çekildi. Üvey kardeşi Köse Mehmet'in de üç fotoğrafı tespit edildi. Bunlardan biri köy halkından olan Seyide Göktaş Hanımefendi'den alındı, diğer ikisi arşivlerden çıkarıldı. Mustafa Lütfi Efendi'nin yaşadığı  eltik köyüne yapılan keşif gezilerinde köyün bugünkü halini gösteren tepeden fotoğrafları çekildi. Yine ayrıca görev yaptığı caminin yerine yapılan yeni

camii ile talebe okuttuğu yerin bugünkü hali fotoğraflandı. Talebelerinin bir kısmının fotoğrafları arşivlerden çıkarıldı. Ayrıca bugün yaşayan talebelerinden bazılarının fotoğrafları da tarafımızca çekildi. Edinilen görsel malzemeye Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatı daha hissedilir hale getirildi. Bunlarla birlikte kütüphanesinde bulunan eserler ve üzerlerindeki kayıtlar da taranarak tezin EKLER kısmına konuldu.

Dolayısıyla bu çalışma ağırlıklı olarak Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesinde yer alan belgeler, eserler ve onunla görüşen kişilerle yaptığımız sözlü mülakatlardan elde ettiğimiz bilgiler üzerinden hazırlandı.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİGALİ MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ'NİN HAYAT HİKÂYESİ

(1881 – 1964)

1. DOĞUMU VE DOĞDUĞU MUHİT

Mustafa Lütfi Efendi, II. Abdülhamid döneminde r.1297/m.1881¹ yılında Bulgaristan'ın Şumnu kazasının Akyar köyünde doğmuştur.

Doğduğu muhitle ilgili resmi kaynaklarda sadece Şumnu'ya yer verilmektedir.² Kütüphanesinde yer alan eserlerdeki bazı temellük kayıtlarında da doğduğu yerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. *Tercüme-i Gedûsî li'l-Mukantarât ve li'l-Ceyb*³ adlı eserin iç kapak sayfasındaki kayıta Mustafa Lütfi Efendi'nin Şumnu kazasından olduğu belirtilmektedir.⁴ *Telhîsü'l-Esâs* adlı eserin ön iç kapak sayfasındaki bir başka kayıta ise buna ek olarak Akyar karyesi de zikredilmektedir. Kayıt şu şekildedir:

el-kitâbü's-sâhibü Şumnu muhâcirlerinden Akyar karyeli Koca İsmail oğlu Molla Mustafa – 29 Nisan 316⁵

Kaydın manası şu şekildedir: *Bu kitabın sahibi, Şumnu muhâcirlerinden Akyar köyünden İsmail oğlu Molla Mustafa'dır. 12 Mayıs 1900.* Bu kayda değer ek bilgi, küçük yaşlardayken ailesiyle birlikte göçtüğü Çeltik'in kuruluşu ve bu köyü kuran ailelerin menşeiyle ilgili nakillerle de uyuşmaktadır. Bu anlamda elde edilen sözlü bilgiler de bu hususun netleştirilmesinde ek bir değer ortaya koymaktadır. Köylülerden nakledilenlere göre Çeltik köyü, 93 Harbi'nden sonra dalga dalga gerçekleştirilen periyodik göçler silsilesi neticesinde kurulmuştur. Köyün ilk olarak Bulgaristan Şumnu Akyar'dan gelen 18 hane tarafından kurulduğunu ve muhacirlerin köyün

¹ Çeltik Köyü Muhtarlığı Arşivi, Nüfus Soy Aile Kütüğü, C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164; Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 5 Mart 1911 tarihli muallimlik ehliyetnâmesi. Ehliyetnâmenin sûreti EK-13'te verilmiştir.

² Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164; Ercan Sandık'tan alınan Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Alt-Üst Soy Bilgisi Sorgulama Verileri, s.2.

³ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki kütüphanede yer alan, metinde geçen eserlerin künye kayıtları, tezin içinde ayrıca belirtilecek olup tezin **Kütüphanesinde Yer Alan Eserlerin Listesi ve Künye Kayıtları** kısmında verilecektir.

⁴ Kayıt şu şekildedir: *Şumnu kazalı Mustafa b. İsmail.*

⁵ Kaydın yer aldığı sayfa EK-27'de verilmiştir.

bulunduğu mıntıkada yaşayan gayrimüslim vatandaşlarla evlerini değış tokuş ettiklerini köylüler nakletmektedir.⁶

2. AİLESİ

Resmi kaynaklarda ve terekesindeki bazı belgelerde yer alan bilgilere göre Mustafa Lütfi Efendi'nin pederinin ismi İsmail, validesininki ise Meryem'dir.⁷ Şumnu doğumlu olan İsmail Bey'in doğum ve vefat tarihi ile yeri net bir şekilde belli değildir.⁸ Meryem Hanım ise r.1260/m.1844 yılında Şumnu'da doğmuş r.1341/m.1925 yılında Çeltik köyünde vefat etmiştir.⁹ Babası İsmail Bey ve annesi Meryem Hanım'la ilgili olarak geçmişleri, nerede ikamet ettikleri, ne işlerle meşgul oldukları vs. gibi konular hakkında teferruatlı bilgiler bulunmamaktadır.

Kütüphanesinde bulunan *Telhisü'l-Esâs* adlı eserin ön iç kapak sayfasındaki kayıta Mustafa Lütfi Efendi, "Koca İsmail oğlu Molla Mustafa" diye nitelenmektedir.¹⁰ Dolayısıyla bu bilgi söz konusu ailenin lakabının Koca İsmailler olduğunu ve İsmail Bey'e nispet edildiğini ortaya koymaktadır. Ancak daha sonra ailenin lakabı değışmiş, Mustafa Lütfi Efendi hoca olduktan sonra aile ona nispet edilerek Hocalar lakabını almıştır.

Göçün sona ermesinden ve köyün kurulmasından bir müddet sonra Meryem Hanım, köy ahalisinden Hacı İbrahim Göктаş¹¹'la evlenmiştir. Hangi tarihte evlendikleri belli değildir, resmi kaynaklarda da herhangi bir bilgi yoktur. Ancak evlendikleri tarih hakkında çıkarım yapılmasını mümkün kılan bir karine bulunmaktadır. Bu, Meryem Hanım'ın Hacı Göктаş'tan olan oğlu, Mustafa Lütfi Efendi'nin kendisinden 15 yaş küçük olan anne kardeşi Mehmet Göктаş'ın doğum

⁶ Fahreddin Sandık, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2020.

⁷ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164; Ercan Sandık'tan alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.2; Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 5 Mart 1911 tarihli Muallimlik Ehliyetnâmesi. EK-13'te verilmiştir.

⁸ Haris Sert'ten nakledildiğine göre İsmail Bey, göç esnasında vefat etmiştir. Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

⁹ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Göктаş mad., k.s.no:29, s.106.

¹⁰ Eserin iç kapak sayfasında yer alan kayıt: *el-kitâbü's-sâhibü Şumnu muhâcirlerinden Akyar karyeli Koca İsmail oğlu Molla Mustafa – 29 Nisan sene 316*. Kaydın yer aldığı sayfa EK-26'da verilmiştir.

¹¹ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Göктаş mad., k.s.no:29, s.106. Hacı İbrahim Göктаş, eşi (Habibe Göктаş) vefat etmiş, tek erkek çocuklu (Murat Göктаş), 93 Harbi'nden sonra Bulgaristan'ın Şumnu kazasından göç etmiş, yeni kurulmuş olan Çeltik köyünün ilk sakinlerindendir. r.1251/m.1836 yılında doğmuş, r.1341/m.1925'de, Meryem Hanım'la aynı yılda vefat etmiştir.

tarihidir. Mehmet Göktaş, r.1312/m.1896 yılında doğmuştur.¹² Dolayısıyla doğum yılına göre evlilik yılı olarak en erken 1896 – 1897 tarihleri alınabilir.

Bu evliliğin Hacı İbrahim Göktaş'ın Meryem Hanım'a yaptığı ilgi çekici bir teklif neticesinde gerçekleştiği anlatılmaktadır. Haris Sert, babasından duyduğu bu olayı şu şekilde nakletmektedir:

*Hacı İbrahim, evlerinin önünden geçerken Meryem Hanım'ı durdurmuş ve Meryem Meryem, diye seslenmiş. Meryem Hanım da buyur İbrahim Bey, diye karşılık verince İbrahim Bey de ona, bak Meryem, ikimizin de yetimleri var, gel evlenelim de bunlar anasız babasız kalsın.*¹³

Bunun üzerine Meryem Hanım da bu teklifi kabul ederek Hacı İbrahim Göktaş'la evlenmiş ve onun 29 no'lu¹⁴ hanesine yerleşmiştir.

2.1. Kardeşleri

Tespit edilen resmi ve sözel bilgilere göre Mustafa Lütfi Efendi'nin kardeşleri kendisiyle beraber öz ve üvey olarak toplam yedi kişiden oluşmaktadır. Dört öz kardeşten ilki Meryem¹⁵, ikincisi Fatma Yükçü¹⁶, üçüncüsü Hüsnü Sert¹⁷, dördüncüsü Hacer Pınarcı¹⁸'dir. Ayrıca üvey babasından olan bir anne kardeşi ve bir üvey kardeşi

¹² Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Göktaş mad., k.s.no:29, s.106. Evlendikleri sırada İbrahim Bey 58, Meryem Hanım ise 49 yaşındadır.

¹³ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018. Yetimlerimiz ifadesi problemlili bir ifadedir, Hacı Göktaş'ın oğlu Murat Göktaş r.1283/m.1867 yılında Şumnu'da doğmuştur. Mehmet Göktaş'ın doğum yılı evlilik yılı olarak kabul edilirse İbrahim Bey ile Meryem Hanım evlendiği sırada Murat Göktaş 27 yaşında rüştünü almış bir yetişkin, Meryem Hanım'ın oğlu Mustafa Lütfi Efendi ise 15 yaşında, ergenlik dönemindeki bir çocuktur. Hatta m.1894 yılında Murat Göktaş'ın ilk oğlu Ferhat Göktaş da doğmuştur. Dolayısıyla Murat Göktaş ailesini kurmuş, yetimlikle ilgisi kalmamış bir kimsedir.

¹⁴ Üçüncü kuşak torunu Mehmet Göktaş'tan alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.2.

¹⁵ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018. Kardeşlerin en büyüğüdür. Doğum ve ölüm tarihi ile yeri tespit edilememiştir. Çanakkale'nin Lapseki ilçesinin Beybaş köyünde yaşamış ve orada vefat etmiştir.

¹⁶ Fatma Yükçü, 1876 yılında doğmuştur, vefat tarihi belli değildir. Sami Bereceli'den alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.2.

¹⁷ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43 s.164. r.1299/m.1883 yılında Şumnu'da doğmuştur, vefat tarihi belli değildir. Çanakkale Savaşı'nda şehit olduğu Haris Sert'en nakledilmektedir. Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

¹⁸ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Pınarcı mad., k.s.no:20, s.71. Mustafa Lütfi Efendi'nin en küçük kardeşi olan Hacer Pınarcı, r.1304/m.1888 yılında Çeltik köyünde doğmuştur. Ancak bu bilgi yanlıştır, çünkü anlatıldığına göre babası Koca İsmail, göç esnasında yolda vefat etmiştir. Dolayısıyla Hacer Pınarcı'nın Çeltik'te doğması mümkün değildir. Ağabeyi Mustafa Lütfi Efendi gibi Şumnu Akıyar'da doğmuş olması fikri daha doğrudur. Dönemin muhtarlık görevlileri tarafından kütüğe yanlış kaydedildiği düşünülmektedir. Hacer Pınarcı'nın vefat tarihi de belli değildir. Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

bulunmaktadır. Hacı İbrahim Göktaş'tan olan anne kardeşi Mehmet Göktaş, üvey kardeşi ise Murat Göktaş'tır.

Kardeşleriyle ilgili teferruatlı bilgiler bulunmasa da bunların arasında en çok bilgi edinilen kardeşi, üvey babasından olan anne kardeşi Mehmet Göktaş'tır. Hakkındaki bilgilerin az bir kısmı resmi kaynaklara, genel itibariyle de Mustafa Efendi'nin oğlu Haris Sert, kızı Şadiye Boru ve Mehmet Göktaş'ın torunlarından merhum Selahattin Göktaş'ın hanımı Seyide Göktaş'tan nakledilen sözel rivayetlere dayanmaktadır. Mehmet Göktaş, r.1312/m.1896 yılında Çeltik köyünde doğmuştur.¹⁹ Ağabeyi Mustafa Lütfi Efendi'den 15 yaş küçüktür. Köse Mehmet, Hacı Köse ve Tumbul Dede²⁰ isimleriyle bilinmektedir.

Çiftçilik, marangozluk ve değirmencilik yapan Köse Mehmet, Haris Sert'ten nakledildiğine göre Çeltik köyünde Dolapbaşı ve Taşarası²¹ diye adlandırılan mevkilerin olduğu yerde bir değirmen işletmiştir. Bu iki mevki, Çeltik köyü kurulmadan önce pirinç ekilen bahçelerin, tarlaların olduğu birbirine yakın iki mevkidir. Bu değirmen yıkılmış ve bugüne ulaşmamıştır. Ayrıca fakirlik ve yoksulluğun yüksek seviyede olduğu dönemlerde bir ulaşım ve geçim kaynağı olarak kullanılan öküz arabaları ile bunların tekerleklerini, espit gibi aksamını üretmiş, bu şekilde geçimine katkı sağlamıştır.²² Ağabeyi Mustafa Lütfi Efendi'nin vefatından bir yıl sonra 5 Temmuz 1965 tarihinde Çeltik köyünde vefat etmiştir.²³

¹⁹ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Göktaş mad., k.s.no:29, s.106. Mehmet Göktaş'ın fotoğrafları EK-4'te verilmiştir.

²⁰ Seyide Göktaş, Kişisel Görüşme, 12 Ekim 2020. Bu lakapla anılmasının sebebi ufak tefek, küçük boylu, tombulcana bir kimse olmasıdır. Yaşadığı dönemde köydeki bazı insanlar kendisine *Tumbul* lakabını takmışlardır. O zamandan beri onun soyundan gelen Göktaş ailesinin lakabı da *Tumbullar* olarak kalmıştır. Göktaş ailesi bugün hala bu lakapla bilinmektedir. Aslı "tombul"dur; ancak kelime bu şekilde telaffuz edilmektedir.

²¹ Fahreddin Sandık, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2020. Taşarası, adını iki geniş, büyük taşın arasında yer alan ve içinde yüzmeye müsait 2-3 metrelik su birikintisi bulunan, etrafında bahçelerin yer aldığı bir dereden almaktadır. Mustafa Lütfi Efendi'nin torunu Fahrettin Sandık'tan nakledildiğine göre eski zamanlardan beri köy halkının çocukları burayı sayfiye ve yüzme mekânı olarak kullanagelmiş, çoğu yüzmeyi burada öğrenmiştir.

²² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018; Seyide Göktaş, Kişisel Görüşme, 12 Ekim 2020.

²³ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Göktaş mad., k.s.no:29, s.106.

2.2. Yaşadığı Ev

Mustafa Lütfi Efendi'nin yaşadığı evin Rumlardan kaldığı anlatılmaktadır.²⁴ Kendi ifadesiyle bu ev, *köy içinde kâin; doğusu, şimâli ve batısı yol, kiblesi Hüseyin Çırak ve Sait Cebir ile çevrili üstte dört oda, bir kiler, dam, oda ve samanlığı bulunan avlulu*²⁵ bir evdir. Mustafa Lütfi Efendi, tahsilini bitirip İstanbul'dan döndükten sonra tekrar buraya yerleşmiş ve Bostandere köyündeki yaşıntısı hariç 17 Ocak 1964 tarihindeki vefatına kadar hayatını bu evde geçirmiştir. Terekedeki bazı belgelere göre Mustafa Lütfi Efendi'nin 1911'li²⁶ ve 1914'lü²⁷ yıllarda ve hatta 1924'lerde²⁸ 50/1 no'lu hanede yaşamış olduğu görülmektedir. Daha sonra bu numaranın değişip değişmediği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Mustafa Lütfi Efendi'nin vefatından sonra yapılan miras paylaşımında arsa ikiye bölünmüş ve bu ev 1972 yılında oğulları Abdurrahman Sert ve Haris Sert tarafından yıkılmıştır. Arsanın üst kısmına Abdurrahman Sert, meyve ve yemiş ağaçlarıyla donatılmış bahçenin bulunduğu alt kısma da Haris Sert birer ev inşa etmişlerdir.²⁹

2.3. Evlilikleri ve Çocukları

Mustafa Lütfi Efendi hayatı boyunca üç kez evlenmiştir. İlk evliliğini Çan'ın Bostandere Köyü'nden, altı çocuklu Hüsmen Gümüş ve Gülsüm Gümüş'ün ikinci çocukları olan Ayşe Hanım'la yapmıştır. Bu evlilikten r.1328/m.1912'de Abdullah adında bir oğlu ve üç yıl sonra r.1331/m.1915'te Rukiye adında bir kızı dünyaya gelmiştir.³⁰ Ayşe Hanım r.1309/m.1893'te doğmuş, r.1338/m.1922 yılında 29 yaşında erken vefat etmiştir.³¹

²⁴ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

²⁵ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 4 Kasım 1957 tarihli, T.C. Biga Noterliği, Satış Vedi Senedi, Belge No:1607, 1. mad. EK-6'da verilmiştir.

²⁶ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 5 Mart 1911 tarihli Muallimlik Ehliyetnâmesi. EK-13'te verilmiştir.

²⁷ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 5 Eylül 1914 tarihli Askerlik Teskeresi. EK-20'de verilmiştir.

²⁸ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 2 Nisan 1924 tarihli Seferberlikten Muafiyet Belgesi. EK-21'de verilmiştir.

²⁹ Mustafa Lütfi Efendi'nin evinin bulunduğu yerin günümüzdeki hali. EK-5'te verilmiştir.

³⁰ Bu evliliğiyle ilgili resmi tarih kaydı bulunmamaktadır. İlk çocuğunun doğum tarihi göz önünde bulundurduğunda ilk evliliğini 31 yaşında 1913'te Çeltik köyü Mekteb-i İbtidaiye Muallimliği'ne tayin edilmeden iki yıl önce gerçekleştirmiş olabileceği düşünülmektedir.

³¹ B.K.M.A., N.S.A.K., Gümüş mad., k.s.no:58, s.1.

Mustafa Lütfi Efendi, daha sonra Ayşe Hanım'ın kardeşi Havva Hanım'la evlenmiştir. Havva Hanım r.1316/m.1900³² yılında Bostandere köyünde dünyaya gelmiştir. Ablasından yedi yaş küçüktür. İlk eşi vefat ettikten sonra kayınpederi Hüsmen Gümüş, eğer beklerse ikinci kızı Havva Hanım'ı da kendisine vereceğini haber göndermiş ve belli bir olgunluğa eriştikten sonra Mustafa Lütfi Efendi ile evlendirmiştir.³³ Ne zaman evlendikleri tam olarak belli değildir. Mustafa Lütfi Efendi'nin bu evlilikten Şükriye, Fahriye, Abdurrahman, Zahide, Fethiye, Haris, Şadiye ve Yasir olmak üzere beş kız üç erkek çocuğu olmuştur.³⁴ Yasir, doğumundan bir yıl sonra 1938'de vefat etmiştir. Havva Hanım da ablası gibi erken yaşta 1939 yılında 39 yaşındayken ebedi âleme göçmüştür.³⁵

Mustafa Lütfi Efendi, Havva Hanım'ın vefatından sonra 3 yıl dul kalmış, 19 Mayıs 1942 tarihinde³⁶ 61 yaşındayken Çeltik köyünden Bekir ve Hanife Balcı'nın kızları 54 yaşındaki Fatma Hanım'la üçüncü evliliğini gerçekleştirmiştir.³⁷ Fatma Hanım, r.1306/m.1890 yılında beş çocuklu Balcı ailesinin ikinci çocuğu birinci kızı olarak dünyaya gelmiştir.³⁸ 22 yıl birlikte yaşamışlar ve çocukları olmamıştır. Mustafa Lütfi Efendi'nin vefatından 5 ay 20 gün sonra 7 Temmuz 1964 tarihinde vefat etmiştir.³⁹

3. ÇOCUKLUĞU VE TAHSİL HAYATI

3.1. Çocukluğu

Mustafa Lütfi Efendi'nin çocukluğu net bir şekilde belli değildir. Bu dönem, evlatlarından aktarılan sözel nakiller etrafında şekillenmektedir. Anlatıldığına göre çocukluğunun bir kısmı yalnızlık, hayat mücadelesi, çobanlık ve hayvancılıkla geçmiştir.

³² B.K.M.A., N.S.A.K., Gümüş mad., k.s.no:58, s.1.

³³ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 03 Temmuz 2018.

³⁴ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164. Mustafa Lütfi Efendi'nin çocuklarının tespit edilen eski ile şimdiki hallerini gösteren fotoğrafları EK-2'de verilmiştir.

³⁵ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164.

³⁶ Ç.K.M.A., Evlenme Defteri., C.no:5, No:27.

³⁷ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020. Fatma Balcı'nın eşi genç yaşta vefat etmiş dul bir kimse olduğu ve 20-25 yıl kadar kimseyle evlenmediği Haris Sert'ten nakledilmektedir.

³⁸ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Balcı mad., k.s.no:24, s.79.

³⁹ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164.

Annesi Meryem Hanım, evlendikten sonra Hacı İbrahim Gökteş'in evine yerleşmiş ancak Mustafa Lütfi Efendi, bu evliliğe razı olmadığı için annesiyle birlikte gitmemiştir. Bu konuda kızı Şadiye Boru kendisinden şunları duyduğunu nakletmektedir:

*Anam gitti ama ben gitmedim, bu evde kaldım. Bazen kavga ederlerdi, anam bizim eve doğru kaçar, üvey babam da onu alıp geri götürmek için arkasından koşardı, biri evin kapısından diğeri öbür kapısından koşarak girerdi, ben onların çok defa evin içinde koşturduklarına şahit olmuşumdur.*⁴⁰

Annesinin ve üvey babasının bazı tartışmaları ile kavgalarına da şahit olduğu anlatılan Mustafa Lütfi Efendi, göç esnasında yetim kalmış, annesi Meryem Hanım'ın da evden ayrılmasıyla iyice yalnızlaşmış, evde tek başına yaşamak zorunda kalmıştır. Böylelikle hayatın getirdiği ağır yükleri daha çocukluk döneminde omuzlarına almış, erken yaşta geçim mücadelesine girişmiş ve çalışmaya başlamıştır. Bu bağlamda çocuklarından aktarılan bilgilere göre çocukluğunu çok fakirlik içinde geçiren Mustafa Lütfi Efendi, köyün ve bölgenin getirdiği şartlar itibarıyla çobanlık ve hayvancılık yapmıştır. Kendisine izafe edilen ifadelerle o, *boğaz tokluğuna çobanlık*⁴¹ yapmış, köyün varlıklı kimselerinin hayvanlarının güdümüyle ve bakımıyla ilgilenmiştir.

Kızı Şadiye Hanım, Mustafa Lütfi Efendi'den naklen babasının çocukluğunda her sabah erkenden sokak kapısının önüne çıkıp kapının eşiğine oturduğundan ve iş verecek biri çıkar mı diye beklediğinden bahsetmektedir. Babasının çocukluğunda yaşadığı sıkıntılar ile İstanbul'a gidişine zemin hazırlayan nedenleri kendisinden duyduğu şu sözlerle ifade etmektedir:

*Çocukluğumda her sabah erkenden sokak kapısının önüne çıkar, diz çökerek kapının eşiğine otururdum, acaba bir kişi çıkıp beni görür, çağırır da iş buyurur mu diye. Çıracak Hüseyinlere, Ahmet Ağalara boğaz tokluğuna çobanlık yaptım, çok fakirlik çektim.*⁴²

Oğlu Hafız Haris Efendi de bu bilgileri doğrulamaktadır ve çocukluğu hakkında o da kendisinden şu şekilde duyduğunu nakletmektedir:

⁴⁰ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

⁴¹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

⁴² Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

Çocukluğum çok sıkıntılı geçti, 5-6 yaşlarında iken göçmüştük Çeltik Köyü'ne, köye gelir gelmez çobancılığa başlamıştım, çocukluğumda çobancılık yaptım, o dönemde köyde hali vakti yerinde olan bazı ailelerin hayvanlarını güttüm, keçicilik yapan bir çingeneye de 5-10 paraya oğlak çobanlığı yaptım.⁴³

Buradan anlaşıldığına göre her ne kadar yalnızlık içerisinde sıkıntılı bir çocukluk geçirse de Mustafa Lütfi Efendi, belli işler karşılığında komşuları ve köy ahalisi tarafından desteklenmiştir. Böylece tahsil hayatına kadar uzanan dönem az da olsa aydınlığa kavuşmuş, onu İstanbul'a ikinci bir göç gerçekleştirmeye ittiği düşünülen sebepler de genel hatları itibariyle ortaya konulmuştur.

3.2. İlk Tahsil Hayatı ve Darüşşafaka

Mustafa Lütfi Efendi'nin eğitim hayatının ilk zamanlarına dair resmi bir veri bulunmamaktadır ve bu konudaki bilgiler sınırlıdır. İlk tahsilini nerede, hangi hocalarla yaptığı ve hangi dersleri aldığı belli değildir. Ancak İstanbul'a ne zaman gittiğine, tahsil yapmasına vesile olanlara ve eğitim hayatı boyunca nerelerde kaldığına dair çocuklarından ve talebelerinden aktarılan nakiller bulunmaktadır. Bu nakillere göre ya göçten sonra 5-6 ya da 15-16 yaşlarındayken köyün ileri gelenleri tarafından Darüşşafaka'ya yerleştirilmiş, geri dönmeden 16 yıl boyunca İstanbul'da tahsil yapmıştır.

Talebesi Nuri Kart Mustafa Lütfi Efendi'nin eğitim hayatının başlangıcıyla ilgili şunları nakletmektedir:

Mustafa Efendi'nin çocuk yaştayken köyün ileri gelenleri tarafından keşfedildiğini ve İstanbul'a götürülerek yetimlere eğitim verilen bir medreseye yerleştirildiğini köyün ihtiyarlarından dinlemiştim. Ancak o medresenin hangi medrese olduğunu ve bu kimselerin kimler olduğunu bilmiyorum.⁴⁴

Oğlu Haris Sert de babasının tahsil hayatıyla ilgili şu bilgileri aktarmaktadır:

Babam bir gün nerede tahsil yaptığından ve İstanbul'da ne kadar kaldığından bahsetmişti. İstanbul'a 5-6 yaşlarında iken gitmiş. Darüşşafaka'da okuduğunu söylemişti. Kendisinden oğlum ben Darüşşafaka'yı bitirdim dediğini duydum. Onunla

⁴³ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

⁴⁴ Nuri Kart, Kişisel Görüşme, 20 Aralık 2018.

beraber bir kişiyi daha götürmüşler, sanırım o kişinin adı da Molla Bekir.⁴⁵ Yaşça biraz daha büyükmüş babamdan. Ancak Molla Bekir duramamış ve köye geri dönmüş, babam ise sabretmiş. Köye hiç dönmeden 16 yıl okumuş. Medresede yatıp kalktığını söylerdi. Arada sırada İstanbul Sultanbeyli'deki ve Yalova'daki akrabalarımıza gidermiş. Onu İstanbul'a kimlerin götürdüğünü bilmiyorum, fakat bu hususla ilgili tahminlerim var. Hatırladığım kadarıyla köyde ondan yaşça büyük, benim de kendilerine eriştiğim Molla Ahmet gibi zatlar vardı. Bu kimseler az çok okumuş, görmüş geçirmiş kimselerdi. Onlar ya da köyün başka ileri gelenleri okutmuş olabilirler onu. Zaten babam çocukluğunda çok fakirlik çekmiş, birileri ön ayak olmasaydı ne İstanbul'a gidebilirdi ne de okuyabilirdi.⁴⁶

Bu konuda kızı Şadiye Hanım da ağabeyi Haris Sert'in aktardıklarına benzer şeyler anlatmaktadır:

Babam 15 yaşına kadar çok çile çekmiş köyde, çobancılık yapmış, 15 yaşına gelince de anasından kaçmış ve okumak için İstanbul'a gitmiş. Anamın haberi olmadan kaçtım, 15 sene hiç gelmedim dediğini hatırlıyorum. Yetim olduğundan dolayı İstanbul'da yetimlerin okuduğu bir okula yerleştirmişler onu, fakat adını bilmiyorum. İstanbul'a gitmesine de birileri yardımcı olmuş mudur olmamış mıdır tam olarak bilmiyorum, ancak onun çocukluğunda köyün ileri gelenlerinden az çok mürekkep yalamış birkaç molla varmış, onların yardımcı olduğuna dair bir şeyler duymuştum. 15 yaşında gittim, tahsili bitirene kadar köye hiç dönmedim, ta 30 yaşında döndüm demişti, kış aylarında okul döneminde okuduğu yerde kaldığını, yazları ise Kartal'da ve Yalova'daki akrabalarımızda kaldığını söylemişti. Bu akrabalarımız babam vefat ettikten sonra bizi ziyarete de geldiler. Aslında babamı görmeye gelmişlerdi, ancak babam o sıralarda vefat etmiş, onu sağlığında tekrar görememişlerdi.⁴⁷

Mustafa Lütfi Efendi'nin nasıl ve nerede eğitim aldığına dair bilgiler verilirken İstanbul'a gidişinde hangi vasıtaları kullandığına da değinilmesi gerekmektedir. Bu konuyla ilgili sözel bilgiler mevcuttur. Haris Sert, babasının İstanbul'a giderken Seyyar vapurlarıyla seyahat ettiğini söylemekte ve şunları eklemektedir:

⁴⁵ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-02, Tertip mad., k.s.no:53, s.196. r.1293/m.1877 yılında doğmuştur. Mustafa Lütfi Efendi'den dört yaş büyüktür.

⁴⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 03 Temmuz 2018.

⁴⁷ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

O dönemlerde kara taşıtları olarak öküz arabaları, atlar ve beygirler kullanılmaktaydı. O zamanlar yolculuklar, ormanlar ve patikalar üzerinden gerçekleştirilirdi, bugünkü gibi yollar yoktu. Babam, İstanbul'a Seyyar vapurlarıyla gittiğini anlatırdı. İstanbul'a yolculuk edeceği Seyyar vapuruna binmeden önce köyden Biga'ya, oradan da Karabiga'ya kadar ya yürüyerek ya da beygirle giderdi. Darüşşafaka'da okumak için götürüldüğü zamanda da bu Seyyar vapurlarını kullanmıştır. Seyyar vapurlarına ben de eriştim, İzmit'e askerliğe gideceğim zaman bu vapurları kullandım. Bir tarafında insanların seyahat ettiği, bir tarafında eşyaların yerleştirildiği ve bir tarafı da hayvanlara ayrılan 3 bölümden oluşan vapurlardı. Hayvanların halatlarla indirildiğini hatırlıyorum. Bunlar Karabiga'dan kalkan, önce Marmara Adasına gider, oradan Şarköy-Erdek-Tekirdağ güzergâhını kullanarak İstanbul'da Tophane iskelesine ulaşırdı. Son durak Tophane iskelesiydi. O zamanlar Galata köprüsü ile Karabiga'daki iskeleler ağaçtandı. Askere gittiğim 1953-56'lardaki İstanbul limanlarının iskeleleri de ağaçtandı.⁴⁸

Kızı Şadiye Hanım da bu hususta şunları nakletmektedir:

Babam İstanbul'a Karabiga'dan kalkan vapurlarla giderdi. Okula giderken nasıl gittiğini bilmiyorum ama ben evlenmeden önce onun harman sonunda, Ağustos sonu Eylül başı gibi zamanlarda İstanbul'a gittiğine pek çok kez şahit oldum. Karabiga'dan kalkan vapurlarla gider ve İstanbul'a gittikten bir hafta sonra geri dönerdi. Döndükten sonra da 2 gece vapurda yattım derdi. 4 gününü yolda geçirdiğini anlatırdı. O zamanlar şimdiki gibi imkânlar yoktu, bir yerden bir yere gitmek çok zaman alırdı. Bazen de arkadaşlarıyla giderdi İstanbul'a. Orada tanıdığı hocalarla ve arkadaşlarıyla görüşürdü. Yaşlanıp da iyice yürüyemeyecek hale gelinceye kadar pek çok kez gitti, yürüyemeyecek hale gelince bir daha gitmedi, ben evlenip evden ayrıldıktan sonra da bir daha gittiğini duymadım.⁴⁹

Mustafa Lütü Efendi'nin çocuklarından ve talebesinden aktarılan bilgiler, 1873'ten bu yana yetimlere eğitim vermek için kurulan Darüşşafaka'da⁵⁰ okuduğu

⁴⁸ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

⁴⁹ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

⁵⁰ Darüşşafaka'nın temelleri Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'ye dayanmaktadır. 1865 yılında Dâire-yi Askeriye rûznâmçecisi Yusuf Ziya Paşa'nın teşvikiyle oluşturulan cemiyetin amacı ilk aşamada halk sınıfını okutmaktır. 1873 yılında Darüşşafakatü'l-İslâmiye parasız yatılı, özel statülü bir okul olarak 54 öğrenciyle öğretime başladı. İlkokul, ortaokul, lise programları dönemin Milli Eğitim müfredatından çok ilerideydi. Toplam 8 yıllık bir programa sahip olan okulun son iki yılı da âlî sınıflardan oluşmaktaydı. Dönemin en iyi hocaları burada ders verirdi. Bkz. Mehmed İzzet v.d., **Darüşşafaka**

yönündedir. Sözel nakillerden yola çıkılarak bugünkü Darüşşafaka Eğitim Kurumları arşivinde kendisiyle ilgili bir kaydın olup olmadığına dair araştırma ve inceleme yapıldı. Bunun neticesinde öğrenci kayıtlarının yapıldığı üç kütük defteri ile her bir öğrenci adına oluşturulan, öğrencilerin doğum tarihleri ve yerleri, baba isimleri gibi kimlik bilgileri ile okula kayıt ve sağlık raporu evraklarını içeren özlük dosyaları tespit edildi. Darüşşafaka arşivinde öğrenci özlük dosyalarının bulunduğu bölümde iki Mustafa Efendi dosyası bulunmaktadır. Bu dosyaların, hakkında çalışma yapılan Bigalı Mustafa Lütfi Efendi'yle ilgisi yoktur. Çünkü bunlar Cumhuriyet sonrası döneme aittir ve içerindeki kayıtlar kendisinin kimlik bilgileriyle uyuşmamaktadır. Dolayısıyla arşivde Mustafa Lütfi Efendi adına tutulan bir özlük dosyası bulunmamaktadır.

Bahsedilen üç kütükten ikincisinde, yani 1903 – 1928 yılları arasında Darüşşafaka'da eğitim almış tüm öğrencilerin kimlik bilgileriyle ders notlarının tutulduğu Darüşşafaka Sınıf Geçme Defteri'nde⁵¹, 1321 – 1328 yılları arasında Darüşşafaka'da eğitim almış olan tek Bigalı Mustafa Efendi kaydı olduğu tespit edildi.⁵² Darüşşafaka'yla ilgili yazılan eserlerde ve Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye salnamesinde h.1328 mezunları arasında buna da yer verilmekte ve bu kişinin Darümuallimîn talebesinden olduğu ifade edilmektedir.⁵³ Bu kaydın kendisine izafe edildiği kişi, eğer kütük, hicri takvim esas alınarak hazırlanmışsa h.1321/m.1903-4 – h.1328/m.1910-11, eğer rumi takvim esas alınarak hazırlanmışsa r.1321/m.1905-6 – r.1328/m.1912-13 yılları arasında eğitim almış ve bu kişi eğitime 2. sınıftan başlatılmıştır.

Türkiye'de İlk Halk Mektebi, haz. Mehmet Kanar, İstanbul, Darüşşafakalılar Derneği, 2000, s.1; İsmail Hayri Cem, **İmkânsız Hayatlar**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2010, s.132, 504.

⁵¹ Defterin sûreti EK-10'da verilmiştir.

⁵² Darüşşafaka Sınıf Geçme Defteri (1903-1904/1927-1928), s.50. İsmi ilk geçtiği sayfa EK-10'da verilmiştir.

⁵³ Mehmed İzzet v.d., **Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi**, İstanbul, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1927, s.125; **Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye Salnâmesi**, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, 1332, s.242.

Mustafa Lutfi Efendi'ye ait olma ihtimali olan bu kayıt tek olması, diğer kütükte böyle bir kayıt olmaması ve de kendisinin eğitim hayatıyla ilgili bazı sözel nakillerle ve terekesindeki bazı belgelerle uyuşması bakımından önemlidir.⁵⁴

Mustafa Lutfi Efendi'nin Darüşşafaka'da eğitim alıp almadığıyla ilgili olasılıklar bulunmaktadır. Mustafa Lutfi Efendi'nin medrese tahsilini sonlandırıp, 1909 ve 3 Ağustos 1910⁵⁵ tarihleri arasında Biga'ya döndüğü düşünülmektedir. Söz konusu tarihlerle, Darüşşafaka'dan mezun olan tek Bigalı Mustafa Efendi'nin mezuniyet tarihi büyük oranda benzerlik arz etmektedir. Bununla birlikte 29-30 yaşlarında köye döndüğü şeklindeki sözel rivayetler⁵⁶ de bu tarihlerle uyum halindedir. Buna göre Mustafa Lutfi Efendi, medrese ve 8 yılın 1 yılı sayılmazsa 7 yıllık Darüşşafaka eğitimlerini aynı süreçte almış ve birbirine yakın tarihlerde tamamlamış olabileceği söylenebilir. Ancak burada bir problem ortaya çıkmaktadır. Eğer kütükteki kayıt, Mustafa Lutfi Efendi'ye aitse, kayda göre h.1321/m.1903'te 22 yaşında Darüşşafaka'ya başlamış ve 30 yaşında bitirmiş olmalıdır ki 22 yaş, bir talebenin Darüşşafaka'ya girmesi için çok geç bir yaştır. Fakat Balkan muhaciri ve yetim olması, Darüşşafaka Sınıf Geçme defterinde tespit edilen kayıttaki talebenin de birinci sınıftan değil ikinci sınıftan başlatılmış olması sebepleriyle 22-23 yaşlarında istisnai olarak Darüşşafaka'ya alınmış ve az da okuma yazma biliyorsa yaşının ilerlemesinden dolayı ikinci sınıftan başlatılmış olduğu düşünülebilir.⁵⁷ Ancak Darüşşafaka Mektebi'nin bağlı olduğu Cemiyet-i Tedrisiye-yi İslamiye'e ait salnâmesinin 1328/1912 mezunları

⁵⁴ Diğer kütüklerin hiçbirinde Bigalı Mustafa Efendi kaydı yoktur. Tabi bu durum, kaybolan başka kütüklerin olmadığı ve o kütüklerde bu isimde birinin geçip geçmeyeceği anlamına da gelmemektedir. Şu an elde bulunan arşiv kayıtlarına göre bir çıkarım yapılmakta ve bu kaydın Mustafa Lutfi Efendi'ye ait olabileceği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu düşünceler, eğitimini ne zaman sonlandırdığı ve memuriyet hayatına başladığı konuları etrafında gelişmektedir. Bazı belirsizlikler eğitim hayatının sonu olduğu düşünülen tarihler ile memuriyet hayatına başladığı tarihler arasında karmaşık bir ilişki ortaya çıkarmaktadır. Bunların kronolojisi karineler üzerinden irdelenerek anlaşılmaya ve bir temele oturtulmaya çalışılacaktır.

⁵⁵ Mustafa Lutfi Efendi'nin icâzetnâmesini aldığı tarih net olarak belli değildir, ancak 27 Nisan 1909 sonrası Sultan Reşad döneminde aldığı icâzetnâmedeki "Reşad" isminden anlaşılmaktadır. Ayrıca Mustafa Lutfi Efendi muallimlik ehliyetnâmesine göre 3 Ağustos 1910 tarihinde Biga'da muallimlik imtihanına girmiştir.

⁵⁶ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

⁵⁷ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde toprakları işgale uğrayan binlerce göçmen İstanbul'a gelmiştir. Bu durum Darüşşafaka eğitimini de etkilemiş ve göçmenlerden bin civarından kız ve erkek çocuk okula yerleştirilmiştir. Savaş zamanları olduğu için 14-15 yaşına kadar talebe alındığı ve bunların 4. sınıftan başlatıldığı da ifade edilmektedir. Bkz. Cem, **a.g.e.**, s.192, 504.

bölümünde Bigalı Mustafa Efendi'nin yanına “Darülmuallimin Talebesinden” şeklinde bir açıklama eklenmiştir.⁵⁸

Açıklamada bu kaydın kendisine izafe edildiği kişinin 1912’li-1913’lü yıllarda İstanbul’da Darülmuallimin’de eğitimine devam ettiği ifade edilmektedir. Bu tarihlerde Mustafa Lütfi Efendi’nin İstanbul’dan ayrılıp memleketine geri döndüğü düşünülürse kaydın ona ait olamayacağı şeklinde bir sonuç ortaya çıkabilir. Ancak bu açıklama Darülmuallimin’e başlamış ve bırakmış olabileceği ya da köyüne geri dönerek bu okula dışarıdan devam etmiş olabileceğini de akla getirmektedir. Bu tarihler siyasi ve toplumsal karışıklıkların yoğun olarak yaşandığı, Osmanlı’nın yıkılışının hız kazandığı bir dönemi içine almaktadır. Dolayısıyla böyle istisnai durumların ortaya çıkması mümkün gözükebilir.

3.3. İslâmî İlimler İcâzetnâmesi, Muhtevâsı ve Tercümesi

Medreseler, Osmanlı döneminin en güzide eğitim kurumlarıydı. Buradan mezun olan talebeler için icâzet merasimi yapıldı. Değerli ilim adamlarının ve halkın katıldığı, ulemanın önemli konuşmalar yaptığı, davetlilere ikramda bulunulan bu merasimlerde icâzet alacak talebeye hocası tarafından bir icâzetnâme verilirdi.⁵⁹

Cevz kökünden türeyen icâzet, sözlükte “su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak” gibi mânalara gelmektedir. Su akıtmak anlamına binaen bir âlimin ilmini talebesine aktarması demektir.⁶⁰

İslam dünyasında büyük önem verilen icâzet, bir ilim faaliyetinin disiplinli, sağlam ilke ve kaidelere göre yapılmasını ifade eder.⁶¹ İcâzetnâme, bir talebenin medresedeki eğitimini tamamladığını, kendi başına ilmi faaliyetler yapabilme, araştırma inceleme ve tetkik edebilme yetisini kazandığını ve yetki aldığı ilimleri öğretme ehliyetini, yani talebenin belli bir ilmi yeterliliğe ve seviyeye ulaştığını gösteren belgedir. Bir nevi üniversite diplomasıdır. İcâzetnâme, diplomadan çok farklıdır. Medreselerdeki eğitim öğretim Kur’ân ve Sünnet merkezlidir. Bu belgede

⁵⁸ Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye Salnâmesi, s.242.

⁵⁹ Süleyman Gür, *Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizade Ahmed Efendi*, Ankara, Hayat Akademi, 2016, s.51-52.

⁶⁰ Cemil Akpınar, “İcâzet”, *DİA*, C.21, İstanbul 2000, s.393.

⁶¹ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcâzetnâmeler-İslahat Hareketleri*, Ankara, atayy, 2018, s.132.

kimin kimden ders aldığı silsileyle gösterilir ve bu silsile, Hz. Peygamber'e, bazı icâzetnâmelerde ise Cebrail vasıtasıyla Allah'a kadar götürülür.⁶² Çünkü İslam ilim geleneğinde ilmin kaynağı Allah c.c. olarak gösterilir. Bu da Bakara suresinin 31. ayetindeki "Allah, Âdem'e bütün ilimleri öğretti." şeklindeki manaya dayandırılır.⁶³

İcâzetnâmeler, muhteva ve plan olarak da bugünkü anlayıştan çok farklıdır. Ayrıca icâzetnâmeler de kendi içlerinde şekil ve ifade tarzları ile kısalık uzunluk bakımından da farklılık gösterirler. Besmele, hamdele ve salvele ile başlayan icâzetnâmelerde ilmin önemine vurgu yapılır, ardından icâzet alan talebenin ismine ve hoca silsilesine yer verilir, bu silsile Allah'a kadar götürülür. Eğer bir eser icâzeti veriliyorsa, silsile o eserin müellifinde son bulur. Daha sonra hocası talebesine nasihatlerde bulunur. En sonda da icâzeti veren hocanın mührü, künyesi ve icâzet tarihi yer alır.⁶⁴

İcâzet verilen kişinin ilmî, sosyal ve kültürel durumunu ortaya koyan icâzetnâmeler içerdiği bilgiler açısından da büyük öneme sahiptir. Zira bu belgeler, icâzet alan kişilerin hayatlarına, ilmi ve kültürel seviyelerine, aldıkları derslere dair kıymetli hususlar içerir. Ayrıca bu yazılı kaynaklar, son derece sanatsal kaynaklardır.

İcâzetnâmeleri müderrisler verirdi ve bunlar Osmanlı döneminde resmi bir vesika olarak kabul edilirdi. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla da söz konusu tarihten önce verilen icâzetnâmeler, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı'na yüksek tahsil diploması kabul edilmiştir.

İcâzetnâmeler, genel ve özel olarak iki grupta incelenebilir. Aklî ve naklî bütün ilimleri nakletme yetkisini veren icâzetnâmelere genel icâzetnâme, Ferâiz gibi sadece bir ilim dalında verilen ya da Kasîde-i Bürde, Delâilü'l-Hayrât gibi sadece bir kitabın okunduğunu ifade eden icâzetnâmelere de özel icâzetnâme denilebilir.⁶⁵

Mustafa Lütî Efendi icâzetnâmesini Osmanlı'nın son Üsküdar müftüsü, Fatih dersiamlarından, hocası Rizeli Seyyid Muharrem Lütî Efendi'den almıştır.⁶⁶ Rizeli,

⁶² Gür, **a.g.e.**, s.51-52.

⁶³ Atay, **a.g.e.**, s.133.

⁶⁴ Atay, **a.g.e.**, s.133.

⁶⁵ Gür, **a.g.e.**, s.51-52, 54.

⁶⁶ Rizeli Seyyid Muharrem Lütî Efendi, Muallim Hacı Eyüb Efendi'nin oğlu olarak 1286'da Rize'de doğmuştur. Cemayizelevvel 1314'te Fatih dersiamlarından Kuvayeli İbrahim Efendi'den icâzet

icâzetnâmenin hâtime⁶⁷ bölümlerine mührünü vurduğu halde tarih atmayı ihmal ettiğinden kaç yılında düzenlendiği belli değildir. Ön kapağı üzerinde yer alan Sultan Mehmed Reşad'ın "Reşad" ismi ve "Abdülmecid b. Mehmed Reşad" tuğrası, icâzetnâmenin Sultan Reşad'ın tahta çıktığı 27 Nisan 1909 tarihinden sonra düzenlendiğini göstermektedir.⁶⁸ Mustafa Lütfi Efendi bu tarihlerde 29 yaşındadır.

Mustafa Lütfi Efendi'nin ismi, icâzetnâmenin 7. ve 27. sayfaları olmak üzere iki yerde *Bigalı İsmail oğlu Mustafa Lütfi Efendi* şeklinde yer almaktadır.⁶⁹ Bu kısımların kırmızı mürekkep kullanılarak el yazısıyla yazıldığı ve icâzetnâmeye sonradan eklendiği görülmektedir. Yine aynı şekilde hocası Rizeli Muharrem Lütfi Efendi ile onun hocası Kuvayeli İbrahim Efendi'nin isimleri de kırmızı mürekkeple yazılmış fakat bunlar icâzetnâmeye sonradan ilave edilmemiştir. İcâzetnâmenin o dönemde Rizeli'den eğitim alan medrese öğrencilerine kendisi tarafından verilen standart bir icâzetnâme olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰ Burada dikkat çeken en önemli husus ikinci isim "Lütfi"dir. Mustafa Lütfi Efendi'nin ismi resmi kaynaklarda "Mustafa" olarak kaydedilmiş⁷¹, ancak icâzetnâmede bunun yanında "Lütfi" de zikredilmiştir. Bu ismin ona Rizeli Muharrem Lütfi Efendi tarafından verildiği zannedilmektedir. Görüldüğü üzere hocasının da ikinci ismi icâzetnâmede Lütfi olarak geçmektedir.

almıştır. Mayıs 1316'da Fatih Camii'nde ders vermeye başlamış, Recep 1322'de İbtidâî Haric İstanbul müderrisliğine, Safer 1324'te ise Hareket-i Haric'e terfi etmiştir. Rebiulâhir 1334'te Huzur Dersleri Muhatablığına seçilerek padişah huzurunda tefsir dersleri vermeye başlamıştır, bu görevi iki yıl sürmüştür. Daha sonra Eylül 1325'te Fetvâhâne-i Âli İkinci Sınıf Müsevvitliği, Teşrinisânî 1327'de Birinci Sınıf Müsevvitliği, Kânunievvel 1327'de Medine-i Münevvere kadılığı müşavirliği görevlerine tayin edilmiştir. Görevinin sona ermesiyle İstanbul'a avdet etmiş, Teşrinisânî 1329'da fetvâhânedeki vazifesine geri dönmüştür. 1914'te Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliye Medresesi Fıkıh Müderrisliği'ne tayin edilmiş, Teşrinievvel 1336'da Cevab-ı Şifâhî memurluğuna geçirilmiştir ve 1340'tan sonra Üsküdar müftüsü olmuştur. 6 Ocak 1931'de vefat etmiştir. Bkz. Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 1996, C.3, s.386, 387. Rizeli Muharrem Lütfi Efendi'nin fotoğrafı EK-12'de verilmiştir.

⁶⁷ Hâtime, yazma eserlerde müellifin kitabını bitirirken yazdığı dua ve hamd ifadelerinin yer aldığı son kısımdır. Bkz. Fatih Rukancı, Hakan Anameriç, Kemal Tuzcu, **Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi**, haz. Nevzat Özel, Ankara: Hiperlink, 2016, s.13-14; Süleyman Mollaibrahimoğlu, **Yazma Eserler Terminolojisi**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007, s.46.

⁶⁸ İsmi ve tuğranın icâzetnâmede yer aldığı kısımlar EK-11'de verilmiştir.

⁶⁹ Mustafa Lütfi Efendi'nin isminin geçtiği icâzetnâmenin 7. sayfası EK-11'de verilmiştir.

⁷⁰ Rizeli Muharrem Lütfi Efendi'den icâzet alan Rizeli Kasım Varlı Efendi'nin icâzetnâmesi de Mustafa Lütfi Efendi'ninkiyle aynıdır. Bkz. Ali Adem Yörük, **Müderres ve Hukukçu Rizeli Hafız Kasım Varlı Efendi II. Meşrutiyet Dönemi Hukuk Eğitiminde Üslup Arayışları**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014, s.35-37.

⁷¹ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164; Ercan Sandık'tan alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.2.

Osmanlı döneminde icâzetnâmenin adına düzenlendiği kişiye, hocasının ikinci isim olarak kendi ismini vermesi eğitim sisteminde böyle bir icâzet geleneği olduğunu düşündürmektedir.

İcâzetnâme, bir takım farklılıklar olmakla birlikte klasik Osmanlı yazma eser anlayışına göre hazırlanmıştır. Belîğ ve edebi bir dille yazılmış olan, başta Hat sanatı olmak üzere Tezhip, Cild gibi klasik İslâm sanatlarının bir arada bulunduğu icâzetnâme, fiziki özellikleri ve içerik kısmı olarak iki şekilde değerlendirilebilir.

Taşbaskı formunda basılan icâzetnâme 29 sayfadır ve Hat sanatının yazı üsluplarından nesih formuyla yazılmıştır. Cildi oğlak derisinden yapılan icâzetnâmenin başta kahverengi renginde olduğu, daha sonra çeşitli hasarlara maruz kalarak yeşile dönüştüğü anlaşılmaktadır. Ancak derinin üzerinde hala yer yer kahverengi tonları bulunmaktadır. Sadece ön ve arka kapaktan oluşup cildinde mıkleb ve sertab mevcut olmayan icâzetnâmenin ön ve arka kapakları üzerinde baskı ve kabartma üslubuyla nakşedilen köşebentler, suyolları, zencirekler ve milimlik cetveller yer almaktadır. Köşebentler, her iki kapakta da üst ve alt olmak üzere 4 köşede de bulunmaktadır ancak desenleri bakımından dönemin anlayışından farklılık arz eden bir yapıdadır. Üzerlerinde 19.yy. rokoko desenleri resmedilmiş ve 24 ayar sarı altın kullanılmıştır. Bunun yanı sıra deri üzerinde yine klasik anlayışa uygun olarak suyolları ve milimlik cetvel hesaplamaları bulunmaktadır. Bunların da zeminleri altınla bezenmiştir. Arka kapağın orta göbek kısmına ise değişen anlayışa uygun olarak klasik şemse formunun yerine rokoko bir kompozisyon yerleştirilmiştir. Bu kısım merkezi üç hatâî ile bezenmiş, merkezi hatâîlerin çevresine de rokoko desenler işlenmiştir. İcâzetnâmenin ön kapağının göbek kısmına ise Sultan Mehmed Reşad Han'ın ismi ve tuğrası klişe edilmiş, hemen altına rokoko desenler resmedilmiştir. İcâzetnâmenin cildinde sayfalar birbirine zımbalama tekniğiyle tutturulmuştur.

Ön iç kapak açıldığında yan kâğıtla karşılaşılmaktadır. Bu kısım hasar görmüş ve bir parçası yırtılmıştır. Ardından gelen zahriye bölümünde sadece suyolları ve cetveller bulunmaktadır. Bu cetvellerin içinde de 24 ayar bakır rengi altın kullanılmıştır. Cetvelin en dış kısmına ise kırmızı kalemle bir çerçeve çizilmiştir.

İcâzetnâmenin serlevhası 19.yy. rokoko tezyînâtıyla bezeli iki sayfadan oluşmaktadır. Bu bölümde bitkisel motiflere ve hatâîlere çokça yer verilmiştir. Çiçeklerde bordo rengi kullanılmış, rûmî motiflerin zeminleri ve siyah kalemle çekilen tığlar altınla sıvanmıştır. Serlevhanın alınlık kısmına, yuvarlak bir form içerisinde rokoko bitkisel motifler işlenmiştir. Göbek kısmında merkezi hatâî kullanılan alınlığın kalemle geçilen şekilleri de altınla bezenmiştir. Serlevhada bulunan en önemli husus ise alınlık kısmında bulunan *İcâzetnâme* yazısıdır. Bu, eserin hangi formda ne için yazıldığını belirtmektedir. Bu kısım, şemse formu içerisinde sağlı ve sollu rokoko yapraklar eşliğinde alınlığa yerleştirilmiştir. Buranın zemininde de altın kullanılmış, bezeme çiçeklerde ise bordo rengi tercih edilmiştir. Alınlık kısmının suyollarında baklava dilimli geçişlere yer verilerek iki boyutlu olarak tasarlanmıştır. Merkezi kısımlarında bordo rengi, bünyelerinde ise altın kullanılmıştır. Alınlığı tamamlayan tığların zeminleri de yine altınla bezenmiştir.

Yazı kenarı cetvelleri 29 sayfa boyunca altınla çekilmiştir. Yazıların aralarında durak olarak merkezi hatâî kullanılmış ve zeminleri altınla kaplanmıştır. İcâzetnâmenin genel olarak sayfa düzenlerinde sayfanın ortasını çevreleyen cetveller bulunmaktadır. Sayfa numaraları ise sağ ve sol üst köşelerdedir. Ayrıca reddâdelere yer verilmiştir.

İcâzetnâmenin ikinci bölümünün başladığı sayfada besmelenin üzerinde alınlığa benzer bir levha bulunmaktadır. Burada da rokoko, rûmî ve bitkisel bezemeler yer almaktadır. Rûmî detaylarında altın kullanılmış, bitkisel motiflerde ise bordo rengi tercih edilmiştir.

İcâzetnâmede iki ketebe sayfası bulunmaktadır. Bunların en alt sağ ve sol kısımlarında yer alan rokoko köşebendlerin arasında Rizeli Muharrem Lütî Efendi'nin mavi renkli kişisel mührü vardır.

İcâzetnâme tek cild içerisinde, genel ve özel olarak iki icâzetten oluşmaktadır. 25. sayfasına kadar olan birinci bölümü, Mustafa Lütî Efendi'ye dini ve akli ilimleri nakletme yetkisi veren genel icâzettir. Bu kısım besmele ile başlamakta, hamdele ve salvele ile devam etmektedir. Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e, ailesine ve ashâbına salât u selam getirildikten sonra *emmâ ba'd* diye başlayan dibâce bölümünde de ilim

öğrenmenin önemi vurgulanmakta, âlimin cahile tercih edildiğinden, ilmin kişiyi yüksek makamlara ulaştıracağından bahsedilerek “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ayetine atıf yapılmaktadır. Hemen ardından ilim sahiplerinin kimler oldukları ve özellikleri zikredilmekte, onlar ilmi elde etmek için hicret eden, gizli ve saklı olsa bile ona ulaşmaktan geri durmayan, *gökteki yıldızlar gibi ilim mertebelerine yürüyen* kimseler olarak tanımlanmaktadır. Bundan sonra Rizeli Muharrem Lütî Efendi, Mustafa Lütî Efendi’nin de bu ilim ehlinde olduğunu ve ona umûmî icâzet verdiğini söyleyerek ona dualar etmektedir. Bu kısımdan sonra icâzet silsilesine yer verilmektedir.

Mustafa Lütî Efendi’nin mensub olduğu, hocası Rizeli Muharrem Lütî Efendi’den başlayarak onun hocası Kuvayeli İbrahim Ethem Efendi ile devam eden silsile, *onun hocası, onun hocası, onun hocası* şeklinde isimleri tek tek zikredilmek suretiyle sahabelere, oradan Hz. Peygambere, oradan Cebrail Aleyhisselâm’a, oradan da Allah Teâla’ya ulaşmaktadır.

Bu bölümden sonra Rizeli Muharrem Lütî Efendi, kendisiyle ve eğitimiyle ilgili bilgilere yer vermekte, metinde iki yerde Mustafa Lütî Efendi’ye “Sana vasiyetimdir” diyerek nasihatler etmektedir. Allah’a karşı gelmekten sakınmasını, ilmiyle asi olmamasını, hikmet sahibi ve vakarlı olmasını, her işinde Allah’ın rızasını öncelemesini, kötülükten uzak durup iyiliği gözetmesini vasiyet etmekte ve bu hususları da ayet, hadis ve güzel sözlerle güçlendirmektedir. Ardından Allah Teâla’ya hamd edip Hz. Peygamber’e, ailesine, ashabına salat ve selâm getirerek ismi, nesebi ve mührü ile genel icâzetnâme’yi sonlandırmaktadır.

İcâzetnâmenin 25. sayfasından itibaren Mustafa Lütî Efendi’ye *Delâilü’l-Hayrât* adlı eseri okutma ya da öğretme yetkisi veren özel icâzetnâme bölümü başlamaktadır. Bu bölüm de önce besmele ile başlamakta, ardından Allah’a hamd, rasûlüne, eşlerine ve ashabına salat u selam ile devam etmektedir. Daha sonra *Delâilü’l-Hayrât* adlı eseri nakleden silsile zikredilmektedir. Bundan sonra da Mustafa Lütî Efendi’nin bu eseri bizzat öğrenmek istediği, hocası Rizeli Muharrem Lütî Efendi’nin bu eseri ona öğretmek için icâzet verdiği nakledilmektedir. Bu ifadeler şu şekildedir: *Delâilü’l-Hayrât, Kur’ân-ı Kerim tilâvetinden sonra okunmaya en layık kitaptır. Bunun yüzden onun okunuşunu öğren ve öğret. Önde gelen, değerli*

mütehassıs âlimlerden icâzetimi aldım. Bigalı İsmail oğlu Mustafa Lütî Efendi -Allah ona uzun ömür versin, yüce lütfuyla onun nazmını okumaya muvaffak kılsın- kendini uygun görerek benden eserin müellifine varan muttasıl senedle icâzet almayı istedi. Bunun üzerine ben de onun bu düşüncesini münasip gördüm, onun isteğine icâbet ettim, okuması, nakletmesi ve peygamber efendimizin “Kim bir kavmin ameline rıza gösterirse kendisi de o amele ortak olur” sözüyle amel etmesi için gıyâben bana dua etmesini umarak ona icâzet verdim.

Bu ifadelerden sonra da özel icâzetnâme, Rizeli Muharrem Lütî Efendi’nin ismi, nesebi ve mührü ile son bulmaktadır.

Mustafa Lütî Efendi’nin silsile-i ilmiyeye mensûbiyetini gösteren genel icâzetnâmesinin tercümesi şu şekildedir:

Âlimlerin kalplerini faydalı ilimlerin nuruyla açan, fennî ilimlerin parlak cevheriyle boyunlarını süsleyen, varlığının kendisinden olduğu apaçık olan, nimetlerini bize bolca ikram eden Allah’a hamd olsun. İlmiyle her şeyi kapsayan, âlemleri lütuf ve nimetleriyle kuşatan Allah’a hamd olsun. İlminin kuşatıcılığını ve kudretinin kemâlini gösteren Allah’a hamd olsun.

Yüceltmekte, alçaltmakta ve yaptıklarında eşsiz sanat sahibi, yeryüzünde ve gökyüzünde onun ilmini aşan zerre miktarı bir şeyin var olmadığı, ilmi ve izni olmadan kendisinin ilminden bir şeyi kavrayamadığımız Allah’a hamd olsun. Allah, yaratıcılığının ve kudretinin varlığı konusunda şüphelerle sapıtanlardan münezzehtir. Zatını idrak etmekten ve sırlarına vakıf olmaktan aciz kalınan Allah tüm noksanlıklardan münezzehtir. Melekler ve ilim sahipleri gibi ondan başka ilah olmadığına ve ortağı bulunmadığına şahadet ederiz. Onun şanının yüceliğine, mertebesinin büyüklüğüne şahadet eden dolunay gibi biz de Peygamber efendimizin Allah’ın kulu ve resulü olduğuna şahadet ederiz. Yaratılış bakımından mahlûkatın en güzeline, nesep ve ahlak yönünden en şereflişine, güzel ahlakı tamamlamak için gönderilen, hakikatin yollarını göstermek için gönderilen efendimize, faziletin anahtarları olan ehl-i beytine, akıl sahipleri için hidayet nuru olan sahabesinin üzerine salat u selâm olsun.

Bundan sonra, istenilen şeylerin en güzeli ve arzu edilenlerin en kıymetlisi ilim cevheri ki onunla akıllı cahile tercih edilir, ilim kişiyi derecelerin en yükseğine ulaştırır

İslâm'ı benimseyenler sahip olurlar. İki dünya saadeti bu ilimlerin etrafında döner, bundan dolayı kalpleri mühürlü olanlar değil temiz olanların gönülleri huzur bulur ve bu kişiler ışıkları zayıf olan yıldızlarda bile olsa o ilimlere ulaşırlar. Bu şerefli insanların ilim talep etmek için yollara düştüğünü görürsünüz. Peygamber efendimizin -sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem- “Bir kişinin senin vasıtanla hidayet bulması dünya ve içindeki nimetlerden ve kızıl develere sahip olmaktan daha hayırlıdır” hadis-i şeriflerinde ifade ettiği gibi ilim öğrenip öğretmek şerefine nail olmak amacıyla karanlıktan aydınlığa yol bulmak için fazileti arzu ederek gökteki yıldızlar gibi ilmin mertebelerine yürürler.

Keskin zekâlı, derin düşünce ve feraset sahibi, ince anlayışlı, parlak zihin, titiz tabiatlı Mustafa Lûtfi Efendi ibn İsmâîl el-Bigavî bu ilim ehliendir. Aziz ve kuvvetli olan Allah onları (Mustafa Lûtfi Efendi ve babası İsmail'i) bağışlasın. Bu fakire geldi ve *“ilim isnâdı olmayan nesebi olmayan gibidir”* denildiği için isnâd zincirinin bir halkası olmak ve ilim tahsili yapmak üzere uzun seneler yanımdan ayrılmadan derslerine devam etti. Benim yanımda ilimlerin nazarî ve fitrî yönlerinden derin anlayış, kavrayış gücü ve üstün, keskin zekâsıyla istifade etti. Naklî ve aklî ilimlerin özelliklerini kavradı, usûl ve fîrû'un sırlarını elde etti. Sonra yanımda aldığı ilimleri nakletmek ve benden öğrendiklerini benim senedimle aktarmak için izin istedi. Bunun neticesinde ben de onu nakil ve rivayet konusunda ehil, bid'at ve sapkınlıktan uzak gördüm. Başında ve sonunda uyulması mecbûrî kurallara riayet etmek şartıyla dâimî olan ecir ve tüm şartları taşıdığını dikkate alarak ona umûmî icâzet verdim.

Hocaların hocası büyük âlim, ilmiyle âmil olan, geniş ilim sahibi, keskin zekâlı, faziletli muhakkik ve müdekkik âlimlerin piri, zor meselelerin bile kendisine boyun eğdiği, selef-i sâlihîn'in kendisine gıpta ettiği, kendisinden sonra gelenlerin gururu, muttakilerin örneği olan çok iyi bir dindar, güzel ahlak sahibi, insanların kendisinden razı olduğu, mütevazı şahsiyet, kendisinden istifade edilen üstad Seyyid İbrahim Edhem Kuvayevî ki Allah ona güçlü hâkimiyet versin ve onu daima emniyet içerisinde tutsun. Faziletli muhakkiklerin güneşi, ince tetkik sahibi âlimlerin dolunayı, zamanının bahtıyarı ve en şerefli, ince ilimler ve rumuzlarda hatırı sayılır bir mertebesi olan, fenni ve nazari ilimlerin inceliklerine, hızlı anlayış ve keskin zekâsından dolayı bedihi kavrayışa sahip, ilim ayın çatlağının üzerinde bile olsa almaya çalışan, akıcı bir dil ve tatlı bir üsluba sahip, karar vermede üstün yetenekli, ülkede saygın bir şekilde anılan,

gündüzün aydınlığı gibi güneş timsali alleme, övünç ve kemâlât sahibi Seyyid Ahmed Şakir bin Halil el-İslâmbûlî'nin ona (Seyyid İbrahim Edhem Kuvayevî) icâzet verdiği gibi biz de onun varlığından ve cömertliğinden istifade ettik. Ona zâhir ve bâtın tüm ilimleri kendisinde toplayan, geniş ilim sahibi, tahkîk ve tedkîk alanlarında öncü olan, yüce mülk sahibinin kendisine yardım ettiği eş-Şeyh Muhammed Gâlib bin Kâdî Mehmed Emin el-İslâmbûlî'den icâzet verdiği gibi, ona da Rumların büyük âlimi, ilim denizinin derinliklerinde yüzen eş-Şeyh Süleyman el-Girîdî -Allah onun açık ve gizli günahlarına mağfiret eylesin- ona da kâmil âlim, engin deniz eş-Şeyh İbrahim İsbirî -Bârî olan Allah onu bağışlasın- ona da Ali el-Fikri el-Ahîshavî -Allah onun gölgesini uzun etsin- ona da ünlü edip, usta müellif, *es-Siyerü'l-Kebîr*'in mütercimi Mehmed Münib el-Ayıntâbî, ona da Arap, Acem ve Rum'un allâmesi *Esrâru't-Te'vîl ve Envâru't-Tenzîl*'in müellifi, Nâsuriddîn el-Beydâvî ve eş-Şeyh Hafız İsmail el-Konevî icâzet verdi. O da fâzıl, kâmil eş-Şeyh Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî'den, o da eş-Şeyh Osman ed-Divrigî el-Kayserî'den, o da mevlânâ Receb Efendi el-Âmidî'den, o da *Tarikat-ı Muhammediye*'yi şerh eden, muttakî, büyük İmam Muhammed b. Pir Ali'den, o da sâhibü't-tahrîr Abdurrahman el-Âmidî'den, o da Mevlânâ Molla Çelebi el-Âmidî ve Muhyiddîn'den ve o ikisi de Muhammed eş-Şervinî'den, o da mevlânâ Hüseyin el-Halhâlî'den, o da mevlânâ Mirzâcân'dan, o da el-Fâzıl Cemaleddin Mahmud eş-Şîrâzî'den, o da allâme Celâleddin ed-Devvânî'den, o da Muhyiddîn el-Keşkenârî, o da üstâdü'l-âlem, hâtemü'l-muhakkikîn ve seyyidü'l-müdakkikîn, es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî'den, o da mevlânâ Mübârek Şâh'tan, o da muhakkik Kutbuddîn er-Râzî'den, o da allâme Kutbuddîn eş-Şîrâzî'den, o da en-Nasîr et-Tûsî'den, o da Kâtib el-Kazvînî'den, o da İmam Fahrüddîn er-Râzî'den, o da İmam Hüccetü'l-İslâm el-Gazzâlî'den, o da ebi'l-me'âlî İmâmü'l-Harameyn Abdülmelik ibn Yusuf el-Cüveynî'den, o da mütehasıs âlim İmam el-Hemmâm Ebî Talib el-Mekkî'den -Allahu teâlâ onlara rahmet etsin ve onları cennet köşklerinde ağırlasın- o da Tefsîr ve nurlu Fıkıh ilmini eş-Şeyh İsmail el-Konevî'den, o da şeyhi Abdülkerîm el-Konevî el-Âmidî'den, o da eş-Şeyh Muhammed el-Yemânî el-Ezherî'den, o da eş-Şeyh Abdülhay ve eş-Şeyh Abdürrahîm'den, eş-Şeyh Abdürrahîm de eş-Şevberî'den, o da sâhibü'n-nehr Ömer bin Nüceym'den ve eş-Şeyh Abdülhay, o da Ali el-Makdisî'den aldı, eş-Şeyh el-Makdisî ve Ömer b. Nüceym de allâme, Şelebî (Şilbî) diye meşhur eş-Şeyh Şihâbüddîn Ahmed bin Yunus'dan, o da allâme Abdülber bin

Şahne'den, o da kâmil İmam, muhakkik İbnü'l-Hemmâm'dan, o da *Kâriü'l-Hidâye* diye meşhur olan eş-Şeyh Sirâcüddîn Ömer bin Ali el-Kenârî'den, o da eş-Şeyh Alâuddin es-Seyrâmî'den, o da *Hidâye* şârihi es-Seyyid Celâleddîn'den, o da hocası sâhibü'l-*Keşf* ve't-*Tahkîk* Alâuddin Abdülaziz el-Buhârî'den, o da ulemânın üstadı, sâhibü'l-*Kâfî* ve'l-*Kenz* Hâfızüddin el-Kebîr'den, o da allâme Şemsüleimme el-Kerderî'den, o da sâhibü'l-*Hidâye* Burhâneddîn'den, o da Şemsüleimme es-Serahsî'den, o da Şemsüleimme es-Serahsî'den, o da Şemsüleimme el-Hulvânî'den, o da el-Kâdî Ebû Ali en-Nesefî'den, o da eş-Şeyhu'l-İmam Ebû Bekir bin Muhammed bin Fazlu'l-Buhârî'den, o da İmam Abdullah es-Sebezmûnî'dan, o da el-Emîr Abdullah b. Ebî Hafs el-Buhârî'den, o da babasından, o da İmam Muhammed ibn el-Hasan eş-Şeybânî'den o da el-İmamü'l-a'zam, hümâmü'l-efham Numan bin Sabit Ebû Hanîfe'den ve Ebû Yusuf'tan; el-İmam el-a'zam da Hammad bin Ebû Süleyman'dan, o da İbrahim en-Nehâî'den, o da Alkame'den, o da Abdurrahman'dan, o da Abdullah bin Habîb'ten, o da Abdullah bin Mes'ûd'dan ve Ali b. Ebû Tâlib'ten -Allah ondan razı olsun- aldı. O ikisi (Abdullah bin Mes'ûd'dan ve Ali b. Ebû Tâlib) de peygamberlerin sonuncusu, öncekilerin ve sonrakilerin efendisinden -sallallahu teâlâ aleyhi ve âlihî ecmaîn- o da Cibrîl el-Emîn'den, o da azameti ve şanı yüce olan âlemlerin Rabbinden almıştır.

Hadis ilmini de usul ve metin olarak hocası İsmail el-Konevî'den aldı, o da hocası Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî'den, o da eş-Şeyh Muhammed el-Yemânî el-Ezherî'den, o da allâme Halil el-Lekânî, eş-Şeyh Muhammed ez-Zerkânî el-Mâlikiyyîn ve eş-Şeyh Ahmed el-Merhûmî eş-Şâfiî'den, birinci kişi Ebî İbrahim el-Lekânî'den, o da eş-Şeyh Sâlim es-Senhûrî'den ve son ikisi Muhammed el-Bâbilî'den, o da Necmettin el-Gaytî'den, o da Zekeriyâ el-Ensârî'den, o da sâhibü *Şerhu'l-Buhârî Fethu'l-Bârî* Hâfız İbnü'l-Hacer'den, o da İbrahim et-Tenûhî'den, o da Ahmet bin Ebî Talib'den, o da Ebî Abdullah Hüseyin bin Mübârek'ten, o da Ebi'l-Vakt Abdülevvel Îsâ el-Herevî'den, o da Ebi'l-Hasan Abdurrahman bin el-Muzaffer ed-Dâvudî, o da Ebî Muhammed Abdullah es-Serahsî el-Hamevî'den, o da Ebî Abdullah bin Muhammed bin Matar el-Firebrî'den, o da İmâmü'l-Eimme, ve Şeyhu Huffâzi'l-Ümmeti Ebî Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buhârî'den, o da muttasıl bir senedle peygamberlerin en faziletlisinden -selâmların en güzeli onun üzerine olsun- almıştır.

İbn Yusuf, Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, bir seferinde Firebrî kanalıyla bir seferinde de bizzat kendisi *Câmiu's-Sahîh*'i bize rivayet etti. *Sahîh-i Müslim*'i de hocasından Hafız İbn Hacer'e dayanan mazi isnadıyla aldı. (İbn Yusuf) dedi ki: Bize Tenûhî rivayet etti, O da dedi ki: Ebu'-Fazl Süleyman bin Hamza'dan, Ali ibn Hüseyin'den, Hâfız Ebu'l-Fazl ibn Nâsır'dan, o da Ebu'l-Kasım Abdurrahman'dan, o da Ebû Bekir Muhammed bin Abdullah el-Cevzenî'den, o da Mekkî bin Abdullah en-Nîsâbûrî'den, o da *Sahih-i Müslim*'in müellifi Müslim bin Haccâc el-Kuşeyrî'den bize rivâyet etti.

Kadir olan Rabbi'nin rahmetine muhtâc olan bu fakir kul Seyyid Rizeli Muharrem Lûtfi der ki: İlk eğitimimi babamdan aldım, Allah ona selâmetle birlikte tüm arzu ettiklerini versin. Onu razı olduğu ve sevdiği şeylere nâil etsin. Nahiv ilmine kadar kendisinden istifâde ettim. Rüşdiye mektebi muallimi faziletli âlim, Dursun Efendi'nin derslerine iştirak ettim. Aynı şekilde ondan (Dursun Efendi'den) sarf ve nahiv ilmine giriş dersleri aldım. Sonra faziletli, mâhir ve meşhur âlim Hüseyin Kufeynî Efendi'nin derslerine katıldım. Allah ona rahmet eylesin. O vefat edince ilâhî hidâyet beni Kostantiniyye'ye yönlendirdi, orada dâhilî ve hâricî birçok alanda ilim elde ettim. Faziletli muhakkik, usta müdakkik, güvenilir, keskin görüşlü, üstâd el-Hâc Hâfız İbrahim Hakkı Egînî'nin meclisine katıldım, hadis ve tefsir ilminde icâzet alana kadar ondan istifade ettim, bunun yanı sıra bazı giriş dersleri de aldım. Rahîm olan Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.

Ey kardeş, Allah'a karşı takvalı olup ona itaat etmeni, onun hakkını gözetmeni, onu kaybetmekten çekinmeni, günahların seni helâk etmesinden sakınmanı tavsiye ediyorum. Perçemlerini elinde tutan Allah'a tövbe et ki hikmeti sana kolaylaştırsın ve nimet kapılarını açsın. Allah u teala şöyle buyuruyor: “Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler (in kapılarını) açardık.”⁷⁷ Rivayet ediliyor ki: “Kim kırk gün boyunca sadece Allah için ihlaslı olursa, sabrından dolayı hikmet pınarları fışkırır”,

⁷⁷ Bu ayet Kur'an-ı Kerim'in وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْفُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ “Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayiverdik.” âyetinden alınmıştır. A'raf, 7/96. Altuntaş, Şahin, **a.g.e.**, s.177.

ilmini fikir, basiret ve amel ile güzelleştir. Yumuşak mîzacı ol, tûl-i emeli terket, çalışmalarına ve okumalarına güzide peygamberimize salat u selam getirerek başla, ilmî münazaralarda edepli ol ve gereksiz tartışmalardan kaçın. İzzet şîârını giyer vakar sahibi olursun. Seni zillete düşürecek davranışlardan uzak dur, kendini hakir ve küçük düşürme. Mü'minlerin emiri Ali bin Ebî Talib kerremallahuvechehû şöyle buyurmuştur: Arzuladığın şeyden vazgeç, yoksa onun dengi olursun, istediğin şeye muhtaç olursan onun esiri olursun. İlim senin gözünde en öncelikli, en önemli ve sadık talebe de senin nazarında en sevgili ve en değerli şey olsun. Her işte Allah'ın rızasını ara. Sevinç ve hüznü olduğu anlarda onun takdirine razı ol. Takvaya sarıl ki kurtuluşa eresin. Müttaki bir insan ol ki yüksek mertebelere ulaşasın. İşte bunlar sana vasiyetimdir. Allah seni muhafaza etsin. Kendi yapmadığını başkalarına tavsiye etmekten ötürü Allah'tan bağışlanma dile. Eğer böyle yaparsan zürriyeti olmayan bir nesle çocuk isnad etmiş olursun. (İcâzeti) tamamlamaya muvaffak kılan Allah'a hamd olsun. Salât ve selâm, yaratılanların efendisi olan peygamberimize, kerem sâhibi ehl-i beytine ve muhterem sahabelerinin üzerine olsun.

Onun adı el-fakîr -kadir olan rabbi ona rahmet eylesin- Hacı Eyüb Efendi'nin oğlu Rizeli Muharrem Lütî'ye ve ana babasına Allah merhamet etsin, onlara ve ilmine keder, sıkıntı vermesin.

Mühür: Seyyid Muharrem Lütî

Mustafa Lütî Efendi'nin *Delâilü'l-Hayrât*/özel icâzetnâmesinin tercümesi:

Bizi *Delâilü'l-Hayrât*'a yönlendiren Allah'a hamd olsun. Salat ve selâm, kâinat var oldukça kendisiyle tüm iyi amellerin tamamlandığı peygamber efendimizin, ehl-i beytinin, temiz zevcelerinin, sahabelerinin ve onun yolundan gidenlerin üzerine olsun.

Bütün nimetlerde Allah'a hamd ettikten sonra en layık övgü peygamber efendimize -sallallahu aleyhi ve sellem- salât getirmektir. Peygamber efendimize salatın nasıl yapılacağı hakkında hadis-i şerîflerde geçen birçok rivayet vardır. Arif ve ilmi kâmil olan mevlâmız Ebû Abdullah Muhammed bin Süleyman el-Cezûlî el-Hasenî ibni Abdullah bin Ebî Bekir bin Süleyman bin Ya'lâ bin Yahlef bin Mûsâ bin Ali bin Yusuf bin Îsâ bin Abdullah bin Cündeb bin Abdurrahman bin Muhammed bin Hasan bin İsmail bin Cafer bin Abdullah bin Hasan bin Ali bin Ebî Talib

kerremallahuvechehû -Allah ondan razı olsun, Allah onu cennetin en yüksek derecelerine koysun- onları tanzim etmeye muvaffak oldu ve onu *Delâilü'l-Hayrât* diye isimlendirdi. Telif ettiğim bu esere öncekilerin ve sonrakilerin gıpta ettiğine hayatım üzerine yemin ederim. Ancak “işte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir”.⁷⁸

Delâilü'l-Hayrat, Kur’ân-ı Kerim tilâvetinden sonra okunmaya en layık kitaptır. Bunun yüzden onun okunuşunu öğren ve öğret. Önde gelen, değerli mütehasıs âlimlerden icâzetimi aldım. Bigalı İsmail oğlu Mustafa Lütî Efendi -Allah ona uzun ömür versin, yüce lütfuyla onun nazmını okumaya muvaffak kılsın- kendini uygun görerek benden eserin müellifine varan muttasıl senedle icâzet almayı istedi. Bunun üzerine ben de onun bu düşüncesini münasip gördüm, onun isteğine icâbet ettim, okuması, nakletmesi ve peygamber efendimizin “Kim bir kavmin ameline rıza gösterirse kendisi de o amele ortak olur” sözüyle amel etmesi için gıyâben bana dua etmesini umarak ona icâzet verdim. Hocamız, mevlâmız Seyyid İbrahim Edhem Kuvaye -Allah ona selâmet versin- onu (*Delâilü'l-Hayrat*) Seyyid el-Hâc Hâfız Ahmed Şâkir el-İslâmbûlî’den -Hâdi olan Allah’ın rahmeti üzerine olsun- rivâyet etti. O da hocası Seyyid Muhammed Galip İslâmbulî’den o da Süleyman bin Hasan el-Giridî’den, o da Muhammed Es‘ad bin el-İmâm Ahmed’den, o da Ba’lebek müftüsü diye meşhur olan Muhammed Hebbetullah bin Muhammed’ten, o da Ahmed et-Tahl ve Abdullah bin Sâlim’den, o da mahcub ismiyle meşhur Seyyid Abdurrahman’dan, o da babası Seyyid Muhammed’den, o da babası Seyyid Ahmed’ten, o da babası Seyyid Muhammed’ten, o da müellifi Ebî Abdullah Muhammed bin Süleyman el-Mağribî’den rivâyet etti. Kâinat var olduğu sürece dâima salat ve selâm bulutlarının etkileri üzerlerine olsun. İzzet sahibi Rabbin, o kâfirlerin vafettiklerinden münezzihtir, yücedir. Bütün peygamberlere selam olsun. Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.

Mutahhar Âl-i Abâ Hacı Eyüb Efendi’nin oğlu Rizeli Muharrem Lütî, Allah onları korusun.

⁷⁸ Bu ayet Kur’ân-ı Kerim’in *الْفَضْلُ الْعَظِيمُ* وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ “İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir” âyetinden alınmıştır. Cum‘â, 62/4. Altuntaş, Şahin, **a.g.e.**, s.622.

Mühür: Seyyid Muharrem Lütfi

4. MEMURİYET HAYATI VE GEÇİM KAYNAKLARI

Mustafa Lütfi Efendi, Maarif Nezâreti'nin 19 Temmuz 1910 tarihli emirnâmesine binaen 3 Ağustos 1910'da Biga Maarif Komisyonu ve Müdiriyeti huzurunda imtihana girmiş, müdürîyetin hazırladığı 7 Şubat 1911 tarihli mazbatayla⁷⁹ kendisine *Muallimlik Ehliyetnâmesi* verilmiştir.

Ehliyetnâmeğe göre 14 dersten imtihan olan Mustafa Lütfi Efendi, 10 üzerinden verilen notlarla toplam 131 alarak aliyyülâlâ derecede bir başarı göstermiştir. İmtihan olduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir:

1. *Kur'ân-ı Kerim mea Tecvîd* [Tevvîdli Kur'ân-ı Kerim]: 10
2. *Ulûm-ı Dîniyye* [Dînî İlimler]: 10
3. *Arabî* [Arapça]: 9
4. *Fârisî* [Farsça]: 9
5. *Kıraat-ı Türkiyye* [Türkçe Okuma]: 9
6. *Kitâbet* [Yazı]: 9
7. *Hüsn-i Hat* [Güzel Yazı Sanatı]: 9
8. *İmlâ*: 9
9. *Ma'lûmât-ı Medeniyye* [Vatandaşlık]: 8
10. *Usûl-i Tedrîsî* [Pedagoji]: 10
11. *Sarf-ı Osmânî* [Osmanlı Türkçesi Dil Bilgisi]: 10
12. *Târîhu'l-İslâm* [İslam Tarihi]: 10
13. *Târîh-i Osmânî* [Osmanlı Tarihi]: [Boş]
14. *Coğrafya*: 10
15. *Hesâb* [Matematik]: 8

⁷⁹ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 5 Mart 1911 tarihli Muallimlik Ehliyetnamesi. EK-13'te verilmiştir. Belgede yer alan mazbatanın transkripsiyonu: *Çeltik karyesi muallimi Mustafa Efendi'nin Maarif Nezâret-i Celîlesinin Çeltik'in 3383 umûm numrolu ve fî 6 Temmuz sene [1]326 tarihli emirnâmesine atfen maarif müdiriyetinde 177 umûm numrolu ve fî 21 Temmuz sene [1]326 tarihli derkenâr mûcibince cemiyetimiz muvâcehesinde imtîhânı bâlâda muharrer dersler hizâsında gösterilen numroları kazandığı aliyyülâlâ derecede ehliyetnâme ahzına kesb-i istihkak eylediğini mübeyyin işbu ehliyetnâme mûmâileyh yedine i'fâ kılındı. 25 Kânûnisânî [1326].*

5 Mart 1911 tarihli mazbatayla⁸⁰ Kal'a'ı Sultâniye Maarif Müdiriyeti tarafından onaylanan ehliyetnâme ile Mustafa Lütfi Efendi, *kura ve nevâhî mekâtib-i ibtidâiyyelerinde* (köylerin ve nâhiyelerin ilkokul mekteplerinde) muallimlik yapabilme yetkisini almıştır.

Mustafa Lütfi Efendi'nin, görevine resmî olarak mazbatadan 4 yıl sonra başladığı anlaşılmaktadır. Ehliyetnâme, 6 Eylül 1915'te maarif müfettişlerinden *Hasan Hüsni* tarafından incelenmiş, kaydı yapıldıktan sonra kendisine geri iade edilmiştir.⁸¹ Bu tarihten bir ay sonra Mustafa Lütfi Efendi, 12 Ekim 1915 tarihinde Biga Maarif Müdiriyeti tarafından köyün muhtarlığına gönderilen mazbataya göre 200 kuruş aylık maaşla Çeltik köyü ilkokul mektep muallimliğine tayin edilmiştir.⁸²

Muallimlik görevinin ne kadar sürdüğü belli değildir. Ancak 9 Kasım 1922 tarihi sıralarında Çeltik köyünde muallim olarak vazifesine devam ettiği görülmektedir.⁸³

Muallimlikle birlikte imam-hatiplik görevlerinde bulunan Mustafa Lütfi Efendi'nin imam olarak ilk defa atanmasına dair resmi bir belge bulunmamaktadır. Ancak 1914 yılında Çeltik köyünde imamlık yaptığı, 5 Eylül 1914 tarihli askerlik teskere belgesinin ön yüzünde bulunan *Mülâhazat* hanesindeki *Çeltik karyesi imamı*

⁸⁰ Kal'a'ı Sultâniye Maarif Müdiriyeti'nin ehliyetnâmede yer alan mazbatasının transkripsiyonu: *Kal'a-i Sultâniye Sancağı muzâfâtından Biga kazâsı Merkez Maarif Komisyonunca imtihânı bi'l-icrâ her dersten kazanmış olduğu numrolar yekûnun yüz otuz bir adedine bâliğ olmasına nazaran aliyyülâlâ derecesini müşîr olub zahrında hâmilinin nüfus teskeresi vesîkasıdır. Ve usûlüne tevfiқан tanzîm olmağla tarafımızdan dahi musaddık bulunan işbu ehliyetnâmeyi ihrâza kesb-i liyâkat eden Mustafa Efendi'nin Maarif-i Umûmiye Nezâret-i Celîlesinden mevrûd 6 Temmuz [1]326 tarih ve 846/33383 numrolu tahrîrât-ı aliyye mucibince kura ve nevâhî mekâtib-i ibtidâiyye muallimliklerini ifâya salâhiyyetdar bulunduğunu mübeyyin olmak üzere zîr-i temhîr olundu. 4 Rebiülevvel [1]329 ve 20 Şubat [1]326.*

⁸¹ İlgili bilgi ehliyetnâmede şu şekilde yer almaktadır: *Mûmâ-ileyh Maarif İdâresine isbât-ı vücûd ederek muamele-i kaydiyyesi ba'de'l-icrâ işbu ehliyetnâme kendisine iâde edilmiştir. fî 24 Ağustos sene [1]331, Maarif Müfettişi Hasan Hüsni.*

⁸² Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 12 Ekim 1915 tarihli Çeltik Karyesi Mekteb-i İbtidâi Muallimliğine tayin belgesi. EK-14'te verilmiştir. Mazbatanın transkripsiyonu: *Çeltik Karyesi Muhtar ve Heyet-i İhtiyâriyesine, iki yüz gurus maâş-ı şehri ile karyeniz Mekteb-i İbtidâi Muallimliği'ne "Mustafa Efendi" ta'yîn ve i'nâm kılınmış olmağla heman tedrisâta hüsn-i mübâşeret ettirilmesi ve tarih-i mübâşeretinin sür'at-i iş'ârî lüzûmu tevcih olundu. fî 29 Eylül [1]331.*

⁸³ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 9 Kasım 1922 tarihli Şura-yı Devlet'in Gayr-i Devâirden Mesâlih-i Şahsiyeye Dair Verilen Mazbatalara Mahsûs Varaka, Biga Tedkik-i Şikâyet ve Hüviyet Komisyonluğu, Fezleke Sûreti, No:180. EK-19'da verilmiştir. Mazbatanın transkripsiyonu: *Biga'nın Çeltik karyesi muallimi Mustafa Efendi hakkında icrâ kılınan tezkiye netîcesinin mûmâileyhin Anzavur ve Yunan Harekâtına iştirak etmediği anlaşılmış olmağla komisyonumuzca da mûmâileyhin erbâb-ı nâmus ve istikâmetten olduğuna kanaat hâsıl olmuş olmağla işbu fezleke tanzîm kılındı.*

olduğu kayden anlaşılacakla madde 93 mûcibince terk ibaresinden anlaşılacaktır.⁸⁴ Buna binaen Mustafa Lütfi Efendi *Mükellefiyet-i Askerî Kanûn-ı Muvakkatî*'nin 93. maddesi gereği askerlikten muaf tutulmuştur.⁸⁵ Haris Sert babasından naklen onun askerlik yapmak istediğini ancak geri çevrildiğini aktarmaktadır.⁸⁶

Mustafa Lütfi Efendi, 12 Şubat 1918 tarihinde köyün hatîbi Galip Efendi'nin vefat etmesi, oğlu Muhammed Naîm'in de buluş çağına ermemesi ve vazifeyi ifâ edecek ehliyeteye sahip olmaması sebepleriyle dönemin Biga müftüsü Mehmet Hamdi Efendi tarafından hazırlanan mazbatayla cuma ve bayram namazları için Bostandere köyü hatipliğiyle vazifelendirilmiş⁸⁷, burada 6 yıl görev yaptıktan sonra 23 Ekim 1924 tarihinde tekrar Çeltik köyü imamı olarak tayin edilmiştir.⁸⁸ Bu sırada köyün hatîbi Mustafa b. İbrahim oğlu Hâbil'dir. Babasının vefat etmesi üzerine 8 Ocak 1922 tarihinde Abdullah Efendi niyâbetiyle köye hatip olarak görevlendirilmiştir.⁸⁹ İki yıl sonra vazifesi kaldırılmış, bunun üzerine Mustafa Lütfi Efendi, 29 Aralık 1924 tarihinde köyün hatiplik görevine de getirilmiştir.⁹⁰

⁸⁴ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki Askerlik Teskeresi, No:762. EK-20'de verilmiştir.

⁸⁵ Mustafa Lütfi Efendi terekesindeki 2 Nisan 1924 tarihli belgeye göre de seferberlikten muaf tutulmuştur. EK-21'de verilmiştir.

⁸⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

⁸⁷ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 12 Şubat 1918 tarihli Bostandere köyü hatipliğine tayin belgesi. EK-15'te verilmiştir. Belgede yer alan mazbatanın transkripsiyonu: *Çeltik karyesi İmamı Mustafa Efendi, Bostandere karyesi hitâbet cihetinin bâ-berât-ı şerîf-i âl-i şân mutasarrıfı Galip Efendi'nin vukû-ı vefâtıyla lede'l-i'lân ve vukû' bulan imtihanda ehliyet ve liyâkatınız heyet-i imtihâniyece tahakkuk etmiş olduğundan müteveffâ hatib-i mumâileyhin sagîr oğlu Mehmed Naîm'in sinn-i bülûğa ve vüsûlüyle isbât-ı ehliyet edince[ye] değin cihet-i mezkûre yedinize bi'n-niyâbe ihâle ve tevcih olunarak lâzım gelen mazbatası dahi bi't-tanzîm makâm-ı âidîne takdîm edilmiş olduğundan berât-ı şerîf-i âl-i şânın şeref-i vürûduna değin eyyâm-ı Cum'â ve i'yâd-ı şerîfede vazîfe-i mezkûrenizin hüsn-i ifâsiyle duâ-ı bî-rîyâ-yı cenâb-ı zıllullâhîde bulunasız [bulunasınız] ve 's-selâm. fî 30 Rebiülâhir sene [1]336.*

⁸⁸ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 23 Ekim 1924 tarihli Çeltik karyesi imamlığına tayin belgesi. EK-16'da verilmiştir. Belgede yer alan mazbatanın transkripsiyonu: *Çeltik karyesinde mukîm Mustafa Efendi'ye, Köy Kanunu'nun seksen üçüncü maddesine tevfikân karyeniz derneği tarafından tanzîm kılınan mazbata-i intihâbiye üzerine kanûn-ı mezkûrun seksen dördüncü maddesinde muharrer evsâfi hâiz bulunduğunuzdan mezkûr Çeltik karyesi imamlığına ta'yin kılınırsınız. Vazîfe-i mevduanıza dikkat ve ihtimam edip terk ve tekâsülden ictinâb eylemeniz beyân olunur. fî 23 Teşrinievvel [1]340.*

⁸⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter-i Esâs, Defter No:0144, s.074.

⁹⁰ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 29 Aralık 1924 tarihli Çeltik köyü hatipliğine tayin belgesi. EK-17'de verilmiştir. Belgede yer alan mazbatanın transkripsiyonu: *Çeltik karyesi ahâlîsinden Bostandere hatib ü vekîli Mustafa Efendi'ye, karyeniz hitâbet ciheti Hâbil uhdesinden ref' edilmesi üzerine mesbûku'l-imtihân olmanıza binâen cihet-i mezkûrenin uhdenize tevcih buyurulması hususunda tanzim kılınan mazbata makâm-ı âidîne takdîm kılınmış olduğundan berât-ı âlinin vürûduna mezkûr Çeltik Karyesi Câmî-i Şerîfinde hizmet-i hitâbeti ifâ ve Cum'â ve İydeyni edâya mezun bulunduğunuzu mübeyyin işbu mürâsele-i şer'îyye i'tâ kılındı. fî 4 Cemâziyelâhir sene [1]343 ve fî 29 Kânûnievvel Sene [1]340.*

Görev hayatıyla ilgili terekesindeki resmî evrakların sonuncusu 3 Temmuz 1950 tarihinde düzenlenen buyrultudur. Bu belgeye göre yaş haddi sebebiyle süresi uzatılarak Mustafa Lütfi Efendi, tekrar Çeltik köyü imamlığıyla görevlendirilmiş, ardından gelen 9 yıl boyunca 21 Ocak 1959 tarihine kadar vazifesine devam etmiştir.⁹¹

Elli yıl görev yapan Mustafa Lütfi Efendi, 79 yaşına kadar, ömrünün son yıllarına değin devletine ve milletine hizmet etmiştir.

Görev hayatıyla ilgili bir başka husus, kendisine teklif edilen Balıkesir müftülüğüdür. Çeltik köyünde imamlık vazifesini ifa ederken Biga Müftüsü Mehmet Hamdi Efendi, *seni Balıkesir müftüsü yaptırılım* sözleriyle kendisine bir teklif götürmüş, fakat Mustafa Lütfi Efendi bu görevi kabul etmemiştir.⁹²

Mustafa Lütfi Efendi'nin buğday karşılığında imamlık yaptığı anlatılmaktadır. Yıllık olarak aldığı buğday miktarları hakkında resmî belge bulunmamakta ve bu hususta Nuri Kart şunları nakletmektedir:

Mustafa Hocam, buğday karşılığında görev yaptı. Hocalık yaptığı zamanlarda 70 kile buğday aldığını duymuştum. Haris, ben, Hakkı hasat zamanı geldiğinde ekinleri köylüden toplamaya giderdik. Aile başı 70 kile alınırdı. Bir kile 32 kilo civarındaydı. 30 kilonun altına düşmezdi. Hocam, bu konuda pazarlık da yapmazdı, ekin miktarın köylü belirlerdi. Hoca ekin ekmeye vs. de gitmezdi, köylüler ona yardım ederdi ya da oğlu Rahman Aga yapardı.

Hoca istese kalırdı İstanbul'da, rahmetlinin döneminde zorluklar vardı. Bana göre dönüşünün sebebi görev aşkıdır. Beş vakit namazı kılar, yaz-kış ezan okurdu. Ben yaşlandım artık, gidemeyeceğim demezdi. Bu zaten gönül işidir. Ben 1952'de Emeşe'de imamlık yaptım. 50 hanelik bir köydü. Buğday karşılığında yapılacak bir iş değildi, çünkü geçinmek için yeterli olmuyordu. Şimdi imamlık yapanların eskiye göre hali iyi. Ne zaman maaşa bağlandı köydeki hocalar, o zaman işleri daha iyi oldu. Bağ

⁹¹ Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesindeki 3 Temmuz 1950 tarihli 140 sayılı buyrultu. EK-18'de verilmiştir. Buyrultuda yer verilen görev bilgileri: 3 Temmuz 1950: Çeltik karyesi muhtar ve ihtiyar meclisinden verilen mazbata üzerine ve mevcut olan ehliyetinize binâen sözü geçen köyün imamlığına [1]950 sonu müddetle tayin kılındığınızı bildirir, işbu "Buyrultu" yedinize verildi. M. Hamdi Erdem, 30 Nisan 1951: Vazifesi bir yıl temdit edildi; M. Hamdi Erdem, 2 Ocak 1952: Vazifesi 1 yıl daha temdit edilmiştir; M. Hamdi Erdem, 5 Ocak 1953: 31 Ağustos 1953 yılı tarihine kadar vazifemiz temdit edildi; Müftü V., 5 Ocak 1954: Vazifemiz 1954 yılına temdit edilmiştir. Biga Müftü Vekili Hüseyin Mutlu, 23 Ocak 1954: Görülmüştür; Müftü Ömer Özen, 5 Ocak 1955: Görüldü; Müftü V. M. Fevzi Sevilmiş, 1 Ocak 1957: Tarihe kadar vazifesi temdit edilmiştir. 2 Ocak 1957; Biga M. Vekili Hüseyin Mutlu, 15 Ocak 1958: Bir sene daha uzatılmıştır; Müftü Ahmet Çavuşoğlu, 21 Ocak 1959: Bir sene daha temdit edilmiştir; Müftü Ahmet Çavuşoğlu.

⁹² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020. Haris Sert, bu olayı babasından naklen aktarmaktadır.

*bahçe gibi işleri de becerebilirlerse hepten daha iyi olur. 90 sene önceki köy hallerini düşünün. Hiçbir şey yok, yol bile yok. Kış geldiğinde bizim köye araba bile gelmezdi. Aşağıda yol vardı. O yol yazın açılır, kışın su basar kapanırdı. Hasta olsan Biga'ya gidemezsin. Ya bir eşek ya da at ile pırnallıklardan geçer yürüyerek Dereköy'e gidersin. Son zamanlarda arabalar Dereköy'e kadar gelmeye başlamıştı.*⁹³

Şadiye Boru da bu hususta şunları nakletmektedir:

*Babam hiç emekli olmadı ve emekli maaşı almadı. Eskiden imamlar, ekin, buğday karşılığında köy muhtarlıkları, dernekleri tarafından çağırılırdı. Muhtarlıkla yıllık belli bir ekin karşılığında anlaşma yapılırdı. Ekinler de harman sonunda Ekim ayına doğru babama verilirdi.*⁹⁴

Mustafa Lütfi Efendi, Nuri Kart'ın bahsettiği gibi koşulların zor olduğu bir zamanda görev yapmıştır. Terekesinde onun adına düzenlendiği belli olmayan ancak dönemin şartları konusunda bilgi veren, 1952 yılından sonra Arap harfleriyle yazıldığı görülen, imam[a] köy derneği tarafından başlıklı bir yazı bulunmaktadır⁹⁵.

Yazının transkripsiyonu şu şekildedir:

İmam[a] Köy Derneği Tarafından

Bir camide hatip olan zeyd okuduğu hutbe manâsını bilmesine hitâbete layık olur mu?

el-cevâb: olmaz, Fetevâ-yı Ali Efendi.

Hitâbet hakkı hakkında nizâ

İmâmet hakkı hakkında söz

Köyler imamları ve hatipleri hakkında hükümetin alakası olmadığı hükümet tarafından imamlık ile hatipliğin birleşmesine emri ve kanunun tebliği yok olduğu.

Yalnız 952 senesi bir nizamname yazılmış, 19. maddesinde imam ve hatiplerin, bu da köylere ait, müftüler heyet yapıp Ankara'ya gitmek yok. İmamların hatiplerin hakkı köylere aittir. İmam, hatip ve okutuculuk hakkı yok, ekin nasıl vâr olmuştur?

Buna göre ilgili köyün muhtarlığı ve derneği, imam ve hatipliğin bir ücreti olmadığını belirtip imamın görevlerine karşılık belirlenen buğday bedelini vermek istemediğini savunarak bu yazının kaleme alındığı düşünülmektedir. Metnin

⁹³ Nuri Kart, Kişisel Görüşme, 20 Aralık 2018.

⁹⁴ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

⁹⁵ Belge EK-22'de verilmiştir.

devamında imam, köylünün bu düşüncesine ve sorusuna teessür duyarak şu cevabı vermiştir:

Yemede içmede vesâirede köyden bir fâidem olmadığı halde her angârelerinde [angaryalarında] köy halkından ayrı gayrım yoktur. Hep beraber çekmekteyiz. Gelelim, okum ve okutum hakkında benden fazla bu hususta çalışan bilmiyorum. Ve el'an öyle kalben ve fiilen o yolda yürümekteyim. Bunu da inkâra kalkıştığınız, alenen bu hâlimi gördüğünüz halde, bildiğiniz halde bunu da inkâr etmeyin. Camimiz açık, okutmak yolu bulursak bir dakika durmayız. Sizler okumak ve okutmak isteyen bu vazifeler hakkında bana hakâret ve zulüm etmeyin ey cemâat-i müslimîn!

Ben sizden böyle bir işler beklemezdim. Benim sizin içinizde bulunduğuma şükürler edip, iftihar edip suyuna çekmeniz zannederdim. Allah cümlemizi gaflet uykusundan ikâz eyleyip cümlemizi ıslâh-ı nefis buyursun.

İbret alın birçok köyleri cehâlet sarmış, imamlık, müezzinlik edecek âdem kalmamış. Bir cenâze düşse, etraf köylere koşarlar. Siz de buna mı hû buyuruyorsunuz, bunu mu arzu edersiniz ey cemâat?

Hak olmak namaz için değildir, gelme gitme bağlılıktır.

Mustafa Lütî Efendi, memuriyet hayatında bir soruşturma geçirmiştir. Bu soruşturmada Anzavur ve Yunan harekâtına katılmakla suçlanmış ancak yapılan inceleme ve araştırma sonucunda böyle bir oluşuma katılmadığı anlaşılarak hakkında Şura-yı Devlet fezlekesi oluşturulmuştur.⁹⁶

Resmi görevleri haricinde tarım ve hayvancılıkla meşgul olan Mustafa Lütî Efendi, hayvancılıkta manda ve öküz; ziraatta buğday, arpa, çavdar vs. yetiştirmiş, bahçecilik ve tarla işleriyle uğraşmıştır. Şadiye Boru, bu konuda hatırladıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

İmamlık yanında çiftçilik ve hayvancılık da yapardı. Eskiden harman döverdik, harman sonu harmanlıkta bizimle beraber tınaz savururdu. Yaşı ilerlediği zamanlar ben ona yahu bu yaşı yapma artık, derdim. Yine de yapardı. Fakat tarlada çift sürdüğünü hiç görmedim. Hayvancılık işiyle de çok uğraştı, manda bakardı, bizde 3-4 tane manda vardı. Ağabeylerim büyüdükten sonra bu işleri de onlara bıraktı, bundan

⁹⁶ Mustafa Lütî Efendi'nin terekesinde yer alan 9 Kasım 1922 tarihli Şura-yı Devlet'in Gayr-i Devâirden Mesâlih-i Şahsiyeye Dair Verilen Mazbatalara Mahsûs Varaka, Biga Tedkik-i Şikâyat ve Hüviyet Komisyonluğu, Fezleke Sûreti, No:180. EK-19'da verilmiştir.

*sonra bir daha yaptığını görmedim, ağabeylerim köyde olmadığı dönemlerde de çiftçi tutardı.*⁹⁷

5. VEFATI VE CENAZESİ

Mustafa Lütü Efendi Ramazan ayının ilk gecesinde, sabah namazı vaktinde evinde vefat etmiştir. Haris Sert, Mustafa Lütü Efendi'nin vefatını ve cenazesinin defnedilişini şu şekilde anlatmaktadır:

Ramazan ayı o sene kış mevsimine denk gelmişti. Babam, Ramazan ayının ilk gecesinde sabah namazından sonra vefat etti. Arefe günü akşam yemeğinde, sahura kalkıp kalkamayacağını ve oruç tutup tutamayacağını sordum ona. Ashında iyiydi, bir rahatsızlığı da yoktu ama tutamayacağım oğlum, dedi. Sıkıntılı olduğu her halinden belliydi. Herkes sahura kalkmak üzere uyumuştı. Sahura yakın bir vakitte üvey anamız Fatma Anne, odamın duvarına vurarak beni yanlarına çağırdı. Odam, babamın odasına bitişikti, bir isteği olduğu zaman o da duvara vururdu, beni çağırdığını anlar hemen yanına giderdim. Fatma Anne duvara vurunca hemen yataktan kalktım ve yanlarına gittim. Odaya girince gördüm ki babam emekleyerek odanın etrafında dönüyordu. Beni görünce başını kaldırdı ve dedi ki: Oğlum çabuk abdest al, bana Yasin oku! O an anladım ki sekerat halindeydi. Babam da muhtemelen vefat edeceğini anlamıştı. Hemen abdest aldım ve başucuna geçerek okumaya başladım. Sayısını tam hatırlamıyorum ama sahur vaktine kadar 10-15 kez okumuşumdur. O zamanlar köyümüzün Ramazan davulcusu, Muhsin Yılmaz'ın kayınpederi, Allah rahmet eylesin bir Rüstem Ağa vardı. İnsanları sahura uyandırmak için davula çıkmış, geziyordu. Davulun sesini duyunca okumayı sonlandırdım, onu odada yatar vaziyette bırakarak sahura geçtik. Babam sahur yapmadı, zaten akşam yemeğinde de oruç tutamayacağını söylemişti. Sonra sabah namazı vakti geldi. O sıralarda artık köyün cami hizmetlerini ben yürütüyordum. Sahuru yaptıktan sonra onları bırakarak sabah namazını kaldırmak için camiye gittim. Namazlarımızı kıldıktan sonra eve döndüm ve durumuna bakmak için babamın odasına girdim. Kapıdan baktığımda gördüm ki babam sırt üstü yatıyor, yanı başında da Fatma Anne ağlıyordu. Ancak henüz vefat etmemişti, hayat ile ölüm arasında bir yerde idi. Yarım saat sonra da vefat etti.

Biz de sabah olmadan hemen cenazesini yıkayacağımız, kefenleyeceğimiz yeri hazırlamaya, yani defin için gerekli olan tüm hazırlıkları yapmaya koyulduk. Eskiden

⁹⁷ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

evlerin kuruluk ya da sayvant⁹⁸ denilen, evin bahçesine ya da sokağa bakan kısımları vardı. Buraya kışlık odunlar yığılırdı. Ayrıca burası evin başka araç ve gereçlerinin istiflendiği de bir yerdi. Bizim sayvantımız talebelerine ders verdiği odanın hemen yanı başında, Kabiller tarafına bakan bahçe kısmındaydı. İşte cenazesini bu sayvant denilen yerde yıkadık. İlk iş olarak cenazesini yıkayacağımız suyu kaynatmak için sayvantın olduğu yere bir ateş yaktık. Daha sonra köylünün kullandığı kazanları getirttik. Eskiden çok fakirlik de vardı, öyle herkesin kazanları yoktu, köylüden herhangi birinin cenazesi olduğunda bu kazanlar kullanılırdı. Neyse, tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra cenazesini sayvanta getirdik. Cenazesini ağabeyim Abdurrahman Sert ile birlikte yıkadığımızı hatırlıyorum. Enişterim İbrahim Sandık, Kabil Şahin, Ramazan Boru, köyün terzisi Terzi Ahmet (Ahmet Şeker) ve köy halkından Nurullah Pamuk'un babası Dereli Mehmet (Mehmet Pamuk) de cenazenin yıkanmasına yardımcı olmuşlardı. Ablalarım Fahriye, Şükriye ve kız kardeşim Şadiye de cenaze yerini hazırlamışlardı.

Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra cenaze namazını kılmak ve defnetmek için köy mezarlığının yolunu tuttuk. Aslında cenaze namazını cami avlusunda kılacaktık ama kış ayı olduğu için yerler ve sokaklar bir iki metre boyunda karla kaplı idi. Bu nedenle zaman kaybetmemek için cami avlusuna götürmeden doğrudan mezarlığa götürmeye ve namazını orada kılmaya karar verdik. Eskiden kışlar şimdiki gibi de değildi, kar yağdığı zaman bir iki metre boyunda karla kaplanırdı her yer. Sonra köylüyle beraber cenazesini evden aldık, sırtımıza alarak mezarlığa doğru yola koyulduk. Bugün Seyide Gökteş'in ve Ercep Hatice'nin evinin olduğu sokaktan geçerek Hilmi'nin evinin önüne, oradan da mezarlığa ulaştık. Mezarlığın girişinde şimdilerde yerinde başka bir taş olan eski bir musalla taşı vardı, tabutu o taşın üzerine koyduk... Cenaze namazını ben kıldırđım. Cenazesi kış şartlarından dolayı pek kalabalık olmadı, kırk kişi ya vardı ya yoktu. Civar köylerden cenazesine katılmak isteyenler de olmuştu. Dereköylü İlyas Efendi bunlardan biriydi. Cenazeye gelmeyi çok istemiş, Dereköy'den eşiğiyle yola çıkmış, fakat Geredelli köyünün girişinde soğuğa ve kar fırtınasına dayanamadığı için geri dönmek zorunda kalmıştı. Daha sonra bize bu satırları yazdığı ve cenazeye gelemediği için çok üzgün olduğunu belirttiği, şuan kayıp olan kırmızı kalemle yazılmış bir mektup gönderdi. Mektupta küllü nefsin zaikatü'l-mevt ayetinin

⁹⁸ Evlerin dışında üstü örtülü, yanları açık genişçe saçakaltı, teras.

yazılı olduğunu hatırlıyorum. O mektuba ne oldu bilmiyorum. Ama gerçekten de o gün hava çok soğuktu ve kar fırtınası vardı.

Namazı kıldıktan sonra tabutu mezarının olduğu yere taşıdık. Cenazesini Hamdullah Dayım, ağabeyim Abdurrahman ve babamın en küçük kardeşi Hacer Halamın eşi Pınarcı Ahmet (Ahmet Pınarcı)'le mezara indirdi. Defnettikten sonra Amenarrasülü'yi ben okudum ve telkin duasını da ben yaptım. Fahriye ablamın kocası Sadık İbrahim (İbrahim Sandık) ve ağabeyim Abdurrahman Sert de bazı sureler okudular. Böylece onu defnettik.⁹⁹

Vefatından kısa bir süre sonra da ilk mezar taşını yine kendi ellerimle ben hazırladım. Köyümüzde Dolapbaşı denilen bir yer vardır. Orada iyi ve düzgün taşlar bulunurdu. Gittim ve bahçelerin birinden güzel bir taş çıkardım. Önce onu yonttum, sonra muş ve çekiç kullanarak üzerine 17.01.1964, Mustafa Sert Ruhuna Fatiha yazdım. Yeni mermer mezar taşını da 2014 yılında bir şirkete yaptırttım. Bunun yapımında asker arkadaşımın oğlu Kürt Ahmet çalıştı.¹⁰⁰

Mustafa Lütfi Efendi 17 Ocak 1964 tarihinde Çeltik köyündeki evinde vefat etmiş ve Çeltik köyü mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰¹ Resmi verilerde ise vefat tarihi bir gün gecikmeli kaydedilerek 18 Ocak 1964 olarak gösterilmiştir.¹⁰²

⁹⁹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 16 Haziran 2018.

¹⁰⁰ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹⁰¹ Mustafa Lütfi Efendi'nin eski ve yeni mezar taşları ile kabrinin fotoğrafları EK-8'de verilmiştir.

¹⁰² Ercan Sandık'tan alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

BİGALİ MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN ŞAHSİYETİ, İLMÎ YÖNÜ-SAYGINLIĞI, KÜTÜPHANESİ

1. ŞAHSİYETİ

1.1. Fiziksel Özellikleri

Mustafa Lütfi Efendi 1,65-1,70 boylarında, zayıf olmayan fiziksel bir yapıya sahiptir.¹⁰³ Anlatıldığına göre o, hayatı boyunca sağlığına önem vermiş, kendisini beden, zihnen ve ruhen korumaya çalışmıştır.

İmamlık, hatiplik ve öğretmenlik gibi meslekler yanında çiftçilik, bahçecilik yapması, ayrıca büyükbaş hayvancılıkla uğraşması, yani büyük ölçüde köy hayatının gerektirdiği gibi yaşamış olması, köy hayatının da sunduğu sükûnet ve temiz hava hem fiziksel sağlığını korumasında hem de ilim için gerekli olan zihnî dinginliği sağlamasında etkili olmuştur. Ayrıca Mustafa Lütfi Efendi’nin kırlarda, ormanlarda, bayırlarda gezmeyi çok sevdiği, sükûnetten hoşlandığı da anlatılmaktadır. Bu da onun ruhsal sağlığını korumasında etkili olan faktörlerden biridir. Mustafa Lütfi Efendi, kişisel temizliğine de çok özen gösteren bir şahsiyettir. Bunun sebebi de inancı gereği yaşamaya gayret etmiş olmasıdır.

Mustafa Lütfi Efendi’nin sağlığına gösterdiği ihtimama dair oğlundan ve kızından aktarılan nakiller bulunmaktadır. Babasının kolayca hastalanmadığını dile getiren Haris Sert, bu hususta şunları nakletmektedir:

Beslenmesine çok dikkat ederdi. Kuru üzüm, erik gibi bedene güç kuvvet verici kuruyemişleri ve meyveleri mutlaka yanında taşırdı, ağzı ve cebi hiç boş durmazdı. Tarlalara gitmeyi, ormanlarda ve bayırlarda gezinmeyi de çok severdi, Burkaya’da¹⁰⁴ denilen mevkide çok sevdiği bir sarıerik ağacı vardı, zamanı gelip de o ağaç meyve verdiğinde hemen gider toplar, eve getirir, erikleri kaynatırır, hoşaf yaptırırdı. Dişlerine de çok iyi bakar, temizliğine çok dikkat ederdi, 83 yaşında vefat ettiği tarihe kadar, hayatı boyunca dişlerinden birisini dahi çektirmedi. Bembeyaz ve sapasağlam

¹⁰³ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹⁰⁴ Çeltik köyünde bir mevkinin adıdır ve köylüler bu şekilde kullanmaktadır. Ancak resmi olarak adı *Burgukaya*’dır. Bkz. Mustafa Lütfi Efendi’nin terekesinde yer alan 4 Kasım 1957 tarihli, T.C. Biga Noterliği, Satış Vadi Senedi, Belge No:1607, 1. mad. EK-6’da verilmiştir.

*dişleri vardı. Cebinde mutlaka misvak taşır ve her akşam yatmadan evvel ağzını mutlaka yıkardı. Hem bedeninin hem elbiselerinin hem de yaşadığı yerin temizliğine çok ihtimam gösterirdi. Namazını hiç aksatmaz, beş vakit kılardı. Abdestsiz gezmezdi.*¹⁰⁵

Sağlıklı bir hayat geçirdiği söylenen Mustafa Lütfi Efendi'nin, Alman Harbi yaşandığı sırada 63-64 yaşlarındayken bir cilt rahatsızlığı geçirdiği anlatılmaktadır. O yıllarda Mustafa Lütfi Efendi'nin kaşlarının birleşme noktasının hemen altındaki burun kökünün sağ ya da sol kenarında gözüne doğru bir yara çıkmıştır. Bunun üzerine hastalığın çarelerini aramaya başlamış, Bostandere köyünde alternatif tedavi yöntemleri uygulayan bir kişinin yaptığı ilacı kullanmış, ancak hastalık iyileşmek yerine daha da kötüleşmiştir.

Kızı Şadiye Hanım şahit olduğu bu hastalığın ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını ve hastalık sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

Çok küçüktüm, 10-11 yaşlarında ya vardım ya yoktum, savaş zamanlarıydı. Babamın kaşlarının arasında, gözünün kenarında küçük bir yara çıktı. Bu yara öyle çok zarar verici bir yara değildi. Babam hocalık yapardı ama ayrıca hayvancılıkla da uğraşırdı. Biz koyun bakmazdık, babam da koyunculuk yapmamıştır, fakat bir gün köyde bir yerde koyun kırmaya kalkışmış, bu işlerden de anlardı. Koyunu kırmaya çalışırken yanlışlıkla koyunun ayağı mı yoksa boynuzu mu tam olarak bilemiyorum, o yarayı dürtmüş, tabi yara da hemen mikrop kapmış ve daha da ilerlemiş. O dönemde babamın bir aralar hocalık yaptığı Bostandere köyünde "Arık Nazif" denen, kocakarı ilaçları yapan bir adam vardı. Bostandere köyü de bizim köye yakındır, babam hemen ilaç yaptırmak için ona gitti. Arık Nazif'in yaptığı ilacı aldı ve yaraya sürdü. Sürmez olaydı keşke, yara daha da kötüleşti, o da bunun üzerine çareyi Biga'da aradı, ancak Biga'daki doktorlar da bir çare bulamayınca onu İstanbul'a sevk ettiler. Rahatsızlığı ilerlediği için İstanbul'a tek başına gidemedi. O zamanlar Çan'ın Emeşe köyünden ablasının oğlu Zekeriya (Bereceli) dayım ilgilendi, onu aldı İstanbul'a götürdü. Birkaç kez gitti İstanbul'a. Nereye, hangi hastaneye gitti, hangi doktorlara göründü bilmiyorum. Ama gittiği yerdeki doktorlar ona, iyi olmuş, iyi ki erkenden gelmişsin, köklü yara bu demişler. Eskiden böyle ağır ve meşakkatli rahatsızlıklara köklü yara denirdi. Neyse orada yabancı bir doktora ameliyat olmuş. Ameliyatı hangi hastanede

¹⁰⁵ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

*hangi doktorun yaptığını bilmiyorum ama yabancı memleketten olduğunu anlatırdı. O doktor, yaranın olduğu yeri önce sıyırmış, güzelce temizlemiş sonra da yaranın olduğu yeri dikmiş. Sanırım bu son gidişiydi. İki ay hastanede yattıktan sonra eve döndü.*¹⁰⁶

Mustafa Lütfi Efendi bir yıl arayla iki farklı yerde tedavi görmüş, anlatıldığına göre bu tedavilerden sonra da ameliyat olmuştur. Terekesindeki 11 Ocak 1944 tarihli reçeteye göre İstanbul'da *Cağaloğlu Sıhhat Yurdu*'na gitmiş, Operatör Dr. Orhan Ünalın'a muayene olmuştur. Bir yıl sonra 17 Ocak 1945 tarihinde yeniden İstanbul'a gelen Mustafa Lütfi Efendi, bu kez İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Radyoloji Enstitüsü ve Kliniği'ne yatırılmıştır. Eldeki kliğine ait evraklardan ve reçetelerden anlaşıldığına göre burada 17-22 Ocak arasında altı gün boyunca her sabah saat sekizde testlerden geçirilmiş, kendisine bir takım tedavi yöntemleri uygulanmış, sonra da istirahat verilmiştir. Bu süreç içerisinde radyoloji kliniğinden, 18-19 Ocak 1945 tarihli iki gün üst üste, iki ayrı reçete verilmiştir.¹⁰⁷ Bu reçeteleri veren doktor belli değildir, ancak aynı kişi olduğu düşünülmektedir.

Verilen ilaçlar tedavide bir yarar sağlamamış ve anlatıldığına göre Mustafa Lütfi Efendi ameliyat olma noktasına kadar gelmiştir. Ameliyata dair resmi belge yoktur. Bu hususta sözel nakiller bulunmaktadır. Haris Sert, dayısı Zekeriya Bereceli'den naklettiğine göre babası, Taksim Alman Hastanesi'nde yabancı bir doktora ameliyat olmuştur. Kaşlarının ortasından bir et parçası alınarak yara olan bölgeye yamanmak suretiyle gerçekleştirilen ameliyat sonrasında Mustafa Lütfi Efendi 57 gün hastanede müşahade altında tutulmuş ve taburcu edilmiştir.

Hastaneden ayrıldıktan sonra Biga'ya geri dönmeden önce o sıralarda İstanbul Hadımköy'de askerlik yapan büyük oğlu Abdurrahman Sert'i ziyaret etmeye giden

¹⁰⁶ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

¹⁰⁷ 18 Ocak 1945 tarihli reçetede yer alan ilaçlar: Lanolin/30 gr, Solution Rivanol/300 gr. (1/3000 Sulu Çözelti); 19.01.1945 tarihli reçetede yer alan ilaçlar: Oxi de Zinc/50 gr., Rivanol Solution/300 gr. (1/3000 Sulu Çözelti). İlaçlar arasında göze çarpan farklılık, 18 Ocak'ta verilen Lanolin adlı kremin 19 Ocak'ta Oxi de Zinc adlı kremle değiştirilmiş olmasıdır. Bu reçeteler dönemin İstanbul'daki eczaneleri hakkında bilgiler vermektedir. 11 Ocak 1944 ile 18 Ocak 1945 tarihli reçetelerde ilaçlar Beşir Kemal Pelin-Mahmud Cevad Pelin Eczanesi'nden, 19 Ocak 1945 tarihli olanlar da Ali Rıza Bey'e ait olduğu anlaşılan Sirkeci Merkez Eczanesi'nden alınmıştır. Reçeteler EK-9'da verilmiştir.

Mustafa Lutfi Efendi ile kışla yüzbaşısı arasında ilginç bir olay yaşanmıştır. Haris Sert, Geredellili Köstebek Ali'den dinlediği bu olayı şu şekilde nakletmektedir:

Alman Harbi'nin olduğu yıllardı. 37-38-39-40-41-42 yaşlarında olanların asker olarak kışlalara çağrıldığı zamanlardı. Bu olayı daha sonra ağabeyimle aynı yerde askerlik yapan ve bu olaya şahit olduğunu söyleyen Geredellili Köstebek Ali'den dinledim, yüzbaşının emirberi olduğundan sürekli onun yanında bulunurmuş... Bir gün yine yüzbaşıyla birlikteyken babamla yaşadıkları ilginç konuşmaya şahit olmuş... Babam hastalanınca ablasının oğlu Zekeriya dayım, onu İstanbul'a tedavi ettirmeye götürdü. Taksim Alman Hastanesi'nden taburcu edildikten sonra hazır buradayken Abdurrahman'ı da ziyaret etmeden Biga'ya dönmeyelim demiş. Ağabeyim o sıralarda İstanbul Hadımköy'de askerdi. Hastaneden çıktıktan sonra gözü bandajlı şekilde doğruca kışlaya gitmişler. Bizim köye yakın mesafede olan Geredelli köyü babamı bilirdi. Köstebek Ali, babam kışlaya gelince hemen tanımış onu, Koca Hoca geldi demiş. Sonra, babam görüşme odasına getirildiği sırada yüzbaşı babama müdahale etmeye kalkmış ve oğluna ya da bir başkasına hastalık bulaştırma ihtimaline karşı ona demiş ki: Hocam, hastaneden yeni çıkmışsın, hastasın, sakın 10 metreden fazla yaklaşma! Tabi, babam bunu duyunca küplere binmiş, zaten çok sinirli bir adamdı, o an öyle sinirlenmiş ki hemen yüzbaşıya dönmüş gür bir sesle bağırmış. Ardından, sen ne karıştıyorsun, sana mı soracağım kaç metreyle yaklaşıp yaklaşmayacağımı, diyerek yüzbaşıyı azarlamış, onu dinlememiş, gitmiş ağabeyimin karşısına oturmuş. Bunun üzerine yüzbaşı gülmüş ve tamam kızma, o zaman al oğlunu köye de götür diyerek babamı yatıştırmaya çalışmış. Söylediğim gibi ben bu olayı yıllar sonra Gerededellili Köstebek Ali'den öğrendim.¹⁰⁸

Anlaşıldığına göre Mustafa Lutfi Efendi, birkaç yıl bu hastalıkla mücadele etmiş ve sıkıntılı bir tedavi süreci geçirmiştir. Uygulanan tedavilerin yetersiz olması sonucunda ameliyat olmuş ve bu hastalıktan kurtulmuş, vefat edeceği tarihe kadar 20 yıl boyunca böyle bir rahatsızlık geçirmemiştir.

Mustafa Lutfi Efendi, kısa saçlı ve kısa sakallıdır. Haris Sert'in anlattığına göre saçlarını ve sakallarını uzatmaz, uzatılmasına da karşı çıkardı. Saçlarını kazıtır, sıfıra vurdururdu.¹⁰⁹ Şadiye Hanım da babasının, saçlarını uzatmış çocukları gördüğünde

¹⁰⁸ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹⁰⁹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

onları pek çok kez uyararak saçlarını niçin uzattıklarını sorup bundan vazgeçirmeye çalıştığını aktarmaktadır.¹¹⁰

Mustafa Lutfi Efendi'nin dış görünüşüyle ilgili önemli bir husus da çakır gözlü olmasıdır. Çevresindekilerin dikkatini celb eden bu özelliği öyle bir noktaya ulaştırmış ki kendisini görenler, çocuklarından bir kimseyi ona nispet ederek tanıyabilecek hâle gelmişlerdir. Çocuklarının yaşadıkları olaylar, bu meselenin ne boyutta olduğunu ortaya koyan ilgi çekici örneklerdir. Haris Sert, babasının gözleriyle ilgili şu olayı hiç unutamadığını dile getirmektedir:

13-14 ya da 15 yaşlarındaydım, bazen Bostandere köyüne dayım İrfan Gümüş'ü ziyarete giderdim. Yine bir gün onu ziyaret etmek için Bostandere köyüne gittim. Oradan da birlikte Çan'a gittik. O gün Çan'ın köylerinden Tepeköy'de hayır cemiyeti¹¹¹ vardı. Derenti köyüne varmadan Çan'ın kıyısında, çam ormanının içerisine kurulmuş bir köydü. Çan'a vardktan sonra birkaç arkadaşla buluştuk, onlar da bu cemiyete gidelim dediler, Tepeköy'e kadar yayan gittik. Ben de mevlilde Kur'ân-ı Kerim'den birkaç ayet okudum. Okuyanlardan diğerleri de bizim arkadaşlardandı. Biri meşhur Çanakkaleli Halil İbrahim Hoca'ydı, çok iyi, gür bir sesi vardı. 1940 doğumluydu, bizden sekiz yaş küçüktü. Hafız Selim Efendi'nin imamlık yaptığı Çan Çarşı Camii'nde müezzindi. Çan'dan Gümüşçay köyüne, sonra İstanbul'a gitti. Orada kendini çok iyi yetiştirdi, onun kasetleri bile vardır. Şevket Çolak ve Yaykını Ahmet Hoca da arkadaşlarımdandır. Köyün imamına ise Hasan Efendi derlerdi. O da Biga'daki Alişdede Camii'nin eski imamıydı. Alişdede Camii'nden Tepeköy Camii'ne gelmişti. Hasan Efendi, mevlidden sonra köy halkıyla sohbet ederken yanıma geldi ve nerelisin, kimlerdensin diye sordu. Çeltikliyim dedim, ardından Mustafa Efendi'nin çöcüğüyüm diyecektim ki ben söylemeye kalmadan Koca Hoca Mustafa Efendi'nin çöcüğü müsün diye tekrar sordu. Orada yanımızda bulunan insanlar da hocaya, yahu hocam, nereden anladın onun çöcüğü olduğunu dediler. O da gözlerinden ve Kur'ân okumasından tanıdım, babasının gözleri de aynı böyledir, okuması da babasına benziyor. Bu çocuk olsa olsa Çeltikli Mustafa Efendi'nin

¹¹⁰ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

¹¹¹ Çanakkale bölgesindeki köylerde her yıl geleneksel olarak halk tarafından mevlit okutturulur ve yemek ziyafetleri verilir. Bu merasimler yöre halkı tarafından *hayır cemiyeti* olarak adlandırılmaktadır.

*çöcüğüdür diye düşündüm, dedi. Hasan Efendi, babamı iyi tanırmış, beni de onun çakır gözlerinden tanıdı.*¹¹²

Şadiye Boru da pek çok kez babası Mustafa Lütfi Efendi'nin ilgi çeken gözlerine dair olaylara ve anlatılara şahit olduğu söylemekte, hatıralarından birisini şu şekilde nakletmektedir:

*Babamın gözleri çakırdı, bu dikkat çekerdi. Benim gözlerim için de hep babasının gözleri derlerdi. Benim beyim Dikmen köyündendi. Rahmetli ile evlendiğimiz ilk zamanlarda oraya kayınvalideme ziyarete gittik. Dikmenli Ağuş Ahmet'in kızıydı, köyümüzdeki Ağuş Mustafa'nın da kız kardeşidir. Dikmen'de Pelvan Mehmet dedikleri bir amcamız vardı, kayınvalidem benim için ona, bak bakalım bu kim, tanıyabilecek misin diye sordu. O da yahu bilmem mi Hoca'nın kızı, aynı babasının gözleri, baksana babasının kızı bu, dedi. Pelvan Mehmet babamı tanırmış, zaten babamı tanıyanlar onun en çok gözlerine dikkat ederlerdi, çok güzel gözleri vardı. Onun çocukları olduğumuzu hemen anlarlar, Koca Hoca'nın çocuğu musun, diye sorarlardı.*¹¹³

Anlatılanlara ve fotoğraflarına bakıldığında dış görünüşüyle bir Osmanlı âlimi görüntüsü ortaya koyan Mustafa Lütfi Efendi, klasik medreselerde tahsil görmüş bir ilim adamıydı. Doğduğu, yetiştiği ortam ve yaşadığı coğrafya, temel dış görünüşünde etkili olmuş, özellikle itikadi yapısının getirdiği giyim tarzını benimsemiştir. Bazı politik sebepler haricinde inandığı şekilde giyinmeye gayret göstermiştir. Genellikle koyu renk elbiseler tercih etmiş, çaşur, yakasız iri düğmeli gömlek, yakasız siyah palto, cübbe, fes, sarık, bel kuşağı, mesh ve lastik ayakkabı kullanmıştır.¹¹⁴ Dönemin getirdiği şartlar ve kendi fikri yapısından ötürü hayatı boyunca pantolon giymeyen, giyilmesine karşı çıkan Mustafa Lütfi Efendi, ayrıca eskilerin tabiriyle *kulaklı entari*¹¹⁵ giymekten de uzak durmuştur. Haris Sert, babasının giyim tarzını şu şekilde betimlemektedir:

Pantolon giyilmesini sevmez, elbiselerin bol ve vücut hatlarını kapatıcı olmasına riayet ederdi. Üstüne yakasız, yukarıdan aşağıya ilikli, iri düğmeli gömlek, altına

¹¹² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹¹³ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

¹¹⁴ Mustafa Lütfi Efendi'nin şahsiyetini ve giyimini gösteren fotoğraflar EK-1'de verilmiştir.

¹¹⁵ Yakalı gömlek ve yakalı palto gibi elbiseler kastedilmektedir.

çaşur giyer, bel kuşağını da onun üzerine gelecek şekilde beline sarardı. Çaşur, şalvar benzeri, bol, uçkurlu bir alt elbisesiydi. Mutlaka üzerinde taşıdığı iki şey vardı. Bunlardan biri Karabağ silahı, diğeri zinciri bakırdan, gümüş cep saatiydi. Silahını kabzası dışarda kalacak şekilde bel kuşağının içine sokardı. Cep saatini çaşurun içine yerleştirir, zincirinin imamesini gömleğinin orta kısmındaki iri düğmelerden birine takar, 10-15 cm civarındaki zinciri de aşağı doğru sarkıttı. Süslü olmaktan hoşlanmazdı ama bu şekilde gezmeyi severdi. Silahını da genelde uzun yola çıkacağı zaman yanına alır, onsuz gitmezdi. Çünkü o zamanlar, eşkıyaların ve çetelerin kol gezdiği dönemlerdi. Yolda başına bir şey gelir diye daima yanında taşırdı.¹¹⁶

Giyinmede sadeliğe önem verdiği anlatılan Mustafa Lütfi Efendi, süslü ve dikkat çekici bir giyim tarzını asla tasvip etmemiştir. Bu konuda katı bir tutum sergilediği ve titiz davrandığı Haris Sert'in aktardığı şu olaydan anlaşılmaktadır:

Üvey anamız Fatma Anne, benim için pamuktan bir pantul dokumuştı. Git de Terzi Ahmet'e bu pantulu diktir, dedi. Hemen pantolonu aldım, doğru onun evine gittim. O dönemde pantolonların cep kısımlarının yanlarındaki dikiş yerlerine biraz çıkıntı eklenerek süs yapılırdı, Terzi Ahmet de bu şekilde dikti. Orada giyip eve döndüm. Bir baktım ki babam beni bekliyor. Yanıma geldi, şöyle bir süzdü beni, süsleri görünce çıkar onu çabuk, diyerek bağırdı. Pantolonu eline aldığı gibi kafama, yüzüme, gözüme vurdu. Al bunu, çabuk götür Terzi Ahmet'e, süsleri kaldırsın, tekrar dikip göndersin, diye tembihledi. Süslü elbiseleri hiç sevmez, bunların gösterişe kaçtığını, her zaman sade ve temiz giyinilmesi gerektiğini söylerdi. Hâlbuki terziye de ben öyle yap demedim, o yaptı, dayağı ben yedim.¹¹⁷

Yaşadığı çalkantılı dönemin şartları, yeni siyasi iklimin halka sunduğu yaşam tarzı sebebiyle Mustafa Lütfi Efendi, resmi kişi ve kurumlarla görüşmelerinde kanunlara uyulması gerektiği inancından dolayı şapka ve palto giymeye özen göstermiştir. Bu gibi durumlar haricinde cübbe ve sarık tercih etmiştir.¹¹⁸

1.2. Rûhî ve Ahlâki Özellikleri

Mustafa Lütfi Efendi, sert ve otoriter bir karaktere sahiptir. Onun bu yapısı aile içi ilişkilerinde, komşuları ve akrabalarıyla olan münasebetlerinde etklili olmuştur.

¹¹⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹¹⁷ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹¹⁸ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

Bunun yanında yaşadığı zaman diliminin itikadi ve ahlaki anlayışları, aldığı eğitim, hayatına etki eden olumsuz hadiseler de bu kimliğin oluşmasındaki temel unsurlardan sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları yaşadığı, yıkılma sürecine girdiği ve yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin filiz vermeye başladığı bir devirde yaşayan Mustafa Lütfi Efendi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçilirken devletin yaşadığı savaflara, ekonomik buhranlara ve sosyal krizlere tanık olmuştur. Bu gibi sebeplerin de sert ve sinirli yapısının oluşmasına etki eden faktörlerden olduğu düşünülmektedir.

Mustafa Lütfi Efendi'nin insan ilişkilerinde dikkate aldığı kıstas, saygı ve âdâb-ı muâşerete riayet edilmesidir. Aile, komşuluk, akrabalık münasebetlerinde ve mesleğiyle ilgili konularda saygısızlık ile edepsizliğe tahammülü yoktur. Şadiye Hanım, onun bu hususlarda takındığı tavrı şu şekilde anlatmaktadır:

Fatma Anne'yle arası çok iyiydi, hiç kavga ettiklerine ya da tartıştıklarına şahit olmadım, 25 sene geçindiler. Babam genelde hanımıyla odasında oturur, akşamları birlikte çay, kahve içer muhabbet ederlerdi. Bizimle pek konuşmazdı, eskiden çocuklarla aile büyükleri arasında mesafe olurdu. Babadan, anneden, nineden, dededen korkulurdu, büyüklere saygı çok önemliydi. Yanlarında konuşulmaz, istemeyecekleri şekilde davranılmazdı. Örneğin babamın yanında ayaklarımızı uzatamaz, bağdaş kurup oturamazdık. Diz çöküp oturulmasını edebe daha uygun görürdü. Herhangi bir soru sormadan konuşmaya çekinir, bir soru sorarsa cevap verirdik. Eğer sende yanlış olduğunu düşündüğü bir hareket ya da davranış görürse hemen uyarırdı. Edep ve saygı, en önem verdiği iki husustu. O bizim yanımda da pek durmazdı zaten. Her namazdan dönüşte rahlesinin başına oturur, kitabını alır eline, gece gündüz demeden okur, yazı yazar, çok çalışırdı.¹¹⁹

Mustafa Lütfi Efendi'nin önem verdiği konulardan biri de sofrâ âdâbı olduğu anlatılmaktadır. Bu hususla ilgili Haris Sert şunları aktarmaktadır:

Sofraya oturunca ondan önce kimse yemek yemeye başlayamazdı. O besmele çeker, hadi buyrun der, herkes yemeğe başlardı. Kaşıkla da elle de olsa herkes kendi önünden yiyecek derdi, eğer aksini yapan olursa hemen uyarırdı. Sofraya bazen diz çökerek bazen de bağdaş kurarak otururdu. Sofra duâsı yapmaz, yaptırmaz ve tasvip

¹¹⁹ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

etmezdi. Dinde böyle bir şey yok, bunu sonradan çıkardılar, yemeğin başı bismillah sonu elhamdülillah, bu yeterlidir, derdi. Ayrıca sofrada konuşulmasını istemezdi. Ancak istisnâî olarak konuştuğu ya da bize soru sorduğu olurdu. Sana bir şeyler sorarsa konuşabilirdin aksi takdirde konuşamazdın.¹²⁰

Köy ahalisiyle iyi geçindiği söylenen Mustafa Lütfi Efendi, başta yakın komşuları olmak üzere herkesin ihtiyacını gidermeye çalışmış, kendisinden yardım isteyenleri geri çevirmemiş, yaşlı ve düşkünlere de kol kanat germiştir. Ancak o, komşularıyla olan ilişkilerinde otoriter davranmış, âdâba mugayir hareketlerde bulunanları sert bir dille uyarmıştır. Bu sebeple köy halkının, kendisine saygısızlıkta bulunmaktan korktuğu ve çekindiği anlatılmaktadır. Şadiye Hanım'ın bu hususta naklettiği bilgiler şöyledir:

Babam çok yardımsever bir adamdı. Molla Bekir Dede diye biri vardı köyümüzde, onu çok severdi. Evi Pelvan Mehmet'in evinin alt tarafındaydı. Lahana aşısı pişirdiğimiz zaman mutlaka ona da gönderirdi. Ayrıca yine köyümüz halkından Beytullah Bal'ın hanımının annesi Güllü Anne vardı, bizim akrabamızdı, onlara da karpuz gönderirdi. Cuma akşamları pişkolacı, akıtma, gödek gibi yiyecekler pişirtir, komşulara dağıttırır.

Komşularla ve köyle olan alakası iyiydi, ancak çok sert bir kimse olduğundan köylüler ondan korkar fakat onu çok sever ve ona saygı duyardı. Zaten neredeyse bütün köylü onun elinde yetişmişti. Her bayram akın akın onu ziyarete gelirler, evimiz misafirle dolup taşar, elini öper bayramlaşırlardı.¹²¹

Mustafa Lütfi Efendi, anlatılanlara göre sıla-i rahimi önemsemiş, akrabaların birbirlerine gidip gelmelerini sevgi ve ünsiyet bağının devamı için bir zaruret olarak görmüştür. Ulaşımın binek hayvanlarıyla sağlandığı, bugünkü gibi modern karayollarının olmadığı bir devirde, uzak yerlerdeki akrabalarını unutmamış, belirli aralıklarla onlara ziyaretler gerçekleştirmiştir. Lâpseki ilçesinin Beybaş köyündeki ablası Meryem Hanım'a sık sık gitmiş ve yanında hediyeler götürmüştür. Şadiye Hanım, bu konuda şunları aktarmaktadır:

¹²⁰ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹²¹ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

Lâpseki'nin Beybaş köyünde ablası Meryem halam vardı, Kasım ayına doğru beygiriyle onu ziyarete giderdi. Yola çıkmadan evvel mutlaka ona bir ayakkabı alır, bize bir elbise diktirirdi. Rahmetli halacığım da gelirken bize armut kakları, büyük büyük kara erik kakları, iğde, bizim buralarda göremeyeceğimiz iri iri cevizler getirirdi. Bir gün biz de Rahman ağabeyimle Meryem halamın kızı Ayşe'nin düğününe katılmak için Beybaş köyüne gittik. Babam bize yolculuklarından ve o esnada yaşadıklarından bahseder, o köye varmadan çamlık ormanlardan geçtiğini anlatırdı. Başını yukarı kaldırsan gökyüzünü göremezsin, çam ağaçları çok uzun derdi. O zamanlar böyle güzel yollar yoktu, dağlardan, bayırlardan, ormanlardan gidilirdi. Düğüne giderken Eşelek barajının yapıldığı sıralarda o çam ormanının içerisinde biz de geçtik. Gerçekten babamın anlattığı gibi uzun uzun büyük ağaçlar vardı, onun geçtiği sıralarda belki daha uzundur. Ormandan çıkıp da Dondurma köyüne varınca gözlerimiz ağaçlardan başka şeyler görmeye başladı. O sırada öküz arabalarıyla geçen bir adam ve kadınla karşılaştık, onlara hangi yoldan gideceğimizi danıştık, bize yol gösterdiler. Neyse ki Beybaş köyüne vardık. Taşlık, kayalık bir köydü. Düğünü büyük bir ceviz ağacının gölgesinde yaptık, halamın getirdiği cevizleri anımsadım. Kendi kendime demek ki halam o iri iri cevizleri böyle ağaçlardan toplayıp da getiriyormuş bize, dedim. Baksan taşlık, kayalık, bir şeye benzemeyen bir köydü ama sanırım toprağındandı, demek ki toprağı verimliydi.¹²²

Onun ahlaki özelliklerinden biri de misafirperver olmasıdır. İmkânların kısıtlı, elverişsiz, iletişim ve ulaşımın uzun zaman zarfında gerçekleştirildiği dönemlerde misafirliğe önem verilmiştir. Gerektiğinde yoksulları ve muhtaçları evinde ağırlayan Mustafa Lütfi Efendi bilhassa diğer köylerden gelen hocaları çokça misafir etmiştir. Şadiye Boru bu konuda şunları nakletmektedir:

Diğer köylerdeki hocalar babamı ziyaret ederdi. Birlikte bir şeyler okur ders yaparlardı. Babam yolcuları, akrabaları, ziyarete gelenleri ağırlamayı çok severdi. Namaza gittiği zaman bir misafir geldiğini öğrenirse eve haber gönderirdi. Hemen misafirin yatacak yerini ve yemeğini hazırlardık. Bize iki akşamda bir misafir gelir iki üç akşam kalırdı. O zamanlar vasıta yoktu. Şimdi çok var ama insanlar birbirlerinde kalmıyorlar. Artık akrabalık ilişkileri çok zayıfladı.¹²³

¹²² Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

¹²³ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

2. İLMÎ YÖNÜ VE SAYGINLIĞI

Mustafa Lütfî Efendi etrafında yaşanan olaylara, gelişmelere, insanların ve içinde bulunduğu toplumun problemlerine kayıtsız kalmayarak kendisine sorulan meselelerde cevabını bilmediklerini araştırmış, bireysel ve toplumsal problemleri çözmeye çalışmıştır. 9 Eylül 1947 tarihinde Biga Müftüsü Mehmet Hamdi Erdem Efendi'ye çeşitli konular hakkında gönderdiği sorulardan oluşan mektubu bunun açık örneklerinden birisidir. Siyasî merkezin din politikaları konusunda yeni bazı kararlar aldığı bir dönemde bölgenin dinî hayat bakımından önde gelen iki siması arasındaki bu yazışmanın değer taşıdığı düşünülmektedir. Bu önemli mektup¹²⁴ aynen aktarılmaktadır¹²⁵:

1 – *Bir sâhib-i arâzi, arâzisinden aldığı mahsûlü helâl olarak yemesi için ne yapması lâzımdır? C*¹²⁶:

2 – *Bulunduğu hükûmet, o arâzî sahibinden öşür ve yâhud haraç almadığı hâlde yerden aldığı hubûbât ve bağdan aldığı üzüm ve sâ'ir meyveler kendine helâl olur mu? C:*

3 – *Yerden aldığı mahsûlden öşür veya haraç vermesi lâzım ise mesârif ehlinde bir kimseye ne miktâr vermekle haktan kurtulabilir? C: Fakire verileceğine göre nisâbtan dûn olması lâzımdır.*

4 – *Zeyd'in kırk kile arâzisi olup her sene yüz kile o arâziden mahsûl almakta iken dört yüz kuruş vergi vermesiyle haktan kurtuluşa çare var mıdır? C: Kırk kile buğdaydan dört kilesini ayırıp bundan o arâzinin vergisini verir, artanını da fukarâyâ tasadduk eder. Hâl-i hazırda bundan başka çare yoktur. Esâsen arâzi-i öşriyeden alınan öşür de fukarâyâ vermek içindir. Buraların arâzisi ne öşrî ve ne de harâcî olmayıp millî arâzi nâmını taşır. (ve âtü hakkahû yevme hasâdihî¹²⁷) ve (ve fî*

¹²⁴ Mustafa Lütfî Efendi'nin Mehmet Hamdi Efendi'ye yazdığı soru mektubunun sureti EK-24'te verilmiştir.

¹²⁵ Günümüz imla kurallarına göre gereken yerlere noktalama işaretleri eklenmiştir.

¹²⁶ Cevaplar sorulardan sonra *Cim* harfiyle gösterilmiş, bazıları cevapsız bırakılmıştır.

¹²⁷ Bu ayet Kur'ân-ı Kerim'in وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِحَسَنَةٍ وَأُولَئِكَ فِي عَذَابٍ مُّتَسَاوِينَ “O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez” ayetinden alınmıştır. En'am, 6/141. Altuntaş, Şahin, a.g.e., s.158-159.

emvâlihîm hakkun li's-sâili ve'l-mahrûmî¹²⁸) âyet-i celîleri nazar-ı dikkate alınarak öşre kıyâsen çıkan mahsûlden onda biri ayrılıp bir kısmı hükûmetin vergisine, mütebâkîsi de fakirlere verilirse muvâfık olur. Allâhu a'lem bi's-savâb. Artık diğer su'âllerinizin cevapları da buradan anlaşılır.

5 – Bulunduğumuz arâzi öşrî olmadığından yerden çıkardığımız mahsullerimizden öşür yerine verdiğimiz ve yâhud vereceğimiz mahsûle ne isim vermemiz lazımdır? C:

6 – Ve böyle öşrî olmayan arâziden tâbî' olduğu hükûmet bir şey istemediği hâlde sâhib-i arâzi kendi re'yiyle çıkardığı mahsûlünü temizlemek isterse kaçta birini verir ise malı temiz olur? C:

7 – İmâm-ı A'zam'a göre yerden çıkanlara öşür veyâ harac bilâ-nisâb azından çoğundan lâzım olduğunu İmâm Yusuf ve Muhammed için altmış ? nisâb olmak lâzım olduğu gösterilmiş olmağla bunların hangisi ile amel etmek evlâdır? C:

8 – Bankalardan alınan paralarda ribâdan kurtulmaya bir çare var mıdır? C: Bilmiyorum.

9 – Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem ribâyı alana verene ve yazan ve ona şâhid olana la'net etti ve ol la'nete istihkâkda cemî'i berâber dediğine göre bu uğurda kullanılan me'mûr ve kâtip ve şâhidler ve alanlar ve verenler bu la'netten kurtuluşa çare var mıdır? C: Kezâlik buna bir çare olduğunu bilmiyorum.

10 – Piyango bileti ile isâbet eden paralar kumardan farkı var mıdır? C: Bu mes'ele için Elmalılı Hamdi Efendi'nin Türkçe tefsirinde “yâ eyyuhellezine amenu innemel hamru vel meysiru¹²⁹” âyet-i celîlesinin tefsirine bakınız.

11 – Nukûd zekâtı vereceklere kağıd paralarda nisâb-ı şer'iyi bulmak için çaresi ve yolu ve usûlü nedir? C: 53 buçuk gümüş lira râyicinde varaka-i nakdiye ile nisâba mâlik olunur. Bu takdirde 134 kuruş zekât vermek lâzım gelir. Ticâret malı da böyledir. Bunun tağsilini Buhârî Muhtasarı Tecrîd Tercemesi'nin beşinci cildinde bulursunuz.

¹²⁸ Bu ayet Kur'ân-ı Kerim'in فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ “Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır” ayetinden alınmıştır. Zâriyât, 51/19. Altuntaş, Şahin, a.g.e., s.579.

¹²⁹ Bu ayet Kur'ân-ı Kerim'in يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُواهُ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz” ayetinden alınmıştır. Mâide, 5/90. Altuntaş, Şahin, a.g.e., s.132.

12 – Sahîfe 96'da Şerh-i Şîr'atü'l-İslâm kitabında cünûp kimse gusûl edeceği zaman aldığı abdestle namaz kılamayacağı ve yeniden abdest almak farz olduğunu söylüyor, bu ise diğer fıkıh kitaplarında görülüyor. Bunu Dereli Ahmed Efendi'ye söyledim de bu Şâfi'înin mezhebine göredir dedi ise de Şâfi'î mezhebine göre olduğuna dâ'ir bir yerde bulamadığımdan bunun hakikatini anlamak isterim. C: (lev teveddu' evvelen lâ ye'tiye sâniyen, lienne lâ yestehıbbü vudûan li'l-gusli ittifâkan. Dürü'l-Muhtâr. Kavlihî lienne lâ yestehıbbü). Kâle lialâmeti Nuh Efendi, bel verade mâ yedillü ala kerahete. Ahrace et-Taberânî fi'l-Evsati an Ebher İyâsî radıyallahu anhümâ kâle: kâle rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem (men tevaddae ba'de'l-gusli fe-leyse minnâ). Şîr'atü'l-İslâm şerhinde de mâ raeytü fi mecelledehimâ dediği gibi lâ ta'vil aleyhi demiş, itimâd edilmediğini bildirmiştir. Bahsin sonunda da en tevadda'e kable'l-gusli fe lâ ye'îdühü ba'de'l-gusli'l-edâ ? ba'dehü diyerek mes'eleyi tashîh etmiştir.

13 – Bütün Çerkes imâmları bu Ramazan aylarında yatsı ve terâvîh ve vitr namazlarını bitirdikten sonra hâzır olan cemâ'ate oruca niyet okutuyorlar. Şöylece her akşam okutuyorlar (nevveytü en esûme gaden inşâallâhu te'âlâ). Böyle bir usûl ve bir emir varsa bizler de cemâ'atimize böyle okutalım. Biz ise bu niyeti her müslümanın kendine aid biliyoruz. Bunlar yaptığı ve yaptırdığı usûlî kitaplarımızda bulamadıktan sonra bunlara soruyoruz, bunu nerede gördünüz ve buldunuz deyince bunlar bize (inneme'l-a'mâlû bi'n-niyyât) hadîs-i şerîfini okumaktan başka bir söz dahi bulamıyorlar. Ve bir de Kurban bayramında kurbanlarına tamâmen abdest verip öyle kesiyorlar. Bunu da sorduğumuzda hocaları cevaptan âciz kaldıkda şu cevâbı söylüyorlar, bu da fenâ bir şey değil ya diyorlar. Siz hocamız da Oruç risaleniz ve Kurban risalenizde bu Çerkeslerin işledikleri âdetleri zikretmediniz. Unuttunuz mu, yoksa bunların yaptıkları heva mıdır? Bu hususta da biz âcizîye kızmadan sızmadan cevâb-ı 'âlinizi buradan aşağıya cevâb-ı sevâbınızı tahrîr buyurmanızı dilerim. Ve buraya kadar su'âllerimde yazılmış hatalarımı iktidarımın noksanlığına terk ederek afvınızı istirhâm eylerim. Ve ben bir âciz kulum, yukarıda yazdığım on iki su'âlimin de cevaplarını açık ve sarîh olarak dilerim. 9-9-947, Çeltik İmâmı Mustafa Sert.¹³⁰ C: Yukarıda zikr edilmiş niyet, oruç tutacak kimsenin kendine aid olup kalbîdir, lisânen söylemesi sünnettir, sahura kalkmak da niyettir. Teravîhten sonra yapılan ve kurbana abdest aldirmek merâsimler bid'attir. Mu'teber kitapların hiç birinde böyle şeyler görülmemiştir.

¹³⁰ Mustafa Lütî Efendi, mektubu Osmanlı Türkçesi ile kaleme almış fakat burada Mustafa Sert şeklinde adı ve soyadını Latin harfleriyle yazmıştır.

Mustafa Lutfi Efendi çeşitli konularda fetvalar vermiştir. Kahvehane açılmasının caiz olup olmadığı konusunda verdiği hüküm bunlardan biridir. Henüz köylerde kahvehane oluşumlarının olmadığı bir dönemde Bostandere köyü hatibi Galip Efendi¹³¹'nin oğlu köyde kahvehane açmak istemiştir. Bunun üzerine Galip Efendi, kahvehane açılmasının hükmünü araştırmaya başlamış, insanlar üzerinde ortaya çıkaracağı itikadi, ameli ve sosyal problemleri öğrenmek ve hangi sonuçlara sebep olacağı konusunda fikir edinmek için dönemin hatırı sayılır hocalarına danışma ihtiyacı duymuştur. Civardaki birkaç hocayla görüştüktan sonra Mustafa Lutfi Efendi'ye sormaya karar vermiş ve Çeltik köyüne gitmiştir. Bu konuyu birlikte değerlendirmek için Mustafa Lutfi Efendi onu bir akşam evinde misafir etmek ve meseleyi açıklığa kavuşturmak istemiştir. *Orada yapılacak olan bütün kötü ve yanlış işlerin vebali senin boynunadır, buna izin verme Galip Efendi şeklinde fetva vermiştir.*¹³²

Etrafındaki insanlara tavsiyelerde de bulunan Mustafa Lutfi Efendi'nin topluma inandığı doğruları aktarma çabası içinde olduğu anlatılmaktadır. Talebesi Aziz Pamuk hocasıyla arasında geçen bir olayı şu şekilde nakletmektedir:

Delikanlı olmuştum, 18-19 yaşındaydım, hanımla yeni evlenmiştik. Hocamın da artık tam ihtiyarladığı zamanlardı. 1959'da, askere gitmeden 8 ay önce yaşadım bu olayı. Nikâhımızın kıyıldığı günün akşamında düğünümüz olacaktı. O akşam, Boz Ali ile birlikte akşam namazı için eski caminin yanına geldik. Koca Hoca da caminin kenarına dizilmiş çotukların üzerinde sopası elinde sessizce oturuyordu. Bu çotuklar Köse Mehmet'in değirmeninin olduğu yerden getirilmişti. Boz Ali ile yanına varınca selamlaştık. Hocam, aleykümselâm dedikten sonra bana, misafir hoş geldin, dedi. Düğünüm olacağı için takımları giymiştim, o yüzden beni tanıyamıyordu. Zaten artık çok yaşlanmıştı, belki de unutmuştu. Öyle deyince oradaki insanlar da hocam bu Aziz, dediler. Bunun üzerine Aziz gel bakayım buraya, diyerek beni yanına çağırdı. Yanı başına oturdum ve buyur hocam, dedim. Aziz madem düğünün var, sana birkaç tavsiyede bulunayım, gerdeğe girmeden evvel bunları illa ki yap. Gerdeğe girmeden

¹³¹ Mustafa Lutfi Efendi'nin terekesinde bulunan 12 Şubat 1918 tarihli Bostandere köyü hatipliğine tayin belgesinden anlaşıldığına göre Galip Efendi, bu köyün kendisinden önceki hatibidir. Belgeye göre vefatı üzerine Mustafa Lutfi Efendi buraya atanmıştır. Metinde bahsi geçen olayın yaşandığı zaman bilinmemekte, söz konusu tarihten önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

¹³² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018. Haris Sert olaya şahit olmadığını, babasından naklen aktardığını beyan etmektedir.

*evvel hanımınla birlikte aynı ibriğin suyundan aynı leğende abdest alacaksınız, sonra bu suyu bitirinceye kadar evin her köşesine azar azar dökceksiniz, bundan sonra da Allah'ı çokça zikredip şükredeceksiniz, dedi. Akşam namazına çok az bir vakit kala anlattı bana bunları. Muhtemelen bu tavsiyesinin yeni evlenen eşlere ve yeni kurulacak hanelere bereket getireceğine inanıyordu, bana hayli nasihat etti. Elbette ki ben hocamın tavsiyesine uydum. Allah ondan razı olsun ki hocam bana böyle güzel şeyler öğretti.*¹³³

Mustafa Lütfi Efendi'nin nasihatlerinden bazılarını da oğlu Haris Efendi şu şekilde anlatmaktadır:

*Yatsı namazından önce Vâkıa sûresini okumayı çok tavsiye ederdi, çünkü o hanelere bereket, ilmine de ilim yağdırır, derdi. Her akşam oku der, bu sureyi okumadan uyumazdı. Sonra Tebâreke sûresinin de sıklıkla okunması gerektiğini söyler, bunu okursan kabrinde mum yanar, kabrin aydınlanır, derdi. Cuma ve pazar akşamları yatsıdan önce mutlaka Yâsin, Tebârake, Amme sûrelerini, namazdan sonra Bakara sûresinin son iki âyeti olan âmenarrasülü diye başlayan 285. ve 286. âyetlerini okurdu. Sabah namazından önce de hatim yapardı.*¹³⁴

Ulema ve halk arasında kendisine derin saygı duyulan Mustafa Lütfi Efendi, yaşadığı bölgede gerek şahsiyetine gerekse de ilmine itibar edilen bir âlimdir. Dereköylü İlyas Efendi ile arasında tespih sebebiyle çıkan tartışma sonucu gelişen bir olay ulema nazarındaki saygınlığını gözler önüne sermektedir. Haris Sert, Dereköylü İlyas Efendi'den dinlediği bu olayı şu şekilde nakletmektedir:

1954 yılında askerden izne gelirken köye gitmek için Biga'da Hacı Piti Hanı denilen yerden birkaç kişiyle birlikte yaylı beygir arabasına bindik. Araba Dereköy'ün meydanına geldiği sırada yanımdakilerden biri olan İlyas Efendi, bana veled diye seslendi. Kendisini o zamana kadar tanımıyor, veled kelimesinin anlamını da bilmiyordum. Anlamsız gözlerle bakınca döndü, veled diye bağırdı. Bu kelime, buralarda kötü bir şeymiş gibi algılanır, hâlbuki veled çocuk demektir, başta anlamamıştım. Buyur amca, diye karşılık verdim. Ardından sen Çeltikli Koca Hoca'nın oğlu musun, diye sordu. Ben de evet, Koca Hoca'nın oğluyum deyince babamla yaşadığı bir olayı anlatmaya başladı. Onun anlattığına göre bir gün Biga'nın

¹³³ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

¹³⁴ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 18 Kasım 2016.

Arapçeşme köyünde hayır cemiyeti tertip edilmiş, babam da konuşmacı olarak davet edilmiş. Camide mevlidler, Kur'ân-ı Kerim okunduğu esnada babam mihrapta otururken İlyas Efendi'nin elindeki tespihle oynadığını görünce sinirlenmiş ve İlyas Efendiii diye seslenmiş. Aldırmadan tespihle oynamaya devam edince bu sefer İlyas Efendiii, İlyas Efendiii, sok onu cebine, diye bağırması. O da tespihi cebine koymuş fakat çok sinirlenmiş. Mevlid bitmiş, namazlar kılınmış. Hocalar ve insanlar camiden ayrılırken İlyas Efendi, camiden çıktığı esnada babamı durdurup ben tespihle sadece zikir çekiyordum, neden caminin içinde bağırıp da beni milletin içinde rezil ettin, diye sormuş. Babam, ben seni İlyas Efendiii diye uyarmadım mı, demedim mi o tespihi cebine sok diye, Kur'ân okunurken tespih çekilmez, diye karşılık vermiş. Fakat bu cevap İlyas Efendi'yi tatmin etmemiş, öfkesi ve kızgınlığı geçmeyince o gece uyuyamayıp ertesi sabah dönemin Biga müftüsü Mehmet Hamdi Efendi'ye onu şikâyet etmeye gitmiş ve olanları anlatmış. Özellikle de cami içerisinde bağırarak kendisini rezil ettiğini söylemiş. Mehmet Hamdi Efendi de kim o sana bağırın, diye sorunca. Çeltikli Mustafa Hoca, cevabını almış. Bunun üzerine Mustafa Hoca seni dövmedi mi, diye sormuş. Hayır, diye yanıtlayınca çok sinirlenmiş ve çık git yoksa şimdi seni ben döveceğim, diyerek onu göndermiş. İlyas Efendi, bana bu olayı anlattıktan sonra, o zamandan beri babana çok saygım var, dedi.¹³⁵

Haris Sert'in naklettiğine göre babasının vefatından sonra İlyas Efendi, bu saygıya binaen bir vefa örneği göstermiş, Mustafa Lütfi Efendi'nin cenazesi için Dereköy'den Çeltik'e doğru fırtınalı, karlı bir havada beygiriyle yola çıkmış fakat Geredelli köyünün girişinde soğuğa dayanamadığı için geri dönmek durumunda kalmıştır. Hangi sebeple gelemediğini ve taziyelerini bildirdiği, kırmızı kalemle yazılmış, bugün kayıp olan bir mektup göndermiştir.¹³⁶

Yaşadığı dönemdeki hocaların kendisinden çekindiği anlatılmaktadır. Hafız Selim Efendi'nin, Mustafa Lütfi Efendi ile karşılaştığında Kur'ân okumaya başlamadan önceki heyecanından Haris Sert şu şekilde bahsetmektedir:

Bana, köyün ihtiyarları anlattı. Babamla onun arasında bir olay yaşanmış. Çan Çarşı Camii imamı olduğu yıllarda bir gün Çeltik köyünü ziyarete gelmiş. Kahvehaneye yaklaşıncı onu gören köyün ihtiyarları çok sevinmiş ve hadi gir şu camiye, bir Kur'ân

¹³⁵ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

¹³⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 18 Kasım 2016.

oku da dinleyelim diye seslenmişler. Onları kıramamış ve camiye girmiş. Rahlenin başına geçip de tam eûzu çektiği sırada besmele bile çekmeden babam caminin kapısından girmiş. Onu bir anda karşısında görünce Hafız Selim'in nutku tutulmuş, okumaya cesaret edememiş ve be hocam, başlasaydım da öyle gelseydin ya, diye serzenişte bulunmuş. Babamın karşısında Kur'ân okumaya cesaret edememiş, mihraptan kalkıp gitmiş.¹³⁷

Vefatından sonra da talebeleri, Mustafa Lütü Efendi'yi hatırlamaya, çeşitli vesilelerle anlatmaya ve örnek göstermeye devam etmiştir. Şadiye Hanım, bu konuda köy halkından olan Mehmet Çelebi'den duyduğu şu olayı aktarmaktadır:

Babamın talebelerinden Mehmet Çelebi'ye Ağacık Mehmet denirdi. Evleri Seyide Gökaş'ın evinin yanındaydı. Köyde kalmadı, İstanbul'da yaşamayı tercih etti fakat arada sırada köye gezmeye gelirdi. Ziyarete geldiği bir zaman babamın İstanbul'da okuduğu bir cami varmış, o camiyi çok aradığı halde bulamamış. Mehmet Ağacık, orada tanıdığı hocalara babamı anlattığından bahseder, siz benim hocamın önünde namaz bile kıldıramazsınız dediğini söylerdi. Babamda okudu ama ne hafızlık ne de imamlık yaptı.¹³⁸

Osmanlı'da genellikle müderrislikten sonraki dereceye erişen büyük âlimlere ve birinci sınıf kadılara molla ünvanı verilirdi. Son dönemlerden itibaren bu kavramın karşıladığı anlam değişikliğe uğramış, medrese tahsili alan kişiler için kullanılır oldu.¹³⁹ Mustafa Lütü Efendi hakkındaki anlatılardan yola çıkarak kendisiyle teşrik-i mesaide bulunan kişilerin anlam dünyalarında mollanın, hafız olmayan ancak medrese tedrisatından geçmiş, Arapça ve İslami ilimlere belli seviyede vakıf olan, eğitim-öğretim gerçekleştirebilecek düzeydeki hocalara dendiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Mustafa Lütü Efendi de bu sıfatları taşımakta, bulunduğu yörede Molla Mustafa Hoca olarak anılmaktadır. Bunun yanı sıra bölgede, köylülerin layık gördüğü Koca Hoca lakabıyla bilinmekte ve kendisinden bahsedilirken bu lakap isminden daha çok ön planda tutulmaktadır.

¹³⁷ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹³⁸ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

¹³⁹ Hamid Algar, "Molla", *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, s. 238.

¹⁴⁰ Haris Sert, yapılan görüşmelerde babasının hafız değil molla olduğunu, medrese eğitimi aldığını, Arapça'ya vakıf olup ilmi bilgisinin yüksek olduğunu vurgulayan ifadeler kullanmaktadır.

Mustafa Lütfi Efendi'nin sahip olduğu itibar ailesinin lakabının değişmesi üzerinde etkili olmuştur. İstanbul'daki eğitimini tamamladıktan sonra hizmet etmek üzere memleketine dönmüş, 83 yıllık ömrünün sonuna kadar hayatını köyüne ve bölgesine hizmet ederek ve bununla birlikte pek çok talebe yetiştirerek geçirmiştir. Aile bu sebeple *Hocalar* lakabını almış, vefatından sonra da bu isimle anılmaya devam etmiştir.

3. KÜTÜPHANESİ

3.1. Kütüphanesinin Ortaya  ıkışı

Her  limin mutlaka şahsi bir kütüphanesi olmalıdır, çünkü ilimle iştigal etmenin en temel dinamiklerinden bir tanesi ve en önemlisi kitaptır. Kitaplar olmadan bir ilim faaliyetinin yürütülmesi mümkün değildir. Bu minvalde kitapların bir araya toplandığı kütüphaneler de ilimle meşguliyyetin vazgeçilemez unsurlarıdır.

Âlimler, bilginler, d ş n rl r ya da belli ölçüde tahsil yapmış kimseler faaliyetlerini, telif çalışmalarını sürdürmek ve ilmi birikimlerini artırmak için kendi bölgelerindeki veya başka yerlerdeki kütüphaneleri kullanmışlardır. Bunlardan bazıları devletin bazıları da vakıfların, derneklerin ya da şahısların kurdukları özel kütüphaneler olabilmektedir. Bütün bunların ötesinde âlimler için asıl önemli olan, kendi şahsi gayretleriyle oluşturdukları, çeşitli yollarla edindikleri kitaplardan müteşekkil kütüphaneleridir. Bu sayede çalışmalarını sürdüren ilim adamları, hem kendilerini yetiştirmişler hem de sonraki nesillere zengin miraslar bırakarak hizmet etmişlerdir. Ancak kimi âlimlerin vefatlarından sonra birçok matbu ve el yazması nadir eseri içeren kütüphaneleri savaş, yangın, g   sonucunda yok olmuştur. Bunun yanı sıra bir sonraki nesle intikal eden kütüphaneler de elinde bulunduran kişilerin manevi değerini anlamayarak veya bilmeyerek elden çıkarması, maddi kaygılarla satması ya da başka bir yere nakletmesi¹⁴¹ gibi farklı sebeplerden tam manasıyla muhafaza edilememiştir. Tüm bu menfi durumlara rağmen, hala ulemadan geri kalan ilim servetleri olduğu unutulmamalıdır. Kültür tarihinin birinci elden ve milli kültür mirasımızın temel kaynaklarından olan bu nadide eserler mutlaka koruma altına alınmalıdır. Yine müderrislerin arşivlerinde ve kitaplarının arasında ilahiyatçı, tarih i,

¹⁴¹ G r, a.g.e., s. 80.

eğitimci ve edebiyatçıları yakından ilgilendiren, yörenin tarihî, kültürü ve eğitimi ile alakalı çok önemli icâzetnâme, fetva, mektup, şiir, vb. kıymetli tarihî belgeler de yer almaktadır. Bilim adamları ve araştırmacıların çalışmalarına ışık tutacak bu değerli kültür varlıklarının da zayi olmadan tespit edilip koruma altına alınması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca zayi olduğu zannedilen birçok eserin gün yüzüne çıkartılma ihtimali de her zaman bulunmaktadır. Nitekim bu çalışmanın temeli de tamamen zayi olduğu sanılan böyle kayıp bir kütüphaneye dayanmaktadır.

Mustafa Lütü Efendi kendi devrinde şahsi gayretleri ve imkânları nispetinde bir kütüphane oluşturmuştur. Kurduğu bu kütüphaneden geriye çok kıymetli yazma ve matbu eserler kalmıştır. Anlatıldığına göre ne yazık ki bunların bir kısmı pek çok âlimin kütüphanesiyle aynı akıbeti yaşamış ve zayi olmuştur. Bunun ardında yatan sebepler savaş, yangın, göç, ilgisizlik vb. değildir. Tam tersi, kütüphanedeki eserler ilgiyle karşılanmış ve koruma altına alınmak istenmiştir. Bu doğrultuda dönemin Biga müftüsü Ali Hikmet Yılmaz, Mustafa Lütü Efendi'nin vefatından üç yıl sonra 1967 yılında kitapların müftülüğe intikal ettirilmesini telkin ve tavsiye etmiştir. Bu isteği geri çeviremeyen Haris Sert, belli sayıdaki kitapla birlikte icâzetnâme, atama belgeleri gibi resmi evrakları bir kenara ayırarak geri kalan kısmı -kendi ifadesiyle iki çuval kadar kitabı- bağışlamıştır. Haris Sert, kütüphanenin ve kitapların akıbetini şu şekilde anlatmaktadır:

1967 senesiydi. Köyde vekil imamdım, yeni başladığım zamanlardı. Dönemin Biga müftüsü Ali Hikmet Yılmaz'dı. 1967-68-69'larda Biga'da görev yaptı. Bir gün arkadaşıyla birlikte altlarında ticari bir jiple Biga'dan köye beni ziyarete geldiler. Sohbet ederken babamın kitaplarını gördü ve Haris Hocam, bak bu eserler çok kıymetli, bunlar burada perişan olmasın, gel müftülüğe bağışla da koruma altına alınsın, diye bir tavsiyede bulundu. Ben de kabul ettim, o gün sabahtan akşama kadar kitaplarla ilgilendik. Okuyabileceğim eserler ile onun tüm resmi belgelerini ve medrese icâzetnamesini bir kenara ayırdım. Müftü Bey de buna müsaade etti. Bağışlanacaklar iki çuvalı bulmuştu, içlerinde kocaman kitaplar da vardı. Jipin kasasına yüklediler ve götürdüler. Sonra bir gün Biga'ya müftülüğe ziyarete gittim. Müftü Bey'in kitapları makam odasındaki raflara dizmiş olduğunu gördüm. Hatta arada sırada bazı eserleri okuduğuna da şahit oldum. Fakat daha sonra kitapları bir

daha görmedim. Müftülük binası bugünkü Biga Kaymakamlığı'nın¹⁴² önünde, Muhtarlar Kahvesi'nin oradaydı. Daha sonra müftülük başka bir yere taşındı. Kurşunlu Camii'ne doğru inen cadde üzerinde kuruldu. Almanyalı bir adamın maddi yardımlarıyla Müftü Bey'le birlikte 2-3 katlı bina inşa ettik oraya. Din görevlilerinin kullanması için lojman, çay ocağı ve en alt katına da market yaptık. Kitaplar bu yeni binaya nakledildi, onları burada da görmüştüm. Biga İmam-Hatip Okulu daha yeni kurulmuştu. Marketten elde ettiğimiz gelirleri oradaki talebelere tahsis ettik. Buradaki ortaokuldan ayrılan çocuklar köylere imam olarak veriliyordu. Marketi ben de işlettim, sistemi kurduktan sonra oradan ayrıldık. Daha sonra market batınca bina satılmış. Bu sebeple müftülük, Çarşı Camii'nin üst tarafındaki yolun başına, bugünkü yerine kuruldu. Bundan sonra kitapları hiç görmedim, ne olduğunu, başlarına neler geldiğini hiç bilmiyorum. Keşke vermeseydim, eski yazıyla yazılmış kitaplardı, kimisi Osmanlıca kimisi Arapçaydı. Bazı kitapları anlamak çok zordu, kiminin dili çok ağırdı. Benden sonra onlara kimse sahip çıkmaz, ailede onları okuyan da bulunmaz endişesiyle bağışladım.¹⁴³

Aktarılan bu bilgiler ışığında Biga Müftülüğü arşivi ile kütüphanesinde araştırma ve inceleme yapıldı. Eserlerle ilgili isim listesi olmaması ve kitaplardaki kayıtlarda da Mustafa Lütfi Efendi'ye ait olabileceği ihtimal dâhilinde olan bir ize rastlanmaması gibi sebeplerden bağışlanan kitapların sayısı, niteliği ve içeriği tespit edilemedi. Nihayetinde bu eserlere istenildiği gibi sahip çıkılıp çıkılmadığı ya da koruma altına alınıp alınmadığı şu an için meçhuldür ve aydınlatılmayı beklemektedir. Bir gün bir yerlerde, resmi veya şahsi bir kütüphanede, Mustafa Lütfi Efendi'ye ait bir kitabın, eserin ya da belgenin ortaya çıkabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir kısmı zayi olduğu anlatılan Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesindeki bu eserlerin geri kalanı, bir merak ve soru üzerine ortaya çıktı. Bu merak ve sorunun, Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatının aydınlatılması bir yana, bölgede ilmî faaliyetler gerçekleştiren ulemânın ve Türk-İslâm kültür birikiminin ortaya çıkarılmasında uzun soluklu çalışmalara sebep olabileceği hiç aklımıza gelmemişti. Elbette buna zemin hazırlayan birtakım sebepler vardı. Bunlardan ilki, ortaokul yıllarında yazları Kur'ân kursuna giderken babaannemin aklıma kazınan ve o zamandan beri unutamadığım

¹⁴² Eski Biga Hükümet Konağı.

¹⁴³ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

sözleriydi. İçten gelen bir hissiyatla Kur'an-ı Kerim ve ilim öğrenmeye merak salmış, bilinçli, ilme, kültüre ve sanata hevesli bir çocuktum. Özellikle imam-hatip lisesinde okumak en büyük arzumdu. Küçük yaşlarda olmam sebebiyle ilahiyat fakültesini bitirmek, ardından İslâm Tarihi ve Sanatları alanında yüksek lisans yapmak dahi tahayyülüne sığmayan derecelerdii. Daha o yıllarda kitaplara, özellikle eski, tozlu, alfabesi ve dili farklı olanlara karşı özel bir ilgim vardı. Babaannem Fahriye Sandık, yaşını başını almış, doksanına merdiven dayamış ihtiyar bir kadındı. Mustafa Lütü Efendi'nin ikinci kızıydı. Sadıklar (Sandıklar) sülalesine gelin gitmiş, İbrahim Sandık'ın hanımı olmuştu. Çocukluğum, Biga'nın orta büyüklükteki Çeltik köyünde, babaannem ve dedemin dizinin dibinde geçti. İlk Kur'an hocalarım, dedem ve o dönemde köyümüzün imamlık vazifesini yerine getiren Mehmet Emin Gürlen oldu. Sürekli kitaplarla meşgul olduğumu gören babaannem bendeki ilim öğrenmeye olan hevesi ve ilgiyi fark etmiş olacak ki yeri geldiğinde bana şu sözleri söylerdi:

Benim babam yıllarca İstanbul'da medreselerde okumuş. Ona Koca Hoca derlerdi. Buraların büyük hocalarındandı. Çok kitapları vardı. Vefatından sonra onları gömdüler mi ne yaptılar bilmiyorum.

Bu sözlerle daima babası Mustafa Lütü Efendi'yi örnek göstermeye çalışır, onun yolundan gitmemi tavsiye ederdi. Söylediklerini hiç unutamadım, bunlar neredeyse on yıldır beynimin bir köşesinde yer etti, ta ki üniversite hayatımın son yılına kadar.

İkinci sebep ise Mustafa Lütü Efendi'nin, köyde ihtiyarlar arasında sürekli bahsedilen bir kimse olmasıydı. Köyün ihtiyarları, Koca Mustafa Hoca denilen bir kimsenin varlığından ve bu kişinin benim büyük dedem olduğundan bahseder, onunla yaşadıkları anıları yâd ederek bana anlatırlardı. Sadece onların andığı bir kimse değil, belli bir yaşın üzerindeki yetişkinler tarafından da bilinen bir simaydı. Bölgede önemli ilmi faaliyetler yapan, köyüne ve yöresine ciddi derecede hizmet ettiği anlaşılan Mustafa Lütü Efendi, aslında köyde çok iyi tanınan ancak hakkında derli toplu bilgi olmayan, hayatıyla ilgili bazı hususlar sözel rivayetlerle şekillendirilen, anılarla anlatılan bir kimseydi. Üçüncü kuşak torunu olarak biz de onu sadece kulaktan dolma bilgilerle, Koca Hoca lakabıyla ve Mustafa Hoca ismiyle tanıyorduk. Ancak hakkında geniş bir malumata sahip değildik. İşte bu iki husus; babaannemin sözleri ve köydeki anlatılar, merakımı celbetti ve şu önemli soruları sormama sebep oldu: Koca Hoca kimdi ve kütüphanesine ne olmuştu? Dolayısıyla bunların ardındaki bilinmeyenleri araştırıp öğrenmeye karar verdim. Bu iki soru, büyük bir sır perdesini aralamamıza vesile oldu ve yüz yıldır açılmamış dosyaları incelenmek üzere önümüze

koyarak bize, sadece Mustafa Lutfi Efendi'nin hayatının derinliklerini değil, Biga bölgesinde oluşan ilim-kültür havzasını da inceleme fırsatını sundu.

Özellikle babaannemin neredeyse on yıl önce söyledikleri, aslında Mustafa Lutfi Efendi'nin kütüphanesinin tamamının kayıp olduğu düşüncesine sevk etmişti beni. Fakat kitapların bulunabileceği ve gömüldükleri yerden çıkarılabilecekleri fikri de beynimde bir köşede yer edinmişti. Kitaplarına ne olduğu ve Koca Mustafa Hoca'nın kim olduğu soruları bittabî beni onun yaşayan çocuklarına ve talebelerine yöneltti. 18 Kasım 2016 tarihinde Cuma günü fakültede dersim olmadığından cumartesi-pazarı ekleyerek üniversitenin son yılının getirdiği ağırlığı bir nebze olsun dindirmek, aile ziyareti yapmak ve üç günlük bir tebdil-i mekân ile ferah bulmak amacıyla memlekete gittim. O gece, yolculuk esnasında bu sorular yine zihnimi meşgul ediyordu. Kendi kendime yarın cuma namazından sonra büyük dayım Haris Sert'e kitaplara ne olup bittiğini ve Koca Hoca'nın kim olduğunu soracağım diye söylendim. Ancak bu durumun böyle bir çalışmaya yelken açacağını nereden bilebilirdim. İçimde garip bir heyecan da yok değildi. Kitapların gömüldüğü yerden çıkarılması hayali gözümde canlanıyor, o anları sanki içimde yaşıyordum. Bu fikir beni hayli heyecanlandırmış, kitapların bulunabileceğine dair olan inancımı güçlendirmişti. İlim, kültür ve sanata adanmış bir geleceği hayal eden ben, ömrünü İslâm'a hizmet etmeye adanmış büyük dedemin ilim mirasına dair bir iz arıyordum. Ertesi gün alacağım cevaplar beni heyecanlandırdığı gibi endişelendiriyordu da. Kitapların ortaya çıkmaması, gömüldülerse toprağın altında çürümüş olmaları gibi ihtimaller endişemi kat be kat arttırıyordu. Ertesi sabah Biga'ya vardım ve hemen köye doğru yola çıktım. Cuma namazını ve dayıma sorularımı soracağım anı sabırsızlıkla bekliyordum. Neyse ki cuma vakti geldi, namazlar kılındı, ardından camiden çıkma vakti de gelip çattı. Büyük dayım, o sıralar yaşlılığından dolayı camiden en son çıkan ve yürürken koluna girilmesi gereken bir ihtiyardı. Cemaat dağıldıktan sonra dayımın koluna girdim ve beraber cami avlusuna çıktık. Eğer müsaadesi olursa kendisine birkaç su'al sormak istediğimi söyledim. O da buyur evladım, diye cevap verince bu çalışmanın temellerini atan o soruları şu şekilde sordum: Dayıcığım, biliyorsun ki bu köyde adı çokça anılan bir kimse var, ona Koca Hoca ya da Mustafa Hoca diyorlar. Babaannem de onun çok kitapları olduğundan bahsederdi. Ancak babasının vefatından sonra onların akıbeti hakkında, gömülmüş olabileceklerine dair bazı şeyler söylemişti. Çok merak ediyorum, Mustafa Hoca'nın kütüphanesine ne oldu, gerçekten babaannemin dediği gibi kitapları gömdünüz mü, Koca Hoca kim? Dayım bu sorular üzerine şaşırdı ve

heyecanlandı. Sen onu bir tanısaydın, acaba bu soruları kendisine sorabilir miydin bilmiyorum, dedi ve hadi gel bize gidelim, diye ekledi. Eve varıncaya kadar yolda ne kitaplardan ne de Mustafa Hoca'dan bahsetti. Koluna girerek yürümesine yardımcı oldum ve beraber sessizce eve yürüdük. Varınca ikinci kata çıkan kapıyı işaret ederek şöyle seslendi: Evladım, şu kapıdan gir, merdivenlerden çıktıktan sonra tam karşıdaki rafın örtüsünü çek, dedi. Anlamıştım, galiba hazineyi bulmuştum, artık kazma ve küreğe de bir ihtiyaç kalmamıştı sanırım. Hemen dediğini yaptım, ikinci kata çıktım. Raf, merdivenin hemen karşısındaki duvarın üzerinde, tavanın hemen altındaydı. Örtüsünü çektim. Gördüğüm manzara harikulâdeydi. Mustafa Lütî Efendi'nin, yani büyük dedemin bütün metrukâtı rafın üzerinde karışık bir şekilde duruyordu. Büyük dayımın anlattığına göre kitaplar buraya 1972 yılında, eski ev yıkıldığı sırada getirilmişti. O anki duygularımı ve sevincimi hiçbir şeyle tarif edebilmem mümkün değildir. Çünkü kendi tarihimizden çıkan bir şahsiyetin hazinesini bulmuştum. Büyük bir ilim, kültür ve tarih mirasını karşımda görmüştüm. Böyle bir durumla karşılaşacağımı çok da hayal etmemiştim. Benim tahayyülümde kitapların gömüldüğü yerden çıkarılması fikri yer etmişti. Kitaplarla birlikte hayatının aydınlatılmasını sağlayacak evrakların bir arada bulunduğu yüz yıllık bir mazi tertemiz bir şekilde karşıma çıkınca heyecanım zirveye ulaştı. Üstelik onu görenlerin ve tanıyanların bir kısmı da yaşıyordu, bu muazzam bir nimetti.

Olayın verdiği şoku atlatamadan hemen aşağı büyük dayımın yanına indim, merdivenin başında oturmuş bekliyordu. Yanına varınca, işte büyük dedenin ilim mirası orada, elimden geldiğince bu zamana kadar korumaya çalıştım, diyerek başladı anlatmaya. Kitapların akıbetinden, bir kısmının bağışlanmasından ve geri kalan eserleri nasıl koruduğundan bahsetti. Bunun üzerine çok üzülüşümü belli ederek, dayı keşke kitapları bağışlamasaydın, ben onlara gözüm gibi bakardım, diyerek serzenişte bulundum. O da duygulanarak üzüntülü bir şekilde, hayatım boyunca aklımdan çıkmayacak olan şu sözleri söyleyerek bu çalışmanın fitilini ateşledi: Kitapların bir kısmını bağışladığımda baban bile üç yaşındaydı. Nereden bileyim elli yıl sonra bu kitaplara sahip çıkacağını. Büyük dedenin yolundan gidiyorsun, zaten senden başkası da bunlara sahip çıkmazdı. Bu sebeple kitapları ve dedenin kütüphanesinde olan her şeyi, yani babamın ilim mirasını sana hibe ediyorum, bundan sonra onlar sana emanet. Ancak tek bir şeyi, vefatımdan sonra almanı istiyorum, o da dedenin medrese icâzetnâmesi. En azından o, ölünceye kadar bende kalsın. Ardından kitaplar arasında icâzetnâmeyi aramamı ve kendisine

getirmemi istedi. Dediğini yaptım, buldum ve kendisine teslim ettim. Fakat yine de aklım icâzetnâmede kaldı ve ona şunları söyledim: Dayı, hazır bütün bunları bana hibe etmişken onu eksik bırakma, senin vefatından sonra bir daha almam mümkün olmayabilir. Büyük dedemin hayatını kitaplaştırmak istiyorum, eğer senin vefatından sonra alamazsam, ileride yapılacak bir çalışmada büyük eksiklik olarak kalabilir. Bunun üzerine otuz-kırk saniye sessizce düşündükten sonra, o zaman tek bir şartla onu da veririm, dedi. Buyur dayı deyince vefatında cenaze namazımı senin kıldırmanı istiyorum, diye bir istekte bulundu. Bu arzuyu kabul etmem üzerine icâzetnâmeyi bana tevdi etti. Üç gün boyunca kitapları ve içlerinden çıkan resmi ve özel belgeleri, çeşitli konulardaki notları vs. tasnif etmekle ve onları temizlemekle uğraştım. Kütüphanenin ortaya çıkması bu şekilde gerçekleşti. Böylece bu çalışmanın ilk temelleri 18 Kasım 2016 tarihinde atılmış oldu.

3.2. Kütüphanesinde Yer Alan Eserlerin Genel Değerlendirmesi

Mustafa Lütfi Efendi'nin, bir kısmı zayı olsa bile geri kalan kitapları, onun ne kadar zengin bir kütüphaneye sahip olduğunu göstermektedir. Kütüphanesinde Astronomi, Coğrafya, Dil Bilgisi, Edebiyat, Felsefe, Mantık, Geometri, Matematik, Hukuk, Kamu Yönetimi ve Vatandaşlık, Kütüphanecilik, Pedagoji, Tarih, Sağlık, Ziraat, Akâid, Ahlak, Dinler Tarihi, Dua, Fıkıh, Hadis, İlâhi, İslâmî İbâdetler, Metafizik, Hitâbet, Kıraat-Tecvid, Siyer, Tasavvuf ve Tefsir gibi İslâmî ilimlerden fen ve sosyal bilimlere kadar çok geniş sahada eser mecmuası yer almaktadır.

İçerisinde 126 eser olduğu tespit edilen kütüphanenin küçük bir kısmı yazmalardan, büyük kısmı ise matbûlardan oluşmaktadır. Matbu eserlerin 58 tanesi pozitif bilimler, 54'ü ise İslâmî ilimler çatısı altındadır. 17 tane eserin basım tarihi netleştirilememiştir. Bunlardan 9'u İslâmî ilimlere, 3'ü ise pozitif bilimlere dâhildir. 1'i Akâid (113 sayfası mevcuttur), 1'i Matematik (126 sayfası mevcuttur), 1'i de Pedagoji (eser 120 sayfadır), sahasında olmak üzere 3'ünün de sayfa sayıları hariç diğer künye bilgileri tespit edilememiştir.

Mustafa Lütfi Efendi'nin bugün kütüphanesi içerisinde olmayan ancak yapılan araştırma ve inceleme sonucunda ona ait olduğu belirlenen 7 eser bulunmaktadır. Bunlardan 3'ü Mustafa Lütfi Efendi tarafından damadı İbrahim Sandık'a hediye

edilmiş¹⁴⁴, diğer 3 eser de Danapınarlı Mehmet Efendi'ye verilmiştir.¹⁴⁵ Geriye kalan son eser ise Mustafa Lütfi Efendi'nin vefatından sonra Haris Sert tarafından Biga'nın Cihadiye köyünden Beyazıt Hoca adında bir kimseye hediye edilen Farsça Ahter-i Lügat adlı sözlüktür.¹⁴⁶

Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesinden geri kalan eserlerin sayısı önemli olduğu kadar nitelikleri de önemlidir. Çünkü İslâm kültür-medeniyet dünyasının yapıtaşlarını oluşturan bu matbuât, dönemin kitap kültürü ve neşriyatı hakkında ciddi malumat sunmaktadır. Dönemin yayıncılık anlayışının eserlerde son derece hâkim olduğu görülmektedir. Matbu kitaplardan 96'sı tek ciltlidir, bunlardan 2 tanesi de çeviri eserdir. Bakıldığında bu eserlerin genel itibariyle okul kitapları olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphanede, tek ciltli olanlara mukabil sayısı yok denecek kadar az olan, İslâmî ilimlerle ilgili birden fazla ciltli 3 eser yer almaktadır. Bahsedilenler haricinde 6 tane derkenârli eser bulunmaktadır. Ayrıca farklı iki eserin arka arkaya tek ciltte basıldığı 3, aynı iki eserin arka arkaya tek ciltte basıldığı 1, farklı iki eserin ve farklı iki risalenin arka arkaya tek ciltte basıldığı 1 eser bulunmaktadır.

Bir başka husus ise eserlerde kaydedilen künye kayıtlarıdır. Bunlar oldukça dikkat çekicidir ve bugünkü yayıncılık anlayışına kısmen benzese de farklı şekillerde tasarruf olunmuştur. Bugünkü anlayışa benzer olarak *eserin ismi*, *yazarı*, *basım yeri*, *basım yılı*, *ruhsat izni* gibi bilgilerden oluşan künye kayıtlarında farklı bir üslup kullanılmıştır. Bazı eserler üzerinde yazar haricinde *Muharrir*, *Ser Muharrir*, *Mürettib*, *Mütercim*, *Müstensih* gibi tasarruf bildiren sıfatlar yer almaktadır. *Müderriş*, *Dersîâm*, *Müftî*, *Müdir*, *Muallim*, *Mebûs*, *Nâib*, *Paşa* gibi vazife aldıkları mesleklerle

¹⁴⁴ Fahreddin Sandık, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2020. Bu bilgi, kızı Fahriye Sandık'ın oğlu Fahreddin Sandık'tan alınmıştır. Kendisinin naklettiğine göre bu üç kitap Mustafa Lütfi Efendi tarafından babası İbrahim Sandık'a hediye edilmiştir. Fahreddin Sandık, babasından bu şekilde duyduğunu ve babasının ölünceye kadar bu kitaplardan istifade ettiğini dile getirmektedir. Fahreddin Sandık babasından kendisine intikal eden eserleri bugüne dek muhafaza etmiş ve bu çalışmayla birlikte bunlar kütüphanenin içerisine tekrar dâhil edilmiştir. Bu eserler ve tespit edilen künye kayıtları şu şekildedir: *Çevirgel ve Sürhabâd Duâları Mecmûası*, 1331, 14 s.; *Karabaş Tecvîdi*; *Vasiyyetnâme*, Dersaadet, Ali Raif Matbaası, 1329, 31 s.

¹⁴⁵ Kütüphanede bulunan Tibyân Tefsiri adlı eserin 4. cildinin arka kapak sayfasında yer alan not: *Danapınar Hocasına verilen kitaplar: Binbir Hadis, ? bi'l-Felâh, Şemâil-i Şerîfe; 3 kitap verildi. İfadelerin yer aldığı sayfa EK-28'de verilmiştir. Bu notun bizzat Mustafa Lütfi Efendi tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir. Söz konusu eserlerin akıbeti hakkında bir malumata ulaşılamamıştır.*

¹⁴⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020. Naklettiğine göre Haris Sert, söz konusu kişinin isteği üzerine bu eseri hediye ettiğini dile getirmektedir.

birlikte yazılan yazarlar bulunmaktadır. *Fatih Dersiâmlarından İskilipli Mehmed Atıf, Biga Müftüsü Hafız Hamdi, Bursa Mebûsu Bursalı Mehmed Tahir b. Refet* gibi kayıtlar bu üslûba örnek niteliktedir.¹⁴⁷ Bazı müellifler kayıtlarda *Müftî-i Esbak* gibi daha önce yaptığı görevlerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, *İyânü'l-Mesâlik fî Beyâni'l-Menâsik* adlı eserin yazarı, *Edirne Vilâyeti Müftî-i Esbak Kureyşizâde el-Hâc Mehmed Fevzi Efendi* şeklindeki ibareyle Edirne'nin eski müftüsü olarak belirtilmiştir. Kimi yazarlar ise görev yaptıkları yerler ile mensup oldukları şehir ve aileyi belirten nisbelerle kaydedilmiştir. *Akşehirli Ali bin Osman, İçelli Ahmed Muhtar, Mevâliden Yeni Köy Nâibi Eskişehirli Mehmed Emin Efendi, Gedizli Süleyman Murad, Diyarbakırlı Tayyarzâde İbrahim Refet ve Debbağzâde, Hammamizâde, Hikâyecizâde* gibi nisbeler bu üsluba örnek olabilecek kayıtlardır. *Demir Hafız, Şeyh, Seyyid* gibi lakaplarla yazıldıkları görülen müellifler de vardır.

Kütüphanede yer alan eserler içerisinde dönemin Maarif Vekâleti, Diyanet İşleri Reisliği gibi üst düzey devlet kurumlarına atfedilen, bunların bünyelerindeki bir kurul ya da heyete hazırlatılıp bastırılanlar da vardır. 1928 yılında yapılan dil devrimiyle kullanılmaya başlanan yeni harflerin Türk milletine öğretilmesi amacıyla Türk Neşriyat Yurdu tarafından basılan *Yeni Türkçe Alfabe* adlı eserin ön kapak sayfasındaki *mütehassıs bir heyet tarafından tertîb edilmiştir* ifadesi bu hususu ortaya koyar niteliktedir. Görüldüğü gibi yayına hazırlayan kişilerin isimleri zikredilmemekte, eserin bir heyet tarafından hazırlandığı belirtilmektedir. *Türkçe Hutbe* adlı kitapta tasarrufta bulunanların bilgisine yer verilmemiş, eser *Diyanet İşleri Reisliği neşriyatından* ibaresiyle kuruma atfedilmiştir. Bir başka örnek ise kuruma bağlı bir daireye atfedilen *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti İlk Tedrîsat Dâiresi* tarafından hazırlanan ve *İlk Mekteplerin Müfredat Programı Talîmatnâmesi* adlı eserdir ve onu telif eden kişiler hakkında da herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Bu kitaplara mukabil bazı eserlerde kurum neşriyatı yanında eseri yazan kişilere de yer verilmiştir. TBMM Hükümeti Maarif Vekâleti tarafından basılan *Mekâtib-i*

¹⁴⁷ Diğer örnekler: *İnegöl Kasabasında İshak Paşa Medresesi Müderrisi Ahmed Efendi, Darülfünûn Müdür-i Umûmiyesi Salih Zeki, Şemsü'l-Meârif Mektebi Müdürü Ali Sâib, Kuleli İdâdi-yi Askeri Kozmografya Muallimi Hasan Fuad, Bahriye Çarîhçı Ameliyat Mektebi Akâid-i Diniyye Muallimi Radvîşteli Yüzbaşı Hüseyin Hüsnî, Ziraat Mütehassıslarından İzmir Mebûsu İhsan, Mevâliden Yeniköy Naibi Eskişehirli Mehmed Emin Efendi.*

İbtidâiyyede Hesâbın Usûl-ü Ta'lim ve Tedrîsi adlı pedagoji kitabında kurum neşriyatı olduğu bilgisi verilirken aynı zamanda eserin mütercimi ve müellifleri hakkında da bilgilere yer verilmiştir.

3.3. Kütüphanesinde Yer Alan Eserlerdeki Kayıtlar

Osmanlı ilim adamlarının, müderrislerin ve muallimlerin kitaplarını değerli kılan bir husus, metinlerin üzerinde ya da sayfa aralarında bulunan çeşitli kayıtlar ve notlardır. Öyle ki, bunlar yazıldıkları dönemde bölgedeki âlimlerin, aralarındaki münasebetlerin, ilmi faaliyetlerin tarz ve üslubu ile icra edildiği mekânların tespit edilmesinde önemli belge hükmündedirler. Ayrıca kayıtların tutulduğu dönemde vuku bulan ancak bilinmeyen sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel vs. olayların ya da çeşitli konularda İslâm âlimlerinin ortaya attıkları görüşlerin kısmî ya da ayrıntılı olarak açığa çıkarılmasında büyük tarihsel değere sahiptirler. Dolayısıyla bu vesikalar, pek çok sahaya dair bilgi barındıran birer kültür varlıklarıdır. Bunlar, kitapların bazı sayfalarında ya da aralarında bulunan not kâğıtlarında farklı şekillerde kayıt altına alınmıştır.

Osmanlı ilim çevrelerinde ve kitap kültüründe *Vakıf*¹⁴⁸, *Temellük*¹⁴⁹, *İstinsah*¹⁵⁰, *Mütâlaa*¹⁵¹, *Mukabele*¹⁵², *Kırâat ve Semâ*¹⁵³ gibi bir takım kayıt üslupları bulunmaktaydı. Osmanlı âlimleri, matbaanın henüz olmadığı bir dönemde yazma eserler üzerinde tasarrufta bulundukları bu kayıt tarzlarını basılı eserlerde de belli bir tarihe kadar devam ettirmişlerdir. Osmanlı kitap geleneği içerisinde yer alan kayıt şekillerinin Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesindeki eserler üzerinde de hâkim olduğu görülmektedir. Bunlar birer salt kayıt olmalarının ötesinde, hem Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatının aydınlatılması hem de Biga bölgesi ve yakın çevresindeki ilim-kültür mirası ile sosyolojik, ekonomik olaylar, ilişkiler ve tarzları hakkında ciddi bilgiler ortaya koymaları bakımından büyük değere sahiptirler. Bu kayıtlar, Biga özelinde ismi unutulmuş pek çok âlimin varlığının tekrar gündeme getirilmesi noktasında bir yol çizerek bölgede hâkim olan dini hayat hakkında fikirler vermekte,

¹⁴⁸ Vakıf, vakafe fiilinden gelir. Eskiden kişilere ve cami, medrese, kütüphane gibi kurumlara kitaplar vakfedilirdi. Vakıf kaydı, yazma veya matbû bir eserin şahsi mülkiyetten çıkarılıp herkesin kullanabilmesini sağlayan ve kitabın kim tarafından, hangi tarihte, nereye vakfedildiğini gösteren kayıttır. Eserin vakıf olduğunu ifade etmek için üst kısmına ya da üst kenarına “vakf” ibaresi eklenir ve mühür vurulurdu. Bkz. Rukancı, Anameriç, Tuzcu, **a.g.e.**, s.118; Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.122; Okan Kadir Yılmaz, **İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018, s.17.

¹⁴⁹ Temellük, kelime anlamıyla sahip olmak, malik olmak demektir. Mülkiyet, temlik, tesâhüb kaydı olarak da isimlendirilir. Eserin kime ait olduğunu gösteren kayıttır. Genelde bu kayıtlar kitabın zahriye kısmında yer alır ve tarihsel, biyografik önemli bilgiler içerir. Temellük kayıtlarında eser sahibinin adı, kimden kime nakledildiği, satın alınmışsa kimden ne zaman kaç para satın alındığı ve kitap sahibinin mührü yer alır. Bkz. Rukancı, Anameriç, Tuzcu, **a.g.e.**, s.118; Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.36, 122; Yılmaz, **a.g.e.**, s.17.

¹⁵⁰ İstinsah, bir eserin nüshalaştırılmasına yani çoğaltılıp elle yazılarak kopya edilmesine denir. Yazma eserin kopyasını çıkaran, aynısını yazıyla nakleden kişiye de müstensih ismi verilir. İstinsah kaydı, tarih, yer ve müstensih bilgileriyle genelde eserin sonunda, ferağ kaydında yer alır. Müstensih adından önce “el-fakîr”, “el-hakîr” gibi tevazu sıfatları da kullanılır. İstinsah kayıtlarında ketebehû, harrerehû, nesehahû gibi ibareler kullanılmıştır. Bkz. Rukancı, Anameriç, Tuzcu, **a.g.e.**, s.14, 108, 109; Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.35, 130, 134; Yılmaz, **a.g.e.**, s.18, 19.

¹⁵¹ Mütâlaa kaydı, eserin âlim bir zat tarafından okunup gözden geçirildiğini gösteren kayıttır. Bu kayıtlar nüshanın kıymetli olduğunu belirtir ve bunlar “karae, nazara fî, vakafe ‘alâ” vb. ifadelerden oluşur. Bkz. Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.38; Yılmaz, **a.g.e.**, s.18.

¹⁵² Mukabele kaydı, bir eserin başka nüshalarıyla karşılaştırılıp yanlışlarının düzeltilmesini veya bir müellif ya da hocaya okunmak suretiyle tashih edilmesini kayıttır. Buna “tashih kaydı” da denir. İslâm telif geleneğinde yazma eserlerin güvenilirliğini belirleyen kayıtlardandır. Bu kayıt “belega mukabeleten, kûbile, kâbelehû, suhhiha” gibi ibarelerle ifade edilir. Bkz. Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.38; Yılmaz, **a.g.e.**, s.18; Hüseyin Yazıcı, “Mukabele Kaydı”, **DİA**, C.31, İstanbul 2006, s. 102.

¹⁵³ Kırâat ve semâ, sözlükte “okuma ve dinleme” anlamına gelir. Bir kitabın müellifine ya da hocaya okunduğunu, hoca tarafından da düzeltildiğini gösteren kayıttır. Bir talebe önceden hocasının eserini istinsah eder ve hocasına okurdu. Hocası da onu kendi kitabından takip eder, hatalarını, eksiklerini veya yanlışlarını düzeltirdi. Bu faaliyetin yapıldığı yerlere de “semâat” denirdi. Bu kayıtta “semi‘a, belega, sem‘an” gibi ibarelerle ifade edilir. Bu notta tarih ve yer gibi bilgiler de yer alabilir. Bkz. Rukancı, Anameriç, Tuzcu, **a.g.e.**, s.118; Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.120; Yılmaz, **a.g.e.**, s.17; Tefik Rüştü Topuzoğlu, “Kırâat ve Semâ Kaydı”, **DİA**, C.25, Ankara 2002, s.436.

Mustafa Lutfi Efendi'nin yaşadığı Çeltik köyünden Biga'ya, Çanakkale'den Balıkesir'e, Bursa'ya ve Bulgaristan'ın Şumnu kasabasına kadar geniş bir bölgeyi içine almaktadır.

Kütüphanede yer alan 12 eserde temellük kaydı vardır. Bunlardan ilki Mustafa Lutfi Efendi'nin aidiyet yeri ve ailesi hakkında bilgi veren, *Telhîsü'l-Esâs* adlı kitabın zahriye kısmında yer alan, *el-kitâbü's-sâhibü*¹⁵⁴ diye başlayan kayıttır. Bu konudaki bir diğer kayıta da *Tercüme-i Gedûsi* isimli eserin giriş sayfasında *Şumnu kazalı Mustafa bin İsmail* ibaresi bulunmaktadır. *Tercüme-i Dekâikü'l-Ahbâr* ve *Metn-i Dekâikü'l-Ahbâr* adlı kitabın 84. sayfasında ise *Biga'nın Çeltik karyesi ahalisinden Molla Mustafa Efendi* ifadesi yer almaktadır. İlk iki kayıta Mustafa Lutfi Efendi'den Şumnu kazalı olarak bahsedilirken burada Biga'nın Çeltik köyünden olduğu zikredilmektedir.

Eserlerde yer alan bir başka temellük kaydı, *istemlekehû* ifadesiyle başlamaktadır. *Osmanlı Kütüphanesinde Mevcud Kütüb ve Resâilin Fiyat-ı Maktûa Cetveli* adlı eserin arka kapağının iç tarafında 25 Mart 1323 tarihli *istemlekehû el-fakîr ila'l-mevlâ el-kadîr İsmail Efendi b. Musa ufiye anı*, kaydı yer almaktadır.¹⁵⁵ Bu kayıta eserin mülkiyetinin Musa oğlu İsmail Efendi'ye ait olduğu ifade edilmektedir.

Mustafa Lutfi Efendi'nin kitaplarında *bir eserin bir kişiye* ait olduğunu ifade eden temellük kayıtları bulunmaktadır ve bunlar bölgede ilmi faaliyetleri yürütenlerin tespiti ile aralarında nasıl bir kitap alışverişi olduğu noktasında bilgiler sunmaktadır. Bu kayıtları kimlerin tuttuğu belli değildir, ancak pek çoğunun Mustafa Lutfi Efendi tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir. Çünkü kendisinin bir ders halkasının olduğu, pek çok âlimin onu ziyarete gelip gittiği, çocukları ve talebeleri tarafından anlatılmaktadır.¹⁵⁶ *Dürretü'l-Vâizîn* (1. Nüsha) adlı kitabın ön iç kapağında yer alan, *Danışmendli karyesinden Halil İbrahim Efendi'nindir bu kitap* şeklindeki kayıt ile *Muhtasar Güldeste Muharrerât-ı Resmiyye ve Gayr-ı Resmiyye*'nin ilk giriş

¹⁵⁴ Kayıt şu şekildedir: *el-kitâbü's-sâhibü Şumnu muhacirlerinden Akyar karyeli Koca İsmail oğlu Molla Mustafa*, 26 Nisan 316. Manâsı: *Bu kitabın sahibi Şumnu muhâcirlerinden Akyar köyünden Koca İsmail oğlu Molla Mustafa'dır*, 9 Mayıs 1900. Kaydın yer aldığı sayfa EK-27'de verilmiştir.

¹⁵⁵ Kaydın manâsı: *Bu kitabın mülkiyeti kendisinde olan kişi, güçlü olan Allah'ın fakir kulu Musa oğlu İsmail Efendi'dir. Allah kendisinin günah ve kusurlarını affetsin*, 7 Nisan 1907. Kaydın yer aldığı sayfa EK-29'da verilmiştir.

¹⁵⁶ Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

sayfasındaki *Yusuf Efendi'nin inşa kitabıdır* ibaresi bu hususa örnektir. İsminden anlaşılacağı üzere resmî, bürokratik metinlerin nasıl kaleme alınacağını öğretmek ve kompozisyon yazma eğitimi vermek amacıyla telif edilmiş bir eserdir. Ön kapağının iç tarafında *Azalar: Haşim, Pošta Hüseyin, Hacı Hüseyin, (?) Haşim, Bekir Bey hazretleri, Ahmed Hoca* şeklindeki isimlerle bir aza listesi verilmiştir. Mustafa Lütfi Efendi'nin bu eseri, köyün idârî işlerinden sorumlu kişilere okuttuğu düşünülmektedir.¹⁵⁷ Örneğin *Yeni Zübdetü'l-Hendese* adlı eserin ön kapağında da *Hasan Ağazâde mea Muhtar* kaydı yer almaktadır. Dolayısıyla kütüphanede bulunan kitapların bazılarındaki notlar, ilim faaliyetine katılan âlimlerin ve talebelerin dışında ağa, ağazâde, muhtar, aza vs. gibi bölgede faaliyet gösteren kimselerin isimlerine ve nereli olduklarına dair bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak bu notların farklı amaçlarla kaleme alınmış olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Ulemâdan arkadaşlarına emanet olarak verdiği kitapların isimlerini ve sayısını kayıt altına alan Mustafa Lütfi Efendi, *Tibyân Tefsiri* adlı eserin dördüncü cildinin arka iç kapak sayfasına *Danapınar Hocasına verilen kitaplar* başlığı altında *Binbir Hadis, (?) bi'l-Felâh, Şemâil-i Şerîfe* şeklinde üç eser sıralamış, hemen ardından *3 kitap verildi* notuna yer vermiştir.¹⁵⁸ Burada dikkat çeken husus eserlerin Arap harfleriyle, kaydın geri kalan kısmının Latin harfleriyle yazılmış olmasıdır. Mustafa Lütfi Efendi'nin dil devriminden sonra genellikle Arap harflerini; resmi evraklarda ve bazı nadir kayıtlarda ise Latin harflerini kullandığı görülmektedir.¹⁵⁹ Ayrıca söz konusu sayfanın diğer yüzünde eserin kaç yılında basıldığına dair bilgi veren *hicri sene 1283'te basılmıştır* ifadesi ile bir kelimenin literal anlamını açıklayan *ukde, düğüm demektir* ibaresi bulunmaktadır. Bunlar da Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır.

Mustafa Lütfi Efendi'nin kitapları arasındaki notlarda ithaf, tazim ve takdim ifadeleri içeren kayıtlar bulunmaktadır. *Ruşen Ferid Kam*'ın kaleme aldığı *Dînî Felsefî Musâhabeler* adlı eserin 5. sayfasında yer alan *Mütehassısîn ve Dârülfünun medreselerinden ulemâ-yı benâm ve "Ferid" zamanın bu muazzam ve değerli eserini*

¹⁵⁷ Mustafa Lütfi Efendi'nin muhtarlıkta kâtiplik yaparak bazı resmi yazışmaları yürüttüğü Haris Sert'ten nakledilmektedir. Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

¹⁵⁸ Kaydın yer aldığı sayfa EK-28'de verilmiştir.

¹⁵⁹ Mustafa Lütfi Efendi, 9 Eylül 1947 tarihinde Biga Müftüsü Mehmet Hamdi Erdem Efendi'ye çeşitli konular hakkında gönderdiği sorulardan oluşan mektubunda yer alan ismini ve köyünü latin harfleriyle yazmıştır. EK-24'te verilmiştir.

üstâd-ı faziletlimiz “Mustafa” Efendi’ye nacizane bir hediye ve hatıra vesîle olur ümîdiyle takdîm ediyorum, 5 Haziran 1931, Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliye Medresesi müdâvimlerinden, [İmza] Mehmed Tûhî kaydı Mustafa Lûtfî Efendi’nin ulemâ ve talebeler nazarındaki konumuna, saygınlığına ve ilmi derecesine işaret etmektedir. Kitabın ön iç kapak sayfasındaki *Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliye Medresesi müdâvimlerinden Mehmed Tûhî, İbtidâ-i Dâhil, 3, 18-2-[13]37* kaydında da eserin sahibinin eğitimi hakkında bilgi veren bu ifadelerden 18 Nisan 1921 tarihinde Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliye Medresesi İbtidâ-i Dâhil üçüncü sınıf talebesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eserin 194. sayfasında Mehmet Tûhî tarafından tutulan, 25 Nisan [1]338 tarihli bir mütalaa kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt, 18 Nisan 1921 tarihli nottan bir sene sonra 25 Nisan 1922’de yazılmış ve kitap, 10 sene sonra 5 Haziran 1931 tarihinde Mustafa Lûtfî Efendi’ye hediye edilmiştir.¹⁶⁰

Mehmed Tûhî’nin Mustafa Lûtfî Efendi’ye takdim ettiği bir başka eser de *Kenzü’l-Havas* (1. ve 2. ciltler tek cillte)’tır. Kitabın ön iç kapak sayfasında üzeri karalanmış bir not ve devamında *hazretlerine takdim, fî 20 Eylûl sene [1]338, Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliye Medresesi müdâvimlerinden Mehmed Tûhî* ifadesi yer almaktadır. Karalanmış olan notun son kısmında *Mustafa Efendi* yazıldığı belli olmaktadır. Bu ibare ve ardından gelen *hazretlerine takdim* ifadesi eserin Mustafa Lûtfî Efendi’ye sunulduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni Usulde Muharrer İlm-i Hesab adlı eserin ön iç kapak sayfasındaki *Dârü’l-Hilâfeti’l-Aliye Medresesi ikinci sınıf ikinci şu’be talebesi 298 numrolu Bigalı Abdullah b. Ahmed* kaydında dönemin bir eğitim kurumu ve talebesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu notun hemen altına da üç kez *Abdullah Âtîf* yazılmıştır.

Mustafa Lûtfî Efendi’nin kitaplarında şiirler, eğitimle ilgili görüşler ve tarih hesaplamaları gibi fevâid¹⁶¹ kayıtlarına çokça rastlanmaktadır. Bu notların kim tarafından yazıldığı belli değildir. *Telhîsü’l-Esâs* adlı eserin zahriyesinde yer alan şiirde fakir ve muhtaçlara yardımdan bahsedilmektedir:

¹⁶⁰ İlgili kayıtların bulunduğu sayfalar EK-30’da verilmiştir.

¹⁶¹ Fevâid, fâide/fayda kelimesinin çoğuludur. Genelde bir eserin baş ve son kısımlarında yer alan boş yapraklara sonradan eklenen şiir, beyit, atasözü, bir konu hakkındaki görüş vs. gibi kısa ve özlü, faydalı bilgilerden oluşan kayıtlara denir. Bkz. Mollaibrahimoğlu, *a.g.e.*, s.38, 46; Yılmaz, *a.g.e.*, s.18.

Fukarâ kalbine her kim dokuna – Sînesi uğrasın Allah okuna

Fukarâ kalbini her kim sakına – Sînesi uğramaz Allah okuna

Fukarâ kalb her kimden sevine – Ummaz ki gire Allah evine

Amelî ve Nazarî Muhtasar Sarf-ı Türkî adlı eserin iç kapak sayfasındaki kayıtlarda dönemin buhranlı havasına, ilim, irfan ve fende geri kalmışlığa işaret eden ve bunların ortadan kaldırılıp düşmana galip gelinmesinin ancak eğitime önem verilmesiyle mümkün olabileceğini ifade eden şu dizeler¹⁶² yer almaktadır:

Beni bir köre bıraktın da nazar et kardaşına

Babanız hemşîrini sevgili bir dindaşına

Kimin ırzı satıldı kimin [kimisi] oldu şehîd

Yapalım mı acaba cehir daha sır mıdır

Çalışıp kesb-i mearif ile yükselmeliyiz

O zaman rahmana hasım olanı geçmeliyiz

Bunların hemen ardından geri kalmışlığa sebep olarak cehâlet gösterilmekte, irfanın önemine vurgu yapılarak bir üzüntü ve serzeniş dile getirilmektedir:

Beni siz cehl ile düşmanlara terk eylediniz

Ger olsaydı sizin her birinizde irfan

Tepeler miydi benim sînemi alçak Yunan

En sonda gelen şiirde ise geçmişin karanlık ve acı izleri hatırlatılarak eğitim konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır:

Annenizdir, vatana can ile hizmet ediniz

Ne diyor vatan ey sevgili evlâdım bakınız

Bizi bin dürlü eziyetle şehîd eylediler

Size ibret olarak anlayınız derdimizi

Şühedâ-yı vatanız gamı alır sînemizi

¹⁶² Dizelerin yer aldığı sayfalar EK-31’de verilmiştir.

Açınız dîdenizi kesb-i kemâlât ediniz

Aynı eserin arka iç kapak bölümünde yer alan *köy mektepleri ve muallimlerine dair ta'lim ve terbiyeye hâkim olan kimse cihân çehresini değiştirebilir* ifadesiyle köy mekteplerine ve muallimlerine büyük bir misyon yüklenmektedir.

Çocuk Bahçesi Rehberi adlı eserin 5. Sayfasında yer alan, bununla beraber *Froebel usûlü çoktan beri Sıbyan mekteplerinde hâvi olduğu vechile eşyâ derslerini tatbîktan ibâret değildir, ne kadar fâideli olursa olsun bu eşyâ dersleri* ifadesinde¹⁶³ dönemin pedagojik yaklaşımlarımdan Froebel¹⁶⁴ usulü hakkında karşıt bir görüşe yer verilmektedir.

Bir başka fevâid kaydı *Yeni Zübdetü'l-Hendese* adlı geometri kitabının ön iç kapak sayfasında bulunan tarih kaydıdır. Söz konusu matematiksel hesaplamalar şu şekildedir:

1789 Bastil Leoni

1923-579: 1344

1923-1342: 581

1342-581: 761

Bunun gibi çeşitli matematiksel hesaplamalar kütüphanedeki eserler ve küçük notlar üzerinde ekseriyetle bulunmaktadır.

Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesindeki *Resimli Osmanlı Lisânı* adlı eserin ön kapak sayfasının iç tarafında çokça bilinen ve okunan *Rabbi yessir velâ tuassir rabbi temmim bi'l-hayr* duasına yer verilmiştir.

Eserlerden bazılarında gözlenen bir başka husus, dili Arapça olan bazı kitapların isimlerinin ön kapak sayfalarına kurşun kalemle Türkçelerinin yazılmasıdır.

¹⁶³ Kaydın yer aldığı sayfa EK-32'de verilmiştir.

¹⁶⁴ Tanzimatla beraber batılı eğitimcilerin etkileri Osmanlı eğitim sistemi içerisinde görülmeye başlamıştır. Bunlardan biri de 1782-1852 yılları arasında yaşayan Friedrich Froebel'in okul öncesi eğitimin gerekliliğini savunan görüşüdür. Froebel, 1840 yılında Almanya'da "Kindergarten" adlı ilk anaokulunu açan Alman eğitimcidir. Bkz. Selen Demirag, "Eğitim Yöneticileri Bakış Açısı İle AB Ülkeleri Okul Öncesi Eğitim Sistemlerindeki Farklı Yaklaşımların KKTC Okul Öncesi Eğitim Yaklaşımı İle Karşılaştırmalı Analizi", KKTC Yakındoğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa 2009, s.12; Mualla Erden, "Okul Öncesi Eğitimde Temel Yaklaşımlar ve Din Eğitimi", Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s.16.

Örneğin *Bahru'l-Üdhıye*'nin ön kapak sayfasına kurban ibadeti ile ilgili hususları ele aldığından Türkçe olarak *Kurban Risâlesi* başlığı konulmuştur.

Mustafa Lütü Efendi'nin kütüphanesindeki kitaplarda görülen bir başka kayıt türü vakıf kayıdır. Bu kayıtlar iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, üzerine sadece vakıf yazılan ancak eseri vakfeden kimse ve vakfettiği tarih hakkında bilgiler sunmayan vakıf kayıdır. Bu kaydın yer aldığı eserlerden biri *Muhtasar Sarf-ı Osmânî*'dir. Bunun vakıf eser olup olmadığı belli değildir. Çünkü kapağı başka bir kitaba aittir ve esere sonradan dikilerek ilave edilmiştir. Vakıf ibaresi, sonradan dikilen *Exercise Book* adlı eserin arka kapağının iç kısmında bulunmaktadır. *Exercise Book* adlı eserin ön kapak sayfasında yer alan *Halil İbrahim Efendi* şeklindeki kayıt, kitabın ona ait olabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu eserin Halil İbrahim Efendi tarafından vakfedilmiş olabileceği düşünülebilir. İkincisi ise *Tertib-i Cedid İlâveli Güldeste*'dir. Vakıf kaydı eserin 3. sayfasının üst tarafında bulunmaktadır.

Bir diğer vakıf kaydı, vakıf ibaresiyle beraber eserin kim tarafından ne zaman vakfedildiğine dair bilgilerin bulunduğu kayıttır. Bu kayıtlardan biri, *Kitab-ı Mevkûfât* adlı eserin ön iç kapak sayfasında yer alan *Bursa Kazasına tâbi Söğüd Nâhiyesinden Hafız Seyid Efendi'nin vakfidır. Ruhuna dua oluna Fatiha. Seyyid Halil* ifadesidir.¹⁶⁵ Bir diğeri, *Dürretü'l-Vâizîn* (2. Nüsha) adlı eserin ön iç kapak sayfasının üst kısmındaki vakıf ibaresi ile sayfanın alt tarafındaki *İsmail Zühdi Efendi b. Abdülhalim Efendi'nin vakfiyesi, fî 17 Safer 328 ve fî 15 Şubat 325* şeklinde eserin kim tarafından ne zaman vakfedildiğini gösteren kayıttır.¹⁶⁶ Bu eserlerin Mustafa Lütü Efendi'ye vakfedilip vakfedilmediği belli değildir.

Kütüphanede bulunan vakıf eserlerden biri de bir hanımefendinin vakfettiği *Kitâb-ı Muhammediyye fî Kemâlâtı'l-Ahmediyye*'dir. Zahriyesinde *Lekad vakafe hâzâ Muhammediyye-i Şerîf, Gemici karyeli Biga şehri kazalı Rumili muhâcirlerinden Şumnu kazalı Akyar karyeli Baytarlı oğlu İbrahim'in kerîmesi Hatice kadın vakf eylemiştir. İhlâs ile bir fâtiha-i şerîf hediye eylesin. fî 18 Receb ?* ifadeleri yer

¹⁶⁵ Kaydın yer aldığı sayfa EK-33'te verilmiştir.

¹⁶⁶ Kaydın yer aldığı sayfa EK-34'te verilmiştir.

almaktadır.¹⁶⁷ Bu ifadelere göre eseri vakfeden kişi de Mustafa Lûtfî Efendi'nin göç ettiği Şumnu Akyar köyündendir.

3.4. Kütüphanesinde Yer Alan Matbû Eserlerin Listesi ve Künye Kayıtları

3.4.1. Pozitif Bilim Kitapları

3.4.1.1. Astronomi

- Gedizli Süleyman Murad, *Tercüme-i Gedûsî li'l-Mukantarât ve li'l-Ceyb*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1311, 39 s.

3.4.1.2. Coğrafya

- M. Tevfik, *Memâlik-i Osmâniye Coğrafyası*, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1309, 116 s.
- Muharriri: Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Çocuklara İlk Coğrafya*, 4. Baskı, [İstanbul], Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1326, 38+2 s.
- Süleyman Şevket, *Muhtasar Coğrafya*, 2. Baskı, [İstanbul], Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1290, 120 s.
- Şemsü'l-Maârif Mektebi Müdürü Ali Sâib, *Usûl-i Coğrafya-yı Sagîr*, İstanbul Safâ ve Enver Efendi Matbaası, 1308, 198 s. (eserin 2 sayfası eksiktir).

3.4.1.3. Dil Bilgisi

3.4.1.3.1. Osmanlı Türkçesi

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tertîb-i Cedîd Kavâid-i Osmâniye*, İstanbul, Nişan Berberyân Matbaası, 1324, 160 s.
- Ahmed Hilmi, Sâhib ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *Amelî ve Nazarî Muhtasar Sarf-ı Türkî*, Dersaadet, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1330, 16 s.
- Aşîret Mektebi Müdürü Ali Nazîma, Sâhib ve Nâşiri: Kitapçı Kasbar, *Muhtasar Sarf-ı Osmânî*, 4. Baskı, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1312, 20 s.
- Ebu'l-Cezmi Hüseyin Hıfzı, *Kıraat-ı Nâfia Dersleri*, Kasbar Matbaası, 1329, 123 s (eserin 112 sayfası mevcuttur.)

¹⁶⁷ Kaydın yer aldığı sayfa EK-35'te verilmiştir.

- Muharriri: Ahmed Cevad, Tâbi‘ ve Nâşiri: Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Resimli Osmanlı Lisânı – Sarf, Nahiv, Kıraat, Ezber, İmlâ, Yazı*, Dersaadet, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1330, 179 s.
- Muharriri: Ebu’l-Cezmi, Sâhib ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *Kıraat-ı Türki* (1. Nüsha), 3. Baskı, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1332, 32 s (17. sayfadan öncesi yoktur).
- Muharriri: Ebu’l-Cezmi, Sâhib ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *Kıraat-ı Türki* (2. Nüsha), 3. Baskı, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1332, 32 s.
- Muharriri: Ebu’l-Cezmi, Sâhib ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *Kıraat-ı Türki* (3. Nüsha), 3. Baskı, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1332, 32 s.
- Mürettibi: İhsan, *Türkçe Elifba*, 1. Baskı, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1331, 76 s.
- Mütéhassıs bir heyet tarafından tertîb edilmiştir, Tâbi‘ ve Nâşiri: Türk Neşriyat Yurdu, *Yeni Türk Alfabesi*, İstanbul, Sanâyi-i Nefîse Matbaası, 1928, 26 + 2 s.
- Necmeddin Sadık, Midhat Sadullah, Ruşen Eşref, *Yeni Kıraat Kitabı*, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1339, 110 s.
- *Osmanlı Lisânı*, t.y., eserin 4 sayfası bulunmaktadır, diğer künye bilgileri tespit edilememiştir.
- Şeyh Ali Vasfî, *Yeni Sarf-ı Osmânî*, [İstanbul], Kasbar Matbaası, 1327, 60 s.
- Tertîb Eden: Şeyh Ali Vasfî, Sâhib ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *Mufasssal Nahv-i Osmânî*, 9. Baskı, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1325, 124 s.

3.4.1.3.2. Arapça

- Akşehirli Ali bin Osman, *Telhîsü'l-Esâs*, [İstanbul], Matbaati'l-Âmire, 1290, 96 s.
- *Sarf Cümlesi*, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, t.y., 148 s.

3.4.1.3.3. Farsça

- M. Naîm [Fraşeri], *Kavâid-i Fârisiye Ber-Tarz-ı Nevin*, Dersaadet, Mühendisyan Matbaası, 1288, 64 s.
- Kemal Paşa, *Ta‘lîmü'l-Fârisî*, [İstanbul], Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1317, 31 s.

3.4.1.4. Edebiyat

3.4.1.4.1. Türk Şiiri ve Mevlid

- Diyarbakırlı Tayyarzâde İbrahim Refet, *Menkıbe-i Mevlid-i Fahrü'l Enâm Tarz-ı Cedîd İsmiyle Oldu Benâm* (iki aynı nüsha tek cilt içerisinde), Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1323, 30 s.
- Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerîf*, [İstanbul], Matbaa-i Osmâniye, 1311, 48 s.

3.4.1.4.2. Hikâye

- Muharriri: Hikâyecizâde Hisârî, *Gelin ile Görümce*, Dersaadet, Yovanaki Panayoditis Matbaası, 1315, 15 s (eserin ön kapağı ile 1.sayfası mevcuttur).

3.4.1.4.3. Dînî Edebî Metinler

- Şerafeddin Ebû Abdullah Muhammed b. Said Bûsirî, Çeviri: İbrahim b. Mehmed el-Yalvacî Busirî, *Risâle-i Havâss-ı Ebyâtü'l-Kasîdetü'l-bür'e ve'l-Mudâriye*, Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, t.y., 16+56 s.

3.4.1.4.4. Menakıbnâme

- Müellifi: Şemseddin Ahmed el-Sivâsî, Neşreden: Ahmed Nâilî ve Şürekâsı, *Menâkıb-ı Çihâr Yâr-i Güzîn*, Dersaadet, Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye, 1325, 362 s.

3.4.1.5. Felsefe ve Mantık

- Nevşehirli Mehmed Hilmi, *Türkçe Hülâsatü'l-Mantık* (tek ciltte *Müntehabâtü'l-Feride*, *Vezâyifü'l-Âdâb* ve *Zübdetü'l-Vedîa* isimli risalelerle birlikte basılmıştır), [İstanbul], 1308, 104 s (eserin iki sayfası eksiktir).
- Hâriciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi Ruşen Ferid Kam, *Dînî Felsefi Musâhabeler*, [İstanbul], Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliye Sırât-ı Müstakîm Matbaası, 1329, 194 s.

3.4.1.6. Fen Bilimleri

- *Dürûs-i Eşyâ*, t.y., eserin tek sayfası bulunmaktadır, diğer künye bilgileri tespit edilememiştir.

3.4.1.7. Hendese

- Dârülfünun Müdîr-i Umûmîsi Salih Zeki, Sâhib ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *İlk Hendese Dersleri*, Dersaadet, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1332, 70 s.
- Mekâtib-i Rüşdiye Müdîri Abdüllatif, Sâhib ve Nâşiri: Kitapçı Kasbar, *Yeni Zübdetü'l-Hendese*, 3. Baskı, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1310, 94 s.

3.4.1.8. Hesâb

- Müellifleri: Ahmed Cevad, Şinâsi, Tâbi‘ ve Nâşiri: İbrahim Hilmi, *Güzel Hesâb*, 5. Baskı, İstanbul, Marifet Matbaası, 1926, 78 s.
- Müellifleri: Kuleli İdâdi-yi Askerîsi Kozmografya Muallimi Hasan Fuad, Riyâziye Muallimlerinden Urfalı Mehmed Refet, *Yeni Usulde Muharrer İlm-i Hesâb*, İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahdûmları Matbaası, 1331, eserin 128 sayfası mevcuttur, diğer kısımları kayıptır.
- Selim Sâbit Efendi, *Muhtasar Hesâb*, İstanbul, 1296, 32 s.

3.4.1.9. Hukuk

- *Mecmûa-i Kavânîn-i Cedîde-i Osmâniye'den Serseri ve Mazanne-i Sû'i Eşhâs Hakkında Kânun*, Dersaadet, Matbaa-i Cihân, 1327, 7 s.

3.4.1.10. Kamu Yönetimi ve Vatandaşlık

- *Ma'lûmât-ı Medeniye*, Dersaadet, Vezir Hanında 48 numrolu matbaada tab‘ olunmuştur, 1327, 56 s.
- Midhat Sadullah [Sander], Ali Rıdvan [Unar], *Yeni Ma'lûmât-ı Vataniye ve Medeniye*, [İstanbul], 1340, eserin 114 sayfası mevcuttur, diğer kısımlar kayıptır.
- Mihrî (Mihran Apikyan), *Muhtasar Güldeste: Muharrerât-ı Resmiye ve Gayr-ı Resmiye*, 22. Baskı, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1315, 96 s.
- Muharriri: Ali Seydi, Tâbi‘ ve Nâşiri: Mehmed Rıza, *Tertîb-i Cedîd İlâveli Güldeste-i Bedâyi‘*, Nâşiri: Mehmed Rıza, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 4. Baskı, 1327, 192 s (eserin 1.-14. ve 179.-192. sayfaları arası mevcuttur).

3.4.1.11. Kütüphanecilik ve Sahâflık

- Hazergradlı Mehmed Emin, *Osmanlı Kütüphânesinde Mevcûd Kütüb ve Resâilin Fiyat-ı Maktûa Cetveli*, Dersaadet, 1320, 26 s.

3.4.1.12. Pedagoji

- İlk Tedrisat Dairesi, *İlk Mekteblere Mahsûs Müfiredat Programının Bir, İki, Üç ve Dört Muallimli Mekteblere Sûret-i Tatbîkine Dâir Ta'limâtname*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340, 11+28 s.
- Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Dairesi, *İlk Mekteplerin Müfiredat Programı*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1340, 97 s.

- Muharriri: Ziraat Mütéhasssıslarından İzmir Mebûsu İhsan [Onnik], *Mekâtib-i İbtidaiyede Ziraat Dersleri, Muallimlere Rehber, Mekâtib-i İbtidaiyede Ziraat Derslerini Nasıl Tedris Etmeli?*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1331, eserin sadece kapak sayfası bulunmaktadır.
- Mütercim ve Müellifleri: Sâbık Mahmûdiye Mektebi Müdîri Ömer Sami, Sâbık eser-i uhuvvet mektebi müdüresi Fevziye İbrahim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekâleti Neşriyâtı, *Mekâtib-i İbtidâiyede Hesâbın Usûl-i Ta'lim ve Tedrîsi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1339, 164 s.
- Ser Muharriri: Dârümuallimîn Müdîri Satı, *Tedrîsât-ı İbtidâiye Mecmûası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1326, 90 s.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekâleti Neşriyâtından, *Çocuk Bahçesi Rehberi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1339, 124 s.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Maarif Vekâleti Neşriyâtından, *Mekâtib-i İbtidâiyede Hendesenin Usûl-i Tedrîsi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1339, 12 s.

3.4.1.13. Osmanlı Tarihi

- [Ali] Nüzhet, Tâbi' ve Nâşiri: Tefeyyuz Kitaphânesi, *Yeni Küçük Osmanlı Tarihi*, Dersaadet, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329, 56 s (kapağı ile 33-56 sayfaları arası mevcuttur).
- *Mûlahhas Târîh-i Osmânî*, 4. Baskı, Dersaadet, Karabet Matbaası, 1321, 30 s.

3.4.1.14. Sağlık

- Ebûbekir Nusret Hoca Harputî, *Nusret Efendi'nin Mücerrebatından Havâss-ı Şerîf ve Birkaç Nevi Yağ Su ve Sendürüs Yağı Ham Kehribar*, Derkenâr: *Muâlecât*, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, 1302, 72 s.
- İbrahim Edhem [Kuray], *Amelî Zâbita Hıfzıssıhhası*, İkdâm Matbaası, 1341, 4+134 s (eserin 96 sayfası mevcuttur).

3.4.1.15. Ziraat

- Hüseyin Kazım, *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1331, 63 s.

3.4.2. Dînî ve İslâmî İlimler Kitapları

3.4.2.1. Akâid

- Ebû Abdullah Muhammed b. Salamet el-Kudsî, *Tercüme-i Dekâikü'l-Ahbâr ve Metn-i Dekâikü'l-Ahbâr*, Eser, *Nihayetü'l-İktidâr li'l-Evliyâi'l-Kibâr* adlı tasavvuf ve tarikatlarla ilgili olan eserle birlikte basılmıştır, [İstanbul], Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye, 1314, 1-84 s.
- Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed, *Kitâbü's-Sivâdü'l-Â'zam*, [İstanbul], Matbaat-i İbrahim, t.y., 39 s.
- Mehmed Emin İbnü'l-Kemal Geredeî, *Hediyetü'l-Kabr*, [İstanbul], Hulûsi Efendi Matbaası, 1318, eserin sadece kapak sayfası bulunmaktadır.
- Orenburg Medreselerinden İstanbullu Demir Hafız Mehmed, *Îman ve İbâdet Dersî*, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1341, 30 s.

3.4.2.2. Dinler Tarihi

- Raşid, *Tevârih-i Enbiyâ fî İrşâdi'l-Ezkiyâ*, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1282, 459 s.

3.4.2.3. Duâ

- *Şerh-i Duâ-i Kenzi'l-Arş*, t.y., eserin diğer künye bilgileri tespit edilememiştir.
- *Şerhiyle Beraber Ramazân-ı Şerîf Duâsı*, Emniyet Matbaası, t.y., 15 s.

3.4.2.4. Fıkıh

- *Hamza Efendi'nin Bey' ve Şirâ Risalesinin Şerhi*, [İstanbul], t.y.
- İbrahim Halebî, Çeviren: Mehmed Mevkufatî, Nâşiri: Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye Matbaası Müdîri Ahmed Cevdet ve Şürekâsı, *Kitâb-ı Mevkûfât*, Dersaadet, Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye Matbaası, 1318, 366 s.
- *Kitâbü'l-Kudûrî*, t.y., 156 s.
- Mecelle Cemiyeti Azasından Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-Arâzi*, t.y., 82 s.
- Müellifi: Burhaneddin İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim Halebî, Çeviri: İbrahim b. Abdullah b. İbrahim el-Babadağî, Nâşiri: Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye Matbaası Müdîri Ahmed Cevdet ve Şürekâsı, *Halebî Tercümesi*, Derkenârında: *Âmentü Şerhi Ferâidü'l-Fevâid fî Beyâni'l-Akâid*, Dersaadet, Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye Matbaası, 1306, 428 s.
- Müellifi: el-İmâm el-Âlim el-Âmil el-Kâmil Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Câfer el-Hemdânî el-Fakîhü'l-Hanefî, Mütercim: Bahriye Çarhçı Ameliyat Mektebi Akâid-i Dîniyye Muallimi Radvişteli Yüzbaşı

Hüseyin Hüsni, *Suâl ve Cevaplı Kudûri-i Şerif Tercümesi*, 2. Baskı, [İstanbul], Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1329, 16+288 s.

3.4.2.5. Hadis

- Câmî‘: Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer Kudâî, *Bin İki Yüz Hadîs-i Şerîf*, İstanbul, Uhuvvet Matbaası, 1327, 55 s.

3.4.2.6. İlâhi

- Süleyman Hilmi Batûkî, *Mekteb İlâhisi*, Dersaadet, Ali Raif Matbaası, 1332, 24 s.

3.4.2.7. İslâmî İbâdetler

3.4.2.7.1. Hac

- Edirne Vilâyeti Müftî-i Esbak Kureyşizâde el-Hâc Mehmed Fevzi Efendi, *İyânü'l-Mesâlik fî Beyâni'l-Menâsik*, 2. Baskı, [İstanbul], Mekteb-i Sanâyi Matbaası, 1307, 39 s.

3.4.2.7.2. Kurban

- İnegöl Kasabasında İshak Paşa Medresesi Müderrisi Ahmed Efendi, *Bahru'l-Üdhiye*, [İstanbul], Arif Efendi Matbaası, t.y., 63 s.
- Müellifi: Kastamonu Ulemâsından Evliyâ Efendi, *Kurban Risâlesi*, [İstanbul], Mercanlı Hulûsi Efendi Matbaası, 1317, 32 s.

3.4.2.7.3. Namaz

- Mevâlîden Yeniköy Nâibi Eskişehirli Mehmed Emin Efendi, *Risâle-i Câmiul-Cum ‘â*, [İstanbul], 1306, 32 s.
- Müellifi: Ebû Rıdvan Sâdık Vîcdânî [Kayıkçıoğlu], *Cum ‘â Namazı*, 2. Baskı, [İstanbul], Matbaa-i Âmire, 1340, 14 s.

3.4.2.7.4. Oruç

- Biga Müftisi Hafız Hamdi, *Oruç Risâlesi*, [İstanbul], Ahmed Kamil Matbaası, 1928, 50 s.

3.4.2.8. İlmihâl

- *İlmihâl*, 1303, 32 s.

- Müellif: Kutbüddin İznîkî, *Mızraklı İlmihâl* Derkenârında: *Cevâhiru'l-İslâm, Yer ve Şurûtu's-Salât, Risâle-i Sûfiyye, Abdest Duâları, Üstüvânî*, 3. Baskı, [İstanbul], Matbaa-i Osmâniye, 1306, 123 s.
- *Mızraklı İlmihâl* (2. Nüsha.), t.y.

3.4.2.9. Kur'ân İlimleri

- *Tecvîd*, Sıbyan Mekteplerine Mahsustur, İstanbul, Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye, 1309, 24 s.

3.4.2.10. Metafizik

- Câmi' ve Müellifi: Seyyid Süleyman el-Hüseynî, Nâşiri: Cemiyet Kütüphanesi, *Kenzü'l- Havâs* (1. ve 2. ciltler tek cillte), İstanbul, Kader Matbaası, 1332, 1. cild: 231 s., 2. cild: 236 s.
- Câmi' ve Müellifi: Seyyid Süleyman el-Hüseynî, Nâşiri: Cemiyet Kütüphanesi, *Kenzü'l- Havâs* (3. ve 4. ciltler tek cillte), İstanbul, Kader Matbaası, 1332, 3. cild: 238 s., 4. cild: 240 s.
- *Kitâb-ı Yıldıznâme*, Derkenârında *Kur'anâme-i İmam Cafer Sadık*, [İstanbul], Ali Râif Efendi Matbaası, 1331, 48 s.
- *Tâbirnâme-i Muhyiddîn-i Arabî*, Derkenârında: *Tuhfetü'l-Mülûk*, Dersaadet, Emniyet Matbaası, 1331, 48 s.

3.4.2.11. Hitâbet ve Mev'ize

- Müfti Mehmed Şakir [Çörüş], *Yeni Türkçe Arapça Hutbe Mecmûası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1342, 62 s.
- Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), *Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn* (1. Nüsha); Mehmet Tevfik, *Risâle-i Üdhiye*, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s.
- Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), *Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn* (2. Nüsha); Mehmet Tevfik, *Risâle-i Üdhiye*, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s (bu nüshasında 23, 24, 86, 105, 106, 108, 109, 110, 112-243, 254-289, 292-301, 303, 304, 307, 308, 317-326 sayfaları eksiktir).
- Seyyid Abdurrahman Hilmi, *Mecmûa-i Hutbe mea İlâve*, [İstanbul], Arif Efendi Matbaası, 1316, 96 s (ilk 22 ve son sayfası mevcuttur).

- Türkiye Cumhuriyeti Diyânet İşleri Reisliği Neşriyâtından, *Türkçe Hutbe*, [İstanbul], Şehzadebaşı Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1927, 269 s.

3.4.2.12. Siyer

- Yazıcızâde Mehmed, *Kitâb-ı Muhammediye fî Kemâlâtı'l-Ahmediye*, İstanbul, Şirket-i İraniye Matbaası, 1292, 478 s.

3.4.2.13. Tasavvuf ve Ahlâk

- Abdullah b. Eşref er-Rûmi, *Müzekki'n-Nüfûs*, Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1321, 360 s.
- Ali Rıza, *İbtidâiyelere Ma'lûmât-ı Ahlâkiye ve Medeniye*, Nefâset Matbaası, [İstanbul], Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329, 63+1 s.
- Edirne Müftüsü Kureyşzâde Mehmed Fevzi Efendi, *Temessükü'l-Ezyâl fî Sâdâtı'r-Ricâl*, [İstanbul], 1316, 31 s.
- İçelli Ahmed Muhtar, *Risâle-i Rehber-i Necât (1. cild, 1-2-4 nüshalar iç içe)*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1297, 484 s.
- İçelli Ahmed Muhtar, *Risâle-i Rehber-i Necât (2. cild)*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1297, 374 s.
- İçelli Ahmed Muhtar, *Risâle-i Rehber-i Necât (3. Cild)*, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 1297, 280 s.
- Müellif: el-Hâc Mustafa Rakım, Tâbî' ve Nâsiri: Yusuf Ziyâeddin ve Ahmed Nâilî, *Risâle-i Mürşidil-Müteehhilîn*, Derkenârında: *Mürşidü'n-Nisâ Risâlesi*, [İstanbul], Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye Matbaası, 1316, 72 s.

3.4.2.14. Tefsir

- Bursa Mebûsu Bursalı Mehmed Tahir b. Rifat, *Delîlü't-Tefâsîr*, 2. Baskı, İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası, 1325, 65 s.
- Debbağzâde Mehmed, *Tercüme-i Tıbyân Tefsîri* (1. cild), [İstanbul], Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1283, 487 s.
- Debbağzâde Mehmed, *Tercüme-i Tıbyân Tefsîri* (2. cild), [İstanbul], Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1283, 435 s.
- Debbağzâde Mehmed, *Tercüme-i Tıbyân Tefsîri* (3. cild), [İstanbul], Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1283, 390 s.

- Debbağzâde Mehmed, *Tercüme-i Tıbyân Tefsîri* (4. cild), [İstanbul], Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1283, 379 s.
- Hammâmîzâde, *Tefsîr-i Yâsin lil-Hamâmî*, [İstanbul], Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye, t.y., 48 s.
- Müellifi: Diyânet İşleri Reisliği Heyet-i Müşâveresinden Aksekili Ahmed Hamdi, *Ve'l-Asr Tefsîri*, 1. Baskı, İstanbul, Evkâf Matbaası, 1346, 87 s.

3.4.2.15. Diğer

- Muharriri: Fatih Dersiâmlarından İskilipli Mehmed Atıf, *Frenk Mukallidliği ve Şapka*, İstanbul, Matbaa-i Kader, 1340, 32 s.
- Çanakkale Muallimler Birliği Dergisi, 15 Haziran 1341 tarih, sayı 2.

4. TELİF ÇALIŞMALARI

4.1. Telif ve İstinsâh Ettiği Eserler

Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesinde matbû mektep ve medrese kitaplarının yanında kendisinin telif ve istinsâh ettiği yazma eserler bulunmaktadır. Bunların sayısı 5'tir. Bunların başında *İnsanlara Lâzım Olan Şeyler* isimli fıkıh eseri gelmektedir. Osmanlı Türkçesi ile bir ilkokul defterine yazıldığı görülen 20 sayfalık küçük bir risaledir. Ferağ¹⁶⁸ kaydında 1 Kânûnisânî 1949/1 Ocak 1949 tarihinde tamamlandığı ve meseleler ele alınırken *Mültekâ* kitabı ile şerhi *Mevkûfât*'tan yararlanıldığı belirtilmektedir. Mekruh ve gayr-i mekruh olan şeylerden bahseden eser beş bölüme ayrılmaktadır. İlk kısımda yiyecek ile ilgili hükümlere, ikinci kısımda kazanç konularına yer verilmektedir. Üçüncü kısımda elbise bahsi, dördüncü kısımda da gözü haramdan korumakla ilgili meseleler ele alınmaktadır. Beşinci kısımda ise Mesâil-i Müteferrika başlığı altında çeşitli konular anlatılmaktadır.¹⁶⁹

Kütüphanede yer alan yazmalardan bir diğeri Mustafa Lütfi Efendi'nin istinsâh ettiği *Hac Da 'vetiyesi'* dir. İslam'ın temel şartlarından biri olan Hac ibadetini nazım türünde anlatan 86 sayfalık bir eserdir. Kitabın hâtime kısmında yer alan ferağ kaydında ilk olarak eserin Osman bin Ömer el-İndî el-Bolunevî tarafından

¹⁶⁸ Ferağ kaydı, yazma eserlerin sonunda yer alan, telif ve istinsâh tarihi gibi bilgileri içeren kayıttır. Hicri takvim esas alınarak gün, ay, yıl şeklinde yazılır. Ketebe kaydıyla birlikte metnin sonunda aşağıya doğru üçgen şeklinde daralan satırlarda yer alır. "Ferağa, temmet, intehâ" gibi ibarelerle ifade edilir. Bkz. Rukancı, Anameriç, Tuzcu, **a.g.e.**, s.14; Mollaibrahimoğlu, **a.g.e.**, s.36, 110, 111.

¹⁶⁹ Eserin kapak sayfası ile bazı sayfalarından örnekler EK-36'da verilmiştir.

h.1298/m.1880-81 yılında tamamlandığı yazılmıştır. Ayrıca Mustafa Lutfi Efendi, bu eserin aslının *Örtülüce Hatibi Hacı Bayram Efendi*'de bulunduğunu, kendisinin de 6 Safer 1368/8 Aralık 1948 yılında istinsah ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁰

Mustafa Lutfi Efendi'nin istinsah ettiği eserlerden bir diğeri de Cumhuriyet dönemi ilk İstanbul müftüsü Mehmed Fehmi Ülgener'in kaleme aldığı¹⁷¹ *Dînî İdârî Ma'lumât Mecmûası ve İmtihan Rehberi* başlıklı eserdir. Kitap, önsözden sonra verilen 2/392 numaralı 1 Mayıs 1935 tarihli Cami Hademe ve 17 Temmuz 1938 tarihli Vakıflar Nizamnâmelerinin maddeleri temel alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu eserin en erken 1940 tarihli ilk baskısından istinsâh edildiği düşünülmektedir. Elde bulunan nüsha 156 sayfadır. Önsözde belirtildiği üzere eser, müftülük, müezzinlik, imamlık, vaizlik ve mütevellilik imtihanlarının usulünü göstermek için sualli cevaplı şekilde dört kısımda kaleme alınmıştır.

İstinsah eserlerden bir diğeri ise Mehmed Asım Köksal'ın yazdığı *İlm-i Hâl*'dir. 178 sayfadır, kitabın iç kapak sayfasında *Diyanet İşleri Reisliği Yayınları 31/25 Yazan ? , Doğuş ? Matbaası, Ankara 1954* şeklinde künye bilgilerine yer verilmektedir. Eserin ön kapağına kurşun kalemle *İlm-i Hâl Gâyet Güzeldir* başlığı konulmuştur.

Kütüphanede yer alan yazmaların arasında abdest, namaz ve ezanla ilgili bilgileri içeren ismi belirsiz, 316 sayfalık bir eser bulunmaktadır. Bu eserin telif mi istinsah mı olduğu, hangi tarihte kim tarafından yazıldığı belli değildir ancak Mustafa Lutfi Efendi'ye ait olduğu düşünülmektedir. Klasik yazmalardan farklı olarak fihristi bulunmaktadır.

4.2. Vaaz ve Hutbe Çalışmaları

Mustafa Lutfi Efendi'nin kütüphanesindeki kitapların sayfaları arasından çeşitli konularda notlar çıkmıştır. Yekûnu dört klasör kadar olan bu evrakların arasında en çok yer tutan vaaz hutbe notlarıdır.

Yapılan incelemeye göre tek nüshadan oluşan küçüklü büyüklü kâğıtlar ve dağılmış defter yapraklarına yazılan notlarda itikattan ibadete, fıkıhtan tarihsel ve

¹⁷⁰ Eserin kapak sayfası ile bazı sayfalarından örnekler EK-37'de verilmiştir.

¹⁷¹ Ahmet Güner Sayar, "Ülgener, Mehmed Fehmi", *DİA*, C.42, İstanbul: 2012, s.288.

sosyal konulara kadar pek çok mesele işlenmiştir. Bunlarla ilgili ayrıca geniş bir tahlil çalışması gerekmektedir. Mustafa Lûtfi Efendi'nin bakış açısını ve ilmi birikimini anlama konusunda fikir verebilecek olan bu notlar tezin asli konusu olmadığından burada bir örnek verilmekle yetinilmiştir.

Mustafa Lûtfi Efendi, bir defter yaprağına itikadi meselelerden imanla ilgili şu notları¹⁷² tutmuştur:

İmanın insanda dâim bulunmasına sebep altıdır:

1. *Gâibe îmânın yani Allah'ı ve peygamberi görmeden görmüş gibi inanmak.*
2. *Yerde gökte insanda ve cinde ve meleklerde ve peygamberlerde gâibi bilir yoktur, ancak gâibi bilen Allah'tır*
3. *Haramı haram bilip itikad etmek*
4. *Helâli helal bilip itikad etmek*
5. *Allah azîmü'ş-şân azâbından emîn olmayıp daima korkmak*
6. *Her ne kadar günahkâr ise de Allah'ın rahmetinden ümidin kesmemek*

İşte bu altıdan biri bulunmasa veyahut biri bulunsa da beşi bulunmasa o kimsenin İslâm'ı sahih değildir

İmansız gitmenin sebebler[i] kırktır beyân olunmuştur:

1. *Yaramaz itikad*
2. *Zayıf iman*
3. *Dokuz aza doğru yoldan çıkmak*
4. *Günahına musır [ısrarcı] olmak*
5. *Nîmet-i İslâm'dan şükrünü kesmek*
6. *İmansız gitmeden korkmamak*
7. *Nâ-hak yere zulm etmek*
8. *Sünnet üzere okunan ezanı dinlememek*
9. *Ana babaya âsî olmak*
10. *Çok yemîn etmek*
11. *Namazda tâdil-i erkânı terk etmek*
12. *Namazı kolay sanıp alçak iş gibi tutmak*
13. *? içmek.*
14. *Mümin kardeşine eziyet etmek*
15. *Yalan yere ?*

¹⁷² Notların asıl sûreti EK-38'de verilmiştir.

16. *Günahını unutmak*
17. *Kendini ?*
18. *İlim ve amelim çok demek*
19. *Münafıklık etmek*
20. *?*
21. *Üstâdının şer‘a muhâlif olmayan yerde sözünü tutmamak*
22. *Tecrübe etmeden iyi demek*
23. *Yalana musır olmak*
24. *Ulemadan kaçmak*
25. *? giymek*
26. *Bıyıklarını ayırmamak*
27. *Gıybete musır*
28. *Komşuya hakaret*
29. *Dünya umûru için çok gazap*
30. *Ribâ yemek*
31. *Sihirbazlık*
32. *Kaftanın yeğni ve eteğini uzun etmek*
33. *Allah teâlânın sevdiğini sevmemek, sevmediğini sevmek*
34. *Sıla-i rahmi terk etmek*
35. *Mümin kardeşine üç günden fazla kin tutmak*
36. *Zînâyâ musır olmak*
37. *Livâta etmeğe musır*
38. *Livâta ettirmeye musır*
39. *Hatununu haramdan sakınmamak*
40. *Münkeri men etmemek*

Bu haller bu işler hep imansız dünyadan çıkmağa sebep olan şeylerdir. Bizler de ona göre düşünüp imansız gitmeden korkar isek bu haller bu işler kendilerimizi çekelim. Doğru yoldan gidelim el'an.

4.3.Diğer Notlar

Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesinde vaaz – hutbe metinlerinden başka not olarak; öğüt içerenler, hastalıklar ve kötü durumlarla ilgili maddi ve manevi çözümlerin yer aldığı reçeteler, tarım ürünleriyle ilgili olanlar, dini nikâh akitleri,

alınacaklar listeleri bulunmaktadır. Ayrıca miras hesaplamaları, koordinat hesaplamaları ve diğer matematiksel hesaplamaların yer aldığı notlar da vardır.¹⁷³

¹⁷³ Bunlara dair örnekler EK-40'ta verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN YAŞADIĞI ÇEVREDE İRTİBATLI OLDUĞU ULEMÂ VE TALEBELERİ

1. MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN İLİM ÇEVRESİ

Mustafa Lütfi Efendi, yaşadığı dönem itibariyle ulemâdan pek çok isimle görüşmüş, Mehmed Hamdi Efendi gibi isimlerden bir kısmıyla da dostlukları olmuştur. Direkt görüştüğü ve teşrik-i mesaisi olduğu isimleri elimizdeki evraklardan ve sözel kaynaklardan teyit edebiliyoruz, bunun dışında kalan isimlerin de bir şekilde dolaylı da olsa aktarılan nakiller, beyanlar ışığında Mustafa Lütfi Efendi ile irtibatlarının olduğu düşünülmektedir.

Âlimlerin çalışmalarını yürütürken birbirleriyle münasebet kurmaları, ilmi birikimlerinden, kütüphanelerinden yararlanmaları ve kitap alışverişinde bulunmaları tabii bir durumdur. Anlaşıldığına göre Mustafa Lütfi Efendi de çalışmalarını sürdürürken dönemindeki uleması ile yakın irtibat içerisinde olmuş, onlarla evlerde veya ilim meclislerinde dersler, sohbetler yapmıştır.

Mustafa Lütfi Efendi’nin döneminde irtibat içerisinde olduğu ya da dolaylı yönden tanıdığı âlimlere dair yapılan araştırmalara ve incelemelere göre kütüphanesindeki matbu ve el yazması eserlerin üzerindeki kayıtlardan, ayrıca terekesinde bulunan resmi belgelerden ve oğlu Haris Sert’in bu konudaki sözel nakillerinden bazı isimler tespit edildi. Bu kişilerden bazılarıyla mülaki olduğu anlaşılıyorsa da bir kısmı ile bizzat görüşüp görüşmediği belirlenememiştir.

Kütüphanesindeki matbu eserlerde yer alan vakıf, temellük gibi kayıtlardan ya da ona özel yazılan notlardan Mustafa Lütfi Efendi’nin Çeltik köyünden Biga’ya, Bursa’ya ve İstanbul’a kadar geniş bir ulema çevresiyle irtibatlı olduğu düşünülebilir. Terekesindeki matbû kitaplarda yer alan kayıtlarından ve evraklardan tespit edilen ilim adamlarına ve nereli olduklarına dair bilgiler şu şekildedir:

Biga Müftüsü Hafız Mehmet Hamdi Erdem Efendi¹⁷⁴

¹⁷⁴ Mustafa Lütfi Efendi’nin terekesinde yer alan şu belgelerde Mehmet Hamdi Efendi’nin ismi, imzası ve mührü yer almaktadır: 12 Şubat 1918 tarihli Bostandere köyü hatipliğine tayin belgesi. EK-15’te

Bursa Söğüd nahiyesinden Hafız Seyyid Efendi¹⁷⁵

Danapınarlı Mehmed Efendi¹⁷⁶

Danişmendli karyesinden Halil İbrahim Efendi¹⁷⁷

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliye Medresesi müdâvimlerinden Mehmet Tûhî¹⁷⁸

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliye Medresesi talebelerinden Bigalı Abdullah b. Ahmed¹⁷⁹

Mustafa Lütü Efendi'nin kitaplarındaki diğer kayıtlarda geçen Yusuf Efendi¹⁸⁰, Abdülhalim Efendi oğlu İsmail Zühdi¹⁸¹, Musa oğlu İsmail Efendi¹⁸², Hacı oğlu İsmail Efendi¹⁸³, Hasan Hoca¹⁸⁴, Şükrü Hoca¹⁸⁵ ve Ahmed Hoca¹⁸⁶ isimlerinin ise nereli olduğu belli değildir.

verilmiştir; 23 Ekim 1924 tarihli Çeltik karyesi imamlığına tayin belgesi. EK-16'da verilmiştir; 29 Aralık 1924 tarihli Çeltik köyü hatipliğine tayin belgesi. EK-17'de verilmiştir; 3 Temmuz 1950 tarihli 140 sayılı buyrultu. EK-18'de verilmiştir.

¹⁷⁵ İbrahim Halebî, **Kitâb-ı Mevkûfât**, Şirket-i Sahafiye-i Osmâniye Matbaası, 1318, 366 s.

¹⁷⁶ Debbağzâde Mehmed, **Tercüme-i Tıbyân Tefsîri** (4. cild), [İstanbul], Dârü't-Tıbbâtü'l-Âmire, 1283, 379 s; Haris Sert, Kişisel Görüşme, 4 Temmuz 2019.

¹⁷⁷ Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), **Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn** (1. Nüsha); Mehmet Tevfik, **Risâle-i Üdhiye**, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s.

¹⁷⁸ Hâriciye Tercüme Şu'besi Mümeyyizi Ruşen Ferid Kam, **Dinî Felsefî Musâhabeler**, [İstanbul], Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliye Sırât-ı Müstakim Matbaası, 1329, 194 s.

¹⁷⁹ Müellifleri: Kuleli İdâdi-yi Askerîsi Kozmografya Muallimi Hasan Fuad, Riyâziyye Muallimlerinden Urfalı Mehmed Rafet, **Yeni Usulde Muharrer İlm-i Hesâb**, İstanbul, Artin Asaduryan ve Mahtûmları Matbaası, 1331, 128 s.

¹⁸⁰ Mihrî (Mihran Apikyan), **Muhtasar Güldeste: Muharrerât-ı Resmîyye ve Gayr-ı Resmîyye**, [İstanbul], Mahmud Bey Matbaası, 22. Baskı, 1315, 96 s.

¹⁸¹ Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), **Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn** (2. Nüsha); Mehmet Tevfik, **Risâle-i Üdhiye**, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s (bu nüshasında 23, 24, 86, 105, 106, 108, 109, 110, 112-243, 254-289, 292-301, 303, 304, 307, 308, 317-326 sayfaları eksiktir).

¹⁸² Hazergradlı Mehmed Emin, **Osmanlı Kütüphanesinde Mevcud Kütüb ve Resâilin Fiyat-ı Maktûa Cetveli**, Dersaadet, 1320, 26 s.

¹⁸³ Hüseyin Kazım, **Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğütü**, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1331, 63 s.

¹⁸⁴ Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), **Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn** (2. Nüsha); Mehmet Tevfik, **Risâle-i Üdhiye**, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s (bu nüshasında 23, 24, 86, 105, 106, 108, 109, 110, 112-243, 254-289, 292-301, 303, 304, 307, 308, 317-326 sayfaları eksiktir).

¹⁸⁵ Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), **Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn** (2. Nüsha); Mehmet Tevfik, **Risâle-i Üdhiye**, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s (bu nüshasında 23, 24, 86, 105, 106, 108, 109, 110, 112-243, 254-289, 292-301, 303, 304, 307, 308, 317-326 sayfaları eksiktir).

¹⁸⁶ Osman b. Hasan el-Hobevî (Hopalı), **Tıbyanlı Meclis Dürretü'l-Vâizîn** (2. Nüsha); Mehmet Tevfik, **Risâle-i Üdhiye**, (tek cilt içerisinde iki farklı eser) Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1320, 326 s (bu nüshasında 23, 24, 86, 105, 106, 108, 109, 110, 112-243, 254-289, 292-301, 303, 304, 307, 308, 317-326 sayfaları eksiktir).

Mustafa Lütfi Efendi'nin irtibatta olduğu âlimlerden birinin de Biga'nın  rt l ce köyü hatîbi Hacı Bayram Efendi olduğu, *Hac Da 'vetiyesi* adlı eserin son sayfasındaki ferağ kaydından anlaşılmaktadır. Kayda göre Mustafa Lütfi Efendi, istinsah ettiği bu eseri ondan aldığını belirtmektedir.

Mustafa Lütfi Efendi'nin çevresindeki ulema ile ilgili sözlü nakiller de bulunmaktadır. Kayıtlarda geçen isimlere ek olarak Haris Sert, babasının ahabplık ettiği, birlikte ilmi dersler ve sohbetler yaptığı âlimlerden hatırladıklarını zikretmekte, onlarla ilişkilerini ve kendisinin de şahit olduğu hususları şu şekilde anlatmaktadır:

Danapınarlı Mehmed Efendi, babamın çokça görüştüğü kişilerden biriydi. Ben buna yetiştim, Biga'nın sayılı hocalarından biriydi. Bize çok gelip giderdi. Geldiği zaman daimi kitap okurlar beraber ders yaparlardı. Arap eşme'deki medresede okumuştur. Filik ve Gemici köylerinde imamlık yapmıştır. Çok latifeli, şakacı bir insan olduğunu Filikliler anlatırdı. Onunla ilgili duyduğum bir başka husus da hiç talebe yetiştirmediğidir. Nedendir bilmiyorum, köyde dahi hiç kimseyi okutmadığı söylenirdi. Kırcaali'den ablasının çocuğu Hüseyin Hoca vardı, onu bile okutmadığını duymuştum. Babamın talebelerinden Abdullah Yazan Hoca, o zamanlar Kocayayla'da imamdı, o okuttu Hüseyin'i.

Babamın görüştüğü bir başka hoca da Maltepe köyünden İsmail Efendi'ydi. Evimize gelirdi, ahabıydı ama medrese arkadaşı mıydı bilmiyorum. Bol bol tütün içen biriydi. Bize geldiğinde de içerdi, sigarayı hiç bırakmazdı.

Pazarköy'den Tatar Hoca ya da Tatar Hafız dedikleri bir hoca vardı. Bu da babamın ahabplarındandı.  an'ın eski adı Pazarköy'd . Tatar Hoca bize gelmezdi, babam giderdi ona.  an'ın merkez camii vaiziydi, Cuma günleri  an  arşı Camii'nde vaaz ederdi.

Bir başkası da Dikmenli Hakkı Efendi'ydi. Arapça bilmezdi. Onun nerede okuduğunu bilmiyorum. Hakkı Efendi ismini almış, bir parça imamlık yaptı.

 an'daki hocalardan biri de Derenti köyünden Laz Hoca'ydı, Arap Hoca da derlerdi. Bunun ismini hafızlık arkadaşım Emeşeli Hakkı Bereceli'den duydum. Laz Hoca'nın babamın arkadaşlarından olduğunu söylerdi.

Manavbakacağı (Eskibakacak köyü)'ndan bir hoca gelirdi, ismini hatırlamıyorum. Onunla ise ders yapmazlardı, o sadece misafır kalır giderdi.¹⁸⁷

Babamın dönemindeki hocalardan biri de Hafız Selim Efendi'dir. Çan'ın Süle köyündendi. Burası, Terzialan'a yakın bir köydür. Çan Çarşı Camii'nde imamlık yaptı. Sesi gür bir hocaydı. Bir gün köyümüzü ziyarete geldiğinde bir sabah namazında okuduğu şu ayetler ve Kur'an okuyuşu hiç aklımdan çıkmadı.

Eûzubillah: التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ayetinin¹⁸⁸ başını, sabah namazında gür sesiyle bir okudu, o gün bu gündür hiç aklımdan çıkmadı, gerçekten çok sesliydi.¹⁸⁹

Hafız Şuayip ve talebesi Hafız Yusuf da dönemin hocalarındandı. İkisi de İpkaiyeliydi. Babamın arkadaşı ve emsâli olan Hafız Şuayip İpkaiye imamıydı, oğlu Rasül de müezzindi. Hafız Yusuf ise babamdan küçüktü ve onun talebesi sayılırdı, Hafız Selim'in emsâliydi. Hafız Niyazi'den sonra Biga Çarşı Camii imamı oldu. Ölmeden önce mezarını bile hazırlatmıştı. Hafız Niyazi Efendi, Yeniçiftlik köyündendi. Biga Çarşı Camii'nde imamlık yaptı. Daha sonra İstanbul'daki Hırka-i Şerif Camii'ne gitti ve orada vefat etti. Bir de Havdan köyünden Hafız Veli Efendi vardı. O da Biga Ulu Camii imamıydı. Bir başka hoca Hafız Fehmi Efendi'ydi. Biga'da Kur'an kursu hocasıydı. Birçok hoca onda talim ve terbiye gördü. Babamda hafızlık yaptıktan sonra İbrahim Gürkaş hoca da orada ders almış. Babamın arkadaşlarından biri de Biga'da Kurşunlu Camii'nde Hacı Hafız vardı. Ona Hasan Efendi derlerdi. O da çok talebe okuttu.¹⁹⁰

Mustafa Lütfi Efendi'nin tayin belgelerinde imzası ve mührü yer alan, Haris Sert'in anlatılarında da çokça geçen ve yakından irtibat kurduğu kişilerden biri olduğu anlaşılan Mehmed Hamdi Efendi, dönemin önemli ulemâsındandır.

93 Harbi muhacirlerinden olan Mehmed Hamdi Erdem Efendi, h.1299/m.1883 yılında Hüseyin Ağa ile Ayşe Hanım'ın çocukları olarak Silistre'de dünyaya gelmiştir. İbtidâiye ve Rüşdiye'yi Biga'da bitirdikten sonra İstanbul'a medrese tahsili almaya

¹⁸⁷ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 4 Temmuz 2019.

¹⁸⁸ Meali şu şekildedir: "Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülüğten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele." Tenvîr, 9/112. Altuntaş, Şahin, a.g.e., s.220.

¹⁸⁹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

¹⁹⁰ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

gitmiştir. İcâzetnâmesini h.1327/m.1911 yılında Fatih Camii müderrislerinden Hasan Efendi vermiştir. Bu eğitimi, Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesinin 24 Ağustos 1942 tarih ve 2/1241 sayılı kararıyla yükseköğrenim sayılmıştır.¹⁹¹

Mehmed Hamdi Efendi, memuriyet hayatında müderrislikten muallimliğe, kadı vekilliğinden müftülüğe ve gezici vaizliğe kadar çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Aldığı görevler şu şekildedir¹⁹²:

- Biga Rüşdiyesi Muallim-i Evvelliği Vekâleti: 31 Ekim 1909 – 19 Şubat 1910,
- Karabiga Niyâbeti (Kadı Vekilliği): 18 Ocak 1911 – 14 Mart 1914
- Biga Müftülüğü: 22 Haziran 1914 – 29 Eylül 1919
- Müderrislik: 18 Haziran 1917 – Mayıs 1920
- Biga Dâru muallimîn'i Kur'ân-ı Kerim ve Ulûm-ı Dîniyye Muallimliği: 14 Ocak 1917 – 27 Aralık 1919
- Boyalık Karyesi İbtidâî Mekteb Muallimliği: 1 Eylül 1920 – 19 Temmuz 1922
- Biga Müftülüğü: 26 Eylül 1922 – 16 Mart 1950
- Müftülük ve Gezici Vaizlik: 16 Mart 1950 – 11 Mayıs 1950
- Biga Gezici Vaizliği: 11 Mayıs 1950 – 2 Ekim 1952
- Balıkesir Gezici Vaizliği: 2 Ekim 1952 – 1953
- Balıkesir İl Müftülüğü: 1953 – 1958

29 Mayıs 1965 yılında 82 yaşındayken vefat eden Mehmed Hamdi Efendi, Balıkesir/Başçeşme Mezarlığına defnedilmiştir.¹⁹³

Mehmed Hamdi Efendi'nin *Namaz ve Tahâret*¹⁹⁴, *Rûh-ı İslâm*¹⁹⁵, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*¹⁹⁶ ve *Oruç Risâlesi*¹⁹⁷ adlı eserleri bulunmaktadır.

¹⁹¹ Muharrem Eren, **Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler**, İnci Ofset, Özel Baskı, Balıkesir: 1990, s.48

¹⁹² Eren, **a.g.e.**, s.48

¹⁹³ Eren, **a.g.e.**, s.48

¹⁹⁴ Eren, **a.g.e.**, s.48

¹⁹⁵ Eren, **a.g.e.**, s.48

¹⁹⁶ Afşin Oktay, Kemal Bağlum, **Biyografiler Ansiklopedisi**, Bereket Matbaası, İstanbul, 1959, s.129.

¹⁹⁷ Oruç Risâlesi, Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesinde yer alan eserlerdendir.

Mustafa Lutfi Efendi, üç kez evlenmiştir. İki erkek üç kız evladı olmuştur. Son eşi 1945 yılında evlendiği Vasfiye Hanım'dır.¹⁹⁸

Derin bir ilme sahip olan Mehmed Hamdi Efendi'nin, vaazlarında daima namaz ve taharet konularına önem vererek ibadet ve amellerin ayrıntılarını açıkladığı, bunu yaparken de kaynakları zikrettiği anlatılmaktadır. Onu vaazları hakkında bir hatıratını Muharrem Eren şu şekilde aktarmaktadır¹⁹⁹:

Onun vaazlarını senelerce dinlemiş olmak mutluluğuna ermiştim. Burada bir hatıramı anlatmadan geçemeyeceğim:

Zağnospaşa Camii kürsüsünde bir Cuma Vaazı verdiği sırada cemaattan bir adam kürsiye yaklaşarak, yazılı bir soru pusulası verdi. Hoca, soruya cevap olarak: üç ayet, üç Hadis ve daha çeşitli deliller beyan ederek bir taharet problemini tüm ayrıntılarıyla açıklamıştı. Hocanın bu vaazı, normal'in çok üstünde, ilmi bir ders olmuştur. Parmağıyla işaretler yaparken, elmas yüzüğü parlıyordu.

Mehmed Hamdi Efendi'nin Mustafa Lutfi Efendi'nin oğlu Haris Sert'in hafızlık cemiyetinde bulunduğu nakledilmektedir. Haris Sert, cemiyetten sonra Hamdi Efendi'yle yaşadığı bir olayı şu şekilde nakletmektedir:

Ben, Nuri ve Hakkı, hafızlığı beraber yaptık. Hafızlık döneminde onlar bizim evde kahrıldı. Hafızlığı 3 yılda bitirdik. O sırada 11-12 yaşlarındaydık. 1942 ya da 1943'te nisan ya da mayıs ayında cemiyetimizin yapıldığı gün evin yanındaki Koca Çeşme'nin yanından yukarı doğru çıkan yolda ellerimiz cebimizde bekliyorduk. Üzerimizde pamuktan dokunmuş beyaz bir pantul, yakasız gömlek, başımızda terzi dikmesi beyaz bir takke vardı. Biga'dan beygir arabası ile gelen Mehmet Hamdi Erdem ve beraberindeki iki büyük hoca, Hafız Niyazi ve Hafız Veli yanımıza kadar vardılar. Mehmet Hamdi Efendi, kollarımızı yavaşça çekerek ellerimizi ceplerimizden çıkararak ellerinizi cebinizden çıkarın bakalım, büyüklerin, hocaların yanındayken eller cepte tutulmaz, bu çok büyük ayıptır ve saygısızlıktır, dedi. Babamın çok yakın ahabıydı.²⁰⁰

¹⁹⁸ Oktay, Bağlum, **a.g.e.**, s.129

¹⁹⁹ Eren, **a.g.e.**, s.48

²⁰⁰ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

2. MUSTAFA LÜTFİ EFENDİ’NİN TALEBELERİ

2.1. Talebeleri

Ya öğreten ya öğrenen ya dinleyen ya da ilmi seven ol. Fakat sakın beşincisi olma (yani bunların dışında kalma) helâk olursun düsturundan hareketle, İslâm âlimlerinin en önemli özelliklerinden biri, hayatları boyunca elde ettikleri ilmi birikimleri çeşitli yollarla geleceğe miras bırakma arzusu ve gayreti içerisinde olmalarıdır. Bu istek ve çabanın arkasındaki temel gaye, inanmaya ve yaşamaya çalıştıkları Kur’ân-ı Kerim’in, bu ilahi kitap eksenli oluşan Türk-İslâm ilim, kültür ve medeniyet birikiminin gelecek kuşaklar vasıtasıyla devamını sağlayarak rızâ-yı bârî’yi kazanmaktır. Bunun altında yatan temel gerekçe ise Müslümanların ve İslâm âlimlerinin Kur’ân-ı Kerim ile onun çizgisinde oluşan İslâm maarifinin dünyaya nizam verecek hakikatleri barındırdığına inanmalarıdır. İslâm ulemâsı, söz uçar yazı kalır anlayışıyla eserler telif etmiş, böylece geleceğe yazılı kaynaklarla ulaşma çabası içerisinde bilginin aktarılmasını sağlamışlardır.

Eşyanın tabiatında canlılık ve süreğenlik olduğu gibi yok olmak da vardır. Yazılı kaynaklar çeşitli sebeplerle yok olabilir, kaybolabilir ya da var olduğu halde bazen ortaya çıkarılamayabilirler. Bu noktada bilginin elde edilmesi ve aktarılmasında sözlü kaynaklar da önemli ve değerlidir. Çünkü yazılı kaynaklarda bulunmayan bilgiler sözlü anlatılardan elde edilebilir ve pek çok meselenin aydınlatılması sağlanabilir. Bu bölümde Mustafa Lütfi Efendi’nin yetiştirdiği talebelerine dair sözlü kaynaklardan oldukça yararlanılarak önemli tespitler yapıldı. Bunlar, ayrıca arşiv belgelerine ulaşmanın yolunu açarak anlatılmak istenen konuların bazı noktalarda resmi zemine oturtulmasında fayda sağladı.

Bilginin aktarımında bir başka araç daha vardır ki o da talebe yetiştirmektir. Geleceği inşa edecek ve İslâm maarifinin devamını sağlayacak olanlar, bir Müslüman toplumun inanmış ve dinamik genç nesilleridir. Bu sebeple eğitim ve öğretime büyük önem veren ulemâ, İslâmî bilginin ortaya çıkması, dallanıp budaklanıp çeşitli ilim kollarına ayrılması sürecinin başlangıcından itibaren eğitim öğretim kurumları meydana getirmişlerdir. Bunları çeşitli vakıflar aracılığıyla da destekleyerek eğitimin tüm İslâm coğrafyasında, Müslüman toplumun bütün fertleri arasında yayılmasını sağlamışlardır. Sahip oldukları ilmi birikimleri kendi devirlerindeki genç kuşaklara

öğretmek onların ilim sahibi, ahlaklı insanlar olarak yetişmelerini isteyen âlimler, bilginin genç nesiller eliyle sonraki devirlere aktarılmasına, yeni şartlara göre yeniden üretilmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Konuyla ilgili olarak terekesinde yer alan belgeler ile aktarılan sözel rivayetlerden anlaşılan o ki, Mustafa Lütfi Efendi yaşadığı dönemde edindiği bilgi birikimi ve hayat düsturu çerçevesinde eğitim-öğretime özel bir önem atfetmiştir. Devletin içerisinde bulunduğu çeşitli politikalar ve sosyal problemlere rağmen inandığı hakikatleri ve yaşamaya gayret ettiği değerleri geleceğe aktarma çabası içerisinde olarak eser telifinin yanında, mahallî ve imkânların kısıtlı olduğu bir bölgede eğitimin aksamasını engelleyerek imkânları nispetinde ciddi sayıda talebe yetiştirmiştir.

Bu bölümde hem Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesinde yer alan kayıtlardan, hem sözlü kaynaklardan hem de arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Burada yer alan bilgiler Mustafa Lütfi Efendi'nin hayatı ve yetiştirdiği talebelerle ilgili önemli noktaları aydınlattığı gibi bir açıdan da Biga havalisinde dini hayatın tarihini yansıtmaktadır.

Eldeki bulgulara göre Mustafa Lütfi Efendi'nin talebeleri Çeltik köyünden olanlar ve olmayanlar şeklinde iki kısma ayrılabilir.

2.1.1. Çeltik Köyündeki Talebeleri

İstanbul'daki eğitim dönemi ve Bostandere'deki görev yılları hariç hayatının neredeyse tamamını Çeltik'te geçiren Mustafa Lütfi Efendi'nin talebelerinin büyük kısmını, bu köyün ahalisi oluşturmaktadır. Görevden ayrıldığı tarihe kadar Mustafa Lütfi Efendi'nin ders halkasına, genç yaşlı demeden köy ahalisinin neredeyse tamamı dâhil olmuştur. Son talebelerinden Aziz Pamuk, bunu *bütün köylü onda okudu*²⁰¹ sözüyle ifade etmektedir.

Mustafa Lütfi Efendi'nin Çeltik köyündeki talebelerinin tamamının net bir şekilde tespit edilebilmesi mümkün olmamıştır. Terekedeki evraklar arasında bulunan, ahalinin isimlerinin zikredildiği cetveller bu kişilerin kimler olabileceği noktasında

²⁰¹ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

fikir vermektedir. En geniş cetvel 99 kişilik bir isim listesinden oluşmaktadır. Burada yer alan isimler kimi yerde babalarıyla kimi yerde de lakaplarıyla kaydedilmiştir. Talebe cetveli olduğu anlaşılan bu liste, kopmuş ayrı defter yaprakları üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının arka yüzünde çeşitli ilmi meseleler de yazılmıştır. Bununla birlikte kimi defter yapraklarında da eğitim öğretim ile ilgili konulara yer verilmiştir. Dolayısıyla Mustafa Lütü Efendi'nin bu gibi konuları ele alırken duruma göre talebelerini de kaydetmiş olabileceği düşünülmektedir. Bahsi geçen doksan dokuz kişilik listede²⁰² yer alan isimler şunlardır:

Balcı Kara Fehmi, Kobak Musa, Ağuş Ali, Ağuş, Bedel Ömer, ?, ?, İliman (Ehliman) Mustafa, Halil, İshak, Ebrahim, Emin Onbaşı, İdris Mustafa, Deli Mehmet, Pomak Ali, Hüseyin Çavuş, Kara Osman, -, ?, Tahir, Musa Çavuş İsmail, Gül/Kel Mustafa, Salih Mustafa, Kara İsmail, Koca İbrahim, Zebek Hasan, Zebek Hüseyin, ?, Koca ?, Emin Onbaşı, Köse Ahmet, Veysel, Sadık İbrahim, Tahir Mustafa, ?, Azmin Mehmet, Azmin, Molla Bekir, Molla Bekir Mustafa, Yusuf, Celep Halil, Koca Ahmet, ?, Celep Ahmed, Çırak Ali, Zülküf Mehmed, Seyyid, Zülküf Hüseyin, Keçi Mustafa Halil, Deli Ömer İbrahim, Rahim, Palaz İsmail, Sarı Sakal Mustafa, Pošta Hüseyin, Bilal, Mehmed Emin, ?, ?, Terzi Kasım, Pomak Mustafa, Terzi Ahmed, Kara Musa, Murad Çavuş, ?, ?, Nurullah Mustafa ?, ?, Kara Emin, Salim, Yetim Mustafa, Kart Mustafa, Adanalı, Bekir, ?, Kemerli Ahmed, Kemerli Hasan, Kemerli Hüseyin, Küçük Mehmet, Sarı Sakal Hasan, Koyak Hüseyin, Selim Mehmet, Selim Veli, Şaban, Koyak Mustafa, Celep İbrahim, ? Mustafa, ? Hüseyin, Hafız, Tülü Hüseyin, Muhtar, Koca Ali Ahmed, ?, Ehliman Mustafa, Ali Çavuş, Galib, Hüseyin, Bilal ?, Murad Salih, Emin Ali.

Haris Sert'le yapılan mülakata göre bu listede yer alanların tamamı Çeltik köyündendir ve bunların hangi zaman aralığında ders aldıkları bilinmemektedir.²⁰³

Bir başka küçük listede ise 34 kişilik isim yer almaktadır:

Dayı Köse Ahmet, Kara Hüseyin Âdem, Salih Çavuş Hasan, Salih Çavuş Mustafa, Kadir Topal, İbrahim, Kobak Kamil, Hüseyin Çavuşun Hasan, Şükrü oğlu Hamid,

²⁰² Okunamayan kısımlar soru işareti ile gösterilmiştir. 19. rakam boş bırakılarak 20'ye geçilmiş, 50'den sonra üç kez 60 rakamı tekrarlanmış ve bu üç kısımda isim yazılmıştır. Listenin asıl sürati EK-41'de verilmiştir.

²⁰³ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2020.

*Şükrü Ali Niyazi, Topal Kâhya'nın Mehmed, Murad Salih oğlu Ali, ? Mustafa, Aşiret Muhammed, Abdurrahman oğlu ?, Mehmed Emin Mustafa, Kara Ali oğlu Kadir*²⁰⁴

Bu kişilerin de Çeltikli olduğunu Haris Sert beyan etmektedir.²⁰⁵ Ayrıca bunların da ne zaman ders aldığı belli değildir.

Mustafa Lütfi Efendi'nin terekesinde resmi Kur'ân kurslarının açılmasıyla yakından ilgili olan talebe cetvelleri de bulunmaktadır. Kendisinin hazırladığı iki cetveldən birinde bazı öğrencilerin 10 Şubat 1955'te kursa kaydedildiği görülmektedir. Dolayısıyla Çeltik köyünde resmi Kur'ân kursunun bu tarihlerde açılmış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu konuda sözel nakiller de bulunmaktadır. Son talebelerinden Aziz Pamuk, kursun ne zaman, nerede açıldığı, resmîyetten önce Mustafa Lütfi Efendi'nin nerede ders verdiği konularıyla ilgili bilgilerini ve Kur'ân kursunun açılışına kadarki süreçte yaşadıklarını şu şekilde nakletmektedir²⁰⁶:

*Köydeki resmi Kur'ân kursu, ben ve Çırak Ali'nin Mustafa Lütfi Efendi'de Kur'ân'ı hatim ettiğimiz, oğlu Haris Sert'in de askerden izine geldiği 1953-56 seneleri arasında açıldı.*²⁰⁷ *Harmanlı, Gemici ve Dereköy gibi yerlerde bizden daha önce açıldı.*²⁰⁸ *Babam ve Çırak Ali'nin babası bir gün Hoca'ya gitmişler ve bizim çocukları okutup hatim ettirebilir misin diye sormuşlar. Biz o zaman 12-13 yaşlarındaydık ve birer koyun çobanıydık, koyunlara hayvanlara bakardık, bu işlerden vakit bulup da okumamız çok zordu. Bu sebeple babalarımız Hoca'ya gidip de Kuran-ı Kerim'i kısa sürede öğretip hatim ettirebilir misin diye sormuşlar. Hoca da bizi okutmayı kabul etmiş ve gelsinler demiş. İki kişi olduğumuz için evinde ders vermişti bize. Ben ayrıca Hoca'nın akrabasıydım, üçüncü hanımı Fatma Anne, benim tetem (teyzem) idi. Akraba olduğumuz için ben onlara çok gider gelirdim, tabi tetem vefat ettikten sonra bir daha pek gitmedim.*

*En nihayetinde bize Kur'ân'ı bir buçuk ayda hatim ettirdi. Camide hatim duamız yapıldı. Sonra evine el öpmeye gittik. Hiç unutmam, bize o zaman şunları söyledi: Çocuklar, artık hükümet Kur'an okutmaya müsaade etti, aşağıda Camiyan'da*²⁰⁹

²⁰⁴ Listenin asıl sûreti EK-42'de verilmiştir.

²⁰⁵ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2020.

²⁰⁶ Aziz Pamuk Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

²⁰⁷ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

²⁰⁸ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 14 Eylül 2020.

²⁰⁹ “Cami” ve “yanı” kelimeleri zaman içerisinde köylüler tarafından birleştirilerek köy meydanını ifade etmek amacıyla “Camiyan” şeklinde kullanılagelmiştir.

Kuran kursu açtık, orada talim ve terbiye dersleri ile ezan, kamet, tecvid gibi dersler vereceğiz, siz de oraya gelin! Bizi tekrar aşağıda köy meydanında açılan Kur'an kursuna davet etti. Biz hatim etmiş olsak da yine ona namaz surelerini vs. okuyorduk. Çırak Ali benden daha ilerideydi, ben Kevser sûresinde kalmıştım. Sûrenin son ayetinde "inne şânieke"de med olmayan, çekilmeyecek yerde çektim. Bana aşağıdaki kursa gelince "sen tekrar buradan devam edeceksin", Çırak Ali'ye de kaldığı yerden devam edeceksin dedi.

Kur'an eğitim ve öğretimi resmiyet kazandıktan sonra kurs için köy meydanında Nalbant yerinin yanı başında²¹⁰, bugün armut ağacı ve çam ağacının olduğu yere dar ve uzun, tek odadan müteşekkil bir bina yapıldı. Talebeleri burada okuttu. Eskiden Nalbant kuruluşunun olduğu yerde de hayvanlar, inekler, atlar ve eşekler nallanırdı, bundan dolayı oraya Nalbant kuruluşu denirdi.²¹¹

Hazırlanan cetvellerin Mustafa Lütfi Efendi'nin istinsah ettiği, kursların çalışma şeklini, öğreticiler ile talebelerin görev ve sorumluluklarını gösteren "Kur'an Öğreticilere Aid Özel Talimatname"²¹²ye göre oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Talimatnamenin transkripsiyonu şu şekildedir:

Kuran Öğreticilere Aid Özel Ta'lîmatnâme

Kur'ân Öğreticilerin Mâhiyet ve Tayinleri

1- Kur'ân-ı Kerîm namazda ve ibâdetlerimizde kendisine mahsûs kıraat ve tecvîd üzere doğru okumasının te'mîni için Kur'ân öğretici kurslar açılır.

2- Kur'ân Öğreticisi: Kur'ân-ı Kerim'in tecvîde, usûl ve kıraatına, kavâid ve tertiline tam vukûf sahibi olacaktır. Bu göreve tâlib olanlardan güzel sadâlî olanları tercih edilir.

3- Kur'ân öğreticiler ilim ve meslekî ihtisaslarına mebnî tâlibler arasından müftüler tarafından seçilip vali ve kaymakamlar vasıtasıyla inhâ ve başkanlık makâmınca me'mûriyetleri tasdik olunur.

Kursların Çalışma Şekli ve Öğrenci Kaydı

²¹⁰ Nalbant yerinin bugünkü halini gösteren fotoğraflar EK-47'de verilmiştir.

²¹¹ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

²¹² Talimatnamenin asıl sûreti EK-46'da verilmiştir.

4- Kur'ân kurslarında müftüler ve vaizler en az haftada bir gün itikad ve ibadet bahislerinden va'z edecekler ve öğrencilerin bu günü üzerindeki sorularını cevaplandıracaktır.

5- Kur'ân öğreticisi resmi tatil günlerinden gayri her gün muntazam olarak muayyen bir yerde ve saatte görevine devam eder. Sıhî ve herhangi bir sebeple bütün okullar muvakkaten olarak kapatıldığı takdirde kurslar da muvakkaten kapatılır. Diğer sebeplerle kurslar muvakkat bir zaman dahi kapan(s)a müftüler keyfiyeti başkanlığa bildirirler.

6- Kursa alınacak öğrencilerin ilkokulu bitirmiş yahud 17 yaşına basmış olması lazımdır. Henüz ilkokul çağında olup da Mahallî Millî Eğitim Müdürlüğü veya Memurluğunca verilmiş bir bölge ile ilkokula alınamayacağını tevsik edenler de kursa alınırlar. İlkokul öğrencisi olanlar dinleyici olarak dahi kursa alınamazlar.

7- Kursa alınacaklardan sıhhat raporu ile 30 yaşından aşağı olanlardan aşı kâğıdı istenir.

Öğreticilerin Vazife Kontrolleri

8- Kur'ân öğreticisinin vazifesi 6. maddede yazıldığı üzere ilköğretim çağını geçmiş veya ilkokulu bitirmiş olanlardan arzu edenlere Kur'ân-ı Kerim'in kendine mahsus olan usul ve kaidelerini ve kıraatini öğrenmek, ezberlemek isteyenlerin de ezberledikleri sahife cüzlerini dinlemekten imam, hatip ve müezzinlerin Kur'ân-ı Kerim'i, ezan ve ikâmeti, usûl ve kâmetine göre güzel okumalarını te'mîn etmekten ibarettir.

9- Kur'ân öğretici, öğrenciler için müftülükçe tasdikli bir sicil defteri; bu deftere öğrenciler muntazam olarak kaydedilecek, kontrol ? gösterilecektir.

10- Ücretli ve fahri Kur'ân öğreticileri nisan, ağustos, aralık ayları sonunda çalışma cedvellerini doldurup müftülüklere tevdi' edecekler. Müftüler bu cedvelleri tetkik ederek ta'lîmât hârici öğrenci bulunduğu görülürse derhal keyfiyeti yazı ile Kur'ân öğreticiye bildirecekler ve öğrencinin kaydının silinmesi ve kursa devam ettirilmemesi temin edilecektir. Bu cedveller tedkik edildikten sonra her bir kurs için müftülükte açılacak dosyada muhâfaza edilecektir.

11- Kur'ân öğreticilerin başarısı ve kursun durumu hakkında müftüler her bir kurs için ayrı ayrı olmak üzere eylül ve ocak aylarının 15. gününe kadar başkanlığa birer rapor göndereceklerdir.

12- Ocak ayı raporları gönderilirken bu son cedvele göre o kursun öğrenci adedi bir yıl içinde ne kadar öğrencinin kursu bitirdiği ve kursu bitirenlerden ne kadarının namaz sûrelerini veya Kur'ân-ı yüzünden okumayı bellediklerini ve ne kadarının da hıfzı bitirdiğini gösterir. Ayı ayrı birer icmâl yapacak yalnız bu icmâl – 15 – Ocak tarihine kadar gönderilecek raporlara eklenecektir.

13- Kur'ân öğreticilerin mesul âmirleri müftülerdir.

14- Müftüler Kur'ân öğreticilerin bulunduğu yeri okuma saatini en büyük mülkiye âmirine bildireceklerdir.

15- Kur'ân kurslarını müftüler dâima kontrol edecekler ve ta'lîmât hâricine çıkmamalarını sağlayacaklardır.

16- İl ve ilçeye bağlı bucak ve köylerdeki kursları vâli ve kaymakamlığın tensîb edecekleri kimseler dahi kontrol edebileceklerdir.

Müteferrik Hükümler

17- Hıfzı bitirenlere Kuran öğreticinin imzâsını ve müftünün tasdikini hâvî bir bitirme belgesi verilebilir.

Kur'ân öğreticilerinin ne sûretle cetvel tanzîm edecekleri ve reisliğe ve müftülüklerce gönderilecek rapor ve cedveller hakkındaki 14 Mayıs 1951 tarihi ve 114/10130 numrolu tamimden notlar:

1- Kur'ân öğreticileri bundan böyle nisan-ağustos- ve aralık aylarında evvelce olduğu gibi duracakları çalışma cedvellerini müftülüklere tevdi' edeceklerdir.

2- Müftüler bu cedvelde öğrenci sicil defterini tedkîk ederek ta'lîmât dışında öğrenci kayd edilmiş ise kursa devâmdan men' edecek ve kaydları düşecektir. Müftüler bu cedvelleri kendi dosyalarında muhâfaza edeceklerdir.

3- Müftüler Kur'ân öğreticilerin çalışma durumlarını (her bir kurs öğreticisi için ayrı olmak üzere) eylül ve ocak aylarının 15'ine kadar bir raporla reisliğe bildireceklerdir.

4- Kur'ân öğreticiler son çalışma cedvelini Aralık ayında müftülüğe verdikten sonra müftüler bu cedvelin kopyasını (?) tablosuna aynen geçirdikten sonra evvelce öğreticiler tarafından verilen iki cedveli de göz önünde tutarak (?) cedvelinin gerekli sütunları doldurulacak ve bu cedvel 15 Ocak tarihine kadar müftülüklerce reisliğe gönderilecektir.

? = (2) cedvelin 1'den itibaren 10'uncu sıra numrosuna kadar olan sütunları şu şekilde doldurulacaktır:

A) 1'inci sütuna aralık ayında verilecek son cedveldeki halen kursa devam eden öğrencilerin adedi yazılacaktır.

B) 2'nci – İkinci sütuna 1'inci sütunda yazılı öğrencilerden kaç adedinin ilkokul mezunu olduğu yazılacaktır. (Ortaokul daha yüksekokuldan mezun olanlar da bu sütuna dâhildir.)

C) 3- Üçüncü sütuna 1'inci sütunda yazılı öğrencilerden ilkokul mezunu olmayıp yaşları ilk tahsil çağından yukarı olanların adedi yazılacaktır. İkinci ve üçüncü sütunlar yekûnu birinci sütun yekûnuna müsavi olacaktır.

18- Kurslarda Arap harfleriyle yazılmış Türkçe ifadeli kitaplardan öğretim yapılacağı gibi yine Arap harfleriyle Türkçe not tutulmasına da öğretici tarafından müsaade edilmeyecektir. 1353 sayılı kanunun 9'uncu maddesi bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbû' kitaplarla tedrisat icrası memnûdur. Kur'ân-ı Kerim'i asl yazısı ile okumak ve okutmakda ve bunun için de Arap harflerini öğrenmek ve öğretmekde kanunen aykırı bir cihet bulunmamaktadır.

19- Öğreticisi fahri olan Kur'ân kursuna devam eden öğrenci bulunmazsa kurs muvakkaten kapatılır. Öğrenci sağlandığı zaman müftülerin müsaadesi ile tekrar açılır ancak bu açılıp kapanmalar müftüler vasıtasıyla başkanlığa bildirilir.

20- Her sene Ramazan ayında bütün kurslar bir ay müddetle tatil edilir.

Talimatnamenin 9. maddesinde Kur'ân öğreticilerinin müftülükçe tasdikli bir sicil defteri oluşturarak talebeleri düzgün bir şekilde kaydetmeleri ve 10. maddesinde ise hazırladıkları çalışma cetvellerini doldurup nisan, ağustos ve aralık ayları sonunda müftülüklere vermeleri istenmektedir. Mustafa Lütfi Efendi de bu maddeler doğrultusunda talebeleri kaydettiği bir sicil evrakı oluşturmuştur.

Çeltik köyü ilk resmi Kur'an kursuna kaydedilen talebelerle ilgili olan üç cetvelin ilk iki cetvelinde "Sicil Nosu, Öğrencinin Adı Soyadı, Doğum Yeri, Doğum Tarihi, Babasının Adı, On Yedi Yaşından Aşağı Olanların İlk Veya Ortaokul Şehadetname Tarihi, Kursu Girdiği Tarih, Öğrencinin Dersin Nev'ini, Kıraatı, Bir Kısım Sureleri Ezberlemek veya Yüzüne Okumak, Ayrıldığı Tarih, Ayrılma Sebebi

Bitirmiştir veyahut Bırakmıştır, Düşünceler” başlıkları altında öğrencilerin künye bilgileri, eğitim durumları, seviyeleri, kursa giriş tarihleri gibi hususlar bulunmaktadır. Her öğrenciye bir sicil numarası verilen cetvellerin ilkinde 39, ikincisinde 44 kişi kaydedilmiştir.

Tablo 1: Resmî Kur’ân Kursu Birinci Talebe Cetveli Transkripsiyonu²¹³

Sicil Nosu	Öğrencinin Adı ve Soyadı	Doğum Yılı	Doğum Tarihi	Babasının Adı	On Yedi Yaşından Aşağı Olanların İlk veya Ortaokul Şehâdetnâme Tarihi	Kursa Girdiği Tarih	Öğrencinin Dersin Nev’ini, Kıraatı, Bir Kısım Sureleri Ezberlemek veya Yüzüne Okumak	Ayrıldığı Tarih	Ayrılma Sebebi Bitirmiştir ve yahut Bırakmıştır	Düşünceler
1	Kazım Çelebi	Çeltik	940	İbrahim Celeb	954 İlk Okul					
2	Aziz Pamuk	Çeltik	942	Bilal Pamuk						
3	Hüseyin Peker	Çeltik	940	Ahmed Peker						
4	Şemseddin Dut	Çeltik	940	İsmail						
5	Fahreddin Kısa	Çeltik	940	Hüseyin						
6	İbrahim Yaşar	Çeltik	940	Salim Yaşar						

²¹³ Cetvelin asıl sûreti EK-43’te verilmiştir.

7	Mehmed Kart	Çeltik	937	Mustafa Kart						
8	Ali Dalgıç	Çeltik	939	Şaban						
9	Osman Yaşar	Çeltik	937	Mustafa						
10	İsmail Celeb	Çeltik	938	Musa Celeb						
11	Hüseyin Can	Çeltik	937	Ahmed Can						
12	Hüseyin Celeb	Çeltik	942	Zekeriya						
13	Mustafa Öz	Çeltik	939	Hasan Öz						
14	Süleyman Özcan	Çeltik	935	Hüseyin Özcan						
15	Hüseyin Mercan	Çeltik	939	Salim Mercan						
16	Fahreddin Şeker	Çeltik	940	Ahmed Şeker						
17	Hasan Gelmez	Çeltik	938	İshak						
18	Osman Gelmez	Çeltik	940	Ahmed						

19	İdris Dığın	Çeltik	939	Mehmed	Ehliyeti Var					
20	İbrahim Bal	Çeltik	331	Ömer						
21	İzzet Ali Bal	Çeltik	338	Ömer						
22	Ali Eroğlu	Çeltik	332	Ahmed						
23	Ali Can	Çeltik	341	Ahmed						
24	Hasan Çelebi	Çeltik	927	İbrahim						
25	Hüseyin Yılmaz	Çeltik	940	Mustafa						
-	Nuriye Pamuk	Çeltik	935	Mehmet						
26	Kamil Kurt	Çeltik	935	Salih						
27	Ali Çırak	Çeltik	940	Hüseyin Çırak						
28	Ahmed Kahraman	Çeltik	926	Halil						
	Rahmi Metin	Çeltik	941	Mustafa						
29	Mehmet Kurt	Çeltik	1334	Murad						

30	Saniye Tertip	Çeltik	1942	Mustafa Tertip	Şehâdetnâme numrosu 71'(dir). 8 Mayıs 954					
31	Ramazan Gündoğdu	Çeltik	1943	Selim	Şehâdetnâme vardır					
32	Feride Şahin	Çeltik	1941	Ahmed Şahin						
33	Ümmühan Kemer	Çeltik	1941	Hasan Kemer						
34	Şanur Can	Çeltik	1941	Ahmed Can						
35	Hanife Dalgıç	Çeltik	1941	Tahir Dalgıç						
36	Ümmügül Kahraman	Çeltik	1941	Asker Hüseyin						
37	Ayşe Yazar	Çeltik	1941	Hüseyin						
38	Zeliha ?	Çeltik	1948	Mehmed						
39	Hatice Şeker	Çeltik								

Tablo 2: Resmî Kur'ân Kursu İkinci Talebe Cetveli Transkripsiyonu²¹⁴

Sicil Nosu	Öğrencinin Adı Soyadı	Doğum Yeri	Doğum Tarihi	Babasının Adı	On Yedi Yaşından Aşağı Olanların İlk ve Ortaokul Şehâdetnâmeleri	Kursa Girdiği Tarih	Dersler	Ayrılma	Ayrılma Sebepleri
1	Kazım Çelebi	Çeltik	940	İbrahim Celeb	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
2	Aziz Pamuk	Çeltik	942	Bilal Pamuk	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
3	Hüseyin Peker	Çeltik	940	Ahmed Peker	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
4	Hüseyin Can	Çeltik	937	Ahmed Can	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
5	Şemseddin Dut	Çeltik	940	İsmail Dut	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
6	Fahreddin Kısa	Çeltik	940	Hüseyin Kısa	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
7	İbrahim Yaşar	Çeltik	940	Salim Yaşar	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
8	Mehmed Kart	Çeltik	937	Mustafa Kart	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
9	Ali Dalgıç	Çeltik	939	Şaban Dalgıç	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
10	Osman Yaşar	Çeltik	937	Mustafa Yaşar	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
11	İsmail Celeb	Çeltik	938	Musa Celeb	İlkokuldan ehliyeti var	10 Şubat 1955			
12	Hüseyin Celeb	Çeltik	942	Zekeriya Celeb	İlkokuldan ehliyeti var				
13	Mustafa Öz	Çeltik	939	Hasan Öz					

²¹⁴ Cetvelin asıl sûreti EK-44'te verilmiştir.

14	Süleyman Özcan	Çeltik	935	Hüseyin Özcan					
15	Hüseyin Mercan	Çeltik	939	Salim Mercan					
16	Fahreddin Şeker	Çeltik	940	Ahmed Şeker					
17	Hüseyin Gelmez	Çeltik	932	İshak Gelmez					
18	Hasan Gelmez	Çeltik	938	İshak Gelmez					
19	Osman Gelmez	Çeltik	940	Ahmed Gelmez					
20	Hüseyin Metin	Çeltik	937	Salih Metin					
21	İdris Dıgın	Çeltik	939	Mehmed Dıgın	Ehliyeti Var				
22	İbrahim Bal	Çeltik	331	Ömer Bal					
22	İzzet Ali Bal	Çeltik	338	Ömer Bal					
24	Ali Eroğlu	Çeltik	332	Ahmed Eroğlu					
25	Halil Yaşar'ım	Çeltik	340	Salim Yaşar					
26	Ali Can	Çeltik	341	Ahmed Can					
27	İdris Yaşar'ım	Çeltik	926	Salim Yaşar					
28	Ahmed Gelmez'im	Çeltik	338	Hüseyin Gelmez Aguş					
29	Hüseyin Gelmez'im	Çeltik	340	Hüseyin Gelmez Aguş					

30	Ahmet Güler'im	Çeltik	341	İbrahim Güler					
31	Hasan Çelebi	Çeltik	927	İbrahim					
32	Ali Kurt	Çeltik	336	Murad					
33	Hüseyin Yılmaz	Çeltik	940	Sarı Sakal Mustafa					
34	Celil Kenar	Çeltik	337	Recep					
35	Nuriye Pamuk	Çeltik	935	Mehmet					
36	Kamil Kurt	Çeltik	935	Salih					
37	Mehmed Göçmen	Çeltik	341	Hasan					
38	Enver Metin	Çeltik	932	Mustafa Metin					
39	Hüseyin Gülcan	Çeltik	932	İshak	[Listeden çıkarılmıştır. Mustafa Lutfi Efendi üstünü çizmiş, 39 numarayı Ali Çırak'tan devam ettirmiştir.]				
39	Ali Çırak	Çeltik	940	Hüseyin					
40	Ahmed Kahraman	Çeltik	926	Halil Kefçi (Keyifçi) Halil					
41	Salim Dalgıç	Çeltik	338	Tahir					

42	Abdullah Kaya (Koca Ali Oğlu)	Çeltik	933	Ahmed/Ali					
43	Rahmi Metin	Çeltik	941	İhliman/İliman Mustafa					
44	Mehmet Kurt	Çeltik	1334	Murad Kurt					

Her iki listede de kaydedilen isimler yüksek oranda aynı olmakla birlikte aralarında bir takım farklılıklar da bulunmaktadır. Ramazan Gündoğdu, Saniye Tertip, Feride Şahin, Ümmühan Kemer, Şanur Can, Hanife Dalgıç, Ümmügül Kahraman, Ayşe Yazar, Zeliha ?, Hatice Şeker, birinci listede olup ikinci listede ismi olmayan kişilerdir. Buradan kız erkek talebelerin birlikte okutulduğu anlaşılmaktadır ve Aziz Pamuk da bunu doğrulamaktadır.²¹⁵ Kızlar sadece birinci listede yer almaktadır. İkinci listede olup birinci listede bulunmayanlar ise Hüseyin Gelmez, Hasan Gelmez, Hüseyin Metin, Halil Yaşar, İdris Yaşar, Ahmed Gelmez, Hüseyin Gelmez, Ahmet Güler, Ali Kurt, Celil Kenar, Nurullah Pamuk, Mehmed Göçmen, Ehliman Metin, Hüseyin Gülcan, Salim Dalgıç, Abdullah Kaya (Koca Ali Oğlu)’dır.

Talebelerin tamamının doğum yeri olarak Çeltik gösterilmiştir. Öğrencilerin baba isimleri bazı yerlerde ad ve soyadlarıyla bazı yerlerde de lakap ve isimleriyle kaydedilmiştir. Sarı Sakal Mustafa ve Salim Yaşar buna örnektir.

Cetvellerde göze çarpan bir husus da kursa kaydedilen talebelerin ilkokul mezunu olup olmadığıyla ilgili kayıtlardır. Talimatnamede yer alan 6. maddede ilkokul mezunu olmayan, 17 yaşını doldurmamış olanların kursa kabul edilmemesi istenmektedir. Bu doğrultuda tablolarda talebelerden bazılarının ilkokul mezunu olup olmadıkları belirtilmiştir. “Ehliyeti var”, “İlkokuldan ehliyeti var”, “Şahadetname var” gibi ifadelerle ilkokul mezunu oldukları gösterilmiştir. Bazı kişilerin de şahadetname numarası ve tarihi verilmiştir. Aziz Pamuk onun bu hususa çok dikkat ettiğini *İlkokul başladığı zaman kursa gidilmezdi. Hocam Mustafa Lütfi Efendi, ilkokulu bitirmeden okutmazdı. İlkokulu bitirmek şart, yoksa kanun kabul etmiyor diyordu. Kanunun istediği şeylere çok dikkat ederdi. Ben ilkokulu bitirdikten sonra kursa kaydoldum* sözleriyle ifade etmektedir.²¹⁶

Cetvellerde görülen dikkate değer bir başka husus da kursa katılanların yaşları ve doğum tarihleridir. Talimatnamenin 8. maddesinde ilkokul yaşını geçmiş olanların da Kur’an, tecvid, kıraat gibi dersleri alabileceği ifade edilmektedir. Anlaşıldığına göre resmi Kur’an kursuna köyde yüksek bir teveccüh olmuş, genç yaşlı demeden herkes kursa katılmıştır. Talebelerin doğum tarihlerine yer verilen listelerde iki farklı kayıt

²¹⁵ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 14 Eylül 2020.

²¹⁶ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 14 Eylül 2020.

söz konusudur. Birinci listede 34 kişinin doğum tarihi miladi, 5 kişinin hicri, ikinci listede ise 31 kişinin miladi, 13 kişinin ise hicri olarak yazılmıştır. Cetvellere kaydedilen öğrenciler genel itibariyle 12 ila 23 yaş arasındaki gençlerdir. Ancak çeşitli sebeplerle gençliğinde Kur'an eğitimi alamamış kişilerin de kursa kaydedildiği görülmektedir.

Aziz Pamuk da bu hususu doğrulamakta ve şunları söylemektedir:

*Kuran eğitimi yasallaşınca insanlar çocuklarını kursa göndermeye başladılar, daha önce Hoca'ya Kur'an öğrenmeye gelemeyenler bile geldiler, ileri yaşlarda hatim edenler oldu. Gençler gündüz, bunlar ise geceleyin ders aldılar. Resmîyetten önce bu kimselerin aileleri zamanında hocaya göndermemişler. Bunların sayısı azdı. Bu kişiler arasında Ali Eroğlu, Mehmet Kurt isimlerini hatırlıyorum.*²¹⁷

Bu iki liste haricinde resmi Kur'an kursuna talebe kaydı ile ilgili üçüncü bir cetvel daha vardır. Şekil itibariyle daha az bilgi içeren bu tabloda öğrencilerin adı soyadı, doğum yeri ve tarihi ile baba adı şeklinde künye bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Resmi Kur'an Kursu Üçüncü Talebe Cetveli Transkripsiyonu ²¹⁸				
Sicil	Öğrencinin Adı ve Soyadı	Doğum (Tarihi)	Doğum Yeri	Babasının Adı
1	Kamil Kurt	1935	Çeltik	Salih
2	Muhtezime Kahraman	16	Çeltik	Kahraman Hüseyin
3	Nebahat Yazan	14		Kamil
4	Müzeyyen Kahraman	17	Çeltik	Hüseyin Kahraman
5	Esmâ Güçlü			
1	Muhtezime Kahraman	1942	Çeltik	Hüseyin Kahraman
2	Müzeyyen Kahraman	1946	Çeltik	Hüseyin Kahraman
3	Nebat Yazan		Çeltik	Kamil
4	Emetullah Ergül		Çeltik	Hasan
	Hasan Koyuncu	1334		Ali
	Yusuf Metin	944		Salih

²¹⁷ Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 14 Eylül 2020.

²¹⁸ Cetvelin asıl sûreti EK-45'te verilmiştir.

Yapılan mülakatlara göre bu listelerde olmayıp da kursa katıldığı tespit edilen kimseler de vardır. Bunlar köy ahalisinden Abdullah Yazar ve Mustafa Gelmez'dir. Bu isimler de onun son talebelerinden olduklarını ifade etmektedirler.²¹⁹

Mustafa Lütfi Efendi'nin kütüphanesinde yer alan bazı eserlerin kapak sayfaları üzerinde not şeklinde talebe oldukları düşünülen kimselerin kaydedildiği de görülmektedir. Örneğin, 1329 basım tarihli *Yeni Küçük Osmanlı Tarihi* adlı eserin kapak sayfasında "Molla Bekir Ağa'nın Hüseyin, Yusuf, Hasan, Salim, Şaban, Haşim, Hoça Mustafa" kaydı bunlardan biridir.

Listede yer alanların hayatlarıyla ilgili ayrıntıları doğal olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Ancak liste içerisinde ve dışında hakkında bilgi edinilen bazı önemli şahsiyetler vardır. Bu kimseler Mustafa Lütfi Efendi'nin yetiştirdiği bir nevi özel talebeler olarak nitelendirilebilir. Çünkü anlatılanlara göre onlar, diğer pek çok talebeden farklı olarak ilim, irfan çizgisinde ilerlemiş, Mustafa Lütfi Efendi'nin yolundan giderek Kuran'a ve Hakk'a hizmeti şiar edinmiş kimselerdir. Bu kimseler hafız ve imamlardan oluşmaktadır.

2.1.1.1. Abdullah Yazan

h.1314/m.1898 yılında Çeltik köyünde doğmuştur.²²⁰ Babası, Molla Ahmet'tir.²²¹ Haris Sert'ten nakledildiğine göre Abdullah Yazan Hocaefendi, Mustafa Lütfi Efendi'nin yetiştirdiği ilk talebelerdendir.

Geçimini sağlamak için bir dönem bakkallık yapan Abdullah Hoca, ileriki yaşlarında bu mesleği bırakarak hayatının geri kalan kısmını Mustafa Lütfi Efendi'nin tedrisatı doğrultusunda devam ettirmiştir. Kırklı ellili yaşlarda imamlık vazifesine geçtiği söylenen Abdullah Hoca'nın ne zaman vefat ettiği belli değildir. Hayatının ayrıntılarını ise Haris Sert şu şekilde nakletmektedir:

Çeltiklidir, babamın ilk talebelerindendir. Abdullah Hoca üç kardeşti. Kardeşleri Ali Osman ve Halil idi. Abdullah Hoca da babam gibi abla kardeşle evlenmiş. Haşim Ağa'nın iki tane kızını almış. Haşim Ağa, Biga'da hanı olan bir kimseydi. Önce

²¹⁹ Abdullah Yazar, Kişisel Görüşme, 5 Kasım 2019; Mustafa Gelmez, Kişisel Görüşme, 5 Kasım 2019.

²²⁰ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-02, Yazan mad., k.s.no:49, s.177.

²²¹ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-02, Yazan mad., k.s.no:49, s.177.

kardeşini almış, sonra aldığı kızın ablasını almış. Bu kişi de dulmuş. Adı da Seyide idi. Abdullah Hoca'nın üç kızı iki oğlu vardı. Kızların adları Hamide, Zela, Sebahat; oğlanların adları ise Kamil ve Yusuf idi. Yusuf berber, Kamil de minareciydi. Bizim köyün minaresini de o yaptı. Kamil Biga'da öldü. Yusuf da Almanya'ya gitti. Kınalar'da, Denizkent'te evi vardı, oralarda öldü.

Abdullah Hoca başta imam olmamış. Genç yaşlarda imamlık yapmadı. Köyde bakkallık yaptı, köy işleriyle uğraştı. Bakkalı, köy sağlık ocağının yanındaki evdi. O bina hala daha duruyor orada. O bakkallık yaparken ben 8-10 yaşlarındaydım. Bir gün onun bakkalına gittim. Bakkal kapısının yanında bir koğuk vardı, parayı düşürdüm oraya. Uğraştım uğraştım çıkaramadım. Sonra eşi Seyide Anne, parayı aldı ve bana verdi. Ben de püskevit falan aldım. 40 yaşlarındadan sonra imamlık yaptı o. Buyrultu ile imam olanlardandır. O zaman aylık maaş yoktu. Bozguç köyünde on sene imamlık yaptı. En çok görev yaptığı yer orasıdır. Bozguç'tan sonra sekiz sene Kocayayla'da kaldı, oradan Hacılar köyüne geçti.

Çok iyi bir hocaydı. Bozguç'ta 8-10 tane hafız eristirdi. Yetiştirdiklerinden bazılarını hatırlıyorum. Adları şöyleydi: İsmail, Ahmet, Mehmet, Mahmut. Bunlardan bir tanesi kaldı yaşayan, o da İsmail'dir. Çan'da ona Sarı Hoca ya da Sarı Hafız derlerdi. İsmail Bostanderelidir. Abdullah Hoca Bozguç'ta imamken Bostandere'den Bozguç'a hafızlık yapmaya gelirdi. Bu şekilde her sabah ezberini dinletirdi. Sonra o da Çan'da resmi Kurân kursu açtı. Oradan da emekli oldu. Bir tanesi Terzi Ahmet'in güveesiydi (damadıydı). Adı Ahmet Uçar'dı. Biga'nın köylerinden Emirorman'da, Ovacık'ta vs. imamlık yaptı. Trakya'da Uzunköprü'nün köylerinde kaldı. Sonra bizim köye geldi, burada biraz kaldı, sonra İnegöl'e gitti. İnegöl'de öldü. Bir de Celil diye biri vardı Terzialanlıydı. Hafız oldu mu bilmiyorum ama vaiz olduğunu biliyorum. Bu da Abdullah Hoca'da yetiştirdi. Çan'da, Bayramiç'te vaizlik yaptı.²²²

2.1.1.2. Mustafa Yılmaz

h.1317/m.1899 yılında Çeltik köyünde dünyaya gelmiştir.²²³ Anlatıldığına göre Mustafa Lütfi Efendi'nin ilk talebelerindendir. Buyrultu ile ekin ücreti karşılığında görev yapanlardandır. Resmî vazifeleriyle ilgili çok fazla malumat bulunmayan Mustafa Yılmaz Hoca, 18 Eylül 1954 tarihinde Çan'ın Karadağ

²²² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²²³ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:041-01, Yılmaz mad., k.s.no:4, s.13.

köyüne²²⁴, 17 Eylül 1957'de Biga'nın Gerlengeç köyüne²²⁵ 4 Ekim 1961 tarihinde de 55 kile buğday ücretiyle Biga'nın Katrancı köyüne²²⁶ tayin edilmiştir. Vazife ifa ettiği diğer köylerde kaç kile karşılığında görev yaptığı tespit edilememiştir. Haris Sert, kendisi ve oğlu hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

Karadağ'da, Katrancı'da, Bostandere'de imamlık yapmıştır. Çarkçı Mustafa, Sarı Sakal Mustafa yada Gavur İmam derlerdi ona. Katrancı'da imamlık yaparken gündüz Çeltik'e gelir çiftçilik yapardı. Burada mandaları vardı, onlarla çift sürerdi. İmamlığı aksatıp köye orak biçmeye gelirdi. Bostandere'nin yanı başında bulunan bir koruda meşe vardı, o meşeyi kesip Çeltik'e getirdi. Bostandereliler bunu öğrenince gelip meşeyi Çeltik'ten aldılar. Köydeki imamlığını da bıraktırdılar. Ondan sonra adı Gavur İmam diye anıldı.

Oğlu da Ahmet Yılmaz'dır. O da hocaydı, babamda okudu, hatim etti. Bir dönem Ayvacık'a çalışmaya gitmişler. Orada çalışırken onların yatakhaneğinde bir adam kafasına tencere geçirmiş, kavga etmişler. Bu da kızmış, Çeltik'e dönmüş, ben artık çalışmaya gitmeyeceğim demiş. Kafaya koymuş imam olmaya karar vermiş. Biga'ya gidip Hafız Rasim dedikleri hocadan ders almaya başlamış. Onda eğitim aldıktan sonra Sarısıvat'a gelip imam olmuş. Oradan çıkıp İyidere'ye, oradan da. Melemen tarafına geçiyor. Orada bir olay yaşamış. Bana Terzi Ahmet anlattı. Oradaki muhtar Ahmet Hoca için Terzi Ahmet'e nereden buldun bu ayı tüylü adamı demiş. Saçları kırmızı olduğu için ona ayı tüylü demiş. Muhtar öyle deyince orada imamlığı bırakmış başka köye geçmiş. Melemen'den de Edirne tarafına geçti. Oralarda biraz gezdi ondan sonra Biga'nın Ahmet köyüne geldi, orada hastalandı öldü. Öldüğü zaman 1970'lerden sonrasındır.²²⁷

2.1.1.3. Hafız İbrahim Gürkaş

h.1322/m.1904 yılında Çeltik köyünde doğan²²⁸ Hafız İbrahim Gürkaş Hoca, Mustafa Lütfi Efendi'nin yetiştirdiği ilk hafızlardan biridir. Genel itibariyle hayatını imamlık mesleğiyle geçiren Hafız İbrahim Gürkaş, anlatıldığına göre maişetini

²²⁴ B.M.F.D., 18 Eylül 1954 tarihli 54 sayılı buyrultu.

²²⁵ B.M.F.D., 17 Eylül 1957 tarihli 316 sayılı buyrultu.

²²⁶ B.M.F.D., 4 Ekim 1961 tarihli 360 sayılı buyrultu; B.M.F.D., 30 Eylül 1931 tarihli Katrancı Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²²⁷ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2020.

²²⁸ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Gürkaş mad., k.s.no:2, s.7.

kazanmak için hayatının bir bölümünde bakkallık bir başka bölümünde de kâtiplik yapmıştır. Haris Sert, göreviyle ilgili resmi bilgiler tespit edilemeyen Hafız İbrahim Gürkaş'la ilgili şu bilgileri nakletmektedir:

O, ilk imamlığını Çan Çekiçler Köyü'nde yapmış. Eskiler onun Çekiçler'de imamlık yaptıklarını söylerlerdi. Onun gittiği zamanlar belki de Çan ilçe bile değildi. Çekiçler Köyü Çanakkale yolundadır. Tepeköy'ün yanındaydı. İlk önce burada görev yapmış, sonra mukabele okumak için Ramazanlık Adana'ya gitmiş. Bir ay Adana'da kaldıktan sonra tekrar köye geri dönmüş, burada bakkal dükkânı açmış.

Kahvenin yanında Muzaffer Bilik'in evi vardır. O binanın aslını, eski binayı Hafız İbrahim Gürkaş yapmış. İbrahim Gürkaş'tan sonra o evi Selim Gündoğdu aldı. O da Çan'a giderken Halil Yaşar'ın kardeşi Adem'e sattı. Adem o günkü parayla 10.000 liraya aldı o evi. Bunlardan sonra Halil Yaşar'a geçti. Adem de kardeşi Halil Yaşar'a bıraktı evi. Ondan da güveesi (damadı) Muzaffer Bilik'e kaldı. Muzaffer de o eve çok tamirat yaptı. Orası esasen İbrahim Gürkaş'ın eviymiş.

Adana'dan döndükten sonra tekrar köye yerleşmiş, bakkallık yapmış. Köyde bakkallık yaparken Ağaköylüler istemiş onu. Ağaköy'e imamlık yapmaya gitmiş. Ağaköy'den de Çan Çarşısı Camiine alındı. Oradan emekli oldu, orada öldü. İmamlık ücretini mahalle karşılıyordu. İbrahim Hoca, aldığım para yetmiyor deyince oradaki idareciler onu Kızılay kâtipliğine vermişler. Kâtiplikten de biraz para tahsis etmişler ona. Yazısı kuvvetliymiş demek ki. Ek iş olarak ona bu işi vermişler. O günlerde imamlıkla beraber kâtiplik yapmış. O zamanlarda maaş yok. 50 senesinde devlet verdi il ilçelere maaş. Devlet 50 senesinde maaş çıkardı, maaş gelince de emekli oldu. Ben Edremit'te kalırken de paramı mahalle verdi.²²⁹

2.1.1.4. Hafız Mehmet Özcan

Hafız Mehmet Özcan Hoca, h.1326/m.1908 yılında Çeltik köyünde doğmuştur.²³⁰ Babası, Çeltik köyü halkından Molla Mustafa'dır.²³¹ Anlatıldığına göre Mehmet Özcan, Mustafa Lütfi Efendi'nin yetiştirdiği ilk hafızlardandır. İlk olarak nerede görev yaptığıyla ilgili bilgi yoktur. Ancak 1950 tarihinden önceki bir zaman

²²⁹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²³⁰ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Özcan mad., k.s.no:28, s.96; B.M.F.D., 8 Ağustos 1954 tarihli 235 sayılı buyrultu.

²³¹ B.M.F.D., 15 Nisan 1956 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

diliminde Örtölüce köyünde görev yaptığı 23 Ağustos 1950 tarihli, Kocagür köyüne görevlendirme buyrultusu üzerinde yer alan ifadelerden anlaşılmaktadır. Belge üzerinde kendisinden “Örtölüce Eski İmamı Mehmet Özcan” diye bahsedilmektedir.

Resmi belgelere göre görev hayatının 1950’den sonraki safhası açık olan Mehmet Özcan kayıtlara göre 1950-1952 yıllarında Biga’nın Kocagür köyünde görev yapmıştır.²³² 1953 yılında ise tam olarak nerede görev yaptığı bilinmemektedir.²³³ Bu hususta iki ihtimal bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kocagür, diğeri ise Otlukdere köyüdür. 23 Ağustos 1954 tarihli 168 sayılı buyrultuya göre Mehmet Özcan söz konusu tarihte Biga’nın Kocagür köyüne imam olarak görevlendirilmiştir. Yine aynı buyrultunun üzerinde yer alan iki kayda göre de Mehmet Özcan’ın görev süresi Kocagür Köyü Muhtarlığının isteğiyle 1951 ve 1952 yıllarında birer yıl olarak yenilenmiştir. Buyrultular, yıllık olarak köy muhtarlıklarının isteği üzerine müftülüklerce düzenlenir, imam olarak seçilen kişi köy muhtarlığının ortak kararıyla tekrar seçilirse mazbatası yenilenir, ilgili müftülüğe sunulur, böylece imam, aynı köyde göreve devam ederdi. Söz konusu buyrultu üzerinde yer alan 23 no’lu kayda göre Mehmet Özcan’ın görev süresi 15 Ekim 1952 tarihinde bir yıl uzatılmıştır. Bu kayıt Mehmet Özcan’ın bu tarihten bir sonraki yılın aynı tarihine kadar Kocagür köyünde imamlık vazifesine devam edeceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla görevinin yarıda feshedilmesi gibi istisnai bir durum yaşanmadıysa Mehmet Özcan’ın 1953 Ekim veya Kasım’ına kadar Kocagür köyünde görev yaptığı söylenebilir. Bu husustaki diğer ihtimal ise Otlukdere köyüdür. 8 Eylül 1954 tarihinde Örtölüce köyüne imam olarak vazifelendirilen Mehmet Özcan hakkında Otlukdere Köyü Muhtarlığı, Biga Müftülüğüne sunulmak üzere 4 Eylül 1954 yılında Temiz Hal ve ? Mazbatası düzenlemiştir. Biga Müftülüğü, Örtölüce Köyüne görevlendirilecek olan Mehmet Özcan hakkında eski görev yerinden Temiz Hal ve ? Mazbatası istemiş olabilir. Dolayısıyla Mehmet Özcan o sıralarda Otlukdere köyünde görevli ise müftülük bu

²³² B.M.F.D., 23 Ağustos 1954 tarihli 168 sayılı buyrultu. Buyrultu üzerinde yer alan 279 No’lu kayıt: *Vazifesi bir yıl temdit edilmiştir. 4 Aralık 1951.* Buyrultu üzerinde yer alan 23 no’lu bir diğer kayıt: *Ödevi bir yıl (Köy derneği mazbatasına göre) uzatıldı. 15 Ekim 1952.*

²³³ B.M.F.D., 23 Ağustos 1954 tarihli 168 sayılı buyrultu; 4 Eylül 1954 tarihli Otlukdere Köyü Muhtarlığı Temiz Hal ve ? mazbatası; B.M.F.D., 8 Eylül 1954 tarihli 235 sayılı buyrultu.

belgeyi eski görev yerinden istemiş olmalıdır. Atanma tarihinde 4 gün önce hazırlanıp müftülüğe sunulması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Mehmet Özcan, 8 Eylül 1954 tarihinde köy muhtarlığının mazbatasıyla Biga'nın Örtülüce köyüne imam olarak görevlendirilmiş²³⁴ ve 1972 yılına kadar Örtülüce köyünde kalmıştır.²³⁵

Buyrultu ile ekin ücreti karşılığında görev yapan Mehmet Özcan'ın Kocagür köyünde kaç kile buğdaya imamlık yaptığı tespit edilememiştir.²³⁶ Örtülüce köyünde 1954-1955 yılları için 80 kile²³⁷, 1955-1956 yılları için 80 kile²³⁸, 1958-1959 yılları için 100 kile²³⁹, 1959-1960 yılları için 2640 kilo²⁴⁰, 1960-1961 yılları için 80 kile²⁴¹, 1961-1962 yılları için 80 kile²⁴², 1962-1963 yılları için 2400 kilo²⁴³, 1963-1964 yılları için 2560 kilo²⁴⁴, 1964-1965 yılları için 2560 kilo²⁴⁵, 1965-1966 yılları için 2560 kilo²⁴⁶, 1966-1967 yılları için 2560 kilo²⁴⁷, 1968-1969 yılları için 2560 kilo²⁴⁸, 1969-1970 yılları için 2560 kilo²⁴⁹, 1970-1971 yılları için 2560 kilo²⁵⁰, 1971-1972 yılları için 2880 kilo²⁵¹ buğday karşılığında imamlık ve hatiplik görevlerini yürütmüştür.

Haris Sert, Hafız Mehmet Özcan'ın kendisi ve ailesiyle ilgili bazı hususları şu şekilde nakletmektedir:

²³⁴ B.M.F.D., 8 Eylül 1954 tarihli 235 sayılı buyrultu.

²³⁵ B.M.F.D., 18 Ekim 1971 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası. Mazbata üzerinde müftülük tarafından alınan kayıt şöyledir: *Müftülük, Kaydı yapıldı. 20 Ekim 1971, İmza.*

²³⁶ Bu konuda köy muhtarlığının düzenlediği bir mazbata tespit edilememiştir. Dolayısıyla kaç kile buğday ücreti aldığı bilinmemektedir.

²³⁷ B.M.F.D., 1 Eylül 1954 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²³⁸ B.M.F.D., 15 Nisan 1956 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²³⁹ B.M.F.D., 14 Ekim 1958 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁰ B.M.F.D., 9 Eylül 1959 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴¹ B.M.F.D., 22 Ekim 1960 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴² B.M.F.D., 3 Ekim 1961 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴³ B.M.F.D., 17 Eylül 1962 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁴ B.M.F.D., 23 Eylül 1963 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁵ B.M.F.D., 13 Ekim 1964 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁶ B.M.F.D., 25 Ağustos 1965 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁷ B.M.F.D., 20 Ağustos 1966 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁸ B.M.F.D., 15 Ocak 1969 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁴⁹ B.M.F.D., 1 Ekim 1969 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁵⁰ B.M.F.D., 30 Aralık 1970 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁵¹ B.M.F.D., 18 Ekim 1971 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

Mehmet Özcan, babamın yetiştirdiği ilk hafızlardandır. Babasına Molla Mustafa derlerdi. Molla Mustafa'nın Biga'da hanı vardı. Bu handa eşek, sepet, beygir, hayvan bağlarlardı. Yahya'nın Hanı dedikleri han onundu. Yahya da onun oğluydu.

Mehmet Özcan buyrultu ile imamlık yaptı. Örtülüce'den bir hanımla evlendi. Üç beş kızı oldu. Örtülüce'de öldü. Kızları da oralarda kaldı.²⁵²

Anlatıldığına göre Mehmet Özcan Hoca, oğlunu da hafız olarak yetiştirmiştir. Oğlunun adı Süleyman Özcan'dır. 10 Kasım 1935 tarihinde doğmuştur.²⁵³ Haris Sert, Süleyman Özcan'ın hayatıyla ilgili ayrıntı niteliğindeki şu anısını nakletmektedir:

Oğlunun ismi Süleyman'dı, o da hocaydı ve hafızdı. Ben Edremit'e 1948'de Ramazanlık mukabele okumaya gittim. Orada Şekerci Kazım diye biri vardı, çok zengin bir adamdı. 1949 senesi için bana bir hafız getireceksin dedi o adamcağız. Ben Süleyman'ı bilirdim. Babasına söyledim. O zamanlarda araba yoktu, babası onu Örtülüce'den bize buraya yayan getirdi. Süleyman'la beraber sabah saatlerinde buradan Dikmen'e gittik, oradan Okçular'a indik. Biga'dan kalkan Hamdi Koçak denilen bir araba vardı, veran bir otobüstü. Edremit'e giderdi. Ona bindik Süleyman'la beraber, Edremit'e gittik 49 senesinde. Ben de Süleyman'ı o adama teslim ettim. Şekerci Kazım, Ramazan'da kadınlar için Süleyman'a mukabele okuttu. Süleyman çok iyi hafızdı, sesi de çok güzeldi. Ramazan bayramı gelince tekrar beraber köye döndük.²⁵⁴

2.1.1.5. Abdullah Sert

Mustafa Lütfi Efendi'nin önde gelen talebelerinden biri de oğlu Abdullah Sert'tir. 11 Ağustos 1328/24 Ağustos 1912 tarihinde Çeltik'te dünyaya gelmiştir.²⁵⁵ Abdullah Sert'in görev hayatıyla ilgili resmi bilgiler tespit edilememiştir. Hayatıyla ilgili bilgiler üvey kardeşi Haris Sert tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

Abdullah Hoca Süleköy'de, Uzunalan, Terzianan'da Çakmakçayır, oradan Ayvacık'a Yalihakmetçe'ye gitmiş, Yalihakmetçe'den sonra Kozlu'da kalmış. Yine Çanakale'nin Pırnaloba'da, Özbek köylerinde imamlık yaptı. Çok gezdi oralarda, o zamanlar köy ücretiyle imamlık yaptı. En son Bolayır Camii'ne gelmiş. O cami kıyıda bir camiymiş,

²⁵² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²⁵³ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Özcan mad., k.s.no:28, s.98.

²⁵⁴ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²⁵⁵ Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-02, Sert mad., k.s.no:43, s.164.

camiiye gelen giden yokmuş. Bu dönemde artık maaşını devlet veriyormuş. Diyanet'e yazı yazmış. "Ben burada duruyorum ama cemaat yok" demiş. Bunun üzerine diyanetten görevliler gelmiş, bakmışlar camide kimse yok. Orasını iptal etmişler, Gelibolu Kadı İskele Camii'ne vermişler. Oradan da emekli olmuş. Emekli olduktan sonra Biga'ya gelmiş, Çiçeklidede'de ev kiralamış. Biga'da emekli maaşını alamadan 1967'lerde vefat etti. Akyaprak'tan evliydi. Üç kızı vardı. Avustralyadaki Nazife, Ümraniye'deki Nazire, Çanakkale'deki Hasiye'dir. Avustralya'dakiyle görüşüyoruz.²⁵⁶

2.1.1.6. Hafız Haris Sert

23 Mart 1932 tarihinde Çeltik köyünde, Mustafa Lütfi Efendi'nin ikinci eşi Havva Gümüş'ten doğan altıncı çocuğudur. Çocukluğunu ve gençliğini babası Mustafa Lütfi Efendi'nin rahle-i tedrisatıyla geçirmiş, onun gözetiminde hafızlığını tamamlamış ve ilk temel eğitimini onun dizi dibinde almıştır. Haris Hoca lakabıyla bilinmektedir.

Haris Sert, meslek hayatının başlangıcıyla ve askerliğiyle ilgili hususları şu şekilde anlatmaktadır:

Mukabele okumak için ilk defa 1948 yılında 16 yaşında iken Edremit'e gittim. Edremit Müftüsü mukabele için beni ilk olarak Edremit Güre Köyü'ne gönderdi. Köylüler bizim hafızımız var dediler, bunun üzerine Edremit'e geri döndüm. Oralarda gezinirken Edremit'ten otel ve zeytin fabrikaları sahibi Mustafa Doğrular Bey (Ayvalık'tan) vardı. Beni görmüş, merak etmiş bu kim diye. Adamıyla beni yanına içeri çağırdı, otelin altında yazanesi vardı. Ne arıyorsun sen burada, ne iş yapıyorsun gibi sorular sordu. Durumu anlattım. Mustafa Doğan Bey referans olup beni Edremit Müftüsüne gönderdi. Müftüye yazı yazmış, bu adamın yatması, yemesi içmesi bana aittir, diye. Bunun üzerine müftü de beni Edremit Ağa Camii'ne bir aylık Ramazan ayı müddetince mukabele okumak üzere görevlendirdi. Ardından tekrar Mustafa Doğan Bey'in yanına gittim. Her akşam burada otelde kalacaksın, diyerek yer gösterdi. Sonra bir tane de lokanta gösterdi, burada da yemeğini yiyeceksin, camiye de mukabeleye gideceksin dedi. Mukabele de hem sahurda hem de ikindiden sonra idi. Her defasında 11'er sayfa olmak günde 2 defa mukabele okudum.

²⁵⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2020.

Bir ay kaldıktan sonra tekrar köye döndüm. 1949 yılında Ramazan ayında tekrar gittim. Yine Ağa Camii'nde mukabele okudum. Mustafa Doğan Bey, yine bana imkân sağladı. Ramazan'dan Ramazan'a ardarda iki yıl orada kaldım. Ben Ağa Camii'nde mukabele okurken Aydın'ın Nazilli ilçesinden bir adam beni görmüş, beğenmiş, bana bir yazı bıraktı, Nazilli'ye gel dedi. Gittim, adamı buldum. Adamla beraber Nazilli Müftülüğüne çıktık. Böylece beni Nazilli Çukurca Camisi'ne verdiler. Yine burada bir ay kaldım. 1950'de Ramazan'dan sonra Aydın'dan tekrar köye döndüm. 1953 yılında vatani görevimi ifa etmek için askere gittim, 1953-56 yılları arasında Kocaeli'nin Gölcük ilçesi Derince beldesinde denizci ve revirde sıhhiyecisi olarak 36 ay / 3 yıl 3 gün askerlik yaptım.²⁵⁷

Mustafa Lütfi Efendi'nin 1959'da görevi bırakmasıyla görevi oğlu devralmış ve Haris Sert, 28 Aralık 1959 tarihinde Çeltik köyüne vekil imam olarak tayin edilmiştir.²⁵⁸ Haris Sert, camide ilk namaz kıldırışını şu şekilde aktarmaktadır:

1959'da köyde imamlığa geçtim. İlk namazımı Nasıp Aptullah'ın dedesi Molla Nasuh'un cesaretlendirmesiyle kıldırđım. Babam bir yere gitmiş o gün, Molla Nasuh'a namaz kıldırđın diye tembihlemiş. İkinci namazının vaktinde Molla Nasuh, mihraba beni geçirmek istedi ve bugün ikindiye kıldır dedi. Ben de ona niyet etmeyi bilmiyorum deyince o da bana kendine nasıl niyet ediyorsan öyle niyet et, sonra da bana tabi olanlara imam oldum de, yeter dedi.²⁵⁹

Çetik köyünde üç dört yıl görev yaptıktan sonra köy muhtarlığının aldığı bir karar sebebiyle Edirne Uzunköprü'nün Kurttepe köyüne giden Haris Sert, çok kısa bir süre orada kaldıktan sonra Mustafa Lütfi Efendi'nin isteğıyle köye geri dönmüş ve tekrar bu göreve devam edememiştir. Bu hususun ayrıntılarını şu şekilde nakletmektedir:

1962 yılında köyde vekil imamđım. O sıralar Çarkçı Mustafa denilen Mustafa Yılmaz, Katrancı köyünde imamdı. Köy muhtarlığı heyeti kendi arasında karar vermişler, benden habersiz beni imamlıktan çıkartıp yerine Çarkçı Mustafa'yı imam tutmuşlar. İmamlık benden düşürölünce köyden çıktım Edirne Uzunköprü'nün Kurttepe köyüne giderek 115 kile buğday karşılığında köyün camiine imam oldum. Orada 15 gün

²⁵⁷ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²⁵⁸ B.M.F.D., 12 Şubat 1960 tarihli 63 sayılı buyrultu.

²⁵⁹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 6 Eylül 2018.

kaldım. O sıralarda yeni evlenmiştim, askerden dönünce 1956 yılında evlendim. Rahmetli eşim Sabriye Hanım'ı ve çocukları almaya köye geri döndüm. Fakat babam başta gitmeme izin vermesine rağmen bu sefer izin vermedi. Beni tekrar geri göndermeyeceğine dair Kurttepe Köyü Muhtarlığına gönderilmek üzere bir mektup yazdı. Ben de onu Türkçeye çevirdim. Şükriye ablamın kocası Kabil Şahin, o zaman bakkallık yapardı, beygirle Biga'ya mal almaya gelip giderdi. Bir gün Biga'ya giderken postahaneye verip göndersin diye mektubu ona verdik, o da gönderdi. Bu sefer oraya da gidemedim. Orada sadece 15 günlük görev yapmış oldum.²⁶⁰

Kurttepe köyündeki imamlık görevine devam edemeyince Haris Sert, başka geçim yolları aramaya başlamış, bir vesile ile Ayvalık'a gitmiş, yağ fabrikasında kâtip ve kantarcı olarak çalışmıştır. Tekrar imamlık görevi alıncaya kadar yaşadıklarından şu şekilde bahsetmektedir:

İşsiz kalınca 1962 yılında Ayvalık'a gittim. Solak Ahmet, Kabil Eniştem, Kara Bekir vardı, bunlar kadın erkek zeytin toplamaya insan götürürlerdi. Bazı insanlar da sırık vurmaya giderlerdi. Ben de sırık vurmaya gideyim dedim. Kerem köyünde bizim köylüler çalışırken bana "Hafız" diye hitap ediyorlardı. Fabrikada kâtip olan Talat isminde biri bunu duymuş, yanıma yaklaştı, kısa hoş sohbetten sonra "Sen yazıdan anlar mısın?" diye sordu. Ben de "yapabilirim bir şeyler" diye cevap verdim. O da ardından "sen yarın sabah bizim fabrikaya gel, buradan Pirine arabaları geçiyor, bin gel" dedi. Gittim, müdüre benden bahsetti rahmetli Talat. Müdüre, "ben ne gerekiyorsa, buna kantarda tartma nasıl yapılır vs. hepsini öğreteceğim", dedi. Ayvalık Keremköy'deki Eminzadeler Pirine Yağ Fabrikası'nda kâtip ve kantarcı olarak 250 liraya işe girdim orada. Orada hayli zaman kaldım ben. Yatak odaları vardı, yatmaya yatak yorgan da götürdük. Bayram zamanı gelince Dikmenliler, Sarısıvatlılar ve bizim köylüler birlikte araba tuttuk, köye bayram ziyaretine geldik. Babam o zaman hala sağdı. Babam yine beni oraya göndermedi. Hâlbuki ben bayramdan sonra yine gidecektim oraya. 1964'te babam öldükten sonra bana gelmem için aynı yerden telefon geldi, haber gönderdiler, tekrar işe çağırdılar. Babam ölünce tekrar oraya gidebildim. Bu sefer maaşımı 300 liraya çıkardılar. İlkokul diplomam yoktu benim. Ayvalık'tan ilkokul diplomamı da aldım, milli eğitimden. Çalıştım sınavları geçtim, diplomayı aldım.²⁶¹

²⁶⁰ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²⁶¹ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

Haris Sert, 2 Mayıs 1966'da Kur'an Öğretici Kursları Ehliyet Belgesi²⁶², Balıkesir Ayvalık İstiklal İlkokulu'ndan 30 Haziran 1966 tarihinde de ilkokul diploması almıştır.²⁶³ 13 Temmuz 1967 yılında Biga Müftülüğünden Kozçeşme, Çeltik, Gemicikırı, Kocagür, Savaştepe, Sarnıç, Kaldırımbaşı ve Kaşıkçıoba camilerine imam tayin edileceğiyle ilgili bildiri yapılmıştır.²⁶⁴ Bunun üzerine imamlik imtihanına başvuran Haris Sert, gösterdiği başarı neticesinde 20 Temmuz 1967 tarihinde Çeltik köyüne 300 lira maaşla yine vekil imam-hatip olarak tayin edilmiştir.²⁶⁵

*Yıl oldu 1967'de Biga'da vekil imamlik imtihanları açıldı. Bizim köy için 12 kişi imtihana girdi. Ben kazandım, köye imam oldum. 1977'de Erbakan döneminde koalisyon hükümeti kurulmuştu, kanun çıkarıldı, vekil imamlar asile geçirildi. O zaman ben de asile geçtim. Kadrolu olduk. Vekillik gidince maaş 600 liraya çıktı, vekil iken 268 liraydı. Asil olunca maaş yükseldi.*²⁶⁶

4 Nisan 1977 tarihinde 2088 sayılı kanunla²⁶⁷ asalete geçen Haris Sert, 13 Ekim 1986 tarihinde emekliye sevk edilmiştir.²⁶⁸ Bunun üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı kendisine yaptığı hizmetlere binaen başkan adına bir teşekkür belgesi göndermiştir.²⁶⁹ Haris Sert, emekli olmayı istemesine sebep olan hadiseyi şu şekilde anlatmaktadır:

Aybaşı toplantıları vardı. Bu toplantılar Çarşı Camiinde yapılırdı. Ben, hangi ay olduğunu hatırlamıyorum, o ay toplantıya katılmadım. Benimle beraber Filikli Hasan Hoca da katılmamış. Siz eski imamsınız, tecrübelisiniz, niye gelmediniz diye bizi azarlardı, ağır laf söyledi. Arkadaşlar arasında bizi rezil edince biz kızdık. Hasan Hocayla kalktık Ankara'ya Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve emekli sandığına gittik, hesap kitap çıkarttık. 25 yıl 2 ay olmuş görev günüm... Orada istifa ettik biz. Biga Müftüsü o zamanlar Eşref Can idi. Müftü bana iki sene daha gayret et dedi. Ben dedim işim bitti, gayretim falan kalmadı dedim. O imzayı attı, çıktık, görevden ayrıldım. Biz

²⁶² B.M.F.D., 2 Mayıs 1966 tarihli Kuran Öğretici Kursları Ehliyet Belgesi, Belge No: 14.

²⁶³ B.M.F.D., 30 Haziran 1966 tarihli İlköğrenimi Bitirme İmtihanlarına Okul Dışından Girenlere Mahsus İlkokul Diploması, Diploma No:71/39.

²⁶⁴ B.M.F.D., 13 Temmuz 1967 tarihli ilan.

²⁶⁵ B.M.F.D., Diyanet İşleri Riyâseti, Tevcih-i Cihet Komisyon Reisliği, 20 Temmuz 1967 tarihli 69 sayılı karar.

²⁶⁶ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²⁶⁷ B.M.F.D., 633 sayılı kanunun 36. Maddesini değiştiren 2088 sayılı kanuna göre 4 Nisan 1977 tarihi itibarıyla yapılan intibak çizelgesi.

²⁶⁸ B.M.F.D., Haris Sert'in emekliye sevk edildiğine dair 13 Ekim 1986 tarihli 1703/611/25369/1614 sayılı yazı.

²⁶⁹ B.M.F.D., 6 Kasım 1986 tarihli P5/662-25369 sayılı yazı. Teşekkür Belgesi EK-52'de verilmiştir.

*görevden ayrılınca görevde olanların maaşı daha da yükseldi, 200-300 lira daha arttı. Görevden ayrılınca o zamanın Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç bana Teşekkür Belgesi gönderdi.*²⁷⁰

2.1.1.7. Hafız Nuri Kart

6 Nisan 1933 tarihinde Çeltik köyünde doğan Nuri Kart, Mustafa Lütü Efendi'nin yetiştirdiği hafızlardan biridir. Haris Sert ve Emeşeli Hakkı Bereceli ile birlikte Mustafa Lütü Efendi'nin evinde hafızlık yapmıştır. Hafızlığını üç yılda tamamladıktan sonra Kuran, Tecvid ve Kıraat ilimlerinde derinleşmek üzere eğitimine o dönemin Biga Çarşı Camii İmamı Hafız Fehmi Efendi'de devam etmiştir. Onun yanında da bir müddet kaldıktan sonra yine dönemin Biga Çarşı Camii müezzini Gemicili Mustafa Efendi'nin derslerine katılmıştır. Ancak dönemin şartları ve evliliğiyle ilgili çeşitli nedenlerden imamlık mesleğinde devam edememiştir. Nuri Kart, hafızlıktan ve imamlıktan Almanya'ya uzanan hayat hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır:

6 Nisan 1933'te doğdum, babamın ismi Mustafa, annemin ismi ise Ümmügülsüm'dür. Babam 1323, annem 1324 doğumludur. Babaanneme Emek Anne derlerdi. Dedem rahmetli harbe gitmiş. Babaannem onu en son Yemen'e giderken görmüş. Babaannem de dul kalmış.

Mustafa Hocaya 6 yaşında veya 7 yaşında gitmiştim. 1940 yılı olabilir. İlk gittiğim sene Alak suresine kadar okumuştum ondan sonra ki sene hatim ettim yaza kadar. O zamanlar okul yoktu. Sonbahar zamanı genelde çocuklar hep hocaya giderdi. Köyde herkes çocuğunu hocaya gönderirdi. Ben hocaya ilk gittiğim sene Hacı Ahmetlerin yan tarafındaki bir evde derse başladım. Hacı Ahmet, Avukat Hasan'ın dedesidir. Onların evinin yanı başında boş bir ev vardı oraya giderdik. Ben hafızlığa 9 yaşında hafızlığa başlayıncaya kadar orda okudum. Haris ve Hakkı ile beraber yaptım hafızlığı. 3 yılda bitirdik. Benim tahminim 12 yaşında bitirdik. Haris belki 13 yaşındaydı. 3 kişiydik. Hakkı Bereceli vardı. Babası Zekeriya Bereceli, annesi Fatma Bereceli. Bütün köylü hocaya gidiyordu. O zaman köyde ne kadar çocuk varsa gidiyordu. Biz 3 kişi hocanın evinde kalıyorduk. Hoca, evinin altında gelen çocuklara ders veriyordu. Yukarıda, evin içinde bir oda vardı, orada uyuyorduk, hafızlığa orada

²⁷⁰ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

çalışıyorduk sabahtan akşama kadar. Ben akşamları yatmaya eve giderdim. Hoca çok disiplinli biriydi. Sabah erkenden derse giderdim. Sonra cemiyet (hafızlık cemiyeti) oldu.

Hafızlığı bitirdikten sonra da 1946 senesinde Biga'ya gittim. Biga'da o zaman Çarşı Camii'nde Hafız Niyazi ve Hafız Fehmi vardı. 2 imam vardı camide. Hafız Fehmi Hacıpehlivan köyündendir. Hafız Niyazi ise Yeniçiftlik'tendir. Ben Hafız Fehmi'de okudum. Akrabaların evinde kaldım. Biga'da Karakuyu Mahallesinde, Postanenin üst tarafında Çocuk Esirgeme Kurumu vardı. Yolun üstündeki bir evde oturuyorduk. Hafız Fehmi'nin evi ise Çarşı Camii'ni geçtikten sonra postaneye giderken hamamın karşısındaki 3. veya 4. evlerden biriydi. 2 katlı evi vardı. 3-4 tane de çocuğu vardı. Onun evine derse gidiyorduk. Hiç unutmam, kaldığım evin yanı başında yapılan bir inşaat vardı. O inşaat 1946 senesi tarihi atıldı. Hala gözümün önündedir. Bu tarihte Kur'an kurslarına izin verildi. Biga'da da kurs açıldı. Ulucami'de Hafız Fehmi ile beş kişi Kur'an kursu açtı. Ben oraya yazılmak istedim ama okuma yazma bilmiyorum diye beni almadılar. Hafız Fehmi'nin evinde 6 ay ders aldım, hoca Kur'an kursunda derse başlayınca bende köye döndüm.²⁷¹

Biga'da Kur'an kurslarının ilk olarak 1946'da açıldığı net olarak belli değildir. Ancak Nuri Kart'ın bahsettiği yıllar Kur'an eğitim ve öğretimiyle ilgili huzursuzlukların yaşandığı, din eğitimine duyulan ihtiyacın toplum tarafından bir istek olarak yoğun biçimde dile getirilmeye başlandığı yıllardır. 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'yla bütün medreseler, mektepler ve Kur'an öğretilen yerler Maarif Vekâleti'ne devredilmiş, 1926'da Maarif Teşkilât Kanunu ile tamamen kaldırılmıştır. Ancak Diyanet İşleri başkanı Rifat Börekçi'nin görüşleri üzerine bu kurumlar Kur'an kursuna dönüştürülmüştür. 1929-1930 yıllarında imam-hatip liseleri, 1933'te Dârülfünun İlahiyat Fakültesi kapatılmış, 1924-1931 yılları arasında lise, ortaokul ve ilkokullarda din bilgisi dersleri müfredattan çıkarılmıştır. Bu gelişmeler üzerine din eğitimi ve öğretiminde ciddi bir boşluk ortaya çıkmış, bu durum toplumda huzursuzluğa sebep olmuş, özellikle ülkenin çok partili rejime geçtiği 1946'dan itibaren devlet kademelerinde de yankı bulmaya başlamıştır.²⁷² Nuri Kart sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

²⁷¹ Nuri Kart, Kişisel Görüşme, 20 Aralık 2018.

²⁷² Mustafa Çağrıcı, "Kur'an Kursu", **DİA**, C.26, Ankara 2002, s.424.

On dört yaşında bizim köyde (Çeltik Köyü) ilkokul 1. sınıfa gittim 47 senesinde. Biz sadece okuma yazma öğrenelim diye gittik. Okul çağında değildik. Zakire Urgancı diye bir kadın öğretmen geliyordu derse. 50 küsur kişi okul çağındaydı, bunlar öğlene kadar gidiyor, öğleden sonra da 18-20 yaşlarında olanlardan 60-70 kişi de sadece okuma yazma öğrenmek için geliyordu. Kimler geldi kimler gitti bilmiyorum, çok kalabalıktı.

Bir sene okula gittikten sonra tekrar Biga'ya gittim. 1949-1950 yılları olabilir. O zamanlar Gemicili (Gemici köyünden) Mustafa Hoca Çarşı Cami Müezzini idi. O zamanlar camide iki tane imamla beraber iki tane de müezzin vardı. Müezzinlerden biri Mustafa Hocaydı, diğeri de Müezzin Abdullah idi. Bir sene daha Gemicili Mustafa Hocanın yanında kaldım. Kiraat dersi aldım ondan.

1951 senesinde evlendim. 18 yaşındaydım. Nurullah Yaşar'ın kızı Fatma'yla evlendik. Fakat evliliğimiz iyi gitmedi. Ben çok geçmeden Emeşe'ye hocalık yapmaya gittim. Ya ekim ya da kasım aylarıydı. Oranın hocası gitmişti. Hafız İsa diye biri vardı. O bana durumu anlattı, beni oraya çağırdı. Benden 4 yaş küçüktür Hafız İsa. Ben oraya imam olunca bizim evlilik bozuldu. Karımı oraya götürmek şöyle dursun ben babama karımı oraya götüreyim diye söylemek bile haddime mi düşmüş. Kızı bırakmak istemediler, çünkü onlara bir işçi lazımdı. Fatma'yı kendi tarafı kendi yanlarına gelmesini istedi, bizimkiler de kendi yanlarında kalmasını isteyince gerginlik oldu. Bizim evliliğin bozulmasının sebebi buydu. Sonra başka nedenler de oldu. Ben de başka köye çıkınca gözümüz başka yerlere kaydı. Yanlış demeyelim de olumsuz şeyler yaşadım. O, annesinin babasının yanında kaldı. Ben bir seneyi dışarıda geçirdim ama boşanmadık. 1952'de Emeşe'de imamlığı bıraktım. Köyden kaçtım bir sene de sağda solda çalıştım, Çanakkale'de falan kaldım. Askere gidinceye kadar böyle geçti.

1953 yılında askere gittim. 3 sene askerlik yaptım. Haris Sert'le 3 sene askerlik yaptık. O, benden 3 ay önce terhis oldu. O yaz tertibiydi ben sonbahar tertibiydim. Aynı yerdeydik. O Derince'de sıhhiye kursu bölümündeydi. Ben de Gölcük'te Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda gemicilikteydim. Gemideki görevim güvertede topçuluktuk. Ama hafta sonları görüşürdük hep. Ben Derince'ye giderdim veya o Gölcük'e gelirdi. Öyle görüşürdük. 56'dan sonra terhis oldum. 20 gün köyde kaldım. Sonra İstanbul'a kaçtım. Bu süreçte de hala boşanmamıştık Fatma'yla. Nikâhımız devam ediyordu. Sonra bunun ailesi köy muhtarlığına müracaat ediyor ve bizden kendilerine ait eşyaları istiyorlar. O zamanın köy muhtarı Kâtip Mustafa ve köy heyeti gelip ona ait eşyaları alıp onlara teslim ediyorlar.

Aşağı yukarı bir sene kaldım İstanbul'da, 57'de döndüm. Ben askerdeyken ve İstanbul'dayken biraz dünyayı tanıdım. Gemide iken dış ülkelere gittim. Nato tatbikatı için Akdeniz'e falan gittik. Ben Türkiye'yi azıcık tanıdım orada. Sonra babam geldi beni İstanbul'dan aldı. Babamlar ya boşanma olacak ya da bir araya getirme olması için beni İstanbul'dan alıp köye getirdi. Babama takıldım geldim ama iyi niyetle geldim. Niyet, barışacağız, eşyaları alacağız. Kızla beraber yaşantımı kuracağım. İstanbul'a gitmekten ya da başka bir yerde hoca olmaktan falan da kaygılanmıyordum. Hiçbir problemim kalmadı. Neyse köye geldim, muhtara gittik. Barıştık, eşyaları tekrar verin kendisine dedim. O arada yine Emeşe'ye hoca oldum 57'de. Ama dedim ya iyi niyetle, barışacağız, eşyaları alacağız, birlikte yaşantımızı kuracağız. Bu sefer de babam karşı çıktı, ben onu evime koymam dedi. Peki, ne yapacağız? Dayım var rahmetli. Onun evinde bir oda ayarladılar. 15 günde bir Emeşe'den köye geliyorum. O da geliyor babasının anasının evinden, dayımın evinde görüşüyoruz. Bir akşam kalıyorum, sabah kalkıp tekrar Emeşe'ye dönüyorum. O da tekrar anasının yanına gidiyor. Böyle 3 ay sürdü, böyle görüştük. Benim Almanya'daki oğlum onun mahsulüdür.

Ben ev düzmeye çalışıyorum Emeşe'de. Oranın da muhtarı akrabam idi. Bana ev ayarladı. Ben de kızı alıp oraya yerleşmeyi düşünüyorum. Ben 15 gün sonra tekrar köye geldim, baktım odada eşyalar yok. Almış eşyaların hepsini götürmüş babasının evine. Sordum, nerede eşyalar diye. Bir şeyler söyledi. Gideceğiz ama hemen gitmeyeceğiz, biz burada olamayız, eşyalarımız babamlarda olmalı, ne eşyamız var ki, iki yatak, bilmem ne gibi şeyler söyledi. Benim de kafam bir döndü, bunun niyeti bozuk dedim. Onu orada bıraktım, hadi Allah'a ısmarladık dedim, gidiş o gidiş. Niyetim ciddiydi ama olmadı. O beni istemiyor ben onu istemiyorum, böylece boşandık. Mahkeme devam ederken ve Emeşe'de hocalık yaparken bu sefer evlendiğim kadınla anlaştık.

Bu yaşantıdan, bu düzenden kaçmaktan veyahut saklanmaktan bıktım. Bu yeni kadınla tanıştık. Emeşe'de hocalığı yarıda bıraktım karı ile beraber hadi İstanbul'a. 58'de evlendik gittik. 59'un Nisanında geri döndüm. Yine Emeşe'de hocalık yaptım. Sonra bizim çocuklar dünyaya geldi. Bir baktım ki buralarda çocuklar ile barınamayacağız. Ondan sonra yine İstanbul'a gittim, 1962 sonunda yaşadığım evin yerini aldım. İki sene çalıştım burada. İş yeri kapanınca buralarda aç kaldık, biraz da borca girdim. Baktım olacak gibi değil, Almanya'ya gitmeye karar verdik. Almanya'ya gidenlere kendim kızardım ama o zaman Almanya'ya isteyen gidebiliyordu. İstek çoktu,

Almanya işçi alıyordu. Bizim fabrika kapanınca sendikalı olduğumuz için iş bulma kurumuna yazıldık. 25 kişi falan vardık. 3 ay sonra hepimizin yeri çıktı, 1965’de Almanya’ya gittik. 33 sene çalıştım orada. Hafızlık falan kalmadı. Unuttum hafızlığı. Almanya’ya gittikten 2 sene sonra geri döndüm, çocukları hepsini buradan aldım götürdüm Almanya’da okula yazdırdım.

Çat pat derdimi anlatacak kadar Almanca biliyorum. 20 sene oldu döneli. Bazen gidip geliyorum, ikametgâhım orada. Hayat biraz böyle geçti son bölümü özetleyim. Almanya’dan döndüm, tabi namaz falan yok, kılmıyoruz. İçimde var ama şeytan mani oluyor. O zamanın hayat şartları. Ama dönmeye karar verdiğim andan itibaren dedim ki ben Kur’ân’ı tekrar ezberleyeceğim. Her gün her sabah 2-3 sayfa ezberliyorum, ertesi gün unutuyorum. Hala namaza devam ediyorum ama o ilk aradığım hafızlık yok.

Kısmet böyleymiş, oralara gittik ama bir yerden de iyi olmuş diyorum. Çocuklarımı everdim (evlendirdim). Hepsi iş ve meslek sahibi oldular. Şuanda hem bizim hem onların iyi bir yaşantısı var. İslami durumun nasıl oldu diye sorsalar; kızım var, namaz kılıyor mu desem hayır, biliyorlar mı desem hayır. Allah onu soracak o ayrı konu ama rızkımız oradaydı demek ki. Kul kendi yolunu kendi çiziyor. Elbette bu hesap bize sorulacak, çünkü imamlığı yaparken gönüllü değildim, karın doyamıyordu.²⁷³

2.1.2. Çeltik Köyü Dışındaki Talebeleri

Mustafa Lütfi Efendi’nin talebeleri sadece Çeltik köyündekilerle sınırlı değildir. Başka yerlerden Çeltik köyüne gelerek Mustafa Lütfi Efendi’nin tedrisatına dâhil olanlar da vardır ki bu şekilde yedi kişi tespit edilmiştir. Bu kimseler arasında Mustafa Lütfi Efendi’nin akrabaları da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, ablası Fatma Yükçü’nün torunları olan Emeşe köyünden Yunus, Hakkı ve Abdurrahman Bereceli kardeşlerdir.²⁷⁴ Mustafa Lütfi Efendi, eğitimleri boyunca onları evinde misafir etmiş ve bakımlarını üstlenmiştir. Yunus Bereceli beş kardeşin büyüğüdür.²⁷⁵ 25 Haziran 1925 tarihinde doğmuş, 24 Kasım 1991 tarihinde vefat etmiştir.²⁷⁶ Abdurrahman Bereceli ise en küçükleridir. O da 4 Eylül 1937 tarihinde doğmuş, 17

²⁷³ Nuri Kart, Kişisel Görüşme, 20 Aralık 2018.

²⁷⁴ Sami Bereceli, Kişisel Görüşme, 22 Eylül 2018.

²⁷⁵ Sami Bereceli, Kişisel Görüşme, 22 Eylül 2018. Sami Bereceli’nin naklettiğine göre yaş itibariyle beş kardeşin sırası şu şekildedir: Yunus, Elmas, Hakkı, Merel, Abdurrahman.

²⁷⁶ Zekeriya Alper Bereceli’den alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.3.

Temmuz 2014 tarihinde vefat etmiştir.²⁷⁷ Anlatıldığına göre Yunus Bereceli hariç diğer iki kardeş imamlık mesleğini seçmiştir.

Yunus Bereceli'nin oğlu Sami Bereceli, babası ile amcaları Hakkı Bereceli ve Abdurrahman Bereceli hakkında şunları nakletmektedir:

Babam Yunus Bereceli ve amcalarım Hakkı Bereceli ile Abdurrahman Bereceli, yaş itibariyle farklı zamanlarda Koca Hoca'da okumuşlar. Çeltik'te Koca Hoca'nın evinde kalmışlar ve ondan çok ders almışlar. Babam kışın okula gitmiş, yaz tatilinde de Koca Hoca'ya Kuran dersine gitmiş. O sıralar 8-9 yaşlarındaymış. Dedem Zekeriya, babamın kafası fazla çalıştığından dolayı ilkokulu okuması için onu Helvacı Köyü'ne üç sınıflı mektebe göndermiş. Sonra da Biga'ya bir okula göndermiş, okulu beşe tamamlattırmıştır. Diploması vardır. O zamanlar 5. Sınıf diploması olanlardan başarılı olanları devlet köylere öğretmen olarak gönderiyormuş. Ama Mıstık Hoca (Mustafa Lütü Efendi), babamı göndermemiş, köyde kalmasını sağlamıştır. Babamı almaya geldikleri sırada Koca Hoca da Emeşe Köyü'ndeymiş. Dedem Zekeriya, Koca Hoca da orada olduğu için ona danışmış, Yunus'u almaya gelmişler, ne yapayım göndereyim mi diye sormuş. Gönderip de ne yapacaksın, malın mülkün var, burada çalıştır onu, gönderme demiş. Babamı köy işlerinde çalıştırmış, ona hayvancılık vs. yaptırmış. Bizim köyde uzak bir yerde bir mezramız var, oraya bir saya yapmış babam, hayvanları da oraya doldurmuş. Babam orada kalırmış, köyü bile görmezmiş. Dedem, amcalarım Hakkı ve Abdurrahman'ı ise İstanbul'a Gönenli Mehmet Efendi'nin yanına göndermiş. Babam da kazandıklarıyla onları İstanbul'da okutmuş. O zaman birisi çalışacak diğerleri okuyacaktı, babam çalışma kısmını üstlenmiş, onlar da okumuşlar.

Hakkı amcam beni İstanbul'da gezdirmişti, ben buralarda çok okudum diye gezdirip göstermişti bana. Hakkı, Gönenli'den gelince Biga'ya gelip Kuruoba'da imam oldu, sonra da Marmara Adasına gitti, orada kaldı, oradan emekli oldu.²⁷⁸

Abdurrahman Bereceli'nin görev hayatıyla ilgili resmi bilgiler tespit edilememiştir. Bu konuda Sami Bereceli, amcası Abdurrahman Bereceli'nin görev hayatıyla da ilgili şu bilgileri vermektedir:

²⁷⁷ İrem Beyza Bereceli'den alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V., s.4.

²⁷⁸ Sami Bereceli, Kişisel Görüşme, 22 Eylül 2018.

*Abdurrahman amcam, önce Emeşe'ye yakın bir köy olan Helvacı köyünde imam olmuş. Daha sonra Gökçeada'ya gitti, sonra Çan'a, oradan da Yenice'ye geldi, Yenice merkezde emekli oldu.*²⁷⁹

Üç kardeşten diğeri ise Hakkı Bereceli'dir. 1931 yılında doğmuştur.²⁸⁰ Mustafa Lütü Efendi'nin ablası Fatma Yükçü'nün oğlu Zekeriya Bereceli ve Fatma Bereceli'nin beş çocuğundan üçüncüsüdür.²⁸¹ Anlatıldığına göre o da Mustafa Lütü Efendi'nin tedrisatından geçmiş, üç yıllık hafızlık süresi boyunca Mustafa Lütü Efendi'nin evinde kalmış, Haris Sert ve Nuri Kart ile birlikte hafızlık yapmıştır.²⁸²

Hayatına imamlık mesleğiyle devam eden Hakkı Efendi'nin 1955 öncesi görev hayatıyla ilgili resmi kayıtlarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. 1955 yılı ve sonrasındaki resmi kayıtlara göre 1955²⁸³, 1956²⁸⁴, 1957²⁸⁵-1958, 1961²⁸⁶-1962²⁸⁷, 1965-1966²⁸⁸ yıllarında Biga'nın Kuruoba köyünde imamlık yapmıştır. 1959, 1960, 1963, 1964 yıllarında nerede görev yaptığı bilinmemektedir. Ancak Kuruoba köyünde imamlık yapmış olabileceği düşünülmektedir.

²⁷⁹ Sami Bereceli, Kişisel Görüşme, 22 Eylül 2018.

²⁸⁰ B.M.F.D., 12 Eylül 1955 tarihli 268 sayılı buyrultu.

²⁸¹ Sami Bereceli, Kişisel Görüşme, 22 Eylül 2018.

²⁸² Nuri Kart, Kişisel Görüşme, 20 Aralık 2018.

²⁸³ B.M.F.D., 7 Eylül 1955 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası; B.M.F.D., 12 Eylül 1955 tarihli 268 sayılı buyrultu.

²⁸⁴ B.M.F.D., 4 Ekim 1956 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası; B.M.F.D., 12 Eylül 1955 tarihli 268 sayılı buyrultu üzerinde Biga Müftülüğü tarafından tutulan temdit kaydı: *Kuruoba Muhtarlığının mazbatasına göre 1 Eylül 1956 tarihinden 1 Eylül 1957 tarihine kadar bir yıl daha imamlığı temdit edilmiştir. 4 Ekim 1956, Mühür: Biga Müftülüğü, İmza: Biga Müftü Vekili.*

²⁸⁵ B.M.F.D., 3 Ekim 1957 tarihli 380 sayılı buyrultu. Hakkı Bereceli'nin 1958 yılında nerede görev yaptığıyla ilgili bir resmi evrak bulunmamaktadır. Ancak 3 Ekim 1957 tarihli bu buyrultu Hakkı Bereceli'nin 3 Ekim 1957 tarihinden bir sonraki yılın, yani 1958 yılının aynı ya da yakın tarihlerine kadar söz konusu Kuruoba köyünde bir yıl görev yaptığını ifade etmektedir. Çünkü buyrultular, köy mazbatasına ve kanuna göre verildiği tarihten bir sonraki yılın aynı tarihine kadar geçerlidir. Dolayısıyla Hakkı Bereceli'nin 1958 yılı içerisinde de aynı köyde görevli olduğu söylenebilir.

²⁸⁶ B.M.F.D., 12 Eylül 1961 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası. Mazbataya göre köy muhtarlığının aldığı kararla Hakkı Bereceli, 31 Ağustos 1962 yılına kadar bir yıllık süreyle imam olarak tutulmuştur. Yine aynı tarihte mazbatanın üzerine *uzatıldı, kaydı yapıldı* ibareleri eklenerek mazbata tasdik edilmiştir.

²⁸⁷ B.M.F.D., 10 Eylül 1962 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası. Mazbataya göre köy muhtarlığının aldığı kararla Hakkı Bereceli, bir yıllığına imam olarak tutulmuştur. Söz konusu mazbata, 13 Eylül 1962 tarihinde *kaydı yapıldı* ibaresiyle tasdik edilmiştir.

²⁸⁸ B.M.F.D., 6 Eylül 1965 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası. Mazbataya göre köy muhtarlığının aldığı kararla Hakkı Bereceli, 1 Eylül 1965'ten 1 Eylül 1966 tarihine kadar söz konusu köyün imam ve hatiplik görevine seçilmiştir. 10 Eylül 1965 tarihinde T.C. DİB. Biga Müftülüğü Sayı: 269 kaşe ve müftü imzasıyla tasdik edilmiştir.

Hafız Hakkı Bereceli de buyrultu ile köylerde ekin karşılığı görev yapan kişilerden biridir. 1956-1957²⁸⁹ yılları için 120 kile yani 3960 kilo, 1961-1962²⁹⁰ yılları için 80 kile, 1965-1966²⁹¹ yılları için de yine 80 kile temiz buğday karşılığında Kuruoba köyünde görev yapmıştır.

Hafızlık arkadaşı Haris Sert, Hakkı Efendi'nin ilk görev yeri, Kuruoba Köyünden sonraki hayatı ve maişetini nasıl kazandığıyla ilgili bilinmeyenleri şu şekilde nakletmektedir:

Hafızlığı beraber yaptık. Biz üç kişiydik. Hakkı, Nuri ve ben... Hafızlığı bitirdikten sonra babası onu İstanbul'a, Beyazıt Camii İmamı Gönenli Mehmet Efendi'nin yanına götürmüş. Babası Zekeriya zengin bir adamdı. İmkânları vardı. Gönenlinin yanında kalmış bir süre... Ardından tekrar Çanakkale'ye geri dönmüş, ilk olarak Biga'nın Gerlengeç köyünde imamlık yaptı. Oradan Koroba köyüne geçti. Burada imamlık yaparken Marmara Adası Camiinde görev yapan Korobalı bir imam, Hakkı'ya camileri değiştirmeyi teklif etmiş, o da bu teklifi kabul etmiş, camileri değiştirmişler. O zamanlar imamın ücretini köylü verirdi. Hakkı, Marmara Adası Camiine gidince ücretini mahalle halkından almaya başlamış. Öyle olunca da ek iş olarak manifatura satıcılığı yaptı. Hakkı Efendi, Marmara Adası Camii'nden emekli oldu.²⁹²

Mustafa Lütfi Efendi'nin Çeltik köyü dışındaki akraba talebelerinden biri de Bostandere köyünden kayınçosu Mustafa Gümüş'ün oğlu Halil İrfan Gümüş'tür. Bostandere'den bu kişi dışında başka bir talebesi de tespit edilememiştir. İrfan Gümüş, 10.02.1939 tarihinde Bostandere köyünde doğmuştur.²⁹³ Hayatıyla ilgili ayrıntılı malumat bulunmamaktadır. Haris Sert, İrfan Gümüş'ün kaç yıllarında Mustafa Lütfi Efendi'nin tedrisatına girdiği, mesleği ve hayatıyla ilgili bazı hususlardan şu şekilde bahsetmektedir:

Bostandere'den İrfan vardı. Dayımın çocuğudur... İstanbul'da öldü, Şirinevler'de evleri vardı. Fatih'te müezzin ya da imamdı. Babamda okumuştur. 1953 senesinde ben

²⁸⁹ B.M.F.D., 4 Ekim 1956 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁹⁰ B.M.F.D., 12 Eylül 1961 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁹¹ B.M.F.D., 6 Eylül 1965 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

²⁹² Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

²⁹³ B.K.M.A., N.S.A.K., Gümüş mad., k.s.no:58, s.1.

*askere giderken bizim evde babamdan ders alıyordu. İki çocuğu iki de kızı vardır. Çocuklarına ne oldu bilmiyorum. Hanımı Ovacık'tan Fatma idi...*²⁹⁴

Mustafa Lutfi Efendi'nin akrabaları dışında Çeltik köyü dışından gelen başka talebeleri de bulunmaktadır. Bunlar da üç kişidir. Anlatıldığına göre köydeki bazı aileler bu kimselerin bakımını üstlenmişler, bir kış dönemi boyunca Mustafa Lutfi Efendi'den Kuran dersleri almalarını sağlamışlardır. Haris Sert, bu kişiler ve onların hamiliğini üstlenen kimselerden şöyle bahsetmektedir:

İki tane Karahamzalar köyünden bir tane de Kocayayla köyünden geldi. Karahamzalar köyünden gelenlerden birinin adı İbrahim diğerrinin adı ise Ahmet idi. İbrahim, Sadık İbrahim'in babası Koca Sadık'ın evinde kaldı. Diğeri ise Ahmet Hoca diye birinin oğludur. Bu Deli Mehmet'e gelen kişidir. Deli Mehmet'in evinde kaldı bu. Anası Deli Mehmet'in ikinci karısıdır. O baktı buna. Eskiden arıcılık yapardım. Bir zamanlar Çakırlı'ya arı götürmüştüm. Deli Mehmet'e gelen de Çakırlı'da yaşıyordu o sırada. Bu benim hocamın çocuğu demişlerdi de beni o gece misafir etmişlerdi. Kocayayla köyünden gelenin adı ise Selim idi. Bakımını Emin Onbaşılar üstlendi. Dığınlar ailesinden Dığın Hüseyin'in dedesi Emin Ali'nin karısı ilgilendi onunla. Kosa Selim derlerdi buna.

*Bu kimseler sadece Kuran okumayı öğrendiler ve Kuran'ı Kerim'i hatmettiler. Hafızlık yapmadılar. Bizim köyden Hasan Sandık da bunlarla birlikte okudu. Eylül ayında başladılarsa Nisan ayında bitirirlerdi. O zamanlar çocuklar kış devresinde okutulurdu.*²⁹⁵

²⁹⁴ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

²⁹⁵ Haris Sert, Kişisel Görüşme, 6 Eylül 2018.

SONUÇ

XIX. yy'ın sonundan XX.'nci yy'ın son çeyreğine yakın bir döneme kadar yaşamış olan muhacir bir Osmanlı âlimi olan Bigalı Mustafa Lütî Efendi'nin doğumundan ailesine, tahsilinden memuriyet hayatına, şahsiyetinden kütüphanesine ve eserlerine, dönemindeki ulema ile münasebetlerinden yetiştirdiği talebelerine kadar pek çok yönden hayatı araştırıldı ve ortaya konulmaya çalışıldı.

Evrakı üzerinden doğumu ve ailesi incelendiğinde görülmüştür ki Mustafa Lütî Efendi, Osmanlı Devletinin toprak kayıpları yaşadığı, Balkan coğrafyasından çekilmesinin hızlandığı sancılı bir dönemde doğmuştur. Hayatı hakkında edinilen sözel bilgilerden de anlaşıldığı üzere daha çocukken ailesiyle birlikte Balkanlardan Osmanlı Anadolu topraklarına akan göç dalgasına karışmış, yolda babasının vefat etmesiyle de yetim kalmıştır. Bu şartlar altında zorlu bir çocukluk dönemi geçirdiği sırada, köy halkı tarafından İstanbul'a tahsile gönderilmiş, 15-16 yıllık tahsil hayatını başarıyla tamamlayarak genel ve özel İslâmî ilimler icâzetnâmesi almıştır. Terekesindeki belgeleri, el yazması ve matbu kitapları tetkik edilen Mustafa Lütî Efendi'nin Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine hâkim olduğu, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Akaid, Tasavvuf, Siyer, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Sosyoloji, Felsefe, Mantık, Pedagoji, Hukuk, Hesap ve Hendere gibi İslâmî ve pozitif ilimleri tedris ederek kendisini iyi yetiştirdiği, bunların akabinde mekteb-i ibtidaiye muallimliği imtihanında yüksek dereceyle başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Görev hayatıyla ilgili resmi belgelerden anlaşıldığına göre hayatının neredeyse son demlerine kadar görevine devam Mustafa Lütî Efendi, devletine ve milletine elli yıl hizmet etmiştir.

İslâmî ilimlere vakıf olan Mustafa Lütî Efendi'nin Kur'ân ve Sünnet çizgisinde yaşamayı ilke edindiği, yazdığı eserleriyle ve hazırladığı vaaz hutbe notlarıyla inandığı dini insanlara anlatma gayreti içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Örneğin bir risâlesini gayet açık ve sade bir şekilde "İnsanlara Lazım Olan Şeyler" başlığıyla isimlendirerek adeta eserde yer alan bilgilerin insanların kurtuluşuna vesile olacağını deklare etmiştir. Dolayısıyla gerek vaaz hutbelerle topluca gerekse insanlara bireysel tavsiye, fetva ve nasihatleriyle rehber olmaya, onları irşad ederek doğru yola

sevketmeye çalıştığı ve böylece ulema ile halk nazarında saygın bir yer edindiği görülmüştür.

Ömrünü ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmış görülen Mustafa Lutfi Efendi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin sancılı dönemlerinde Kur'an hizmeti konusunda büyük bir görev üstlenerek dine, topluma ve insanlığa hizmet edecek hafızlar ve talebeler yetiştirdiği görülmüştür. Yapılan bu çalışma sonucunda yetiştirdiği hafızlardan, talebelerden bir kısmının isimleri ve hayat hikâyeleriyle ilgili tespitler yapılmıştır.

Kütüphanesindeki eserler üzerinde bulunan notlardan ve sözlü nakillerden anlaşıldığına göre Mustafa Lutfi Efendi, ilmi çalışmalarını sürdürürken dönemindeki ulema ile yakın irtibat içerisinde olmuş, kimi zaman onlarla kitap alışverişinde bulunmuş kimi zamansa onlarla biraraya geldiği meclislerde sohbetler yapmak suretiyle hem bireysel müktesebatını zenginleştirmiş hem de yaşadığı coğrafyada ilim, irfan faaliyetlerinin canlılığını kaybetmeden devam etmesine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Bakacak İlkokulu Arşivi Çeltik Köyü Öğrenci Kütüğü

B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:9.

B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:23.

B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:37.

B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:59.

B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:74.

Biga Müftülüğü Fahri Dosyalar

1. Hakkı Bereceli Özlük Dosyası

7 Eylül 1955 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

12 Eylül 1955 tarihli 268 sayılı buyrultu.

4 Ekim 1956 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

3 Ekim 1957 tarihli 380 sayılı buyrultu.

12 Eylül 1961 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

10 Eylül 1962 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

6 Eylül 1965 tarihli Kuruoba Köyü Muhtarlığı mazbatası.

2. Mehmet Özcan Özlük Dosyası

8 Ağustos 1954 tarihli 235 sayılı buyrultu.

23 Ağustos 1954 tarihli 168 sayılı buyrultu ve üzerinde yer alan 279 No'lu kayıt.

1 Eylül 1954 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

4 Eylül 1954 tarihli Otlukdere Köyü Muhtarlığı Temiz Hal ve ? mazbatası.

15 Nisan 1956 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

14 Ekim 1958 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

9 Eylül 1959 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

22 Ekim 1960 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

3 Ekim 1961 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

17 Eylül 1962 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

23 Eylül 1963 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

13 Ekim 1964 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

25 Ağustos 1965 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

20 Ağustos 1966 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

15 Ocak 1969 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

1 Ekim 1969 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

30 Aralık 1970 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

18 Ekim 1971 tarihli Örtülüce Köyü Muhtarlığı mazbatası.

3. Mustafa Yılmaz Özlük Dosyası

30 Eylül 1931 tarihli Katrancı Köyü Muhtarlığı mazbatası.

18 Eylül 1954 tarihli 54 sayılı buyrultu.

17 Eylül 1957 tarihli 316 sayılı buyrultu.

4 Ekim 1961 tarihli 360 sayılı buyrultu.

Bigalı Mustafa Lütfi Efendi'nin Tereke Arşivi

5 Mart 1911 tarihli muallimlik ehliyetnâmesi.

5 Eylül 1914 tarihli Askerlik Teskeresi.

12 Ekim 1915 tarihli Çeltik Karyesi Mekteb-i İbtidâi Muallimliğine tayin belgesi.

12 Şubat 1918 tarihli Bostandere köyü hatipliğine tayin belgesi.

9 Kasım 1922 tarihli Şura-yı Devlet'in Gayr-i Devâirden Mesâlih-i Şahsiyeye Dair Verilen Mazbatalara Mahsûs Varaka, Biga Tedkîk-i Şikâyat ve Hüviyet Komisyonluğu, Fezleke Sûreti, No:180.

2 Nisan 1924 tarihli Seferberlikten Muafiyet Belgesi.

23 Ekim 1924 tarihli Çeltik karyesi imamlığına tayin belgesi.

29 Aralık 1924 tarihli Çeltik karyesi hatipliğine tayin belgesi.

11 Ocak 1944, 18 Ocak 1945 ve 19 Ocak 1945 tarihli reçeteler.

3 Temmuz 1950 tarihli 140 sayılı buyrultu.

4 Kasım 1957 tarihli, T.C. Biga Noterliği, Satış Vedi Senedi, Belge No:1607,

1. mad.

İmam[a] Köy Derneği başlıklı yazı.

Kur'an Öğreticilere Aid Özel Ta'limatnâme

Medrese İcâzetnâmesi.

Mehmet Hamdi Efendi'ye yazdığı soru mektubu.

Talebe liste ve cetvelleri.

Bostandere Köyü Muhtarlığı Nüfus Soy Aile Kütüğü

B.K.M.A., N.S.A.K., Gümüş mad., k.s.no:58, s.1.

Çeltik Köyü Muhtarlığı Nüfus Soy Aile Kütüğü

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Balcı mad., k.s.no:24, s.79.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Göktaş mad., k.s.no:29, s.106.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Gürkaş mad., k.s.no:2, s.7.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Özcan mad., k.s.no:28, s.96.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Özcan mad., k.s.no:28, s.98.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Pınarcı mad., k.s.no:20, s.71.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-01, Sert mad., k.s.no:43, s.164.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:041-01, Yılmaz mad., k.s.no:4, s.13.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-02, Tertip mad., k.s.no:53, s.196.

Ç.K.M.A., N.S.A.K., C.no:042-02, Yazan mad., k.s.no:49, s.177.

Çeltik Köyü Muhtarlığı Evlenme Defteri

Ç.K.M.A., E.D., C.no:5, No:27.

Ç.K.M.A., E.D., No:47.

Ç.K.M.A., E.D., No:126.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Alt-Üst Soy Bilgisi Sorgulama Verileri

Ercan Sandık'tan alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V.

İrem Beyza Bereceli'den alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V.

Mehmet Göktaş'tan alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V.

Sami Bereceli'den alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V.

Zekeriya Alper Bereceli'den alınan N.V.İ.G.M.A.Ü.S.B.S.V.

Darüşşafaka Arşivi

Darüşşafaka Sınıf Geçme Defteri (1903-1904/1927-1928).

Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi Özlük Dosyaları

Haris Sert Özlük Dosyası

12 Şubat 1960 tarihli 63 sayılı buyrultu.

2 Mayıs 1966 tarihli Kuran Öğretici Kursları Ehliyet Belgesi, belge no: 14.

30 Haziran 1966 tarihli İlköğrenimi Bitirme İmtihanlarına Okul Dışından

Girenlere Mahsus İlkokul Diploması, Diploma No:71/39.

13 Temmuz 1967 tarihli ilan.

20 Temmuz 1967 tarihli Diyanet İşleri Riyâseti, Tevcih-i Cihet Komisyon Reisliği 69 sayılı kararı.

4 Nisan 1977 tarihi itibarıyla 633 sayılı kanunun 36. Maddesini değiştiren 2088 sayılı kanuna göre yapılan intibak çizelgesi.

13 Ekim 1986 tarihli 1703/611/25369/1614 sayılı emekliye sevk edildiğine dair yazı.

6 Kasım 1986 tarihli P5/662-25369 sayılı yazı. Teşekkür Belgesi EK-52’de verilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü

Defter-i Esâs, Defter No:0144.

Sözlü Kaynaklar

Mustafa Lütfi Efendi’nin Çocukları

1. Haris Sert

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 18 Kasım 2016.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Haziran 2018.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 16 Haziran 2018.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 3 Temmuz 2018.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 6 Eylül 2018.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 4 Temmuz 2019.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2020.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 15 Şubat 2020.

Haris Sert, Kişisel Görüşme, 17 Ekim 2020.

2. Şadiye Boru

Şadiye Boru, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

Mustafa Lütfi Efendi’nin Talebeleri

1. Abdullah Yazar

Abdullah Yazar, Kişisel Görüşme, 5 Kasım 2019.

2. Aziz Pamuk

Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 21 Ağustos 2018.

Aziz Pamuk, Kişisel Görüşme, 14 Eylül 2020.

3. Mustafa Gelmez

Mustafa Gelmez, Kişisel Görüşme, 5 Kasım 2019.

4. Nuri Kart

Nuri Kart, Kişisel Görüşme, 20 Aralık 2018.

Mustafa Lütfi Efendi'nin Akrabaları

1. Fahreddin Sandık

Fahreddin Sandık, Kişisel Görüşme, 25 Ekim 2020.

2. Sami Bereceli

Sami Bereceli, Kişisel Görüşme, 22 Eylül 2018.

3. Seyide Göktaş

Seyide Göktaş, Kişisel Görüşme, 12 Ekim 2020.

Görsel Kaynaklar

1. Fahreddin Sandık

Mustafa Lütfi Efendi'nin kızı Fahriye Sandık'ın fotoğrafı.

2. İrem Beyza Bereceli

Abdurrahman Bereceli'nin fotoğrafı.

3. Seyide Göktaş

Mustafa Lütfi Efendi'nin annesinden ve üvey babasından olan kardeşi Mehmet Göktaş'ın fotoğrafı.

DiĞER LİTERATÜR KAYNAKLARI

2/392 numaralı 1 Mayıs 1935 tarihli Cami Hademe Nizamnâmesi.

17 Temmuz 1938 tarihli Vakıflar Nizamnâmesi.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî,

Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnâûd v.d., C.45, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

Akpınar, Cemil, "İcâzet", **DİA**, C.21, İstanbul: 2000, s.393-400.

Albayrak, Sadık, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yay., 1996.

Algar, Hamid, "Molla", **DİA**, C.30, İstanbul: 2005, s.238-239.

Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, **Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân-ı Kerim Meâli**, 12. Baskı, Ankara, 2011.

Atay, Hüseyin, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcâzetnameler-İslahat Hareketleri**, Ankara: atayy, 2018.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, C.6, Dîmaşk: Daru İbn Kesir, 1990.

Cem, İsmail Hayri, **İmkânsız Hayatlar**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010.

Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye Salnâmesi, [İstanbul]: Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, 1332.

Çağrııcı, Mustafa, “Kur'an Kursu”, **DİA**, C.26, Ankara: 2002, s.423-426.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, **Sünenü'd-Dârimî** C.2, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1987.

Demirag, Selen, “**Eğitim Yöneticileri Bakış Açısı İle AB Ülkeleri Okul Öncesi Eğitim Sistemlerindeki Farklı Yaklaşımların KKTC Okul Öncesi Eğitim Yaklaşımı İle Karşılaştırmalı Analizi**”, KKTC Yakınoğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa: 2009.

Eren, Muharrem, **Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihi Kitabeler**, İnci Ofset, Özel Baskı, Balıkesir: 1990.

Erden, Mualla, “**Okul Öncesi Eğitimde Temel Yaklaşımlar ve Din Eğitimi**”, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2016.

Gür, Süleyman, **Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizade Ahmed Efendi**, Ankara: Hayat Akademi, 2016.

Mehmed İzzet v.d., **Darüşşafaka Türkiye’de İlk Halk Mektebi**, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1927.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman, **Yazma Eserler Terminolojisi**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Oktay, Afşin ve Bağlum, Kemal, **Biyografiler Ansiklopedisi**, İstanbul: Bereket Matbaası, 1959.

Rukancı, Fatih ve Anameriç, Hakan ve Tuzcu, Kemal, **Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi**, haz. Nevzat Özel, Ankara: Hiperlink, 2016.

Sayar, Ahmet Güner, “Ülgener, Mehmed Fehmi”, **DİA**, C.42, İstanbul: 2012, s.288-289.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Kıraat ve Semâ Kaydı”, **DİA**, C.25, Ankara: 2002, s.436-437.

Yazıcı, Hüseyin, “Mukabele Kaydı”, **DİA**, C.31, İstanbul: 2006, s.102-103.

Yılmaz, Okan Kadir, **İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018.

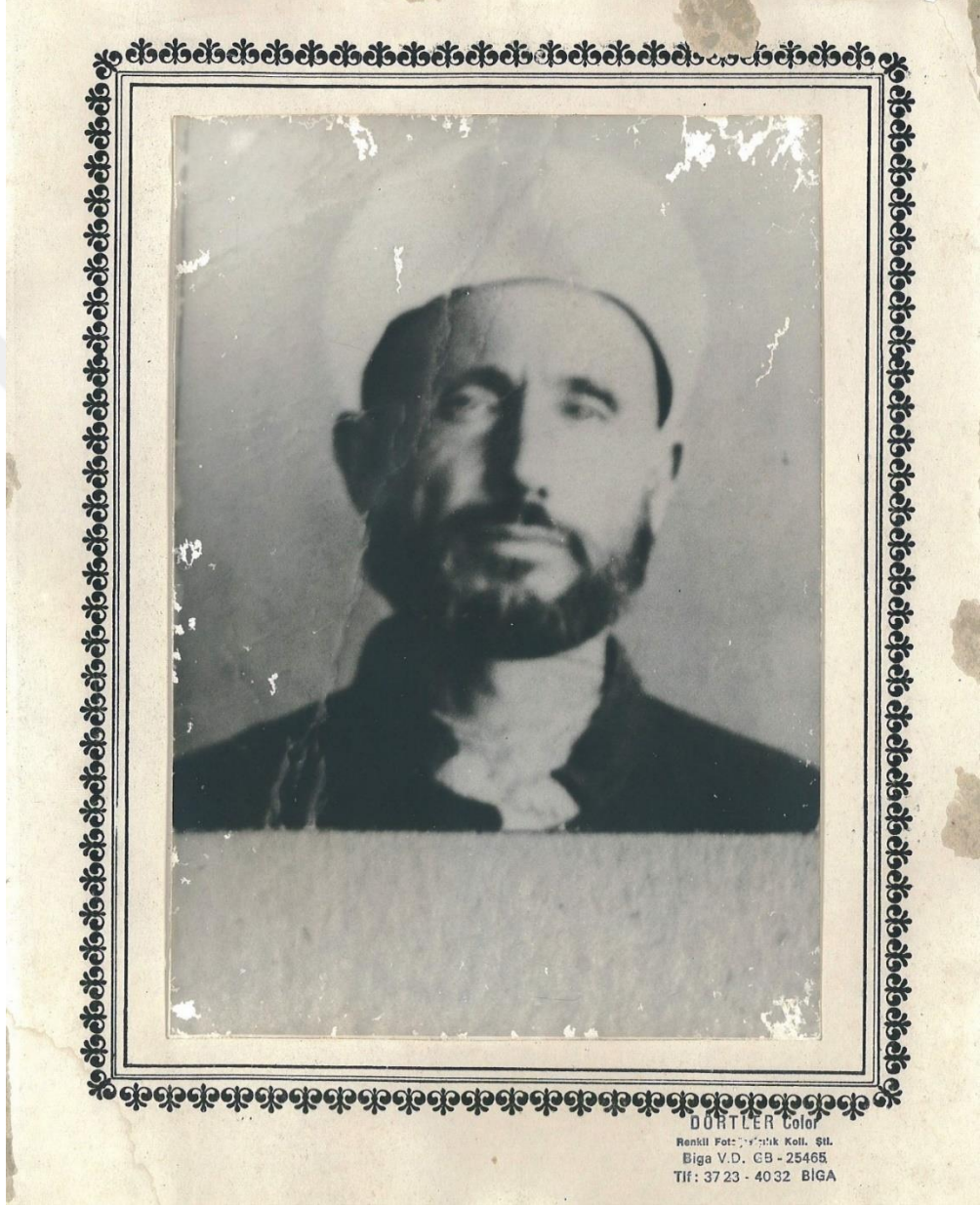
Yörük, Ali Adem: **Müderris ve Hukukçu Rizeli Hafız Kasım Varlı Efendi II. Meşrutiyet Dönemi Hukuk Eğitiminde Üslup Arayışları**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

EKLER

EK-1: Mustafa Lutfi Efendi'nin Şahsiyetini Gösteren Fotoğrafları

Haris Sert'ten Alınan Fotoğraf

**Mustafa Lutfi Efendi'nin Terekesinde Yer Alan 2 Nisan 1924 Seferberlikten
Muafiyet Belgesinde (1) ve 3 Temmuz 1950 Tarihli Buyrultuda (2)**

Yer Alan Fotoğrafları

(1)

(2)

EK-2: Mustafa Lutfi Efendi'nin Çocukları

Fahriye Sandık

Abdurrahman Sert

Fethiye Atılgan

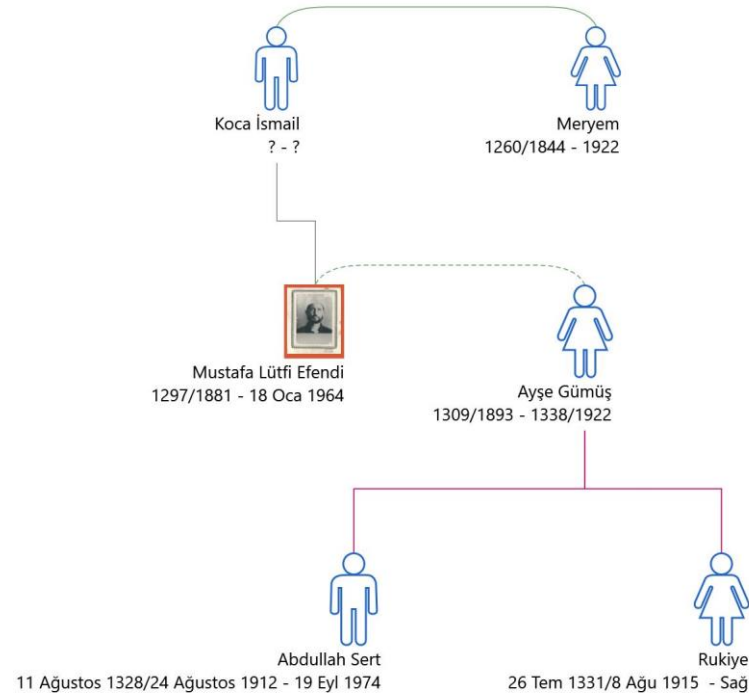
Haris Sert

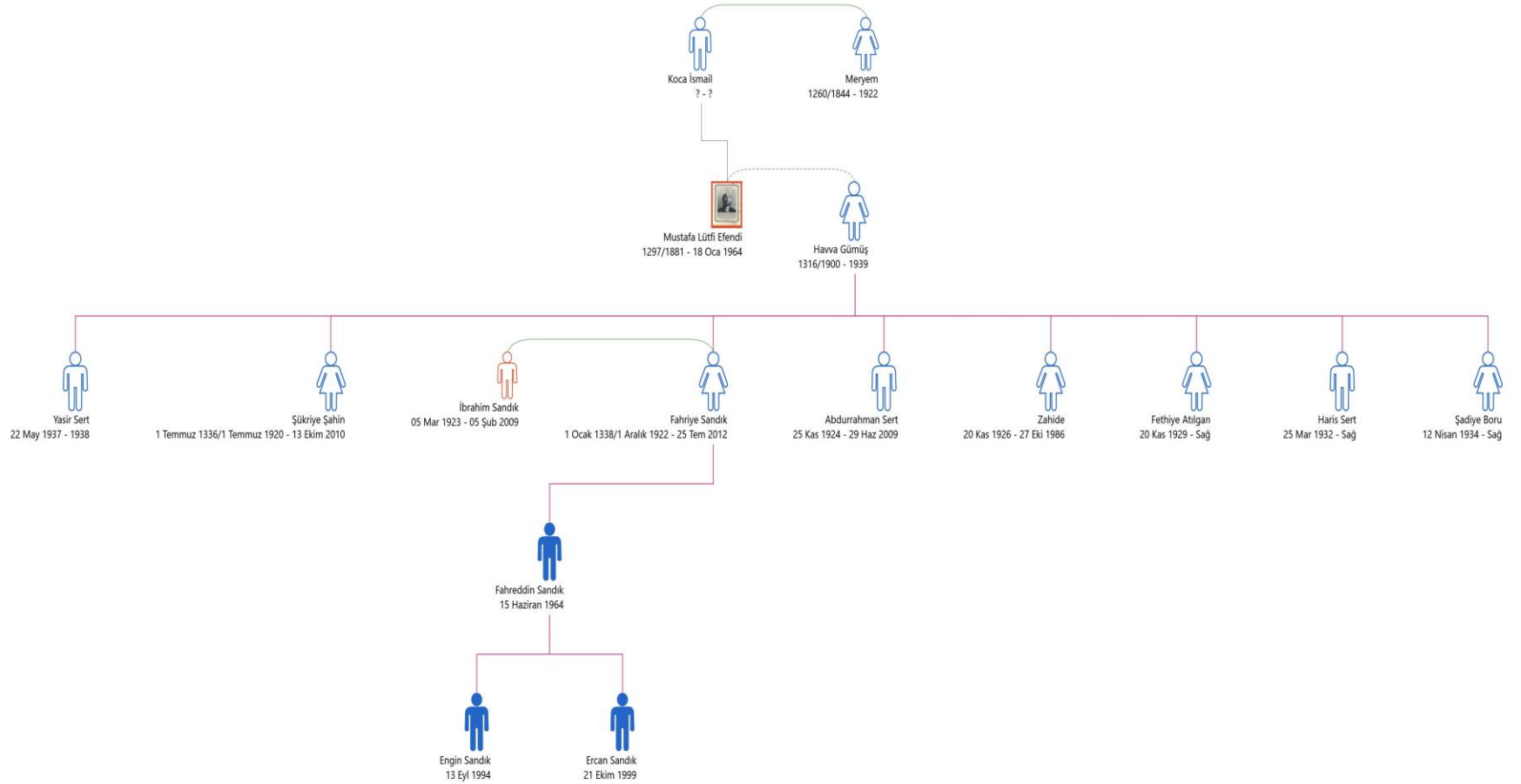
Şadiye Boru

EK-3: Mustafa Lutfi Efendi'nin Ailesini Gösteren Şecereler

Şecere 1

Şecere 2

**EK-4: Mustafa Lutfi Efendi'nin Annesinden ve Üvey Babasından Olma Kardeşi
Mehmet Göktaş²⁹⁶**

(1)

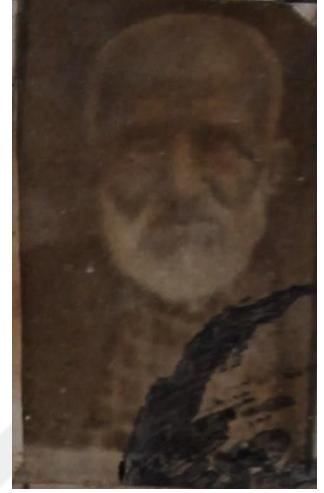
Tarihi bilinmemektedir.

(2)

29 Temmuz 1954 Tarihi

Sıralarında

(3)

18 Eylül 1964 Tarihi

Sıralarında

EK-5: Mustafa Lutfi Efendi'nin Yaşadığı Evin Bulunduğu Yerdeki Bugünkü Ev

²⁹⁶ İlk Fotoğraf Seyide Göktaş'tan Alınmıştır. İkinci fotoğraf: Ç.K.M.A., E.D., No:47; Üçüncü fotoğraf: Ç.K.M.A., E.D., No:126.

**EK-6: Mustafa Lutfi Efendi'nin Terekesindeki 4 Kasım 1957 Tarihli Satış Vediti
Senedi**

(Satış vediti Senedi) Ab: 1607

Nizasız ve fasılasız hüsnüniyetle ve malik sıfatı ile bila senet 40:60 seneden beri tahtı tasarruf ve temellükümde ve zilliyetimin altında bulunan biganın çeltik köyü hududu içinde:

1- Köy içinde kain doğsu şimali ve batısı yol kibleşi hüseyin çırak ve sair cebir ile çevrili üstte dört oda bir kiler dam, oda ve samını lığı bulunan avlulu hanemi 3000 liraya

2- Susam tarla mevkiinde doğusu yol şimalen musa celep ve bilal pamuk ahmet celebi batısı hasan kemer kible hafız gürgaş selim gündoğdu ile çevrili 15 dönüm tarlama üçbin liraya

3- yine susam tarla mevkiinde doğudu ahmet güler ve ali kalkan batı hasan bal ve izzet bal şimal bilal pamuk kible ismail pamuk ile çevrili 7 dönüm tarlamı 800 liraya

4- burgu kaya nam kadirtepe mevkiinde doğusu ahmet vekasım şeker batısı hüseyin dığın şimali aççı mehmet kible hüseyin kısa ile çevrili 27 dönüm miktarındaki tarlamıda 3500 liraya evlatlarım abdurrahman sert ve Haris sert ceman onbinüçüz liraya satış ederek bu parayı banapeyzerpey ödemek suretile bedelini tamamen almış işbu dört parça gayrimenkullerde hak ve alakam kalmadı. tapusuz bulunan bu gayrimenkullerin M.K.nın 639 ve 909. maddelerine göre ve 5602 sayılı tapu lama kanunun hükümlerine göre adlarına tapu almağa luzumlu muamalatı yapma bir itirazım dahi yoktur. kendi malleri gibi kullanacaklardır işbu senedim şahitler huzurunda imza ederek kendilerine verdim.

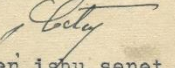
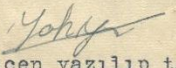
Biganın ~~xx~~ Çeltik köyünden
İsmail oğlu Mustafa Sert

Yukarda basılı imzanın mustafa sardin olup huzurumuzda imzala dığını e kendisini tanır olduğumuzu şahadet ederiz. 4/II/957

şahit şahit

Biga sakarya mahallesinden Sakarya mahallesinden Tahsin oğlu
mustafa oğlu 323 D. Yahya Özcan Muharrem Çetin D. 322

haricen yazılıp tasdik edilmek üzere getirilen işbu senet alındaki imzanın mustafa sardin olduğu şahit muharrem çetin ve yahya özcanın tasdiklerinden anlaşılmakla aynen bir sureti alıkonularak tasdik kılınıldı. Bindokuzüzelleyedi senesi kasım ayının dördüncü martı günüdür. 4/II/957

Biga Noteri M. Niyazi atalay

Harç Polları dairedeki
aslına yabıştırılmıştır

NIYAZI ATALAY

EK-7: Mustafa Lutfi Efendi'nin Yaşadığı Çeltik Köyünün Tepeden Çekilmiş Bugünkü Hali

EK-8: Mustafa Lütfi Efendi'nin Kabri, Eski ve Yeni Mezar Ta ları

EK-9: Mustafa Lütfi Efendi'nin Reçeteleri

Operatör
Dr. Cehan Ünal
Cağaloğlu Sıhhat Yurdu
Müdür ve Operatörü
Dipl. No. 2868
Telefon : 23165

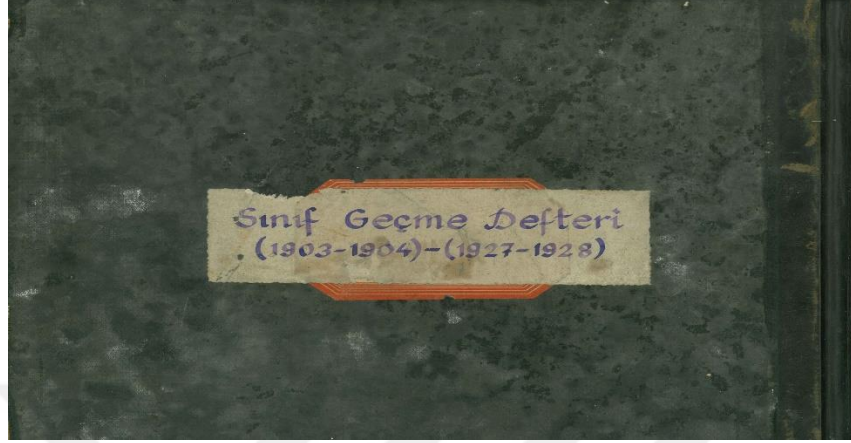
Tarih _____
Hasta adı _____

85/903 iade No
100/cata 250,5
Band Na
65/ey

Dr. Cehan Ünal
Cağaloğlu Sıhhat Yurdu
Müdür ve Operatörü
Dipl. No. 2868
Telefon : 23165

BETE KEMAL FEİN
MAHMUD CEVAD FEİN
ÜNAL

EK-10: Darüßsafaka Sınıf Geçme Defteri ve Bigalı Mustafa Efendi Kaydının Bulunduğu Sayfa

50

بقیة صفہ ناول

ردیف	اسامی شاگردان	سن	تاریخ	امضاء	ملاحظات
۱۹۴	احمد حسن خان	۱۰	۱۰	۱۰	
۱۹۵	فاطمہ	۱۰	۱۰	۱۰	
۱۹۶	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۱۹۷	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۱۹۸	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۱۹۹	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۰	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۱	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۲	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۳	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۴	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۵	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۶	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۷	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۸	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۰۹	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۰	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۱	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۲	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۳	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۴	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۵	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۶	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۷	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۸	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۱۹	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۰	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۱	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۲	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۳	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۴	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۵	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۶	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۷	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۸	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۲۹	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۰	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۱	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۲	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۳	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۴	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۵	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۶	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۷	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۸	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۳۹	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۰	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۱	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۲	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۳	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۴	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۵	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۶	محمد	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۷	نواز	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۸	ابراہیم	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۴۹	سید	۱۰	۱۰	۱۰	
۲۵۰	میرزا	۱۰	۱۰	۱۰	

EK-11: Mustafa Lütî Efendi'nin Medrese İcâzetnâmesi

İcâzetnâmenin Sultan Reşad'ın Tuğrası ile İsminin Yer Aldığı

Ön Kapağı İle Arka Kapak

İcâzetnâmenin Serlevhâsı

Mustafa Lütî Efendi'nin İsmiinin ve Künyesinin Bulunduğu 7. Sayfa

Mustafa Lütî Efendi'nin Hocasının Hocası Kuvâyeli Seyyid İbrahim Edhem Efendi'nin İsmiinin Geçtiği 9. Sayfa

Mustafa Lütü Efendi'nin Kendisinden İcâzetnâmesini Aldığı Hocası Rizeli

Seyyid Muharrem Lütü Efendi'nin İsmının Geçtiği 20. Sayfa

Mustafa Lütü Efendi'nin Hocasının Mührünün Yer Aldığı Son Sayfalar

EK-12: Mustafa Lutfi Efendi'nin Hocası Rizeli Seyyid Muharrem Lutfi Efendi²⁹⁷

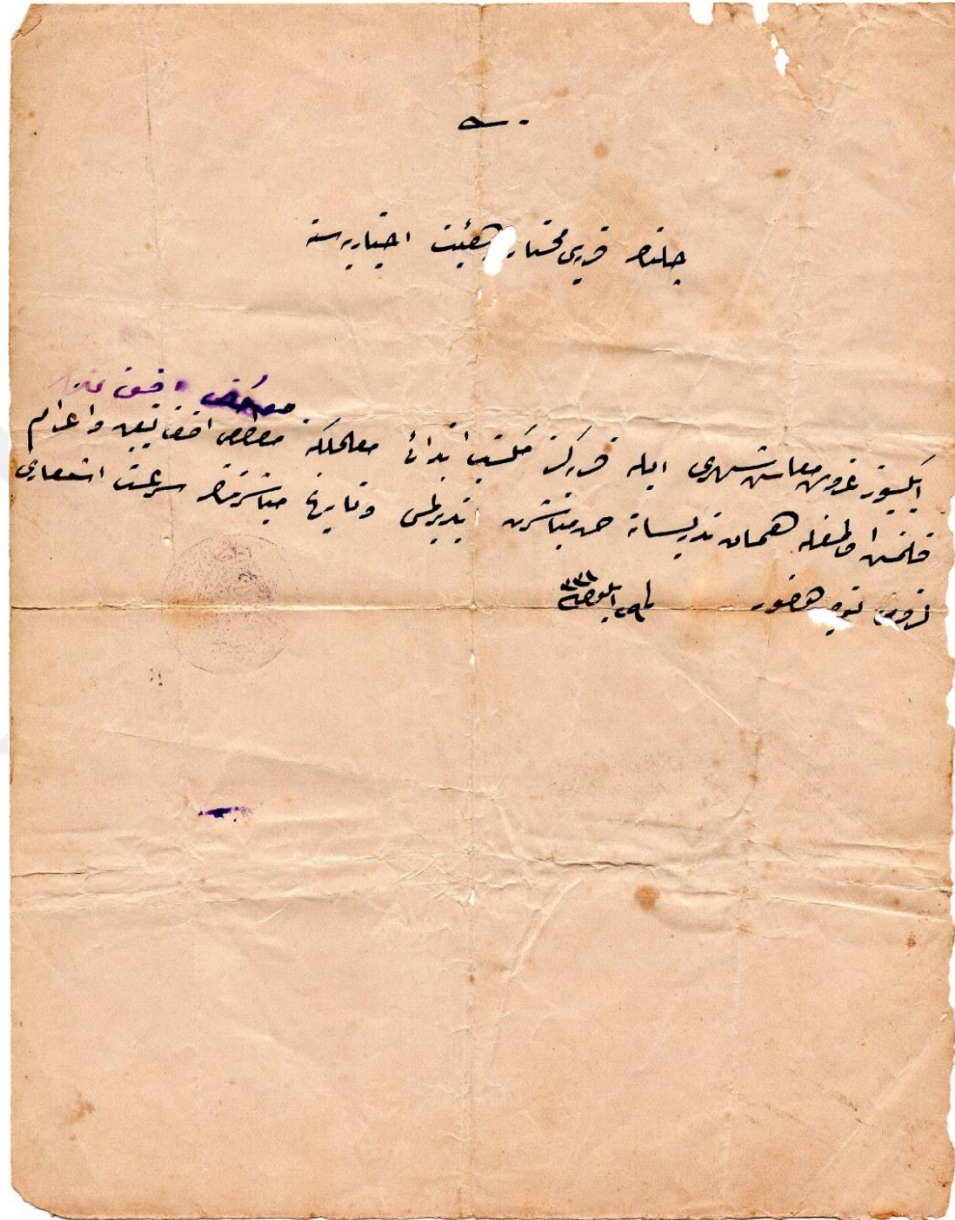

²⁹⁷ Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 1996, C.3, s.386.

EK-13: Mustafa Lütü Efendi'nin 5 Mart 1911 Tarihli Muallimlik Ehliyetnâmesinin Ön ve Arka Yüzleri

EK-14: Mustafa Lütü Efendi'nin 12 Ekim 1915 Tarihli Çeltik Karyesi Mekteb-i İbtidâiye Muallimliğine Tayin Belgesi

**EK-15: Mustafa Lütfi Efendi'nin 12 Şubat 1918 Tarihli Bostandere Karyesi
Hatipliğine Tayin Belgesi**

فوری کمره بختی
بیاض قضای نعلیک
عدد
۷۴

جمله فریخته بقیه عطف افیه

کوی فوخته کساده وینجی ماده سنه توفیق سرگز در یکی طرفه سنه نظام قضا نه ضبطه و شجابه
اوردن فوخته مذکور کساده در وینجی ماده سنه حرر اوصافی هائیک بولند بقیه سنه مذکور
جمله فریخته اما ملحقه نصیه قیلند بیکر و طبقه معدود و عکرزه وقت و اتمام اید و ب
ترک و نفا سنه اجتناب ایکنز بایده و نور

محمد محمدی
۷۴ سره اول

[illegible]

EK-18: Mustafa Lütfi Efendi'nin 3 Temmuz 1950 Tarihli Buyruktusunun Ön ve Arka Yüzleri

EK-19: Mustafa Lütü Efendi'nin terekesindeki Şura-yı Devlet'in Gayr-i Devâirden Mesâlih-i Şahsiyeye Dâir Verilen Mazbatalara Mahsûs Varaka

EK-20: Mustafa Lutfi Efendi'nin 5 Eylül 1914 Tarihli Askerlik Teskeresi Belgesi

قانوناً استثنائی لازم کائناتله معلولیتنه بناءً سو قانندن صرف نظر اولنان و موقتہ خانہ لرینه مأذون یراقیلان افرادہ
مخصوص تذکرہ در

قول اردوسی	فرقہ سی	اخذ عسکر شعبہ سی	بلوک	قضائی	قریہ سی	محلہ سی	خانہ	رتبہ سی
ملاز	نہیک	ک	ک	ک	ک	ک	ک	ک

کنیہ سی	تاریخ تولدی	صنفی	معلم و یا غیر معلم	تاریخ مراجعت	تاریخ	ملاحظات
سید اوغلی صف	۹۷	نیک	نیک	نیک	نیک	ملاحظہ فرمایند و فیضاً تصدیق فرمائید

اشہو تذکرہ طرفزدن املا و تصدیق اولنہ برق مرقومہ اعطا قلمشدر ۳۳۰

کاتب	بلوک قوماندانی	اخذ عسکر شعبہ سی
کاتب	بلوک قوماندانی	اخذ عسکر شعبہ سی

تعلیمات : ۱ - اشہو تذکرہ بالادہ محرز اولدینی اوزرہ صور مختلفہ ایله استمنا و ترکیبی ایجاب ایدنلرله موقتہ مأذون یراقیلان افرادہ اعطا ایدیلہ جکدر

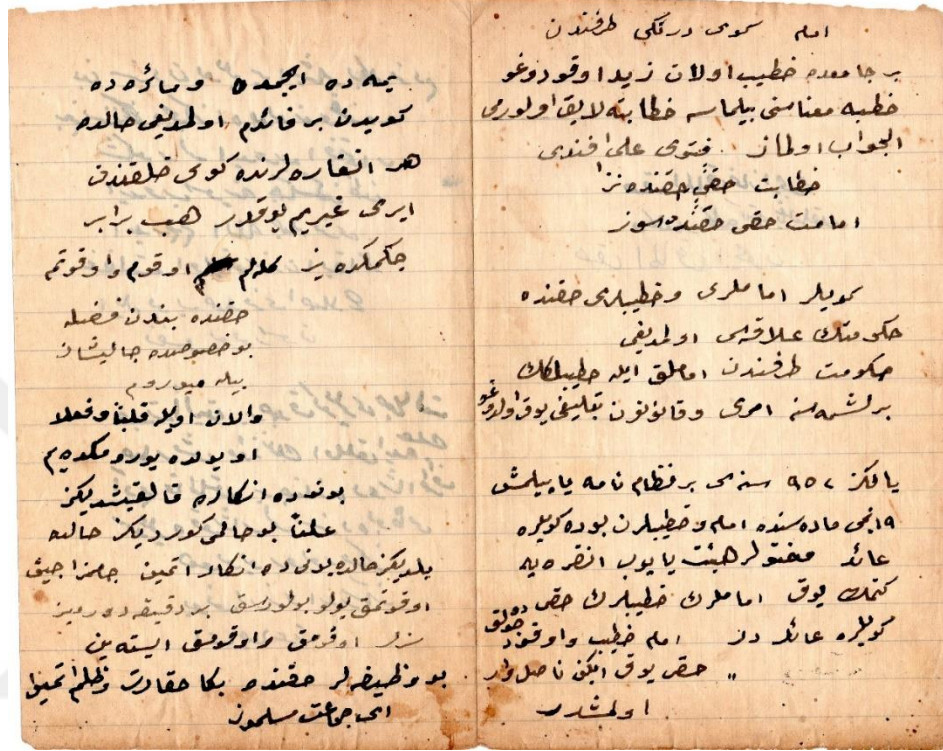
۲ - تذکرہ مک زیری شعبہ رئیسی ، کاتبی و بلوک ضابطی و یا بو وظیفہ لرده بولنانلر طرفندن ذات مہر لریله تمہیر و عین زماندہ امضا ایدیلہ جکدر

۳ - ملاحظات خانہ سنہ نفر لک ثریا و استثنائی و یا تأجیلی و یا مأذونیتی اسبابی درج اولنہ جکدر

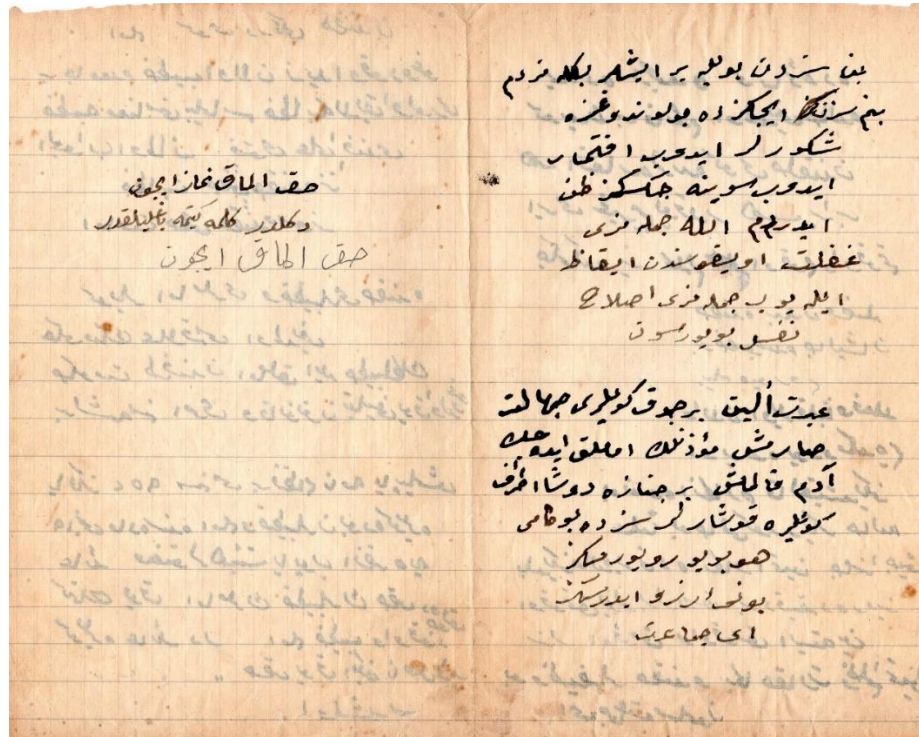
A photograph of an open manuscript, likely a historical document or a collection of letters. The pages are filled with handwritten Persian text in a cursive script. The left page features a portrait of a man with a beard and a turban, and a circular stamp with a crescent and star. The right page has a circular stamp with a crescent and star, and a circular stamp with a crescent and star. The text is written in a cursive script, and the paper shows signs of age and wear.

EK-22: Mustafa Lütfi Efendi'nin Terekesinde Yer Alan İmama Köy Derneği
Tarafindan Başlıklı Yazı

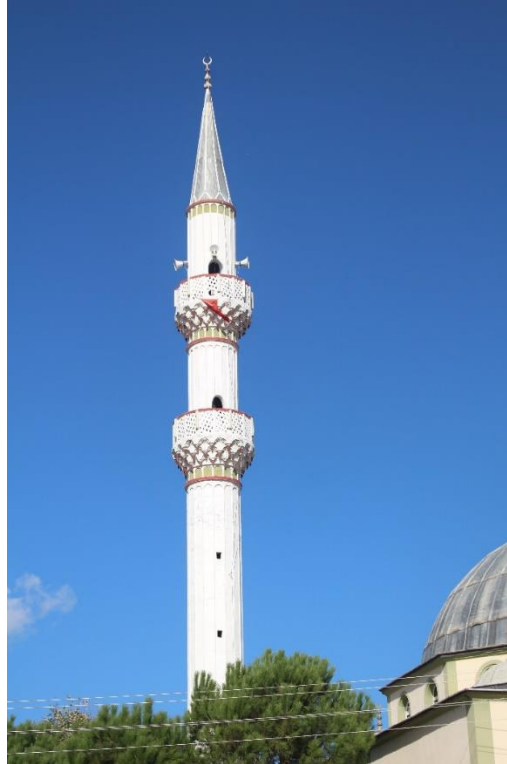
Ön Yüzü

Arka Yüzü

**EK-23: Mustafa Lutfi Efendi'nin Görev Yaptığı Caminin Yerine Yapılan
Bugünkü Çeltik Köyü Camii ve Minaresi**

EK-24: Mustafa Lütfi Efendi'nin Mehmed Hamdi Efendi'ye Gönderdiği, Dini Hükümlerle İlgili Soruların Yer Aldığı Mektubu

Sayfa 3

Sayfa 2

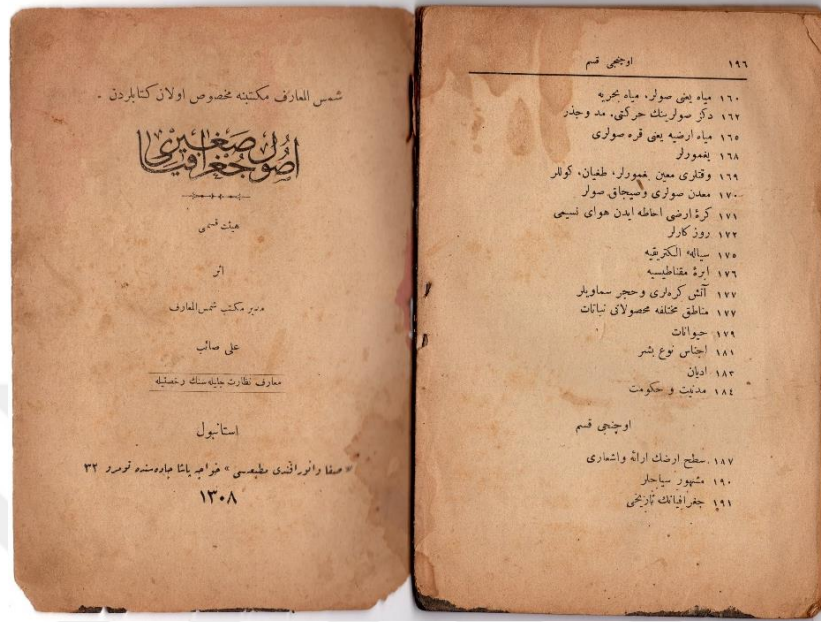
Sayfa 1

۱۰۰ بوقون چکس امارکای یورمضان ایلرند یاشوورمچ وورنماریش
بیزدکوزشورما خاند اولان جماعتک اوروچ نیق اوقودورلور
شوقله کوزشورما اوقودورلور (نوبت اوصغدا ایشاقداق) یولار احو
یور امر ورس بیزلرما عتمه بولنه اوقودلر یازس بونف کد سلاک
کندینه عالم بیلک یورموز یولل یایدی ویا بیدری احوک کما یورموز یول
مقدورکد لکوز حوموز یولل موزکوزدور ویدلک دشت یولل یور
۱۱ اغدا ایشاقل نیبات (ح) حدیث شریفی اوقد مقدن یاستم بر سوزدر یول
میدر وبرد قریان برامنده قریانلرینه قاقما ایدست وچوبه اظه
کس یولر یوق ودهموزموزده حوموزی غوزلر عاجر قالدورده اوقد
سوز یولر یولر بدو فضا بری دکلام وده یولر سوزدهموز
اوروز رسالک و قریان رسالک دده وچکدک ایشاق دکلی
عادنی دکر ایتمه دیکل اوقوموزکوز یوق بیزلک یایدقاری کوز
یوریم موزده برعاجی برقیق وین سز دوی جواب عالیکی یوردن یوق
جواب شوقلی تجر یورموز دایم دایم دایم دایم دایم دایم دایم دایم
قطاریم اقتداریم فضا المغه ترک ایدورک عقودک ایشاق ایلیم
دین برعاج قوز یوقدده یازدیم اون ایکی سولکده جهولری اچق دایم
اولر اراضه دایم یازدیم حلقه ایشاق دایم دایم دایم
یورموز دکر ایلم نیق اوردیم دایم دایم دایم دایم دایم دایم دایم
سوزد فاضل دایم دایم دایم دایم دایم دایم دایم دایم دایم
مقدورکد برعاج یورموز یورموز یورموز یورموز یورموز یورموز

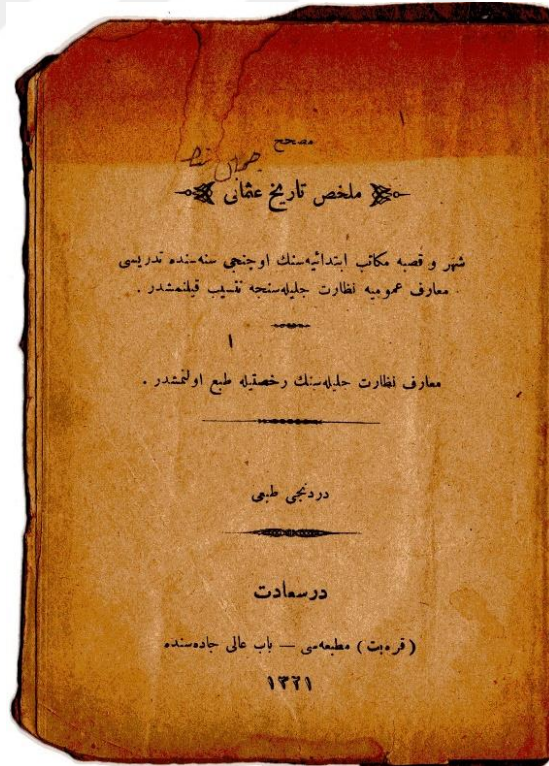
[illegible][illegible]

EK-25: Mustafa Lütü Efendi'nin Kütüphanesinde Bulunan Eserlerden Örnekler

1308 Basım Tarihli *Usûl-i Coğrafya-yı Sagîr* Adlı Eserin Ön ve Arka Kapağı

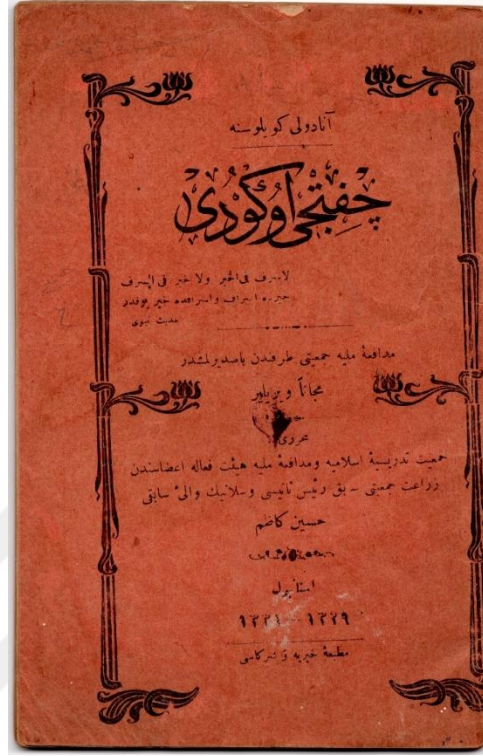

1321 Basım Tarihli *Mülâhhas Târîh-i Osmânî* Adlı Eserin Ön Kapak Sayfası

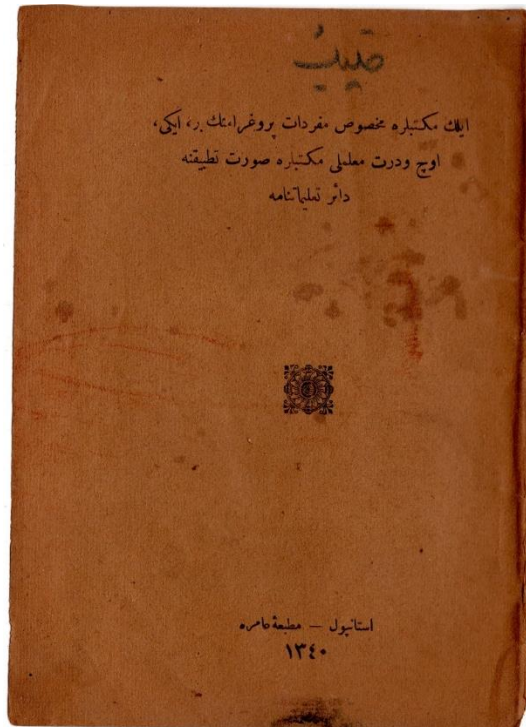
1331 Basım Tarihli *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğütü* Adlı Eserin

Ön Kapak Sayfası

1340 Basım Tarihli *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* Adlı Eserin

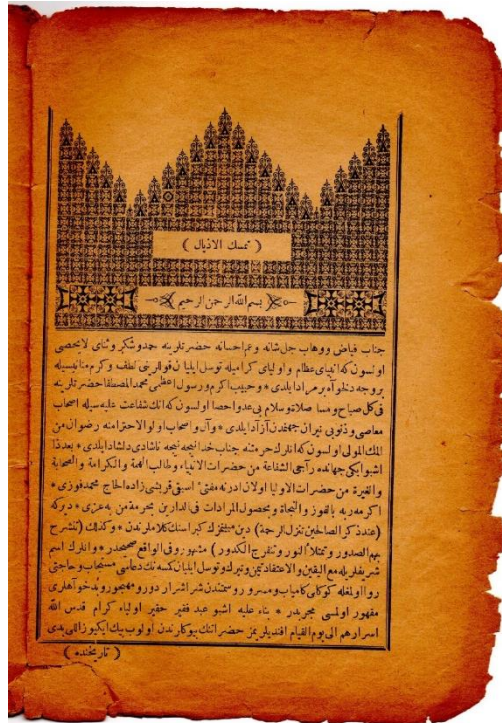
Ön Kapak Sayfası

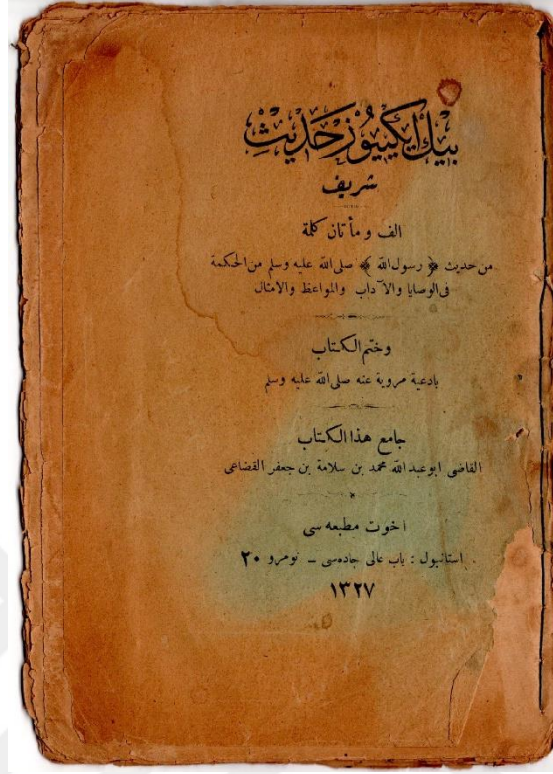
1316 Basım Tarihli *Halebî Tercümesi Babadağı, Derkenârında: Âmentü Şerhi*
Ferâidü'l-Fevâid fî Beyâni'l-Akâid Adlı Eserin Başlangıç Sayfası

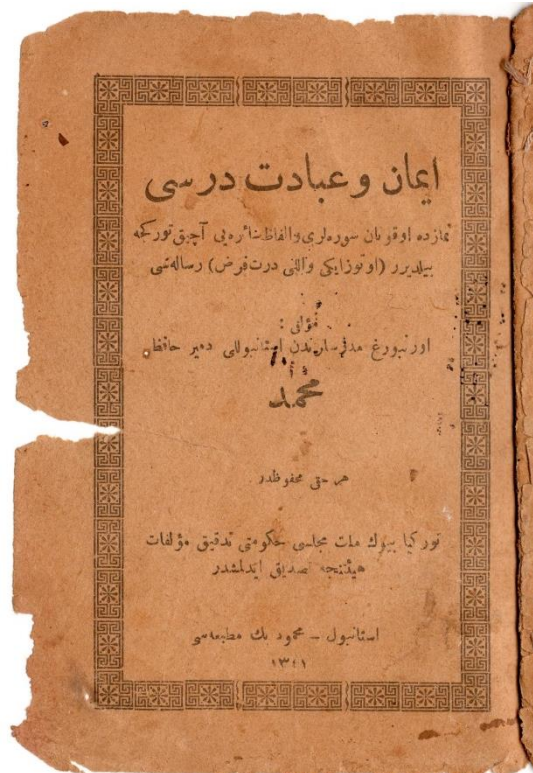
1316 Basım Tarihli *Temessükü'l-Ezyâl fî Sâdâti'r-Ricâl* Adlı Eserin Giriş Sayfası

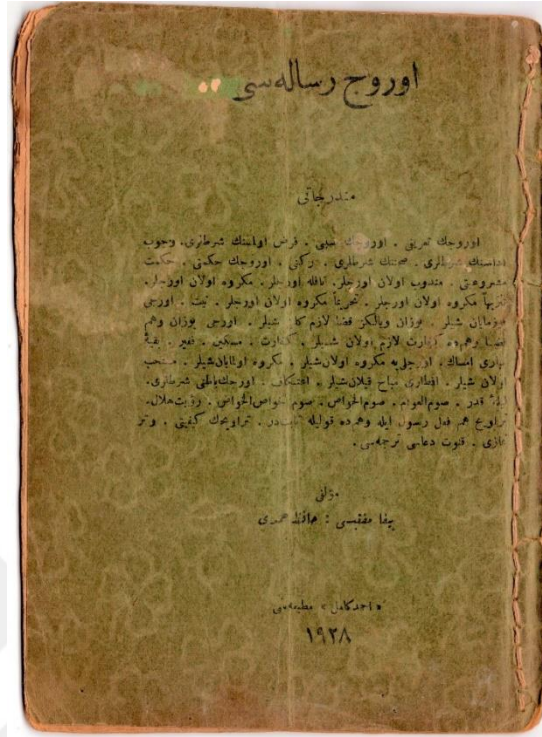
1327 Basım Tarihli *Bin İki Yüz Hadîs-i Şerîf* Adlı Eserin Ön Kapak Sayfası

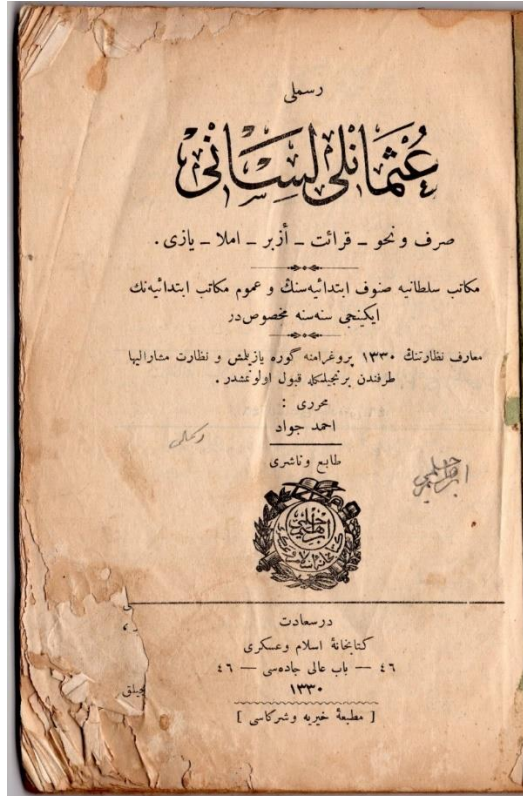
1341 Basım Tarihli *İman ve İbâdet Dersi* Adlı Eserin Ön Kapak Sayfası

1928 Basım Tarihli *Oruç Risâlesi* Adlı Eserin Ön Kapak Sayfası

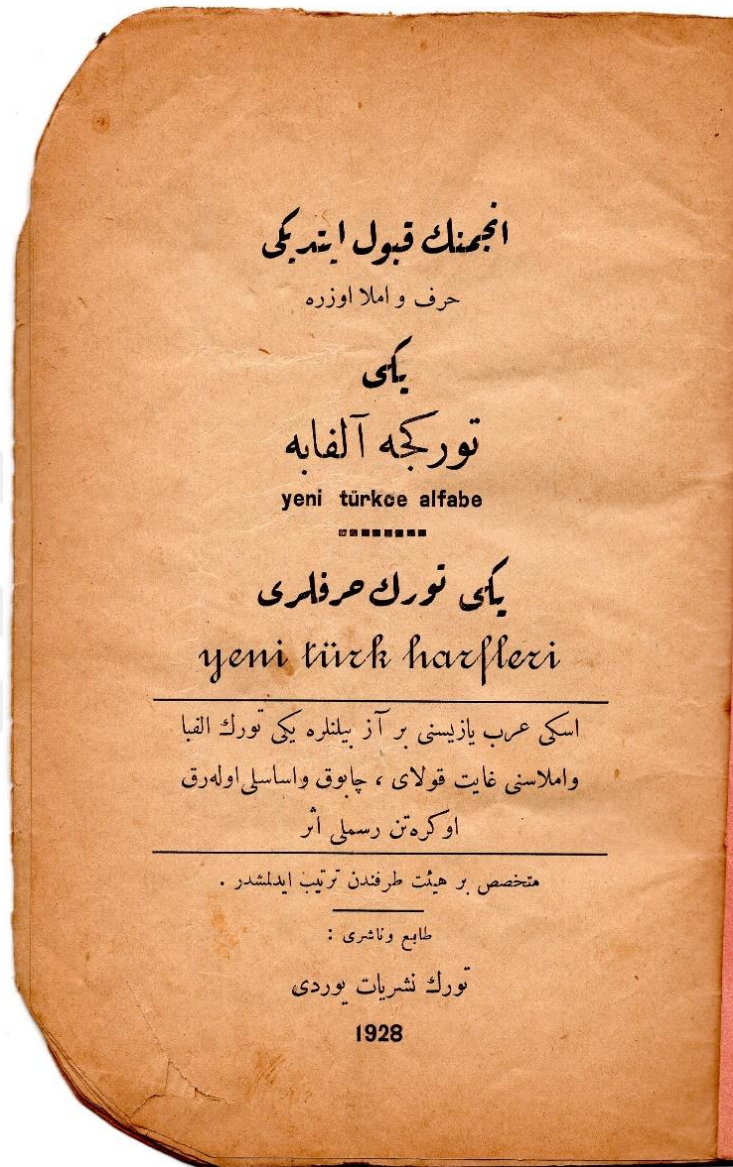

1330 Basım Tarihli *Resimli Osmanlı Lisânı – Sarf, Nahiv, Kıraat, Ezber, İmlâ, Yazı* Adlı Eserin Ön İç Kapak Sayfası

Ön Kapak Sayfası

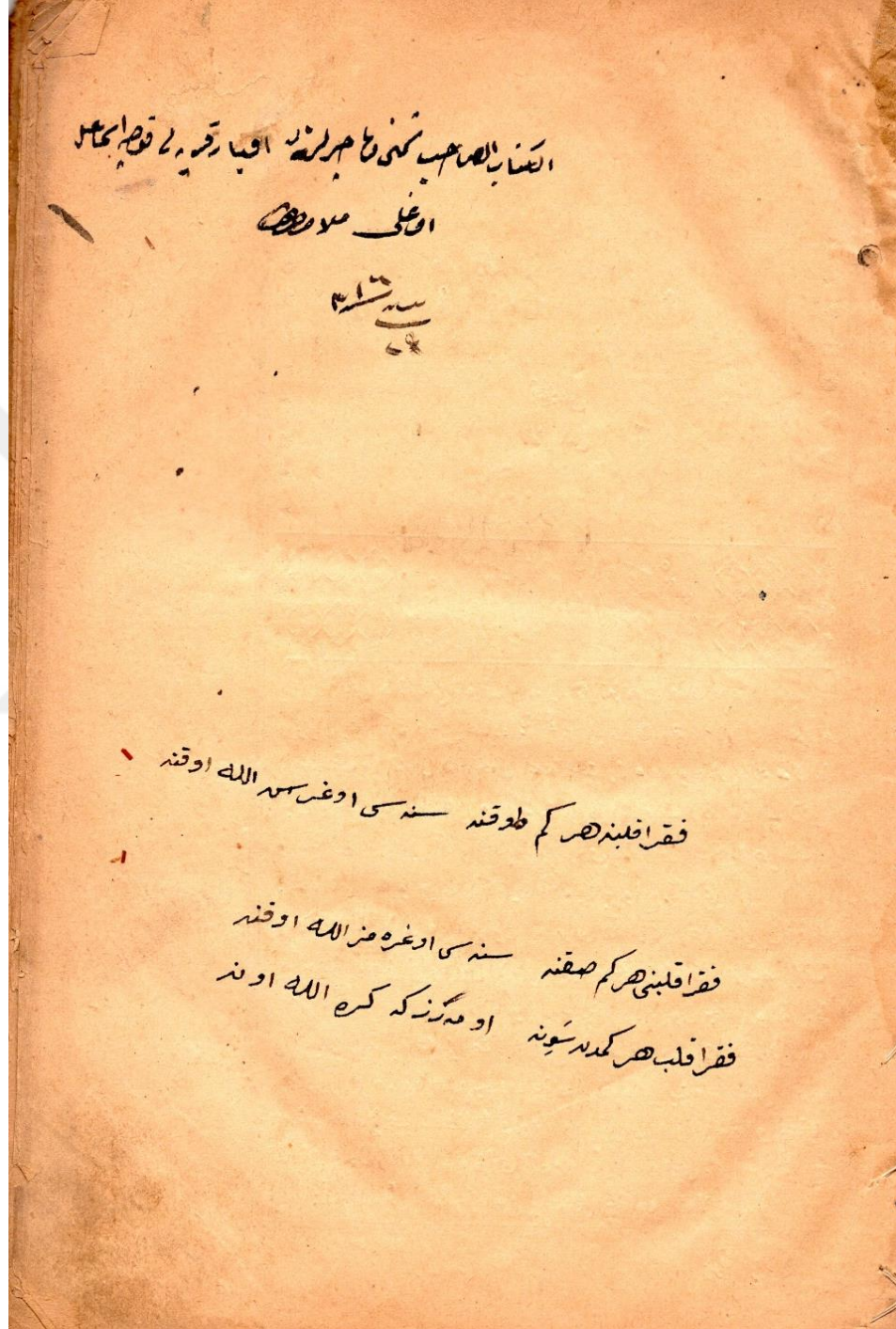

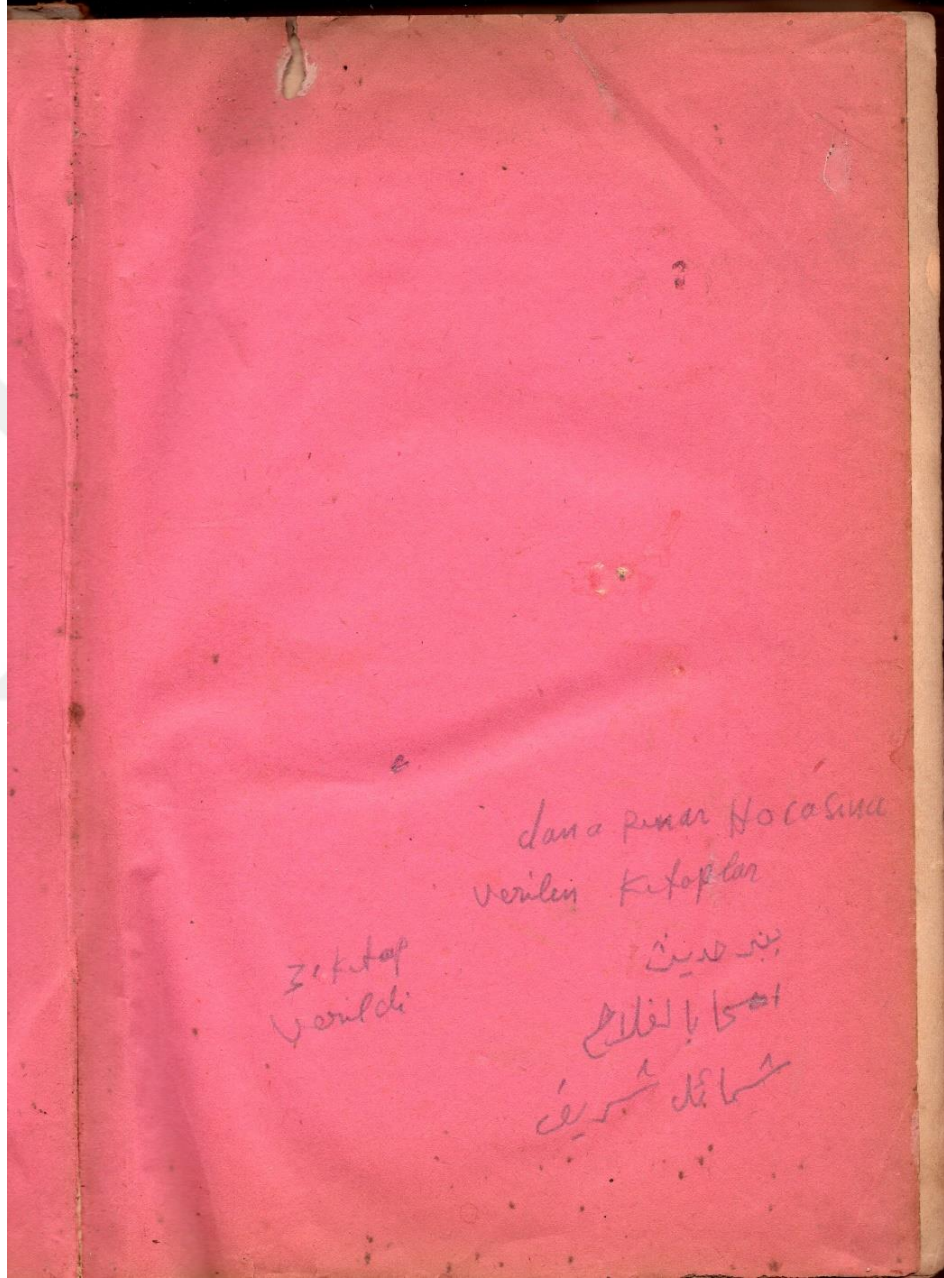
EK-26: Mustafa Lütî Efendi'nin 1311 Basım Tarihli *Tercüme-i Gedûsî li'l-Mukantarât ve li'l-Ceyb*, Adlı Eserin Zahriye Bölümünde Yer Alan Kayıt

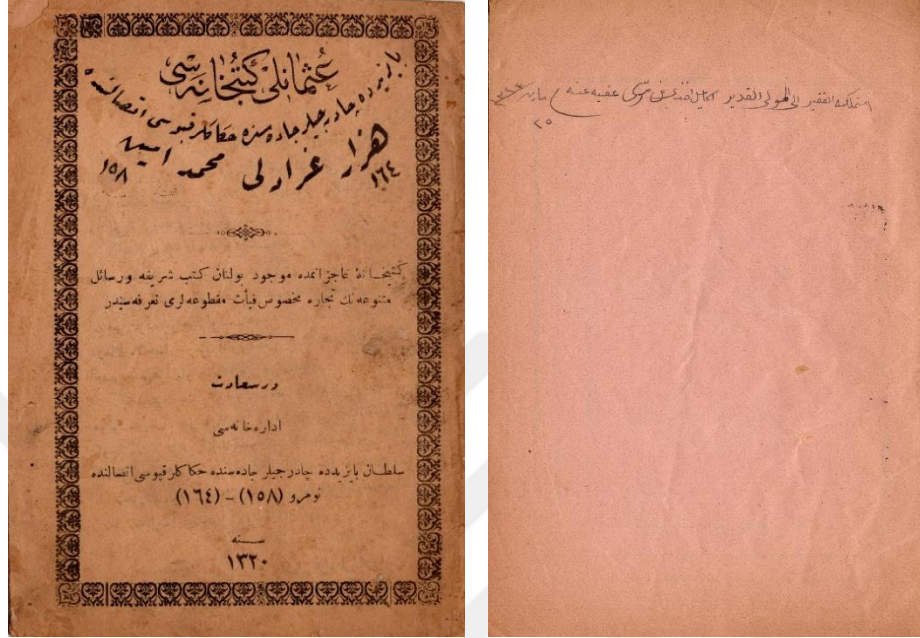
EK-27: Mustafa Lütî Efendi'nin 1290 Basım Tarihli *Telhîsü'l-Esâs* Adlı Eserin Zahriye Bölümünde Yer Alan Kayıtlar

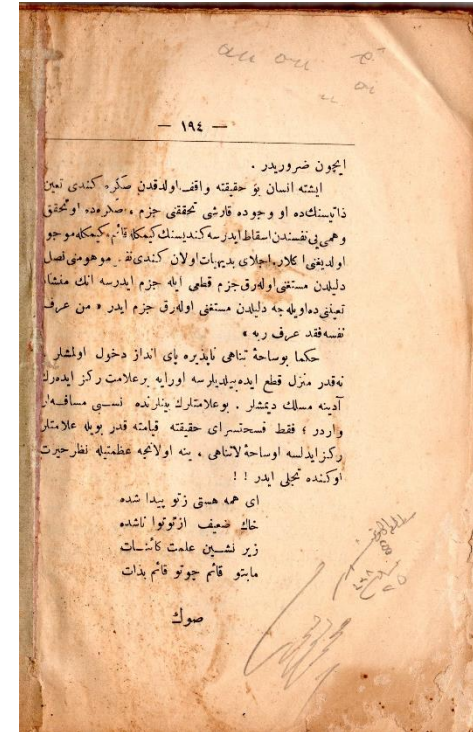
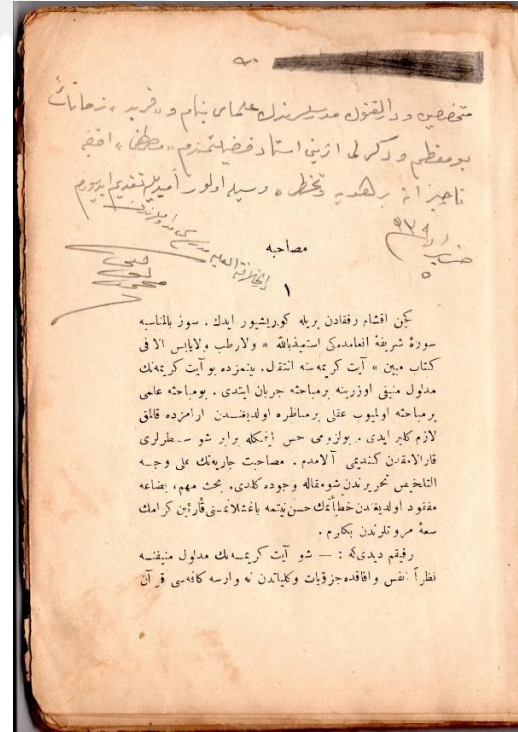
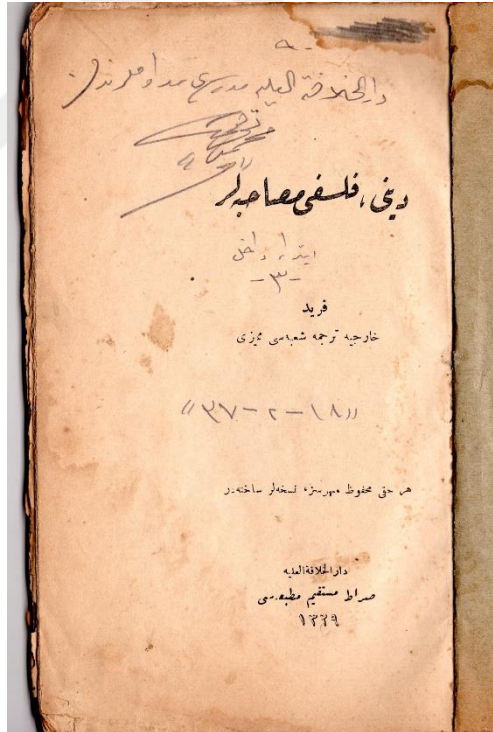
EK-28: Mustafa Lütfi Efendi'nin Danapınarlı Mehmed Efendi'ye Verdiği Eserleri Tuttuğu Kaydın Yer Aldığı 1283 Basım Tarihli *Tercüme-i Tibyân* Tefsirinin 4. Cildinin Arka İç Kapak Sayfası

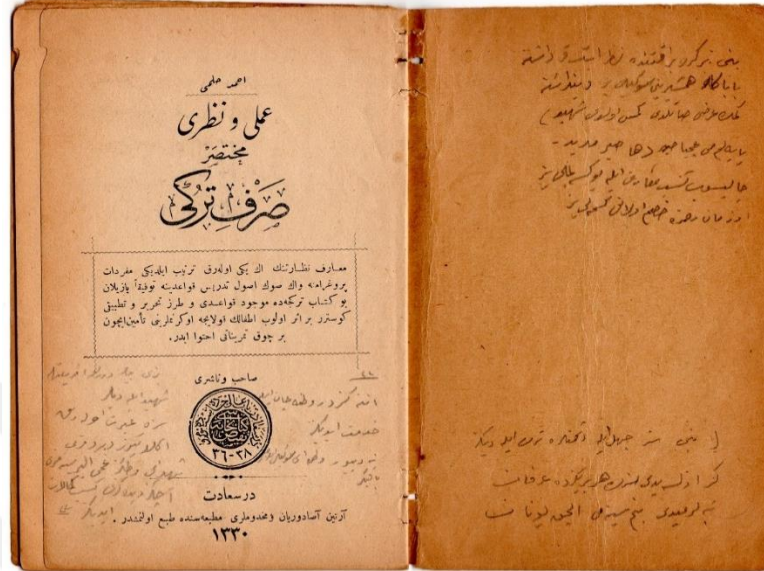
EK-29: 1320 Basım Tarihli *Osmanlı Kütüphanesinde Mevcûd Kütüb ve Resâilin Fiyat-ı Maktûa Cetveli* Adlı Eserin Ön Kapak Sayfası ile İstemlekehû Kaydının Yer Aldığı Arka İç Kapak Sayfası

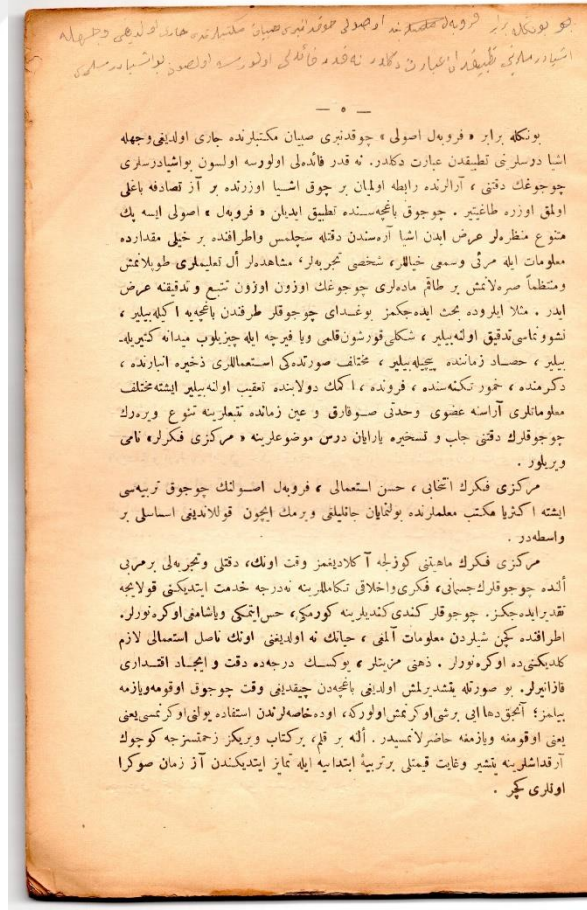
EK-30: 1329 Basım Tarihli *Dînî Felsefî Musâhabeler* Adlı Eserde Yer Alan Kayıtlar

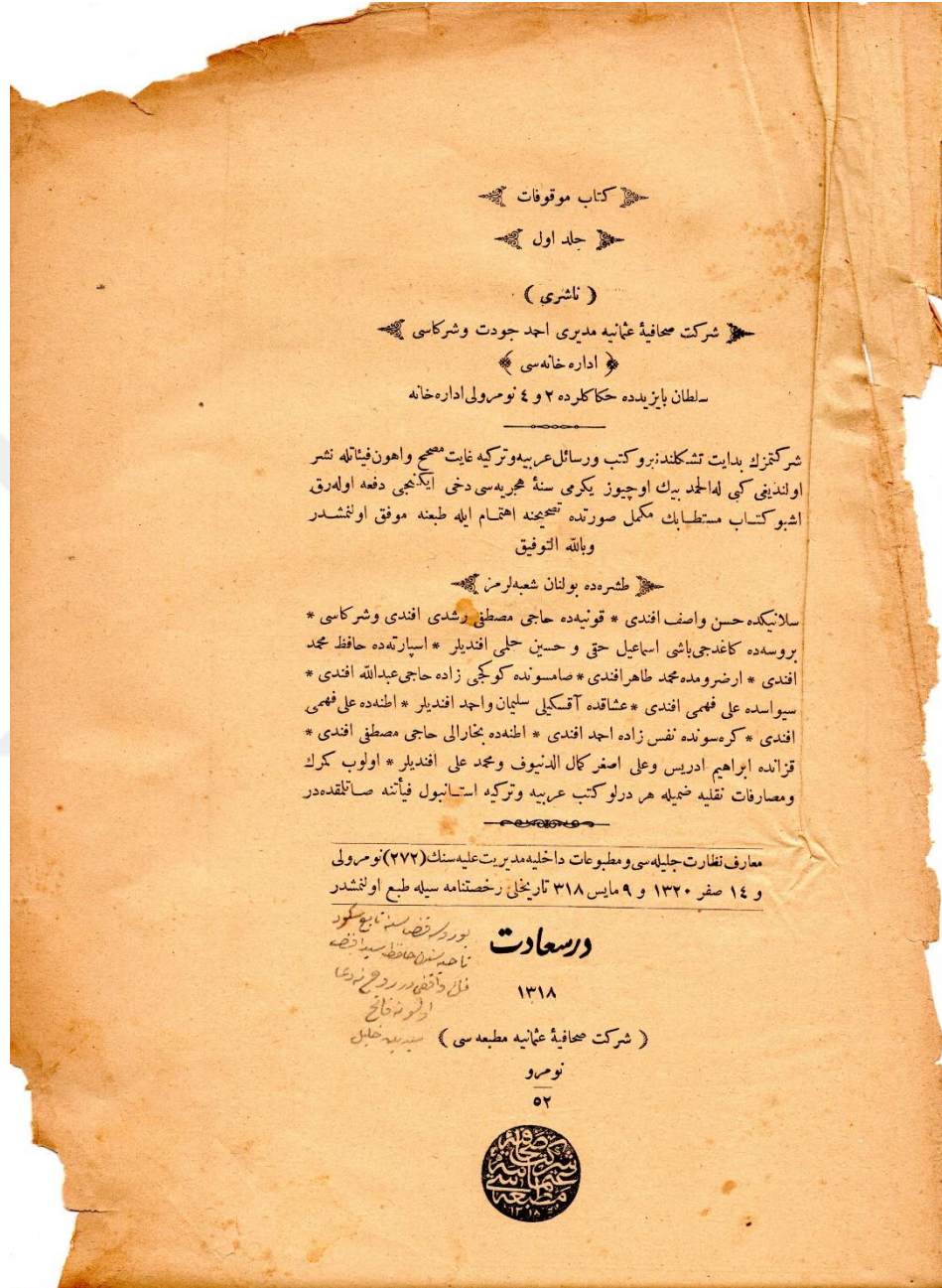
EK-31: 1330 Basım Tarihli *Amelî ve Nazarî Muhtasar Sarf-ı Türkî* Adlı Eserin İç Kapak Sayfası

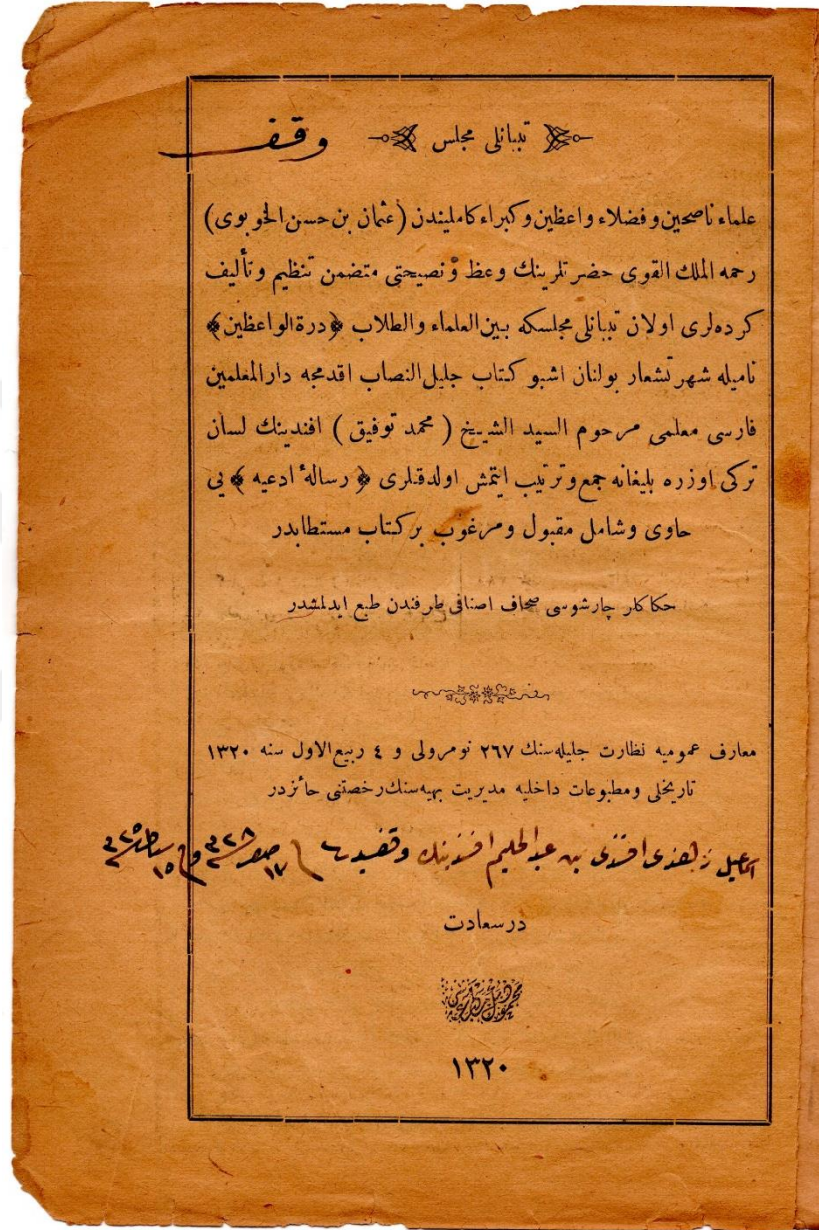
EK-32: 1339 Basım Tarihli *Çocuk Bahçesi Rehberi* Adlı Eserin 5. Sayfasında Yer Alan Kayıt

EK-33: 1318 Basım Tarihli *Kitâb-ı Mevkûfât* Adlı Eserin İç Kapak Sayfasında Yer Alan Kayıt

EK-34: 1320 Basım Tarihli *Dürratü'l-Vaizîn* (2. Nüsha) Adlı Eserin İç Kapak Sayfasında Yer Alan Kayıtlar

EK-35: 1292 Basım Tarihli *Kitâb-ı Muhammediye fî Kemâlâtî'l-Ahmediye* Adlı
Eserde Yer Alan Kayıt

EK-36: Mustafa Lutfi Efendi'nin 1 Ocak 1949 Tarihinde Tamamlandığı Eseri

İnsanlara Lâzım Olan Şeyler Risâlesi

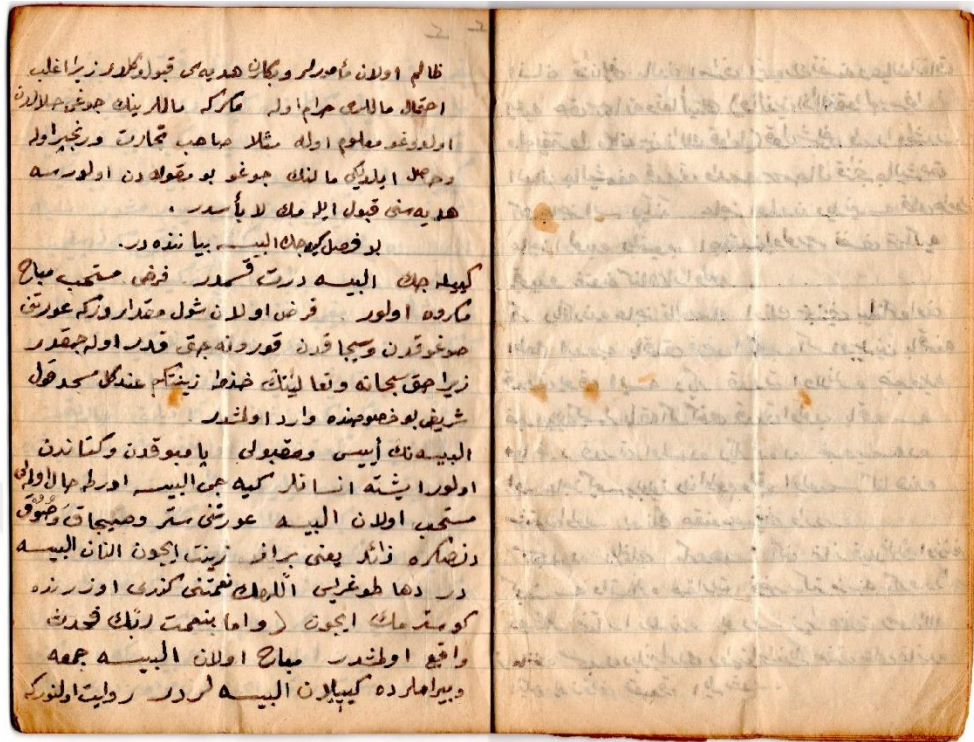
Risâlenin Ön ve Arka Kapak Sayfası

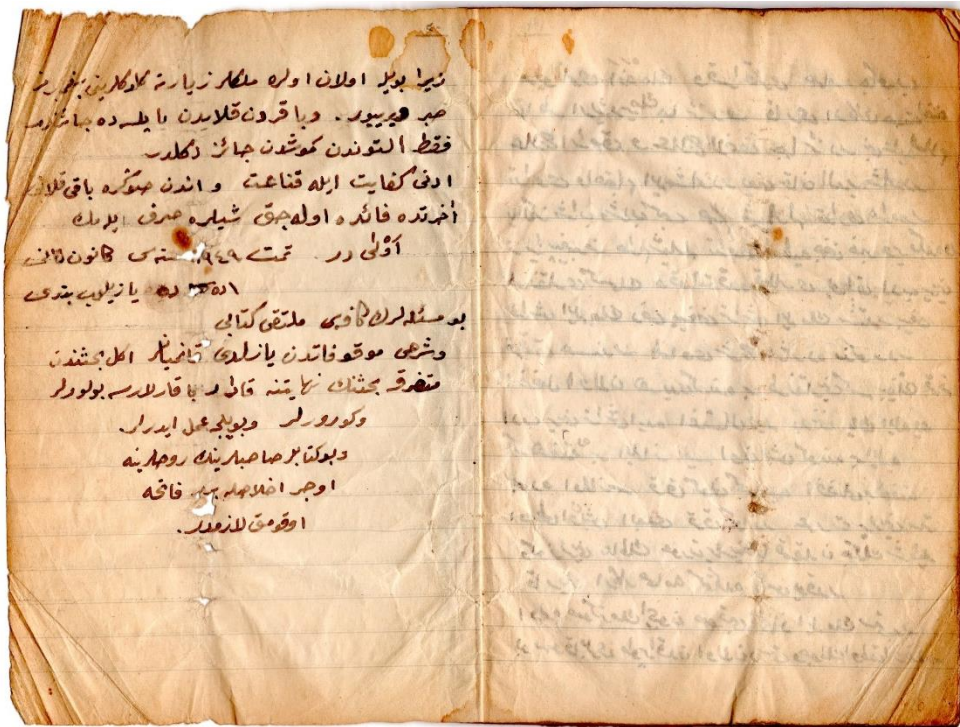
Risâlenin İlk Sayfası

Risâlenin Altıncı Sayfası

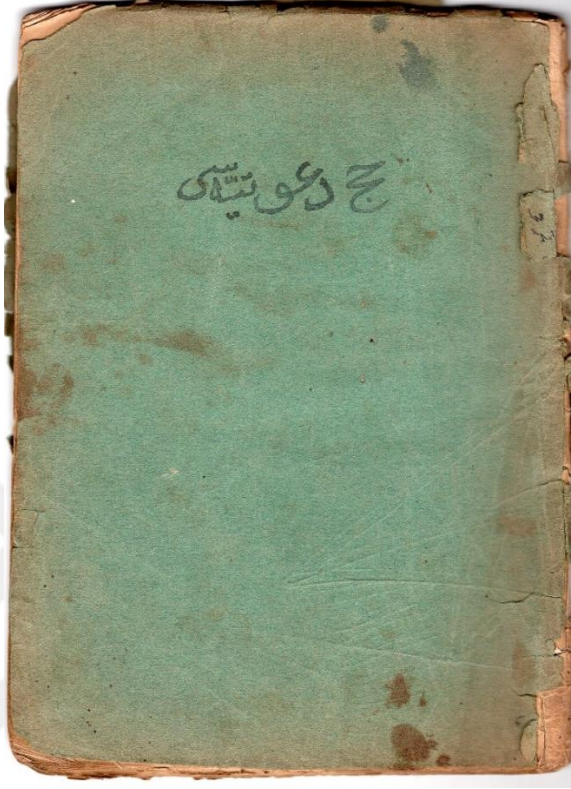

Risâlenin Ferağ Sayfası

EK-37: Mustafa Lütü Efendi'nin İstinsâh Ettiği Eserlerden *Hac Dâvetiyesi* Adlı

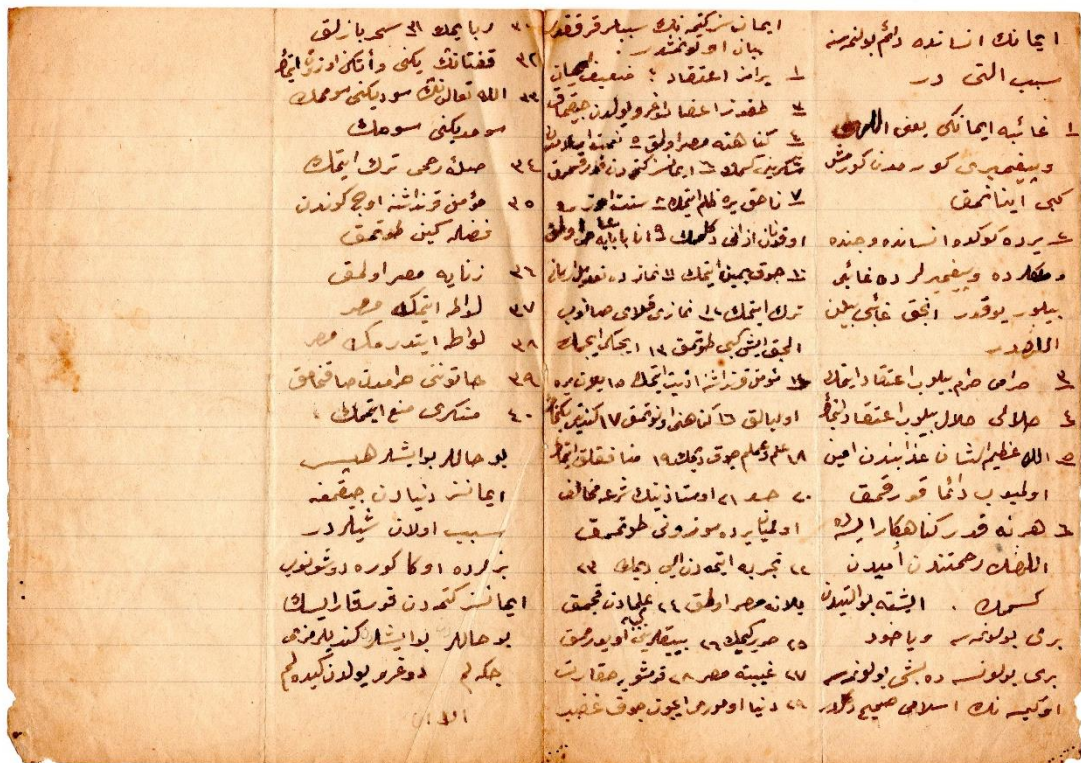
Eserin Ön Kapağı

Eserin Ferağ Sayfası

EK-38: Mustafa Lütfi Efendi'nin İmanla İlgili Hususları Ele Aldığı Not

EK-39: Mustafa Lütfi Efendi'nin Kaleme Aldığı Bir Dua Örneğinin Ön ve Arka Yüzleri

Ey Oğlum Diye Başlayan Öğütler İçeren Bir Not

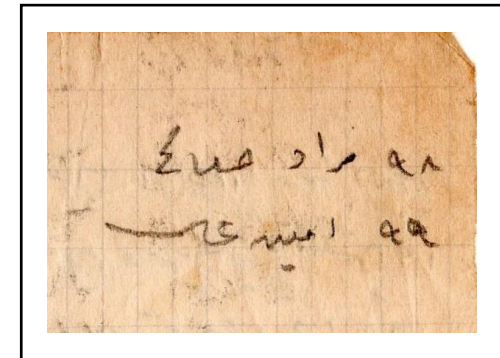
ای اوغلو م دیگله
 بوکونه قدر بویله دوشونجه نر ملا حظا نر صرکنازی کور عدم الله جملای شایر
 بو سنک ایشتک عقلای ایشتی دکل شموی یه قدر سندنه یوقور دلی صرکنازی کور
 کوردک ایسه بیلوقدری یوکونه قدر کور عدک او صرکنازی یولدن جملای
 منضک شموی یوایشی ده یا یان سنک اغان انان کوز یاشی ایلده کور
 انالادیار اوزمان ینده ایچمدن اخلادم بان مزدن یوقور درغناقیق کور
 نک لک بکلم مزدم کور کور بویوک بویوک کور بویوک نه دکل
 بیابور دکل یوقور داشاق صرکنازی دکل ایدر نیشنده ایدم بان صرکنازی
 دکل دکل ایدر بیلیرم و سز دکل بویله بر حاله کور عدم الله شایر
 منک عقلک بویوک دوزان کیدیمور اغانک عقلنده کور بویوک
 دویه مدیم بویوک دوزان کور اشی حاله عودت ایدم اغانی اغانی
 اوده منی قرداش بیلجک شموی یقارناصل کجندیکار ایدم دکل
 بونون صونوقنادر یعنی بر دفعه بزم قابودن دیشری جیق
 کم اولور اولور جیقان بر دکل ایچری یا صرکنازی کور
 کور مری

Sıtma Hastalığı İçin Manevi Bir Reçete

سیتما ایچری بونوی
 بونوی طاق
 بسم الله الرحمن الرحيم
 سلام من محمد الی امه ملدم بردها
 من زهریر و حرها من فیج جهریم فاذا
 استیک کتابی فاضر من جهریم فاذا
 الکتاب اشف یا شافی اشف یا شافی
 اشف یا شافی
 صولیک ای
 بسم الله الرحمن الرحيم
 و اذ امرضت
 فیه و یشفین
 بونوی دیر
 بسم الله الرحمن الرحيم
 و اذ امرضت
 فیه و یشفین

EK-41: Doksan Dokuz Kişilik Liste

٤٥	١	٦٧	١٧
٤٦	٢	٦٨	١٨
٤٧	٣	٦٩	١٩
٤٨	٤	٧٠	٢٠
٤٩	٥	٧١	٢١
٥٠	٦	٧٢	٢٢
٥١	٧	٧٣	٢٣
٥٢	٨	٧٤	٢٤
٥٣	٩	٧٥	٢٥
٥٤	١٠	٧٦	٢٦
٥٥	١١	٧٧	٢٧
٥٦	١٢	٧٨	٢٨
٥٧	١٣	٧٩	٢٩
٥٨	١٤	٨٠	٣٠
٥٩	١٥	٨١	٣١
٦٠	١٦	٨٢	٣٢
٦١	١٧	٨٣	٣٣
٦٢	١٨	٨٤	٣٤
٦٣	١٩	٨٥	٣٥
٦٤	٢٠	٨٦	٣٦
٦٥	٢١	٨٧	٣٧
٦٦	٢٢	٨٨	٣٨
٦٧	٢٣	٨٩	٣٩
٦٨	٢٤	٩٠	٤٠
٦٩	٢٥	٩١	٤١
٧٠	٢٦	٩٢	٤٢
٧١	٢٧	٩٣	٤٣
٧٢	٢٨	٩٤	٤٤
٧٣	٢٩	٩٥	٤٥
٧٤	٣٠	٩٦	٤٦
٧٥	٣١	٩٧	٤٧
٧٦	٣٢	٩٨	٤٨
٧٧	٣٣	٩٩	٤٩
٧٨	٣٤	١٠٠	٥٠
٧٩	٣٥		
٨٠	٣٦		
٨١	٣٧		
٨٢	٣٨		
٨٣	٣٩		
٨٤	٤٠		
٨٥	٤١		
٨٦	٤٢		
٨٧	٤٣		
٨٨	٤٤		
٨٩	٤٥		
٩٠	٤٦		
٩١	٤٧		
٩٢	٤٨		
٩٣	٤٩		
٩٤	٥٠		
٩٥	٥١		
٩٦	٥٢		
٩٧	٥٣		
٩٨	٥٤		
٩٩	٥٥		
١٠٠	٥٦		

EK-42: Otuz Dört Kişilik Liste

۱۸	حسن حسن	۱	الامی گور احمد
۱۹	رجب اسحاق	۲	قره صینا
۲۰	رجب جلیل	۳	صالح حسن جاورش حسن
۲۱	قویه ابرو رستم	۴	مطقی
۲۲	قره بیدر اوغلی	۵	قدیر لویا کسبه
۲۳	الریس افشار مطقی	۶	ابراهم
۲۴	طاهره مطقی اوغلی حسن	۷	قویا قیام کامل
۲۵	مویان یوسف	۸	حسن جاورش حسن
۲۶	علی کل مطقی اوغلی محمد	۹	شاکری اوغلی صید
۲۷	عثمان اوغلی	۱۰	علی نیاز نیازی
۲۸	علی جاورش حسن	۱۱	لویا کسبه نیک محمد
۲۹	علی جاورش حسن	۱۲	مارصالح اوغلی علی
۳۰	علی جاورش علی	۱۳	عبدالله مطقی
۳۱	علی جاورش عثمان	۱۴	عشرت محمد
۳۲	قره عیاض ایوب	۱۵	عبد الرضا اوغلی
۳۳	لیسه عمر	۱۶	محمد امین مطقی
۳۴	اهلیان مطقی	۱۷	قره علی اوغلی قدیر

EK-43: Çeltik Köyü Resmî Kur'ân Kursu Birinci Talebe Cetvelinin Ön ve Arka Yüzü

ردیف	نام	تاریخ	محل	ملاحظات
۱	احمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۲۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۳۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۴۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۵۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۶۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۷۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۸۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۱	علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۲	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۳	علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۴	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۵	علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۶	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۷	علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۸	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	
۹۹	علی	۱۲۸۵	کابل	
۱۰۰	محمد علی	۱۲۸۵	کابل	

EK-44: Çeltik Köyü Resmî Kur'ân Kursu İkinci Talebe Cetvelinin Ön ve Arka Yüzü

[illegible][illegible]

EK-45: Çeltik Köyü Resmî Kur'ân Kursu Üçüncü Talebe Cetveli

سجل	باب اول و دوم بری	دوغوم بری	باب اول و دوم بری	ازدی
۱	کامل قورت	۱۹۲۵	جلد اول	صالح
۲	عنه لیمه قورت	۱۶	قورتا صیر	قورتا صیر
۳	نمازت یانین	۱۴	کامل	کامل
۴	حزین قهرمان	۱۷	صیر اول	صیر اول
۵	اسمه کوجای			
۱	حزین قهرمان	۱۹۲۴	صیر قهرمان جلد اول	صیر قهرمان
۲	حزین قهرمان	۱۷	۱۹۲۲	صیر
۳	نبات یازان			کامل
۴	افت اهل ارک			صیر
	صیر قهرمان	۱۲۵۴	صیر	صیر
	توقف مین	۹۴۴		صیر

EK-46: Mustafa Lütî Efendi'nin İstinsâh Ettiği “Kur’ân Öğreticilere Âid Özel Ta’lîmatnâme”nin Asıl Sûreti

Sayfa 2

Sayfa 1

۱۱ - قرآن اوکره تخیلر بائ ایلرین قورصون دورمو حقیقته موافق اولور قورصون ایچین
 ایلر ایلرین ایلرین اولور اوواجاق ایلرینک ۱۵ نجی کونده قدر باقیلا
 بر ایلر کوندر جملر ۱۶ - اوواجاق ای راپورلری کوندر لیکر بوسون
 جملر له کورده او قورصون اوکرین عده دی پیل ایچنده نه قارار اوکرینک
 قورصون پیل دیکی قورصون بئلندن نه قدرینک نماصوره لیرین و قرآن یوزوندن
 قورصو فی بلله و لیرین و نه قارارینک ده عطفی بئر و لیکر کوندر ایلر ایی بر اجمال یا یق
 لک زب اجمال ۱۵ - اوواجاق تاریمخه قارار کوندر لیکر ایلر اولور اکلنجه جملر
 ۱۶ - قرآن اوکره تخیلرین منول اولری معقولدر ۱۷ - معقول قرآن اوکره
 تخیلرین یولونو غیری اوقومو ساعتی ان بولونک ملکلیک امرینه ییلدره جملر
 ۱۸ - قرآن قورصلرین معقولر لهما قونولور اده جملر و تعلیمات خبر رجسته
 حقیق و لیرین صاغلایله جملر ۱۹ - ایل دایمجه یه باغلی دوجاق کولور
 قورصلرین ولی و قایم باغلاک تنبیل اده جملر کیسه لرین قونولور
 اده ییلله جملر لر منفق کوملر ۱۷ - عطفی بئرله قرآن اوکره تخیلر
 ایقنای و معقولون تصدیق حادی بر بئرله بیکله می و لیر ییلر

قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیلَره عَانِد اَوَرْدُل تَعْلِیْمَات .
قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیلَرن مَاهِیْت وَتَعْمِیْنَدِی
قُرْآن کَرِیم تَمَاز دِه و عِبَادَتَلَرْنِ دِه کَنْدِیْنِه مَخْصُوص قِرَآنَتْ وَتَجْوِید اَوَرْدِه
وَقُورْه اَوَقُومَه سَلْک تَاسْبِیْح اَلْحِیْن قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیلَر قِرْصِلَر اَجْمِیلَر .
قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیْس : قُرْآن کَرِیمْک تَجْوِیدَه اَصُول وَقِرَآنَتْه قُرْوَعد وَتَرْتِیلِبَه نَام
وَقُورْق صِلَاحِی اَوَلَه جَمْعِدَر بَکُورَه وَه طَالِب اَوَلَانَلَرْن کُوزُل حِدَای اَوَلَانَلَرْن
تَرْتِیلِبَه اَیْنَلَر ۲ - قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیلَر عِلْم و سَلْک اَقْتِصَاصِلَرْنِه مِیْنِ طَالِبَلَر اَرِیْنْدَه
مَوْقُور طَرَفْنَدَن سِجِلِیْب اَوَلِی وَقَاطَعَطَلَر اَوَسْطَه سِیْلَه اَشْرَاف وَبَاشْا قَالَق مَقَاصِبَه مَآمُور
تَجْمِیلَری تَعْمِیْنَدِی اَوَلَانَلَر قِرْصِلَرْن جَالِشَه شَکْلِ اَوَكْرَه تَجْمِیلَر قِبْدِی
قُرْآن قِرْصِلَرْنَدِه مَوْقُورَلَر وَوَظَلَر اَن اَرِیْنْدَه دِه بَکُورَه اَعْقَاد وَعِبَایَت بَحْثَلَرْنَدَن وَاعْظَا
دِه عِلْم اَوَلَانَلَر شَکْلِ بَکُورَه اَوَرْدَنْدَه کِی شُورِیْلَرْن جَوَابِلَیْنْدَه جَمْعِدَر ۵ - قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیلَر
سَن تَعْمِیْل کُوزُلْنَدَن غَیْرِ هَکُورَه مَقَاصِد اَوَلَه رَاق مَعْنِی بَرِیْدَه وَسَاعِدَه کُورَه مَعْنِی کُورَه اَوَرْدِی
دِه هَامُور سِیْلَه بَکُورَه اَوَقُولَر مَوْقُوت اَوَلَه رَاق قَاپَا اَیْنَلَرْنی قَقْدَر دِه قُورْصِلَرْن دِه مَوْقُوت
اَیْنَلَرْن دِکَر سِیْلَه رَه قُورْصِلَر مَوْقُوت بَرِزْصَان دِی قَاپَا سَه مَوْقُور کَرِیْمَه تِی بَاش
قَالَفَه یِلْدِیْلَر ۶ - قُورْصَه اَلْیَنَه حَق اَوَلَانَلَرْن اَیْنَلَر اَوَقُولو بَرِزْصَان یَاخُور
۱۷ یِدی یَا شَیْئَه بَاشْصَن اَوَلِی سَن اَز مَرْدَر لَهْشُور اَیْنَلَر اَوَقُول جَاغَنْدَه اَوَلو بَدَه
جَمْعِی مَالِی اَوِیْتِیم مَوْدُور لُکُور دِیَا مَوْقُور لَفْجَه وِیْلَر شَبَر بُولْگَه اَیْلَه اَیْنَلَر اَوَقُولو
اَلْیَنَه حَق جَمْعِی تَوْشِیْق اَیْنَلَر دِه قُورْصَه اَلْیَنَلَر اَیْنَلَر اَوَقُول اَوَكْرَه تَجْمِیْس اَوَلَانَلَر
وَلِکِی اَوَلَر اَق دِی قُورْصَه اَلْیَنَه مَازِلَر ۷ - قُورْصَه اَلْیَنَه حَق لَر دَن
صَحْبَت رَاوِیْر اَیْلَه اَوَلَانَلَر یَا شَیْئَن اَشَاشِی اَوَلَانَلَر دَن اَشِی کَاغَدِی اَیْسَه تِیْد
اَوَكْرَه تَجْمِیلَرْن وَظِیفَه قُورْظُور لَر ۸ - قُرْآن اَوَكْرَه تَجْمِیْسْک وَظِیفَه تِی
اَلْیَنَه مَآذَه دِه یَا زِلْزِلَه اَوَرْدَه اَیْنَلَر اَوَكْرَه تَجْمِیلَر هَامُور کِیْمَش وَیَا اَیْنَلَر اَوَقُولو
بَرِزْصَان اَوَلَانَلَر دَن اَرِیْنْدَه اَوَلَانَلَر قُرْآن کَرِیمْک کَنْدِیْنِه مَخْصُوص اَوَلَان اَهْوَل وَقَالَفَه

EK-47: Mustafa Lutfi Efendi'nin Ders Verdiği Odanın Bulunduğu Nalbant Yerinin Bugünkü Hali

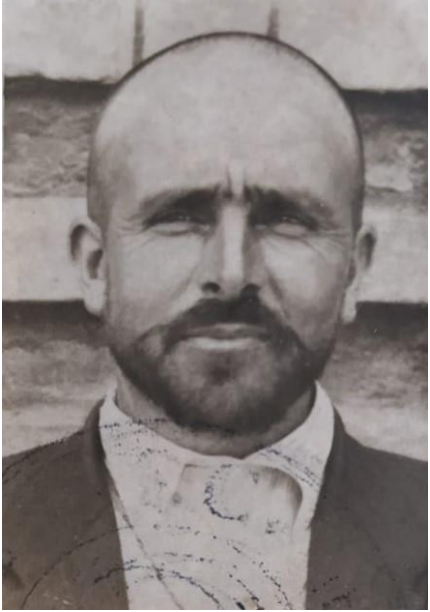

EK-48: Mustafa Lutfi Efendi'nin Yakın Dostu Biga Müftüsü Mehmed Hamdi Efendi

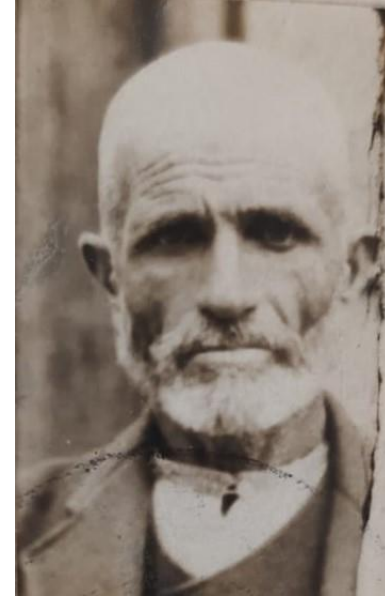
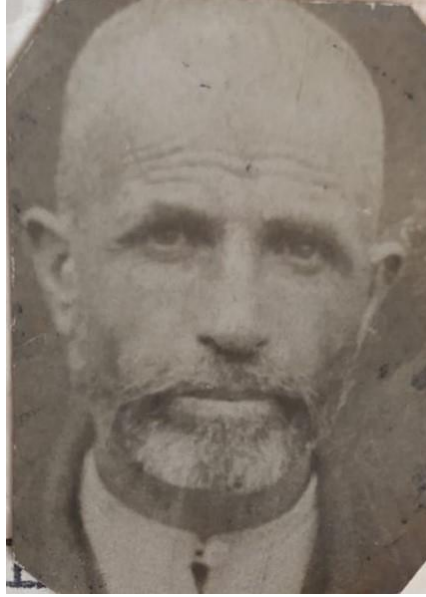

EK-49: Mustafa Lutfi Efendi'nin Yetistirdiği Hafızlardan Tespit Edilenlerin Fotoğrafları

Hafız Mehmet Özcan

Mustafa Yılmaz

Hafız Haris Sert

Hafız Nuri Kart

EK-50: Çeltik Köyündeki Talebelerinden Bazılarının Tespit Edilen Fotoğrafları
Abdullah Yazar²⁹⁸

²⁹⁸ Bakacak İlkokulu Arşivi, Çeltik Köyü Öğrenci Kütüğü, C.1, Öğrenci Kayıt No:23.

Fahredden Şeker²⁹⁹

Halil Yaşar³⁰⁰

Rahmi Metin³⁰¹

Ümmügül Kahraman³⁰²

²⁹⁹ B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:9.

³⁰⁰ B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:37.

³⁰¹ B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:59.

³⁰² B.İ.A., Ç.K.Ö.K., C.1, Ö.K.No:74.

Çeltik Köyündeki Son Talebelerinden Bazıları
Aziz Pamuk

Mustafa Gelmez

**EK-51: Emeşe Köyünden eltik’e Gelip Mustafa Lütfi Efendi’den Kur’n Dersleri Alan Bereceli Kardeşlerden
Abdurrahman Bereceli³⁰³**

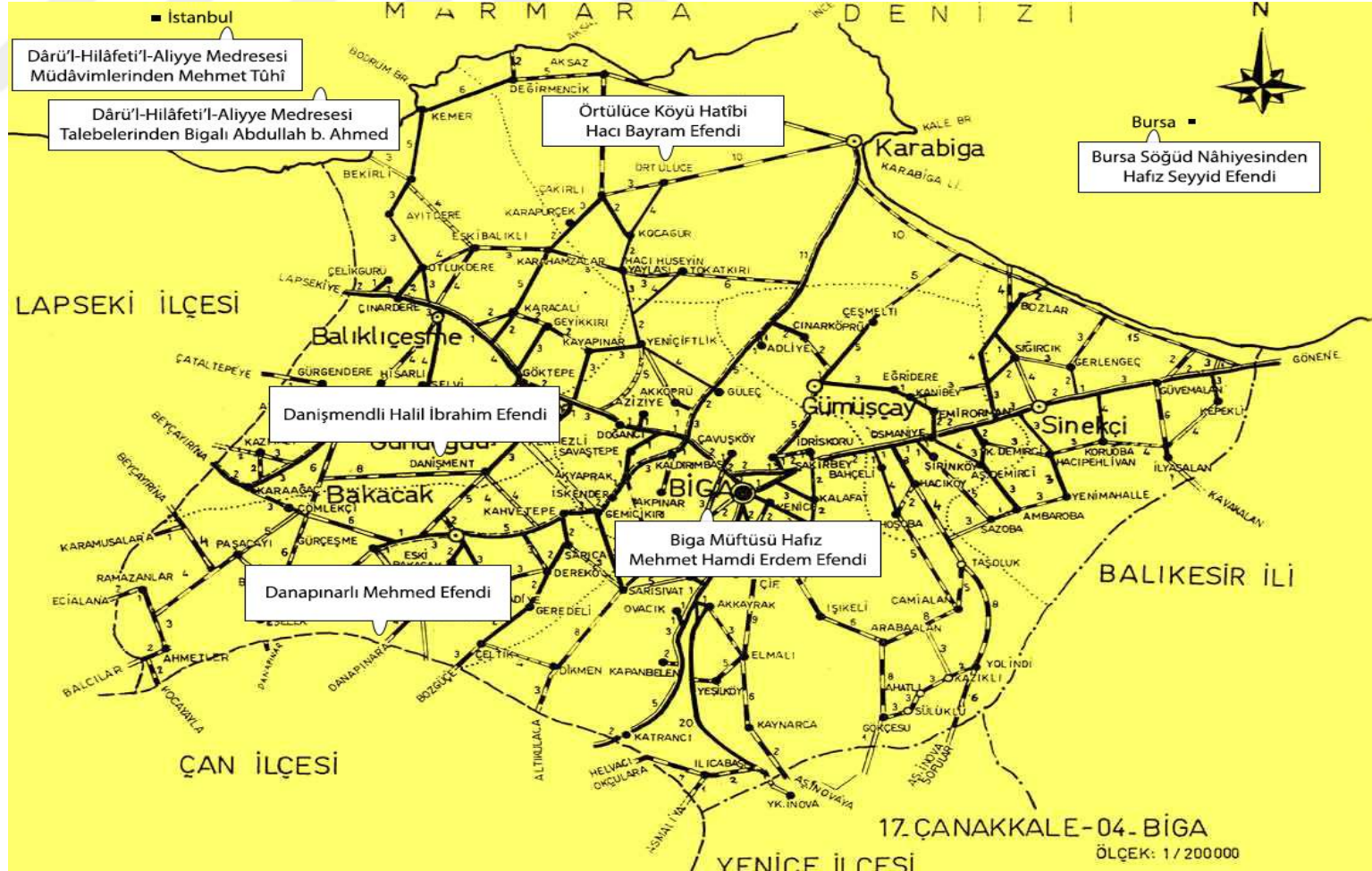
³⁰³ Fotoğraflar, torunu İrem Beyza Bereceli’den alınmıştır.

EK-52: Emekli Olunca Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Haris Sert'e Gönderilen Teşekkür Belgesi

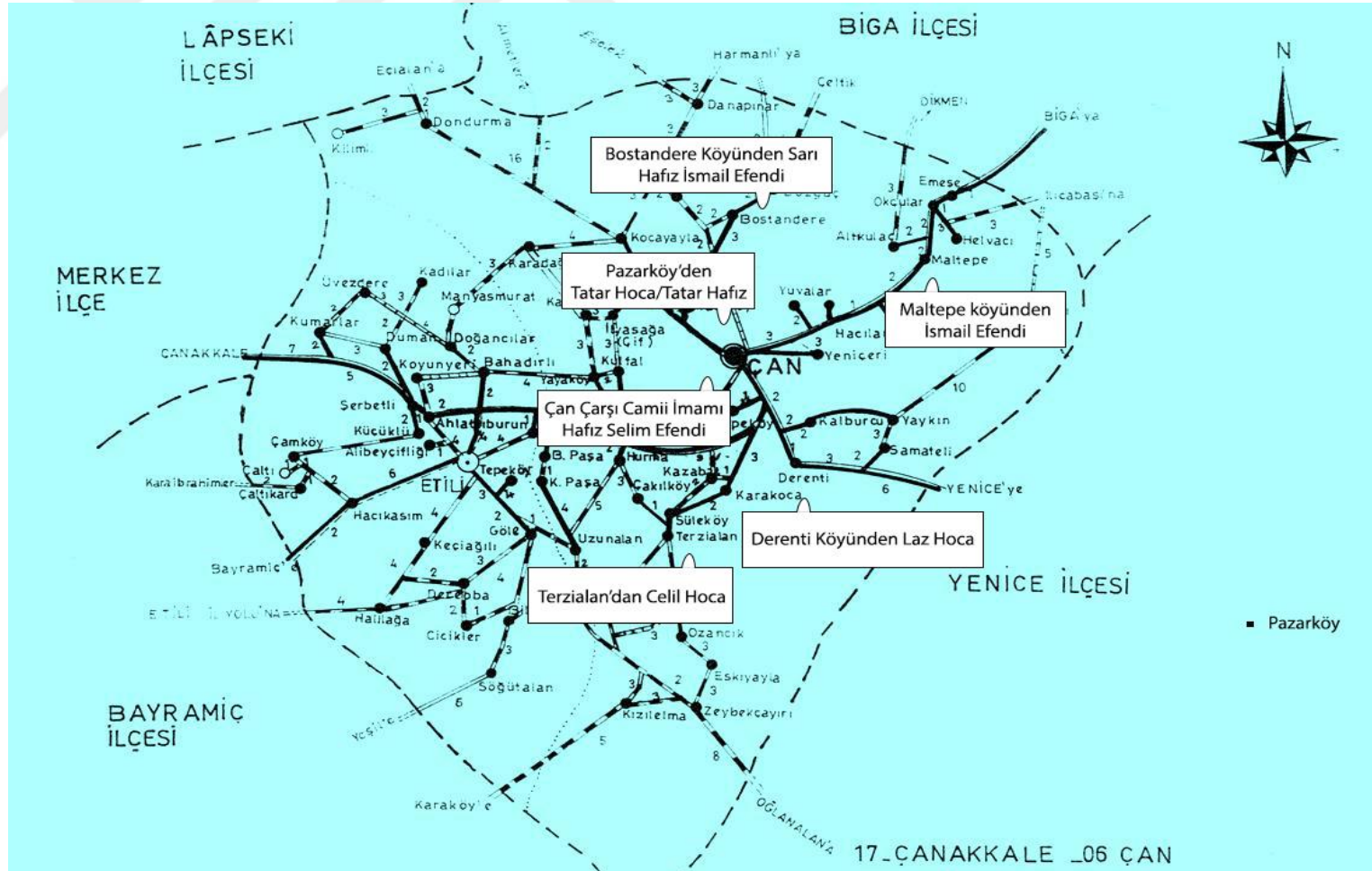

EK-53: Mustafa Lütfi Efendi'nin Çevresindeki Ulemâyı Gösteren Haritalar

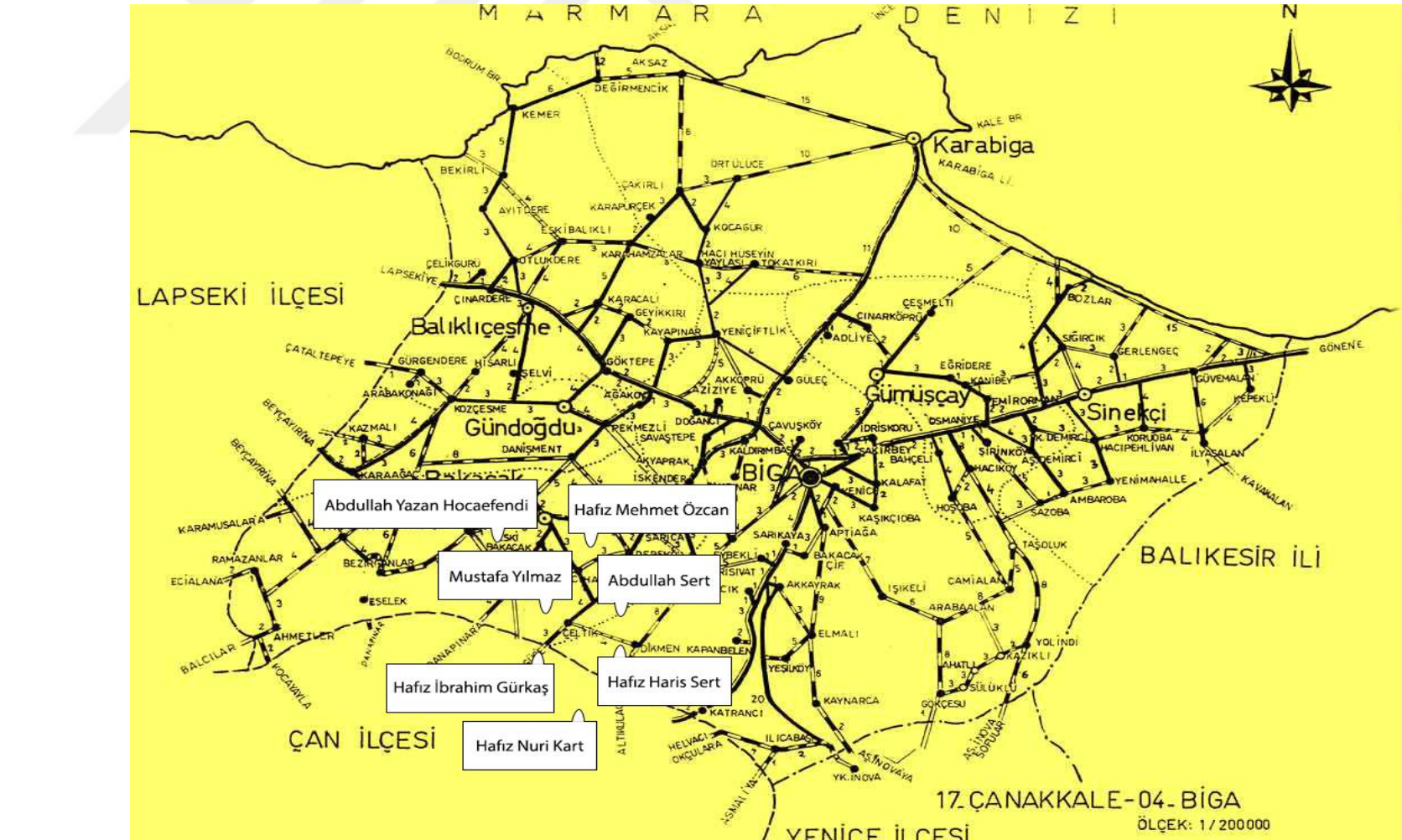
Terekesindeki Matbû Kitaplar ile Yazma Eserler ve Belgelerden Tespit Edilen İsimleri Gösteren Harita

Mustafa Lütfi Efendi'nin Yaşadığı Dönemde Çevresinde Bulunan, Haris Sert'in Naklettiği Çan'lı Âlimler

Mustafa Lütfi Efendi'nin Çeltik Köyünd

Başka Köylerden Çeltik'e Gelip Mustafa Lütfi Efendi'den Kur'ân Dersleri Alanlar

